

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

17

Kaunas, 1996

947.45.083(093)

UDK 947.45/084/
La-148

Redakcinė kolegija

Balys GAJAUSKAS
Antanas LUKŠA

Vyr. redaktorė

Dalia KUODYTĖ

~~DC~~ 41270

KU-Vaivara Lietuvos ir
Prailjos istorijos centro
BIBLIOTEKA

Redakcija

Ona BALČYTIENĖ, Inga BOGOMOLOVAITĖ, Nijolė GAŠKAITĖ,
Vilija JAKUČIŪNAITĖ, Kęstutis KASPARAS, Algis KAŠĖTA,
Dalius STANCIKAS, Juozas STARKAUSKAS,
Bonifacas ŪLEVIČIUS, Artūras VAITEKAITIS,
Vitalija VITKUTĖ

Dėkojame rėmėjams:

**PASaulio LIETUVIŲ BENDRUOMENEI,
KAUNO MIESTO VALDYBAI**

Viršelyje: Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir Albertas Perminas-Jūrininkas

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS 17

SL 176. 1996 05 13. 8,2 sp.l. Tir. 3000 egz. Užsakymas Nr. 798

Leidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.

Laisvės alėja 39, 3000 Kaunas.

Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė

Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys.

DAINAVOS APYGARDA

Ginkluoto pasipriešinimo pradžia

Algis Kašėta

Frontas per Dzūkiją persirito į Vakarus 1944m. viduryje. Rugsėjo mėnesį krašte dar buvo pilna Raudonosios armijos užfrontės dalinių. Sovietų valdžia kūrėsi dar tik miesteliuose ir ieškojo talkininkų. Vadinamasis "tarybinis aktyvas" ir vykdomoji valdžia buvo sudaryta iš komunistuojančių, dažnai moraliai smukusių beraščių žmonių.

Pirmiausia okupacinė valdžia paskelbė mobilizaciją. Nuo rugsėjo 1d. pradėjo šaukti į Raudonąją armiją 19-35 metų vyrus. Dainavos krašto vyrai į mobilizacinius punktus nėjo – slapstėsi arba išsirūpindavo dokumentą, atleidžiantį nuo tarnybos. Žlungant mobilizacijai, okupantai ėmėsi represijų. Rugsėjo 1-6 dienomis Alytaus apskrityje sovietų kariniai daliniai vykdė masines miškų ir sodybų kratas. Tada sulaukė ir išsiuntė į karinius komisariatų apie 500 besislapstančių vyrų. Iki rugsėjo 15d. iš pusantro tūkstančio Alytaus apskr. šauktinių iš Raudonosios armijos pabėgo 80 vaikų¹. Vis dažniau besislapstančius vyrus pasiekdavo žinios, kaip žiauriai NKVD kariuomenė elgiasi su beginkliais žmonėmis – juos žudo ir kankina. Vyrai ėmė organizuotis į būrius, pradėjo ginkluotis. Štai kaip savo metraštyje apie Merkinės būrio susidarymą ir ginkluotos kovos pradžią rašė šio būrio kovotojai: "Tik užėjus bolševikams ir prasidėjus kruvinam terorui, kaimų vyrai subruzdavo. Buvo stengiamasi įvairiais būdais įsigyti ginklų. Tai buvo daroma pavieniui ir organizuotai, pvz., nuedavo pas komunistą ir jį nuginkluodavo. Kaimuose buvo jaučiamas nusistatymas vengti prievarta brukamos karinės prievolės ir pasilikti savo krašte. Pavienių asmenų slapstymasis miškuose perėjo į pirmas mažas būriavimosi formas. Buvo stengiamasi apsiginkluoti, mėginti vaduoti suimtuosius ir priešintis milicijos siautėjimui kaime. Organizuotumas sparčiai augo, ir jau 1944m. rugsėjo mėn. 15d. laikoma partizanų būrių, veikusių Alovės-Merkinės valsčiuose, įsteigimo data. Vieno iš tų būrių, pir-

masis organizuotas žygis įvyko rugsėjo mėn. 15d. Jame dalyvavo 12 organizuotų partizanų, kuriems vadovavo Antanas Krajauskas [...] Pagrindinis žygio tikslas – apsiginklavimas"². Į mišką partizanai ėjo ne tik dėl prievartinės mobilizacijos, bet ir todėl, kad prasidėjo represijos, žmonių areštai. Jau rugpjūčio mėnesį Alytaus ir Lazdijų NKVD ir NKGB pradėjo sudarinėti "liaudies priešų" sąrašus. Vien tik Lazdijų apskr. NKVD skyrius per nepilnus keturis 1944m. mėnesius sulaukė per tūkstantį apskrities gyventojų, iš kurių beveik trys šimtai buvo areštuoti, beveik septyni šimtai išsiųsti į karinius komisariatų ir tik apie vieną šimtą paleisti³. Taigi pasisėkė tik kas dešimtam.

Ne vien tik aplinkybės lėmė gyventojų apsisprendimą priešintis okupantui su ginklu rankose – daugelis negalėjo likti abejingi tautiečių kančioms. Stiprėjančios sovietinės valdžios represijos nesutrypė lietuvių Nepriklausomybės siekių. Daugelis vyrų kovai ruošėsi iš anksto. Tai matome ir iš Masališkių kaimo partizanų veiklos aprašymo partizanų kronikos knygoje:

1945m. vasarą suimti Dzūkijos partizanai. Nuotrauka iš buv. LTSR VSK archyvo

"Priešbolševikinės veiklos reiškiniai buvo pastebimi jau 1940m. komunistinės vergijos metu. Nepriklausomybės troškimas bujojo ir vokiečių okupacijos laikais. Šiai veiklai kovotojai buvo inspiruojami Merkinėje vokiečių okupacijos metu dirbusių, tėvynę mylinčių žmonių, pvz., viršaičio, mokytojo... Šioje kovoje dalyvavo apie 25 žmonės ir apėmė ruožą Ilgininkų km. – Nedzingė. Taip pat su ginklu rankose tie patys asmenys padėdavo policijai pradėti kovą su bolševikiniais banditais, veikusiais Merkinės valsč. ribose. Žlugus okupacinei vokiečių valdžiai ir krašte užviešpatavus bolševizmui, kovotojai nepadėjo ginklų. Bendroje sueigose nutarta vengti karinės prievolės, pasiliekant savam krašte. Vėliau buvo stengiamasi registruojantis likti savo namuose, bet ginklai nebuvo padėti iš rankų. Visai nesiregistravę paliko: Gegutis, Barzdyla, Bevardis, Šturmas, Rugys, Bijūnas, Šnekutis, Sakalas ir Genys. Esant siautėjimui, ginkluotas būrys slapstydavosi nuolat keisdamas stovėjimo vietą. Pradžioje vado nebuvo, gyventa laisvu susitarimu ir susiklausymu. Apie 1944m. spalio mėn. būrį aplankė Jonas Stačiokas-Liepa ir nurodė organizacijos gaires. Buvo susiskirstyta skyriais. Vadovauti pavesta Gegučiui"⁴.

Pirmieji partizanų būriai susidarydavo iš vieno ar keleto gretimų kaimų vyrų, laikydavosi netolimame miške, ir dažnas jų pareidavo į namus prižiūrėti ūkio. Būrių pavadinimai atitikdavo vietovių pavadinimus. Nemunaičio, Nedzingės ir pan. Kiek vėliau, šiems būriams tarpusavyje jungiantis ir sudarant didesnius kovinius vienetus, būriui prigydamo vado slapyvardis – Rugio, Žai-bo būrys ir t.t.

1944m. rudenį didesni ar mažesni partizanų būriai veikė jau visuose Dzūkijos apskričių valsčiuose. Jiems vadovauti ėmėsi bent kiek daugiau karinio mokslo gavę vyrai: puskarininkiai, viršilos, buvę policininkai, mokytojai. Alytaus apskr. NKVD skyriaus viršininkas savo vadovybei Vilniuje pranešė, kad 1944m. spalio mėnesį "užkrėsti banditizmu" buvo Rudnios, Varėnos, Daugų, Merkinės, Simno ir Birštono valsčiai, o lapkričio mėn. skundėsi, kad iš 15-os apskrities valsčių 12 yra apimti partizaninės veiklos. Daugumos valsčių valdžios veikla buvo paralyžiuota. Pranešime nurodoma, kad lapkričio pabaigoje Alytaus apskrityje NKVD užregistravo 13 partizanų būrlų, kuriuose veikia per 200 partizanų.

Būrius sudarė 30-50 gerai ginkluotų vyrų⁵⁶. Tačiau, be abejo, sovietinė valdžia neturėjo tikslių žinių, kiek buvo būrių ir kiek partizanų. Gruodžio

mėn. pradžioje Alytaus apskr. NKVD skyriaus dokumentuose jau figūravo 27 partizanų būriai su 700-750 kovotojų, tačiau čia pat pripažįstama, kad duomenys netikslūs, nes ne apie visus būrius pavyko gauti informaciją⁷.

1944m. čekistų dokumentuose dažnai minimas Varėnos valsčiuje veikiantis būrys, vadovaujamas Jono Jakubavičiaus-Rugio, Simno valsčiuje – Antano Kušlio-Vilko būrys, Seirijų valsčiuje Vlodo Stepulevičiaus-Daktaro, Mindaugo būrys. Kaip didžiausias, minimas Merkinės-Alovės valsčių sandūroje veikiantis partizanų junginys, turintis net du šimtus kovotojų⁸. 1944 metų rudenį iš Merkinės valsčiaus Ilgininkų, Raitininkų, Masališkių kaimų ir Alovės valsč. Valeiniškių ir Davainiškių kaimų vyrų susikūrus apie šimto partizanų junginys. Junginio orga-

Antanas Kušlys-Vilkas, partizanų junginio, veikusio Simno valsč., Alytaus apskr., vadas

nizatoriai ir pirmieji vadai – Julius Bombonis ir Juozas Krukonis. Netrukus iš gretimų kaimų prisidėjo dar apie 50 vyrų. Junginys pasidalijo į šešis būrius po 25 žmones, kurie veikė teritoriniu principu – laikėsi prie savo kaimų. Būriai turėjo savo vadus⁹. Kitas Merkinės-Alovės valsčiuose veikiantis partizanų junginys vienijo apie 100 kovotojų. 1944m. rugsėjo 13d. vyrai susirinkę miške prie Bugančių km, nutarė – kovoti už nepriklausomą Lietuvą. Buvo iškelti tokie uždaviniai: neiti į Raudonąją armiją, jei gaudys – priešintis ginklu. Pasidalyta į dvi grupes po 50 kovotojų, kurioms vadovauti buvo išrinkti – Julius Mikalonis ir Jonas Kudarauskas (abu iš Klepočių kaimo). Pirmosios grupės veikimo rajonas – Ryliškių, Klepočių, Druskininkų ir gretimi kaimai, 2-osios – Bugančiai, Lizdai ir gretimi kaimai¹⁰. Partizanai dažnai lankydavosi namuose, o susirinkdavo numatytose vietose, miškuose. Tokie junginiai iš pradžių nebuvo patvarūs. Po didelių priešo kariuomenės siautėjimų, o ypač

žuvus vadams, jie vėl iširdavo į mažus būrelius. 1944-1945m. žiemą, po didelių NKVD kariuomenės karinių akcijų šie junginiai buvo išblaškyti.

Lazdijų apskrityje 1944m. rudenį partizanų būriai nebuvo dideli, tačiau žiemos metu kovotojų gretos sparčiai didėjo. Iš Leipalingio valsčiuje veikusių ginkluotų grupių organizuotumu pasižymėjo Mizarų km. būrys, apie 30 vyrų. Jam vadovavo buvęs policininkas Jurgis Ptakauskas-Liepa¹¹. Aktyviai apskrityje veikė ir Šventežerio (apie 60 kovotojų) partizanų junginys. Lazdijų-Alytaus valsčių sandūroje veikė lt. Boleslavo Šimkonio-Šarūno vadovaujamas liškiaviškių būrys, kurį sudarė apie 60 kovotojų¹².

Trakų apskrityje, Onušio valsčiuje, 1944m. rudenį susidarė Jono Matukevičiaus-Vilko vadovaujama grupė (apie 40 partizanų), kuri ypač aktyviai veikė Bakaloriškių, Žilinėlių ir Kaniūkų kaimų apylinkėse¹³.

Ramiau pirmąją žiemą praleido maži partizanų būreliai iš vieno ar kelių gretimų kaimų gyventojų, kurie aktyviai nesireiškė. Ypač sparčiai partizanų būriai ėmė kurtis 1945m. pavasarį, kai atšilus orams, susidarė palankesnės sąlygos stovyklauti miškuose. Alytaus apskrities Simno valsč. Kalniškių miške 1945m. gegužės mėn. laikėsi apie 100 kovotojų, vadovujamų lt. Jono

Boleslovas Šimkonis-Šarūnas

Neifaltos-Lakūno. Daugų valsč. (Alytaus apskr.) Varčios miške birželio mėn. pradžioje stovyklavo trys partizanų būriai (apie pusantro šimto kovotojų). Didžiausias jų – Adolfo Ramanausko-Vanago vadovaujama kuopa, apie 70 kovotojų. Marijampolės apskr. Balbieriškio girioje veikė partizanų būrys, vadovaujamas Leono Junelio (žuvo kovo 7d.), vėliau Martyno Kuzmicko-Briedžio (žuvo balandžio mėnesį). Dažna vadų žūtis stabdė partizanų organizacinį darbą, tačiau tik trumpam. Balandžio mėn. pabaigoje Kazimieras Degutis-Raginis (buvęs Balbieriškio valsč. policijos viršininkas) vėl subūrė 50 partizanų junginį. Jis buvo padalytas į du būrius, šie į skyrius, turinčius savo teritoriją ir savo vadus¹⁴.

Aiškindamas partizanų būrių plitimo priežastis, Alytaus apskr. NKVD skyriaus viršininkas Čemyšovas savo 1944m. spalio mėn. pranešime vadovybei konstatavo, kad "klasių kovos paastrėjimą" kelia žemės reforma, nauja mokesčių sistema ir mobilizacija į Raudonąją armiją¹⁵. Prisimindamas laisvės kovų pradžią, buvęs Balbieriškio valsčiaus partizanų junginio kovotojas (vėliau – Vaidoto grupės vadas) Juozas Petraška-Patrimpas rašė: "Tai vyko spontaniškai, be kieno nors nurodymų, tiesiog neapykanta okupantui, nenoras jam paklusti ir atviras teroras stūmė žmones į kovą. Nors žiemos sąlygomis ir, galima sakyti, niekieno nevadovaujami iš aukščiau, tie savignyos būriai buvo partizaninio pasipriešinimo branduolys, kuris per kelis mėnesius sustiprėjo ir pavasarį (1945m. – A.K.) jau sudarė rimtą organizuotą pagrindinį pasipriešinimą prieš pavergėjus"¹⁶.

1945m. pavasarį Pietų Lietuvoje baigėsi pirmasis ginkluoto pasipriešinimo kovos etapas, stichiškas būrių kūrimasis. Pradėta jungtis į stambesnius organizacinius vienetus – grupes ir rinktines.

Kovos velksmal 1944-1945m.

Džūkijos partizanų būriai pradėjo aktyviau veikti 1944m. spalio mėn., nes iš Alytaus ir gretimų apskričių išsikraustė stambūs NKVD kariuomenės daliniai. Alytaus apskr. NKGB viršininkas savo vadovybei Vilniuje nurodė, kad "šitas periodas taip pat sutampa su mūsų organų ir vojenkomatų darbo suaktyvinimu išaiškinant ir sulaukiant besislapstančius nuo tamybės Raudonojoje armijoje"¹⁷. Tačiau "darbą suaktyvinti" represiniai sovietų organai galėjo tik

Dainavos ap. Merkio rinkt. Varėnos bataliono Merkio būrio partizanai. Priklaupęs iš kairės į dešinę 4-as - rinktinės vadas A.Ramanauskas-Vanagas. 1946m. lapkričio mėn.

padedant vietiniams klapčiukams, kurie sulindo į miliciją, sribus ar buvo paskirti apylinkių pirmininkais ir pan. Dangstydamiesi savo "valdžia", okupanto apginkluoti, vadinamieji "tarybiniai aktyvistai" skundė gyventojus ir atvirai plėšikavo. Tokie jų veiksmai kėlė visuomenės pasipiktinimą ir skatino miško brolių pasipriešinimą. Ginkluotoji vyrų savigyna pirmiausia tokius įspėdavo žodžiu arba raštu. Nenutraukę savo pragaistingos veiklos sovietinės valdžios atstovai buvo pradėti naikinti. 1944m. spalio 23d. NKVD plk. Safonovas apie padėtį Alytaus apskr. vadovybei rašė, kad "paskutiniu metu eilėje apskrities valsčių pasirodė nedidelės karinės grupės, kurios vykdo teroristinius aktus prieš sovietų valdžios vadovus"¹⁸. Į apskrities NKVD skyrių plaukė nelinksmos žinios: 1944m. spalio 8d. partizanų būrys Varėnos valsč. Jokėnų km. nukovė apylinkės tarybos pirmininką, sudegino 3 sovietinės valdžios aktyvistų namus¹⁹. Spalio 10d. Varėnos valsč. Druckūnų km. partizanai su-

metė granatas į apylinkės tarybos sekretoriaus Staranavičiaus butą. Spalio 16d. prie miško apšaudytas Rudnios valsčiaus tarybos pirmininkas. Spalio 17d. į Miroslavo valsčiaus apylinkės tarybos pirmininko butą sumestos granatos ir butas apšaudytas²⁰. Partizanų aktyvumas sparčiai kilo. Partizanai faktiškai vykdė vietinės valdžios funkcijas, nepripažindami jokių okupacinės valdžios atstovų. Spalio mėnesį Alytaus apskrityje miško broliai surengė 13 karinių akcijų, o lapkričio mėn. NKVD jų užfiksavo jau 30. Partizanai pradėjo vykdyti ir didesnes operacijas – vaduoti sulaikytuosius, užpuldinėti sovietinės valdžios įstaigas. Lapkričio 19d. Seirijų valsč. partizanai užpuolė sargybą, lydinčią suimtuosius, ją nuginklavo ir išlaisvino žmones²¹. Alytaus apskr. NKVD viršininkas Černyšovas komisarui J.Bartašiūnui pranešė, kad apskrityje lapkričio mėn. ginkluoti būriai išaugo ir terorizuoja sovietų aktyvą, dirba agitacinį darbą tarp gyventojų, leidžia atsišaukimus. Apskrityje partizanai sužlugdė gyventojų perregistravimo darbą, nutraukė prievolių rinkimą, o šaukimas į Raudonąją armiją vyko "ypač blogai ir iš esmės buvo nutrauktas"²². Pranešime nurodoma, kad dvylikoje iš penkiolikos apskrities valsčių valdžios veikla visiškai paralyžiuota ir prašoma kuo greičiau atsiųsti į apskritį NKVD karinių dalinių tvarkai palaikyti²³. Trakų apskr. NKVD pareigūnas Sorokinas NKGB komisarui Guzevičiui skundėsi, kad dėl partizanų veiksmų lapkričio mėn. Onušio valsč. susidarė įtempta padėtis – "dauguma kaimo apylinkių tarybų pirmininkų – Žiliūnų, Bakaloriškių ir t.t., atsisako dirbti, o valsčiaus valdžia nori palikti darbą ir išvažiuoti"²⁴. Tokia pat padėtis ir Lazdijų apskrityje. Pavyzdžiui, 1944m. lapkričio 11d. Leipalingio miestelyje buvo nukautas apskrities vykdomojo komiteto pareigūnas A.Paulikas, lapkričio 12d. Leipalingio valsč. Giraitėlių km. apšaudyta NKVD kareivių grupė²⁵. Ir čia pareigūnai prašė didesnių karinių dalinių pagalbos. Tokios "pagalbos" ilgai nereikėjo laukti. Prieš besiplečiantį Džūkijos partizanų judėjimą buvo sutraukti SSSR NKVD vidaus ir pasienio daliniai. 1944m. gruodžio 11d. į Alytaus apskr. atsiųstas NKVD kariuomenės 331 pasienio pulkas. Trys šio pulko batalionai išsidėstė Varėnoje, Jiezne ir Merkinėje. Manevrinė grupė ir pulko štabas įsikūrė Alytuje²⁶. Vadovaujant apskrities NKVD-NKGB skyrių pareigūnams, plačiu mastu pradėtos vykdyti baudžiamosios akcijos. Buvo "šukuojami" miškai ir daromos kratos gyvenvietėse. Nuo 1944m. gruodžio 20 iki 30 dienos Alytaus apskrityje buvo įvykdyta 13 "čekistinių-karinių operacijų", kurių metu, pasak

baudėjų pranešimų, buvo nukauta 96 ir suimta 110 partizanų bei 47 jų rėmėjai. Tuo laiku sulaikyta 234 vengiantys karinės tarnybos žmonės ir 40 "įtartinių asmenų", sudeginti 55 partizanų rėmėjų namai. Kratų ir ginkluotų susidūrimų metu baudėjai paėmė 64 šaunamuosius ginklus²⁷. Tačiau kažin ar visi 96 nužudyti žmonės buvo partizanai, nes 32 iš jų buvo beginkliai. Liudytojų atsiminimai atskleidžia šurpius beginklų gyventojų – senukų, moterų ir vaikų žudymo faktus. Ypač žiauriai buvo susidorota su Merkinės valsčiaus Klepočių kaimo gyventojais, kai gruodžio 24d. buvo sudeginta 21 sodyba, sušaudyti arba gyvi sudeginti 12 šio kaimo gyventojų²⁸. Panašiai Merkinės valsčiuje buvo susidorota su taikiais Bugonių, Druskininkų, Lizdų, Pieriškių, Ryliškių, Taručionių, Vertelkų kaimų ir Alovės valsčiaus Dubrių bei Vabalių kaimų gyventojais. NKVD baudėjams aktyviai talkino Alytaus, Merkinės ir Alovės sribų būriai²⁹. Su partizanais baudėjai susidūrė gruodžio 25d. prie Vabalių km., kur į mūšį stojo apie 80 partizanų junginys. Deja, spaudžiant kur kas didesnėms prieš pajėgoms, kovotojai buvo išblaškyti. Kautynėse žuvo ir junginio vadas A.Krajauskas³⁰.

Šarūno rinktinės partizanai

1945m. vasario mėn. partizanai vėl suaktyvino savo veiklą. Būriai sueidavo stovyklauti į didesnius kovinius junginius (nuo 60 iki 150 partizanų). Tačiau veikdavo dažniausiai atskirais būriais. Kai kurie junginiai, važinėdami žiemą rogėmis, buvo labai mobilūs. Toks buvo Šventežerio valsčiuje veikiantis apie 60 partizanų junginys, lakstantis su 12 gerų rogių, kinkytų poriniais arkliais. Kiekvienose rogėse buvo rankinis kulkosvaidis, šaudmenų, maisto ir pašarų atsargos. Jie dažnai įvesdavo priešą į pasalas ir laimėdavo³¹. Partizanų daliniai kaimų vietovėse judėdavo dienos metu, laikydamiesi arčiau didesnių miškų masyvų. Apsistoję kaime, blokuodavo kelius. Deja, susidūrę su didelėmis NKVD pajėgomis, partizanai patirdavo nemažų nuostolių. Smulkūs partizanų būreliai dažniausiai laikėsi prie savo gimtųjų kaimų, miškuose įsirengę žemines.

Didesniuose partizanų junginiuose jau buvo laikomasi griežtesnės karinės drausmės, kuriami štabai su organizaciniu, žvalgybos, ūkio ir spaudos (propagandos) skyriais.

1944m. vėlyvą rudenį Dzūkijos partizanų būriai pradėjo puldinėti valsčių centrus ir naikinti okupacinės valdžios pareigūnus.

1944m. lapkričio 10 naktį Trakų apskrityje apie 50 partizanų būrys, vadovaujamas Stanislovo Aleksos, puolė Valkininkų miestelį. Sudegino valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, ryšių mazgą, išplėšė kooperatyvą ir sušaudė Valkininkų apylinkės tarybos pirmininką³². Lapkričio 11 naktį Trakų apskr. apie 40 partizanų būrys, vadovaujamas J. Matukevičiaus-Vilko, puolė Onušio miestelį. Apšaudė, apmėtė granatomis valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, iš kurio atsišaudė valsčiaus valdžia, sunaikino milicijos pastatą. Lapkričio

Pranas Paulauskas-Šarūnas, pirmasis Dzūkų rinktinės, Margio grupės vadas

14d. būrys dar kartą bandė įsiveržti į miestelį, tačiau nesėkmingai³³. Gruodžio 8d., 6 val. ryto, apie 30 partizanų būrys, vadovaujamas Prano Paulausko, Alytaus apskrityje puolė Butrimonių miestelį ir išlaisvino 6 suimtuosius³⁴. 1945m. vasario 12d. Alytaus apskrityje nemaža partizanų grupė, vadovaujama Antano Kušlio, puolė Miroslavą, sunaikino NKVD ir vykdomojo komiteto pastatus, nušovė 2 NKVD karininkus ir 12 stribų³⁵. Vasario 23d. Lazdijų apskrityje apie 200 partizanų junginys puolė valsčiaus centrą Rudaminą. Išblaškė NKVD ir milicijos pajėgas, iš areštinės išvadavo suimtuosius. Buvo nukauti 7 stribai, iš NKVD pastato paimtos ginklų atsargos³⁶. Kovo 14d. Alytaus apskrityje partizanų būrys puolė valsčiaus centrą Rudnią. Priešas puolimą atrėmė³⁷. Kovo 25d. Alytaus apskrityje partizanų būrys įsiveržė į Punios miestelį ir nutraukė gimnazijoje valdžios organizuotą susirinkimą³⁸. Partizanai sušaudė apylinkės tarybos pirmininką. Balandžio 17d. apie 200 partizanų junginys, vadovaujamas lt. Liongino Švalkaus-Šemo, vėl puolė Rudnią. Sudegino valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą su dokumentais, NKVD pastatą, išlaisvino suimtuosius³⁹.

1945m. balandžio mėn. Alytaus apskr. NKVD viršininkas Čemyšovas rašė, kad NKVD kariuomenės 220-o pasienio pulko, dislokuoto Alytaus apskrityje ir nuolat vykdančio antipartizanines akcijas, dėka partizanams ribojamos galimybės dar labiau suaktyvinti veiksmus. Jis konstatavo, kad represinės priemonės, paremtos vien fiziniu priešų naikinimu, nedavė reikiamo rezultato⁴⁰.

Nuo 1945m. pradžios partizanai vis dažniau ir sėkmingiau rengė priešui pasalas. Pavyzdžiui, 1945m. vasario 23d. Daugų valsčiuje, prie Kančėnų km., Vaclovo Voverio-Žaibo vadovaujama 50 partizanų grupė surengė pasalą Daugų stribams, iš kurių 9 mūšio metu buvo nukauti⁴¹. Vasario 7d. Trakų apskr. Onušio valsčiuje, prie Migiūčionių km., jungtinis partizanų dalinys (dalyvavo Žaibo, Rugio, Vilko ir kt. būriai) nukovė 17 raudonarmiečių (tarp jų 2 NKVD karininkus) ir vieną istrebitelį⁴². Kovo 3d. Onušio valsčiuje, Ginaikiemo km., partizanai sunaikino 9 ginkluotus tarybinius aktyvistus, o kovo 11d. Onušio pasaloje nukovė 8 stribus ir 3 tarybinius aktyvistus⁴³.

Pasalose dažnai buvo išvaduojami suimtieji arba prievarta mobilizuoti į kariuomenę vyrai. Pavyzdžiui, kovo 3d. iš Merkinės į Alytaus kalėjimą ginkluotai sargybai lydint suimtuosius, Subartonių miške surengtoje pasaloje

partizanai nukovė 7 lydinčius kareivius, o suimtuosius išvadavo⁴⁴. Gegužės 13d. Varėnos valsčiuje, prie Gaidukonių km, J.Jakubavičiaus-Rugio vadovaujamas būrys išlaisvino į Varėnos geležinkelio stotį varomus suimtuosius. Tai buvo sugaudyti slapstęsi nuo mobilizacijos vyrai. Pasalos metu partizanai nukovė 1 raudonarmietį ir 2 stribus, o 2 kareiviai buvo nuginkluoti⁴⁵. Didėjančių partizanų aktyvumą parodo skaičiai. Pavyzdžiui, Lazdijų apskrityje 1944m. laisvės kovotojai įvykdė 5 aktyvius veiksmus prieš okupacinę valdžią, o 1945m. – net 170. Alytaus apskrityje 1944m. tokių akcijų buvo 26, o 1945m. – 795⁴⁶.

Dažni partizanų žygiai negalėjo likti be atsakomųjų okupacinės kariuomenės veiksmų. Didelių priešų pajėgų užklupti partizanų junginiai turėdavo įsivelti į kautynes, kurių metu patirdavo nemažus nuostolius. 1945m. vasario 5d. rytą Lazdijų apskr. Kapčiamiesčio valsč. Mačiūnų trijuose viensėdžiuose lt. Boleslovo Šimkonio-Šarūno vadovaujamą 60 partizanų būrį užklupo stiprus NKVD karinis dalinys. Verždamiesi iš apsupties, žuvo 6 kovotojai ir pats būrio vadas Šarūnas⁴⁷. Baudėjai, aprašydami kautynes, pažymėjo, kad partizanų būrys kautynėse "veikė ypatingai organizuotai, atkakliai laikė savo pozicijas ir pašėlusiai priešinosi"⁴⁸. 1945m. vasario 28d. ryte Alytaus apskri-

Jonas Neifalta-Lakūnas, Kęstučio rinktinės, Lakūno būrio vadas

tyje, Merkinės valsč., prie Panaros vienkiemių, šis partizanų junginys, pasi-
pildęs naujais kovotojais (iš viso apie 80 kovotojų) ir vadovaujamas ltn.
Kazimiero Lukošiuo-Lukošiaus, vėl susikovė su NKVD kariuomenės dali-
niu. Mūšis vyko iki pat sutemų. Partizanai organizuotai traukėsi Žaliamišio
link. Kovotojams į pagalbą atskubėjo ir rogėmis lakstantis Šventėžerio valsč.
partizanų būrys. Sutemus partizanų daliniai laimingai pasitraukė į Žaliamišio
gilumą. Mūšyje krito 8 kovotojai, tarp jų – junginio vadas ltn. K.Lukošiūnas⁴⁹.

Ypač didelės kautynės įvyko 1945m. gegužės 17d. Alytaus apskr. Simno
valsčiaus Kalniškių miške, kur NKVD kariuomenės 220-as pasienio pulkas
apsupo apie 100 partizanų junginį, vadovaujamą ltn. Jono Neifaltos. Štai
kaip NKVD pulko vadas aprašo šį mūšį: partizanai "[...] pasirengė žiedinei
gynybai ir atidengė ugnį iš sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių, automatų ir
šautuvų į slenkančius į aukštumą dalinius [...] 19 val. daliniai, verždami apsu-
pimo žiedą, susitelkė prie aukštumos. Banditai, pamatę, kad jų padėtis be-
viltiška ir jie pasmerkti, dengiami sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių ugnies,
tris kartus bandė prasiveržti, bet dėl stiprios užtvarų ugnies turėdami nuos-
tolių, grįžo atgal į aukštumą. Gauja, be kulkosvaidžių ir šautuvų, intensyviai
gynėsi granatomis, kurias dėl stačių, aukštų šlaitų numesdavo 60-70 metrų"⁵⁰.
Mūšyje narsiai kovėsi ir junginio vado žmona Albina Neifaltienė-Pušelė, kuri
taiklia rankinio kulkosvaidžio ugnimi padarė priešui daug nuostolių, tačiau ir
pati buvo priešo kulkos pakirsta. Kautynėse žuvo 44 partizanai. Kiti, nau-
dodamiesi sutema, prasiveržė iš apsupties.

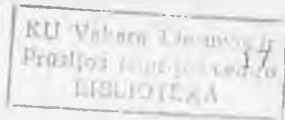
Alytaus apskr. NKVD viršininkas plk. Lisovskis, NKVD komisarui Bar-
tašiūnui pranešdamas apie kautynes, taip įvertino partizanus: "Jie buvo
nesutaikomi liaudies priešai ir su ginklu rankose kovojo "už laisvą nepriklau-
somą Lietuvą". Nepaisant to, kad artėjo paskutinės gyvenimo minutės, nei
vienas iš banditų nemetė kovos lauko, kovojo iki sunaikinimo"⁵¹.

Kalniškių kautynės simbolizuoja Dzūkijos partizanų pasiaukojimą tragiš-
kais pokario metais.

Skaudžius nuostolius miško broliai patyrė ir 1945m. birželio 14d., kai NKVD
kariuomenės pasienio 220 pulkas Alytaus apskrityje, Daugų valsč., apsupo
Varčios mišką ir pradėjo visą savaitę trukusią karinę operaciją prieš 3 parti-
zanų dalinius – Adolfo Ramanausko-Vanago vadovaujamą 80 partizanų
kuopą ir mažesnius, V.Voverio-Žaibo ir K.Barausko-Vėžio būrius. Šukuodami

DC 41270

Kalniškės mūšio 50-mečio minėjimas

mišką, baudėjai susidūrė su Vanago kuopa. Kovotojai patys atakavo priešą, priversdami jį atsitraukti, tačiau atskubėjus didesnėms enkavedistų pajėgoms, buvo priversti trauktis, o vėliau buvo išblaškyti mažomis grupelėmis ir pavieniui. Daugumai pavyko prasiveržti pro priešo užkardas, tačiau kelios dešimtys partizanų žuvo arba pateko į nelaisvę⁵².

Prisimindamas pirmuosius partizaninio karo metus, A.Ramanauskas-Vanagas rašė: "Tuo metu kovos taktika, kurios aš laikiausi, dar nebuvo tikrai partizaniška. Tuomet mes iš viso neįsivaizdavom, kad priešas galėtų mus sumušti"⁵³. Tą patį galima pasakyti apie kitus miško brolių dalinius. Vanagas nurodė priežastis, nulėmusias tokią situaciją: "Partizaninio karo taktikos mus mokė žiauri tikrovė ir žiaurios aukos. Nepriklausomybės meto vadai [...] neruošė tautos, nemokė, kaip reikėtų laikytis ilgiausios ir žiauriausios okupacijos metais [...] Kelerius metus mūsų pagrindžio jėgos buvo didelės, bet partizaninės kovos patirties ne tik kad stigo, [...] apie tai beveik neturėjome supratimo.

DA Dzūkų rinktinės Margio grupės partizanai: Dominykas Balinas-Bijūnas, Jonas Baranauskas-Saulius, Stasys Piličiauskas-Vanagas. 1947m. vasara

Priešas buvo ne tik kad nepalyginamai gausesnis ir geriau ginkluotas, bet jau turėjo kelerių dešimtmečių kovos su pasipriešinimu, kylančiu savos valstybės viduje, patirtį. Mes mokėmės iš kartaus patyrimo, kuris buvo įgyjamas neretai savo gyvybės kaina⁵⁴.

Okupantų duomenimis, nuo 1944m. liepos mėn. iki 1945m. vien tik Alytaus apskrityje žuvo beveik 400 partizanų⁵⁵.

Šaltiniai

1. Buvęs LSSR Valstybės saugumo komiteto archyvas (toliau -Buv.LSSR VSKA). F.3. B.6/14. L.36-37
2. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L.148-149
3. Ten pat. F.3. B.6/15. L.223
4. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L.151
5. Ten pat. F.3. B.6/14. L.43-44

6. Ten pat. B.6/14. L.60-61
7. Ten pat. L.69
8. Ten pat. L.76-77
9. Ten pat. Operatyvinių (toliau – Op.) b.f. B.9048. L.25-26
10. Ten pat. L.34-36
11. Suraučius A. Žaliojoj rikiuotėj // Laisvės kovų archyvas. K. 1992. Nr.5. P.82
12. Ten pat. L.87
13. Buv.LSSR VSKA. F.15. B.424/1. L.30
14. Petraška J. Žvilgsnis atgal. V. 1992. T.1. P.19-24
15. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.6/14. L.43-44
16. Petraška J. Žvilgsnis atgal. T.1. P.18
17. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.6/14. L.71
18. Ten pat. L.13
19. Ten pat. L.43-44
20. Ten pat. L.12-13
21. Ten pat. L.56-57
22. Ten pat. L.60
23. Ten pat.
24. Ten pat. F.15. B.424/1. L.30
25. Ten pat. F.3. B.4/15. D.5. L.10-11
26. Ten pat. B.6/14. L.75
27. Ten pat. B.7/11. T.1. L.28
28. Krukonienė S. Klepočiai. Gruodžio... // Alytaus sąjūdis. 1989. sausio 12. P.12
29. Ledas V. Ištrauka iš stenogramos // Alytaus sąjūdis. 1989. Nr.13-14. P.12
30. Buv.LSSR VSKA. Op.b.f. B.9048. L.28
Ten pat. Baudžb.f. B.44618/3. T.10. L.14
31. Suraučius A. Žaliojoj rikiuotėj // Laisvės kovų archyvas K. Nr.5. P.100
32. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.7/9. L.298
33. Ten pat.
34. Ten pat. B.6/14. L.73
35. Ten pat. B.36/21. T.2. L.107
36. Ten pat. B.4/15. L.131
37. Ten pat. B.7/11. T.1. L.3
38. Ten pat. B.4/15. L.131
39. Ten pat. B.7/11. T.2. L.88
40. Ten pat. T.1. L.12
41. Ten pat. L.111
42. Ten pat. B.7/9. T.1. L.298
43. Ten pat.
44. Ten pat. B.7/11. T.1. L.128
45. Ten pat. L.285
46. Ten pat.

47. Suraučius A. Žaliojo rikiuotėj // LKA. K. Nr.5. P.88
 48. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.7/10. L.191
 49. Suraučius A. Žaliojo rikiuotėj // LKA. Nr.5. P.98-106
Buv.LSSR VSKA. F.15. B.1774/1. L.46
 50. Grunskis E. Kalniškės mūšis // Lietuvos paminklai. 1990 Nr.1. L.14
 51. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.7/11. T.1 L.94
 52. Ten pat. F.18. B.1/1. L.59-60
 53. Ramanauskas A. Daugel krito sūnų... V. 1991. P.22
 54. Ten pat. P.426
 55. Ten pat.
-

JAUNIMO ANTISOVIETINIS PASIPRIEŠINIMAS LIETUVOJE 1944-1960 METAIS

Juozas Bagušauskas

Nuo pat pirmųjų Lietuvos valstybingumo sunaikinimo dienų 1940m. šalyje kilo pasipriešinimas sovietiniam režimui. Diena iš dienos jis stiprėjo ir tapo galinga politine jėga, gynusia Lietuvos valstybingumą. Pasipriešime aktyviai dalyvavo jaunimas.

Jaunimo pasipriešinimo organizacijų veiklos istorija iki šiol mažai tyrinėta. Spaudoje pasirodė keletas atsiminimų publikacijų¹, kai kurie inteligentijos, jaunimo antisovietinio pasipriešinimo organizacijų veiklos aspektai pradėti gvildinti istorijos darbuose, dokumentų rinkiniuose², publikacijose, paskelbtose "Laisvės kovų archyve", mokslo darbuose "Lituanistica", periodinėje spaudoje. Šiame straipsnyje autorius, tęsdamas pradėtus kovos dėl laisvės tyrinėjimus³, nagrinėja pagrindinių organizacijų kūrimąsi ir veiklą, KGB taikytas represines priemones pasipriešinimo judėjimo dalyviams.

Jaunimas skaudžiai išgyveno Lietuvos valstybingumo praradimą ir laisvės idėjų vedinas būrėsi į pagrindines organizacijas, kurios kovojo dėl Lietuvos valstybingumo ir nepriklausomybės. Organizacijoms buvo suteikiami Nepriklausomoje Lietuvoje veikusių jaunimo organizacijų pavadinimai, daug jų atspindėjo pagrindinius jaunimo siekius – laisvę ir nepriklausomybę. Štai organizacijos "Laisvę Lietuvai" nariai savo programoje rašė, kad organizacija

sukurta tam, kad būtų pasiektas tikslas, išreikštas jos pavadinime. "Raudonieji okupantai atėmė iš mūsų nepriklausomybę, atėmė žodžio laisvę, siekia išbraukti Lietuvos vardą iš pasaulio tautų istorijos. Jeigu mes, lietuviai, nesutelksime jėgų, nesusijungsime į geležinį kovos žiedą prieš bendrą priešą, mes išnyksime nuo žemės paviršiaus, kaip išnyko tokio pat likimo ištikti prūsai, jotvingiai"⁴. Taip mąstė ir veikė daugelis Lietuvos žmonių, jaunimo. Jaunimo organizacijos kūrėsi gimnazijose, aukštosiose mokyklose ir kitose mokymo įstaigose.

Nuo pat pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės praradimo dienų prasidėjęs pasipriešinimas truko visą sovietmetį. Kasmet Vasario 16-ąją, Vėlinių dieną ir kitomis progomis, netgi sovietinių švenčių dienomis pasklisdavo lapeliai. Daug kur suplevėsuodavo lietuviškos trispalvės, buvo nudraskomos sovietinės vėliavos – Lietuvos pavergimo simboliai, platinami Nepriklausomos Lietuvos valstybiniai ir tautiniai ženklai, kitais galimais būdais priešinamasi Lietuvos valstybingumo griovimui. Tuo nuolat buvo primenama, kad sovietinė valdžia yra svetima ir tautai primesta ir kad yra žmonių, kurie pasiryžę aukotis dėl Lietuvos laisvės ir kovoti dėl jos valstybingumo atkūrimo. Vienas iš ateitininkų sąjungos atkūrimo iniciatorių M. Bloznelis, patekęs į KGB nagus, pareiškė, kad sovietinės armijos 1940m. įsiveržimą į Lietuvą jis priėmė kaip Lietuvos okupaciją, o sudarytą valdžią – kaip neteisėtai primestą⁵. Ateitininkai buvo bene vienintelė jaunimo organizacija, kuri savo veiklą bandė atkurti visoje Lietuvoje ir 1941m., ir vėlesniais, vienai okupacijai keičiant kitą. Ateitininkai vienijo įvairių socialinių grupių jaunimą.

NKGB pirmaisiais pokario metais buvo priversta pripažinti sovietinės valdžios institucijų bejėgiškumą. NKGB 1945m. informacijose iš Alytaus apskrities pabrėžiama, kad pagrindis visiškai nevertina vietinių ir tarybinių organų jėgos. Lapeliuose jie tiksliai sako, toliau nurodoma informacijoje, kad kai tik išeis NKVD kariuomenė, jie vėl taps padėties šeimininkai. Gyventojai tiki nacionalistų propaganda. Nacionalistams pavyksta plačiai panaudoti gyventojus antisovietinei veiklai ir įtraukti legalizuotus. Ten, kur nėra NKVD kariuomenės, gyventojai ir dargi agentai blogai mums padeda. Tik todėl partizanai galėjo aktyviai veikti, slėptis. Išvis nebuvo atvejo, rašė NKGB, kai apie pagrindžio rengiamus teroristinius aktus praneštų gyventojai⁶.

Lietuvos istorinės praeities slėpimas, jos falsifikavimas, siekimas ištrinti iš

tautos atminties protėvių žygdarbius skatino studentus, moksleivius, jaunimą savarankiškai ieškoti atsakymo į juos dominančius Lietuvos istorijos, kovos dėl laisvės ir nepriklausomybės klausimus, stoti patiems į šios kovos gretas. Organizacijoms kurtis palankią dirvą sudarė okupacijos metais sustiprėjusi patriotizmo atmosfera, jaunimo romantizmas.

Daugelį jaunimo skatino dalyvauti pasipriešinimo judėjime istorinė bei pogrindyje platinama literatūra, išleista Nepriklausomoje Lietuvoje. Dažnai jaunimas organizacijas kūrė netgi remdamiesi sovietinėse knygose aprašytais ar kino filmuose matytais pavyzdžiais apie sovietinio jaunimo pasipriešinimą vokiečių okupacijai ir kt. Štai 1956m. Kėdainiuose jaunimą paskatino įkurti organizaciją "Keršto būrys" rusų rašytojo A.Golubevo knyga "Berniukas iš Ūržumo"⁷. "Alytaus gvardijos skyrius" susikūrė ir pasirinko veiklos kryptį, pažiūrėjus kino filmą "Pirmieji džiaugsmiai", kuriame pasakojama apie Rusijos revoliuciją⁸.

Jaunimui nemažą įspūdį darė užsienyje veikusios organizacijos, jų platinama literatūra apie skurdų SSSR gyvenimą, žmonių teisių suvaržymus sovietinėje santvarkoje. Pasvalyje ir Kaune veikusios organizacijos "Laisvę Lietuvai" narys A.Susnys tardomas pasakė, kad jo pažįamos susiformavo "skaitant antisovietinę literatūrą, o kai radau ir perskaičiau NTS lapelį, man kilo mintis rašyti ir platinti lapelius"⁹. Organizacijos nariams buvo žinomas ir skaitomas nelegalus rusų pogrindžio laikraštis "Posev"¹⁰. Tarp jaunimo Lietuvos valstybės atkūrimo idėjos brendo, matant politinę prievartą, valdžios nenorą ir nesugebėjimą spręsti kasdieninio gyvenimo klausimus. "Laisvę Lietuvai" organizacijos narys P.Plumpa tardomas kalbėjo, kad "kovoti prieš sovietinę valdžią ir esamą santvarką mane privertė sunkios mano gyvenimo sąlygos. Kai gyvenau pas tėvus Pasvalio rajone, Suvainiškių kolūkyje, ir ten dirbau, tai pamačiau, jog kolūkyje dirbdami žmonės labai mažai uždirba ir sunku pragyventi". Susirūpinęs dėl tėvų sunkios materialinės padėties ir norėdamas jiems padėti, P.Plumpa anksti pradėjo dirbti, bet netrukus įsitikino, kad ir mieste ne ką geresnė padėtis. Jis suprato, kad sovietinėje santvarkoje darbininko gyvenimas yra sunkus ir reikia kovoti prieš ją dėl geresnės ateities. "Antra, mane morališkai paveikė, – kalbėjo P.Plumpa, – 1957m. Vėlinių vakaras, kai Kauno kapinėse milicijos darbuotojai žiauriai elgėsi su ten buvusiais žmonėmis, neleisdami būti kapinėse"¹¹.

Jaunimas savo pokalbiuose kritiškai vertino politinio ir ekonominio gyvenimo įvykius, piktinosi sovietinio režimo politika, atsilikusia sovietine technika ir pan. Sovietinę valdžią gąsdino jaunimo kritiški pasisakymai valdžios vykdomos politikos atžvilgiu. Matė juose grėsmę režimo egzistavimui. Prieš tokį jaunimą buvo imamasi represinių priemonių.

Pagrindinių organizacijų kūrimąsi skatino ne tik esama Lietuvos politinė padėtis, bet ir užsienio radijo laidos lietuvių kalba, Lietuvos istorijos literatūra, tėvų priešiškas nusiteikimas.

Jaunimą skatino vienytis ir "atšilimo" metais į Lietuvą pradėję grįžti politiniai kaliniai ir tremtiniai. Štai Kėdainių rajone veikusiai jaunimo organizacijai "Šiaurės kerštas" vadovavo Aristavo vidurinės mokyklos mokytojas, buvęs politinis kalinys Kostas Kišonas. Grįžęs iš kalėjimo, jis ėmė telkti jaunimą¹². Kaip teigiama KGB dokumentuose, 1956m. antroje pusėje ir 1957m. pradžioje suaktyvėjo kūrimasis pagrindinių organizacijų, kurių įkvėpėjais tapo iš kalėjimų grįžę inteligentai ir buvę partijų dalyviai. Dar 1945m. NKGB teigė, kad kaimo inteligentai – mokytojai, agronomai vadovavo pasipriešinimo grupėms, partizanų būriams ir inspiravo aktyvią jaunimo antisovietinę veiklą¹³.

Pirmaisiais pokario metais pagrindinė jaunimo veikla dažniausiai buvo susijusi su partizaniniu pogrindžiu. Jaunimo organizacijų nariai teikė paramą partizanams, buvo pasirengę bet kada prisidėti prie aktyvios kovos. Kaip prisimena Prienuose veikusios "Jaunosios Lietuvos" vadovas K.Lakickas, "organizacijos vyrai žinojo, kad, esant reikalui, turi būti pasiruošę stoti į kovą su ginklu rankose". Jaunimas, norėdamas pasirengti būsimai kovai, stodavo į sovietines karo mokyklas, lankydavo sovietinės organizacijos armijai, aviacijai ir laivynui remti (LDAALR) užsiėmimus, stengėsi išmokti vidurinėse ir aukštesiose mokyklose dėstomus karinius dalykus. Šaukiamiems į karinę tarnybą organizacijų nariams buvo pavedama armijoje tęsti veiklą, kurti pagrindines organizacijas. Iškilus grėsmei organizacijos nariams patekti į KGB nagus, partizanai buvo pasirengę juos priimti į savo gretas. Panašiai laisvės kovoms rengėsi 1953m. Kybartuose susikūrusi jaunimo organizacija "Lietuvos nepriklausomybės armija" (vadovas Albinas Kurtinaitis) ir kitos jaunimo

organizacijos¹⁴.

Artėjant antrajai bolševikinei okupacijai, plito atsisaukimai, kuriuose jaunimas buvo raginamas stoti į partizanų gretas. Lietuvos partizanų sąjungos 1945m. kreipimesi sakoma, kad pagrindinis kovos tikslas – ginkluota kova dėl laisvės, dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Nurodoma, kad LPS nariais priimami visi, supratę dabartinę padėtį, pasiryžę gyventi ar mirti kojoje su Lietuvos priešu. Nariai neturi teisės išstoti iš LPS, kol nebus sutriuškinti bolševikai, o pasišalinimas iš LPS, draugų išdavimas baudžiamas mirtimi¹⁵. Šiam ir panašioms atsisaukimams Lietuvos jaunimas neliko abejingas. Daugelis pirmųjų pagrindinių organizacijų buvo partizanų rezerviniai būriai. Tokios organizacijos dažniausiai kūrėsi Dzūkijoje. Jos platino lapelius, rinko žvalgybos duomenis, pinigus, maistą partizanams. Tai Dzūkijoje 1947m. veikusi jaunimo organizacija "Kovotojų už Lietuvos laisvę būrys", susijęs su Dzūkų brigados partizanais. Jos organizatoriumi ir vadovu buvo Vytautas Melenkevičius. 1949m. veikė Vytauto brigados Žilvičio būrio rezervinė 19 žmonių grupė Lazdijų apskrityje¹⁶. Kauno MGB 1949m. sausio 10-15d. atskleidė jaunimo organizaciją, LVNG sukurta 1948m. pradžioje LLA likučių pagrindu. Ją sudarė 60 žmonių. Vadovavo štabas su skyriais: operatyviniu, propagandos, organizaciniu, veikė specialią žvalgybos grupę. Organizaciją sudarė du būriai Kaune ir 15 žmonių grupė Vilniuje. Būriai skirstėsi į penkiukes. Štabas surengė keletą pasitarimų, kuriuose nustatė organizacijos politinius tikslus, parengė įstatus. Tikslas – suvienyti partizanus LLA principu, rengtis galimam karo atvejui. LVNG plačiai veikė tarp studentijos. Turėjo ryšių ne tik su partizanais, bet ir su kitomis organizacijomis Lietuvoje ir užsienyje. Aktyviausi jos nariai buvo Vytautas Kondrackas, Birutė Žalinskaitė, Antanas Jankauskas, Ignas Paikauskas, Bronius Jukna, Genė Acevičiūtė ir kiti¹⁷. LVNG susikūrė 1947m., turėjo savo padalinius Marijampolėje, Alytuje, Panevėžyje, Vilniuje¹⁸.

Žemaitijoje partizanų apygardų štabų iniciatyva buvo plačiai kuriamos LLA pavyzdžiu operatyvinio sektoriaus organizacijos, sutrumpintai vadinamos OS organizacijomis. Joms priklausė daug jaunimo, ypač gimnazijų moksleivių. Tačiau tai buvo ne tik jaunimo organizacijos. Jų veikloje dalyvavo legalizavęsi partizanai ir kiti, pasirengę reikalui esant, stoti į kovotojų gretas. Kelmės apskrityje, Tytuvėnų vidurinėje mokykloje, veikė OS organizacija, vadovaujama Juozo Kudžmos. Jo pavaduotoju buvo Jokūbas

Žukauskas¹⁹. Raseinių apskrities Raseinių valsčiaus Gintaro būrio OS organizacijai vadovavo Bronius Ragaliauskas, Šiluvos valsčiaus – Šiluvos gimnazijos mokytojas Antanas Babenskas.

Prisikėlimo apygardoje veikė ryšininkų grupė, kuri palaikė ryšius su Radviliškio, Šiaulių ir Kelmės apskričių partizanais²⁰. OS organizacijos veikė daugelyje valsčių ir apylinkių, teikė paramą partizanams, rengė jiems kovotojų pamainą. Plačia veikla pasižymėjo Panevėžyje 1944-1945m. susikūrusi Gedimino būrio organizacija. Jos vadovas Vladas Rutkauskas sakė, kad norėdami atkurti Lietuvos valstybę, nusprendė sukurti jaunimo grupę, kuri skleistų laisvės idėjas ir sutelktų lietuvių tautą aktyviai kovai prieš sovietų valdžią dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo²¹. Šiuo tikslu organizacija išleido ir išplatino apie 10 lapelių po 100 egzempliorių. V.Rutkauskas per Liną Brazdžionį 1944m. lapkričio mėn. užmezgė ryšius su Panevėžio apskrities Pumpėnų partizanais ir veikė kaip jų pagalbininkai. Organizacijos branduolį sudarė štabas. Būrio vadu ir štabo viršininku buvo V.Rutkauskas, agitacijos ir propagandos skyriui vadovavo Aldona Brazdžionytė, žvalgybos ir techniniam skyriui Algimantas Skučas, kuris mirė 1945m. vasario 15d., operatyviniam skyriui – Vytas. Kiekvienas skyrius skirstėsi dar į 3 poskyrius. Šių poskyrių vadovai turėjo po 4 žmones. Naujus narius priėmė tik poskyrio vadovas. Kiekvienas naujas narys duodavo priesaiką²². Joje sakoma: "Aš, Gedimino būrio partizanas, prisiekiu prieš Dievą ir Tėvynę šventai vykdyti duotus man mano vadų įsakymus ir laikyti griežčiausioje paslapyje patikėtus man pavedimus ir, reikalui esant, esu pasirengęs paaukoti savo gyvybę. Parašas slapyvardžiu." Vadovo V.Rutkausko įpareigojimu organizacijos nariai stodavo į komjaunimą, kad galėtų gauti daugiau informacijos apie sovietinės valdžios kėslus.

Panašių organizacijų buvo ir daugiau. Kaune 1945m. vasario mėn. susikūrė "Lietuvos laisvės kovotojų būrys", kuriam vadovavo Jonas Vaitkus, jo pavaduotoju buvo Vladas Gedvilas, sekretoriumi Jonas Varkalys. Be jų, būriui dar priklausė Algirdas Puras, Česlovas Bielskis²³. Būrio nariai užsibrėžė tikslą įtraukti jaunimą į partizanų gretas, rinkti medžiagą apie valdžios rėmėjus ir jos politikos vykdytojus²⁴. Susiformavęs būrys turėjo pereiti į partizanų gretas. Būriui priklausė 8 žmonės²⁵. J.Varkalys, J.Vaitkus 1945m. balandžio pabaigoje Petro Paulausko pavedimu išvyko į Raseinių apskritį, Girkalnio

valsčių, organizuoti partizanų būrį iš jaunimo, vengiančio karinės tarnybos sovietinėje armijoje²⁶. Jie turėjo susitikti su Girkalnio valsčiaus partizanų ryšininku Raču, perduoti jam žemėlapius, kitus dokumentus, o iš jo gauti duomenų apie sribus, partizanų sąrašus, atvežti į Kauną išspausdinimui Račo parašytus lapelius²⁷.

Į jaunimo pagrindinę organizaciją "Lietuvos jaunimo sąjunga "Jaunoji Lietuva" 1947m. susibūrė Prienų gimnazijos moksleiviai. Kuriant organizaciją, buvo vadovaujamas tuo, kad sovietinė valdžia Lietuvoje laikina ir jaunimas neturi būti nuošalyje nuo kovos dėl Lietuvos laisvės, turi teikti paramą partizanams, plėsti pasipriešinimo sovietiniam režimui judėjimą. Organizacija skelbė savo aiškų nusistatymą dėl Lietuvos kaimo griovimo. Organizacijos steigėjai aiškino, kad "Jaunoji Lietuva" turi pradėti organizuotą kovą dėl Lietuvos laisvės ir rengtis, kai reiks, stoti į aktyvią kovą prieš SSSR. Organizacija veikė drauge su Tauro apygardos, Geležinio Vilko rinktinės, Gedimino tėvūnijos Anupro partizanų būriu. Susitikimuose su partizanais organizacijos vadovai informuodavo juos apie "Jaunosios Lietuvos" veiklą, rengiamus dokumentus, gaudavo įpareigojimų²⁸. Prienai buvo ties Dainavos ir Tauro apygardų sandūra, todėl "Jaunoji Lietuva" palaikė ryšius su abiem apygardomis, nes reikėjo koordinuoti veiksmus ir vykdomas akcijas, kad nekiltų nesusipratimų tarp šių apygardų partizanų būrių²⁹. Svarbi organizacijos veiklos kryptis buvo žvalgybos duomenų partizanams rinkimas. 1950m., grįžus iš užsienio vienam iš Lietuvos partizaninio judėjimo vadovų Skirmantui, Geležinio Vilko rinktinės pavedimu "Lietuvos jaunimo Sąjunga "Jaunoji Lietuva", pagal specialią vyriausiosios partizanų vadovybės instrukciją, rinko žvalgybos duomenis apie sovietinės armijos dislokavimą, karinių krovinių pervežimą, pramonės įmones, fotografavo strateginius objektus³⁰. KGB kaltinimuose, pateiktuose V.Ardžiūnui, buvo nurodoma, kad žvalgybiniam darbui jis gavo dvi instrukcijas. Vadovaudamasis jomis, nufotografavo Prienų tiltą, turintį strateginę reikšmę, sudarė miesto planą ir perdavė partizanams. Jis taip pat gamino partizanams nuotraukas, kurios yra ir šiandien išlikusios³¹.

Panevėžio moksleiviai J.Variakojis ir P.Grybauskas 1953m. sukūrė organizaciją "Juodasis kaspinas", kuri kėlė tikslą rengtis Lietuvos išvadavimui iš bolševikų okupacijos³². Raseiniuose veikusi "Lietuvių jaunimo sąjunga" kėlė uždavinį kovoti už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą, įvykdant perversmą

ir nuverčiant sovietų valdžią. Organizacijai išsiplėtus, buvo ketinama įteikti ultimatumą sovietų vyriausybei dėl Lietuvos išėjimo iš SSSR. Sovietų vyriausybei atsisakius suteikti Lietuvai laisvę – surengti sukilimą³³.

Seinų mokytojų seminarijos mokytojai, kurių amžius buvo 23-27 metai, priklausė LLA organizacijai. Ji palaikė ryšius su Marijampolės, Vilkaviškio apskrčių, Kauno pagrindinėmis mokytojų ir gimnazistų organizacijomis³⁴.

1948m. Klaipėdoje likviduota rezervinė organizacija "Kovos už Lietuvos išvadavimą sąjunga", kurią sukūrė Rambyno partizanų brigada. Jai daugiausia priklausė jau vyresnio amžiaus žmonės. Sąjungai vadovavo Juozas Vaičiulevičius, nariai buvo Vincas Vilkas, Vincas Mažeika, Marija Vaškienė. Sutriuškinus Rambyno brigadą, jie bendradarbiavo su Kęstučio apygardos štabu, kurio pavedimu rinko žvalgybos duomenis Klaipėdos uoste, platino "Laisvės varpą", rinko medikamentus ir maisto produktus partizanams³⁵.

Radviliškio apskrityje 1948m. veikė jaunimo organizacija "Jaunieji kovotojai už laisvę", kurią sudarė gimnazijos ir amatų mokyklos moksleiviai. Vadovas Bronius Matas³⁶.

Partizanai siuntė jaunimą į sovietines įstaigas ir kitur, žvalgybos tikslais ėmėsi kitų gudrybių KGB apmulkinti. NKGB operacijos metu 1945m. Utenos apskrityje buvo sulaikyta moteris be dokumentų, pasivadavusi Brone Musteikaite. Patikrinus išaiškėjo, kad tai persirengęs 16 metų jaunuolis. Jo tikroji pavardė Bronius Musteikis. Du jo broliai Jonas ir Bolis buvo partizanų būryje, kuriam vadovavo Medinis. Bronius Musteikis taip pat balandžio mėnesį buvo įstojęs į Medinio būrį ir buvo žvalgu ryšininku. Kad kiltų mažiau įtarimo, užsiaugino ilgus plaukus, apsirengė moteriškais drabužiais ir rinko duomenis apie karinius dalinius ir rengiamas operacijas prieš partizanus³⁷.

Archyvinių dokumentų, kitų istorinių šaltinių analizė rodo, jog jaunimo organizacijos atliko reikšmingą darbą skelbdamos Lietuvos valstybingumo ir tautos laisvės idėjas. Jaunimas, sukūręs organizacijas, kėlė tikslą visais būdais skleisti laisvės idėjas, remti viską, kas lietuviška. Daugelis jaunimo organizacijų, suprasdami propagandos svarbą kovoje dėl valstybingumo atkūrimo, savo veiklos metodu pasirinko lapelių ir spaudos platinimą. Kaune 1945m. liepos 25d. buvo atskleista ir likviduota jaunimo grupė, kuriai priklausė

geležinkelininkų mokyklos mokiniai ir gimnazistai. Jie platino LLA lapelius, raginančius sukilti ir atkurti Lietuvos valstybę, paleisti ištremtuosius. Suimta 12 žmonių³⁸. Kaune 1946m. liepos – rugpjūčio mėnesiais buvo surastos 3 pagrindinės spaustuvės³⁹. Suimta 10 žmonių. Buvo rasti pagaminti antspaudai ir štampai su tekstu "Lietuvos išvadavimo Kauno organizacija"⁴⁰.

Telšių apskrityje 1949m. spalio mėn. likviduota jaunimo organizacija "Jaunosios Lietuvos būrys", kuriai priklausė Telšių gimnazijos ir seminarijos moksleiviai. Vasario mėn. jie išplatino apie 400 lapelių, kuriuose ragino kovoti prieš rusų okupaciją. Suimta 12 žmonių: vadovas Zenonas Jaška, jo pavaduotojas Juozas Kučinskas, Danielius Ivaškevičius ir kt.⁴¹ Organizacija 1949m. vasario mėn. nutarė išleisti lapelį lietuvių ir rusų kalbomis. Išspausdino 200 egzempliorių. Lapelius platino Z.Jaška, Martinavičius, Norkus, J.Kučinskas. Jie buvo išmėtyti mieste, sudėti į pašto dėžutes⁴².

Šilutės apskrityje 1949m. veikė jaunimo organizacija "Geležinio Vilko pulkas". Jos nariai Jonas Platokas, Antanas Laugela ir kt. platino lapelius, rinko naujus narius⁴³. Lapelius platino ir jaunimo organizacija "Kovotojų už Lietuvos laisvę būrys", susijęs su Dzūkų brigados partizaniais, vadovaujamas Vytauto Melenkevičiaus. Grupė, susikūrusi 1947m., ne tik platino lapelius, bet ir rinko žvalgybos duomenis, pinigus, maistą partizanams⁴⁴.

Nuo pat susikūrimo Prienų jaunimo organizacijos "Jaunoji Lietuva" veikla buvo susijusi su partizanų pagrindinės spaudos platinimu. Platino laikraščius "Partizanas", "Laisvės žvalgas", "Laisvas žodis", pastarasis buvo leidžiamas rusų kalba ir platinamas ten, kur buvo dislokuotos sovietinės armijos dalys. Sąjungos nariai ne tik platino spaudą, bet ir patys buvo aktyvūs partizanų leidinių rengėjai: rašė straipsnius, rinko medžiagą ir perduodavo partizanų laikraščių leidėjams. Daug prie partizanų spaudos leidimo prisidėjo V.Ardžiūnas, kuris rašydavo eilėraščius, rengdavo lapelius⁴⁵. K.Lakickui pasiūlius, P.Jurgaitis parašė straipsnį apie 1950m. lapkričio 2d. įvykusį susidūrimą su KGB agentais ir milicija Kauno kapinėse per Vėlines. Straipsnis buvo išspausdintas partizanų laikraštyje⁴⁶. (Šį straipsnį 1993m. Vėlinių proga perspausdino "Tremtinys" su K.Lakicko komentarais.) "Jaunoji Lietuva" rengėsi išleisti ir savo laikraštį, spausdintą spaustuviniu šriftu. Tam buvo kaupiamas spaustuvinis šriftas.

Savo laikraštėlį "Laisvės balsas" 1955-1956m. išleido Pandėlio vidurinėje

mokykloje veikusi organizacija. Išėjo 6 numeriai, juos platino tarp moksleivių. "Laisvės balso" šeštajame numeryje buvo paskelbti straipsniai "Komunistinė teorija ir praktika", "XX-asis komunistų suvažiavimas", "Apie tarybinę armiją", "Lietuvos jaunimo uždaviniai", "Vorkutos kalinys" ir kt. Šios organizacijos narys Petras Plumpa, turėdamas literatūrinių gabumų, parašė straipsnį "Prie Nemuno" ir romaną "Kruvinoji pašvaistė", patriotinių eilių ir dainų⁴⁷. Po mokyklos baigimo organizacijos nariai savo veiklą tęsė Kaune. 1957m. gruodžio mėnesį foto būdu Kaune pagamino ir išplatino apie 100 egzempliorių lapelių. Tiek pat lapelių išplatino 1958m. vasario 16-osios proga⁴⁸.

1957m. N.Gaškaitė, A.Susnys, P.Plumpa ir Putrimaitė parengė lapelį, skirtą Vėlinėms, kuriame smerkė KGB ir milicijos elgesį, tą dieną vaikant žmones iš kapinių. Be teksto, lapelyje dar buvo N.Gaškaitės nupieštas vaizdelis su Nežinomo kareivio kapo atvaizdu⁴⁹. Buvo išplatinta apie 200 lapelių. Tai buvo ne vienintelis lapelis. Organizacijos nariai 1957m. gruodžio mėn. Naujųjų metų proga nutarė pasveikinti lietuvius su Naujaisiais metais ir pabrėžti, kad Lietuva dar yra pavergta ir kad ir ateinančiais metais dar reikės kovoti dėl nepriklausomybės. Lapelyje buvo apgailestaujama, kad į padangę kylančios Naujametinės raketos aštuonioliktą kartą išvysta Lietuvą pavergtą ir iškankintą. Jame raginama Naujaisiais metais sutelkti jėgas lietuviškumo palaikymui, jaunosios kartos auklėjimui, tėvynės išvadavimui⁵⁰. Laisvės idėjos buvo keliamos ir lapelyje "Broliai, lietuviai!" Jame sakoma: "Jau dešimt metų, kai įsiutusios rusų ordos įsiveržė į mūsų mylimą Tėvynę. Jų padarytų žaizdų niekas neužgydys. Lietuv! Tu matai sušaudytus savo brolius – girdi Vorkutoj vargstančių balsus. Užžėlusius partizanų kapus kasmet pakeičia nauji, vietoj ramių pakelės sodybų žėruoja nuodėgulių krūvos. Sulyso gyvuliai, beėsdami kolchozo šieną, geriausią žemę užgožė prievarta įpiršti kukurūzai. Komunistiniai išgamos trypia Lietuvą! Lietuv! Matai viso to kaltininkus. Mokykis neapkęsti okupanto, kenk jam. Ta diena, kuomet baltasis žirgelis – Vytis galės laisvai šuoliuoti Lietuvos laukais, vis tiek ateis. Tu nepasiduok komunizmui, atmink, kad lietuviai nevergaus. Prakeikimas komunistams"⁵¹. Vienas lapelis buvo skirtas Vasario 16-ajai paminėti. Jame, kalbant apie Lietuvos nepriklausomybės šventę, pabrėžiama, kad Lietuva yra okupuota, ir reiškiamas viltis "ateityje laisvai švęsti šią tautos šventę laisvoje Lietuvoje"⁵². Lapelių platinimo mastą iliustruoja lentelėje pateikiami duomenys.

Ne tik "Laisvę Lietuvai", bet ir visos to meto jaunimo organizacijos laikė savo pareiga priminti visuomenei, tautai Vasario 16-osios šventę. Dar 1945m. daugelyje Lietuvos vietovių jaunimas paminėjo Vasario 16-ąją. Tauragėje šia proga gimnazijos direktorius Navasaitis surengė nelegalų susirinkimą, kuriame dalyvavo 150 moksleivių ir 20 dėstytojų. Navasaitis prisiminė Vasario 16-osios šventę Nepriklausomoje Lietuvoje. Už šio minėjimo surengimą jis buvo suimtas. Panevėžyje vasario 16d. rasta 18 lapelių, spausdintų stiklografu "Vilniaus Partizano štabo" vardu ir skirtų Vasario 16-ajai (žr. 3 dokumentą). Platinant lapelius, buvo sulaikytos Panevėžio I mergaičių gimnazijos moksleivės Emilija Dralužytė, Liucija Virvišiūtė. Panevėžio I gimnazijos moksleiviai Vasario 16d. vaikščiojo su prisegtomis trispalvėmis juostelėmis. Ant gimnazijos sienų atsirado Vasario 16-ajai skirti užrašai, buvo nupieštas Lietuvos herbas. Kaune Vasario 16-ąją ant namų sienų buvo išklijuoti lapeliai, išplatintas plakatas, kuriame pavaizduotas jaunuolis su trispalve. Specialiai Vasario 16-osios progai skirtus lapelius platino "Laisvę Lietuvai" organizacijos nariai. Jie piešė ir platino karikatūras, išjuokiančias sovietinę valdžią⁵³, atspindinčias Lietuvos pavergimą. Vienoje iš jų, kurią 1956m. Vasario 16-ąją rado Pandėlio rajone, Apasčios kaime, priklijuotą prie stulpo, buvo vaizduojama Lietuvos okupacija. Karikatūroje nupiešta ranka su užrašu "SSSR" laikė kumštį virvėmis apraizgytą Lietuvos žemėlapi⁵⁴. Tais pat metais Vasario 16-osios proga ant Pandėlio taupomosios kasos namo sienos organizacijos nariai užrašė šūkį: "Tegyvuoja Vasario 16-oji"⁵⁵.

Be lapelių, jaunimo pagrindinių organizacijų nariai Vasario 16-ąją paminėdavo iškeldami Lietuvos trispalvę. Prienų "Jaunosios Lietuvos" nariai Kęstutis Lakickas, Bronius Vilkas, Vytautas Vaitkevičius, Pranas Kižys 1949m. vasario 15-16d. naktį ant Prienų alaus daryklos kamino iškėlė Lietuvos trispalvę⁵⁶, kurią jiems pasiūti padėjo merginos. Net keletą vėliavų 1958m. iškėlė organizacijos "Laisvę Lietuvai" nariai. Buvo pasiūtos trys vėliavėlės: 135x88, 140x92, 140x92cm⁵⁷. Buvo numatyta vėliavas iškelti Vilniuje, Kaune ir Pandėlyje. Kaune vėliavą ant Petrašiūnų elektrinės kamino iškėlė P.Plumpa. 1958m. vasario 15-16d. P.Plumpa, lydimas A.Susnio, N.Gaškaitės ir B.Putrimaitės, patraukė prie Petrašiūnų elektrinės. P.Plumpa čia dirbo ir turėjo leidimą įeiti į elektrinės teritoriją. Apie 22.30 val. P.Plumpa Petrašiūnų elektrinės dūmtraukio

kopėčiomis įkopė į 80m. aukštį ir pritvirtino Lietuvos vėliavą⁵⁸. Kitą vėliavą šios organizacijos nariai Č.Kučinskas ir D.Bičiūnas iškėlė ant kalno Vilniuje, netoli M.Margytės gatvės. 1958m. vasario mėnesį Lietuvoje buvo iškelta 10 vėliavų (Sedos rajone 3, Daugų 2, Vilniuje 1, Ramygalos 1, Kaune 1, ant traukinio Druskininkai – Vilnius – 1⁵⁹. Kiti duomenys pateikti lentelėje.

Jaunimo pasipriešinimo veikla 1954-1960 metais

Savo požiūrį į Lietuvos pavergimą jaunimas išreiškėdavo ir sovietinių švenčių metu. 1954m. susikūrusios aukštųjų mokyklų studentų organizacijos "Geležinis Vilkas", veikusios Kaune, nariai ne tik iškeldavo Lietuvos trispalves, bet ir naikindavo režimo simbolius. Jie 1955m. gegužės 1d. išvakarėse siera rūgštimi aplaistė 8 SSSR, 17 LSSR vėliavų, po 2 didžiulius Stalino ir Lenino portretus. Buvo numatę sutrukdyti 1955m. lapkričio 7d. demonstraciją Kaune, nukreipiant sunkvežimį į tribūną, svarstė, kaip susprogdinti Stalino ir Dzeržinskio paminklus Kaune. "Geležinio Vilko" organizacijos nariai savo veiksmais siekė parodyti, kad dar yra lietuvių, kurie pogrindyje kovoja prieš sovietinę valdžią⁶⁰. Panašių veiksmų Lietuvoje būta ir daugiau.

	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Atskleista organizacijų	19	11	14	24	10	14	16
Jose narių	211	63	78	136	48	84	80
Iškelta Lietuvos vėliavų	2	7	6	16	10	2	–
Lapelių platinimo atvejų	44	56	70	97	38	25	5

Jaunimas reiškėdavo savo požiūrį į 1940-1941m. tautai padarytas skriaudas. Rietavo rajono Linkuvos vidurinėje mokykloje susikūrusios moksleivių organizacijos nariai buvo pasiryžę atkeršyti už Rainių miškelyje sušaudytus Lietuvos patriotus⁶¹. Jaunimas protestavo prieš sovietinės armijos susidorojimą su vengrų tautos sukilimu 1956m. spalio 31d. Vilniaus universiteto centriniuose rūmuose pasirodė užrašas "Tegyvuoja Vengrijos revoliucija"⁶². Jurbarko rajone 1957m. veikusi "Antikomunistinė lietuvių kovotojų organizacija" -ALKO išplatino lapelį, kuriame sakoma: "Į kovą pavergta tauta! Piliečiai! Mes visi lietuviai mylime savo protėvių žemę, kurią jie apgynė, praliejo

kraują. Praliedami kraują, jie iškovojo ir mūsų laimę, bet ją iš mūsų atėmė rusų komunistas, bet neilgai prisieis kentėti, pirmieji pavyzdį parodė lenkai ir vengrai. Vengrai jau baigia iškrovoti sau laisvę. Lietuviai vienykitės. Sukilkite į kovą prieš savo pavergėjus komunistus!!! Duonos ir laisvės! Šalin komunistų pavojų. Mes eisime pirmyn!"⁶³.

Organizacijų narių parengtuose lapeliuose, laikraštėlių straipsniuose buvo pabrėžiamas jaunimo pasiaukojimas vardan laisvos Lietuvos ateities. Organizacijos "Laisvę Lietuvai" narė N.Gaškaitė 1957m. viename savo straipsnyje rašė, kad negali gyventi nekovodama prieš sovietinę valdžią. Kitame straipsnyje "Kažkada vaikystėje" N.Gaškaitė rašė: "Jeigu tavo išvadavimui reikalinga mano gyvybė, Tėvyne, imk ją. Man negaila devyniolikos metų. Tegul plauksto vėliavos." Ji savo rašiniuose atspindėjo tragiškus įvykius Vengrijoje⁶⁴. Laisvės siekiai, politinės nuostatos išdėstyti jos eilėraščiuose "Raudonųjų kliedesys", "Sugrįš", "Norėjau tau padėti", "Dialogas", "Netylėsiu", "Dialogas apie kukurūzus" ir kt.⁶⁵ Kratos metu viename iš rastų sąsiuvinį buvo straipsniai, eilėraščiai, parašyti besimokant Kauno politechnikos institute. N.Gaškaitė, tęsdama savo kūrybą, 1957-1958m. parašė eilėraščių ir straipsnių: "Kai sužydės pavasaris alyvom", "Lai graikai girias argonautais", "Tai kas, kad skambant taurėms vyno", "Svajoju apie debesis, svajoju apie dangų", "Gedimino pilis", "Vasario vėjas", "Už Tėvyne"⁶⁶. Čia rašoma apie moksleivių prievartinį vežimą darbams kolūkiuose, apie apskurusius rusų kareivius 1940m. ir kvietė lietuvius į kovą prieš sovietinį režimą⁶⁷. Aktyvia literatūrine veikla pasižymėjo P.Plumpa. Jis 1954-1956m. parašė 2 dalių romaną "Kruvina pašvaistė", kuriame aprašė lietuvių tautos gyvenimą 1944-1945m., aštriai kritikavo sovietinę tikrovę. Straipsnyje "Prie Nemuno" P.Plumpa 1955m. aprašė stribų siautėjimą Lietuvoje ir perspėjo okupantų rėmėjus apie būsimą atpildą už tautai padarytus nusikaltimus⁶⁸. P.Plumpa sukūrė nemažai eilėraščių. Tai "Vorkutos kalinys", "Lietuva gegužės rytą", "Tik tas žmogus Tėvynę myli", "Apie dainą", "Nuskris lakštingala mieloji" ir kt. "Vorkutos kalinyje" jis aprašė kalinių, kurie už pasipriešinimą režimui buvo nuteisti ir sugrūsti į lagerius, gyvenimą. Rašydamas eilėraštį "Vorkutos kalinys", rėmėsi brolio ir tėvo pasakojimais. Tėvas Vorkutos lageriuose buvo kalinamas 1945-1946m., o brolis du kartus – 1945-1950m. ir antrą kartą 1957m. vėl buvo įkalintas Mordovijos ASSR lageriuose. Į eilėraštį "Vorkutos kalinys" panašus

eilėraštis "Nuskris lakštingala mieloji", parašytas apie 1951m. Eilėraštyje "Lietuva gegužės rytą" (1955m.) autorius lyrinį pasakojimą apie pavasario gamtą susiejo su viltimi, kad Lietuva, rusų okupuota, ateityje bus laisva ir nepriklausoma. Eilėraštyje "Kai kuriems "patriotams" smerkiami tie lietuviai, kurie, gyvendami sovietinėje santvarkoje, nekovoja prieš ją, už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, o pasitenkina tuo kas yra. Eilėraštis "Apie dainą", parašytas apie 1955-1956m., vaizdavo Lietuvą, kenčiančią nuo rusiškųjų okupantų. Autorius išreiškė viltį, kad Lietuvos patriotai nugalės okupantus ir Lietuva taps laisva. Eilėraščiuose "Partizanui", "Pamirštam partizanui" reiškiama pagarba kovojusiems ir žuvusiems dėl Lietuvos nepriklausomybės. Apibūdinamas savo kūrybą, P.Plumpa KGB tardytojams sakė: "Parašiau visa tai taip, kaip supratau esamą padėtį sovietinėje santvarkoje, kaip aš supratau ir dabar suprantu, jog Lietuva yra rusų okupuota, jog nacionalistinės gaujos dalyviai – partizanai kovoja dėl Lietuvos nepriklausomybės ir daugumas toje kovoje žuvo. Vienu žodžiu, savo kūryba aš išreiškiau savo ir kitų vienminčių žmonių neapykantą sovietinei valdžiai"⁶⁹.

*** *** ***

Pagrindinės organizacijos tautos nelaimių priežastimi laikė komunistų partiją ir jos narius, rusų kolonistus, todėl daugelio organizacijų veikloje ryškus antikomunistinis nusiteikimas. Jos aiškino moksleiviams, kad nestotų į komjaunimą, buvo smerkiami stojantys į komunistų partiją. Štai "Slaptoji kuopa", veikusi Mažeikių vidurinėje mokykloje, išplatino lapelius, raginančius kovoti prieš rusų kolonializmą, nestoti į komunistų partiją ir komjaunimą⁷⁰. "Antikomunistinės laisvės brolijos" išplatintame lapelyje sakoma: "Lietuviai! Netikėkite komunistų laikraščiais. Visos jų praneštos naujienos melas. Kaip galima stenkitės mažiau klausyti komunistų, jų bendrininkų įsakymų. Stenkitės būti toliau nuo komunistinių organizacijų. Visa komunistinė kukurūzinė valdžia sugrius. Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva!"⁷¹ 1955m. vasario 20d. Kaune, Lenino prospekte, buvo išklijuoti kliše atspausdinti lapeliai "Komunistai, nešdinkitės lauk iš Lietuvos". Donelaičio gatvės kiemuose buvo išplatinti lapeliai "Broliai lietuviai! Nepasiduokite rusams! Prakeikti rusai jaučiasi kaip namuose, stengiasi rusifikuoti ir praryti lietuvių tautą. Tačiau komunistai apsirinka. Jie savo kailiu užmokės už Lietuvai padarytas skriaudas.

Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva! Šalin bolševikų terorą! Jaunoji Lietuva"⁷².

Savo požiūrį į komunistinį režimą Lietuvoje pagrindinės organizacijos išsakydavo ir platinamais užrašais, Nepriklausomos Lietuvos simboliais. 1955-1956m. Veiverių ir kitose vidurinėse mokyklose buvo rasti užrašai: "Lietuvos jaunime! Į kovą prieš bolševizmą!", "Okupantai lauk iš Lietuvos! Mirtis bolševizmui", "Komunizmui krachas", "Lietuva kyla", "Tegyvuoja Vasario 16-oji – Lietuvos nepriklausomybės diena"⁷³.

Jaunimas protestavo ir prieš rusifikavimo politiką. Ji skatino jaunimą burtis į organizacijas. "Vasario 16-osios pagrindinės jaunimo organizacijos", veikusios Kauno 16-oje amatų mokykloje, vadovas Vitalius Gražulis tardomas pasakė: "Organizaciją sukurti paskatino tai, kad amatų mokykloje 90 proc. mokinių lietuviai, o tik 10 proc. rusai, bet visi renginiai vykdavo rusų kalba. Tai kėlė mokinių nepasitenkinimą. Mokykloje komjaunuoliai nedrausmingi, bet juos mažiau baudžia"⁷⁴.

Dalis organizacijų, veikiamos pasikeitusių istorinių aplinkybių, tikėjo, kad atkurti Lietuvos valstybingumą galima ir reformų keliu. Tai daugiausia inteligentijos vadovaujamos organizacijos. J. Antanaitis teisme, vykusiame 1945m. rugsėjo 9d. Kauno trečiajame kalėjime, pabrėžė, jog visi supranta, kad reikia kovoti už Lietuvos nepriklausomybę. Jis kalbėjo: "Aš noriu, kad Lietuva būtų demokratiška, kad galima būtų laisvai gyventi, ko aš nematau esant sovietinei valdžiai. Aš manau, kad įstatymai parašyti gerai, bet iš tikro nevykdomi ir sovietinė valdžia su pažeidimais nekovoja, nešalina jų... Manau, kad Nepriklausomą Lietuvą atkurti padės Amerika. Amerikoje vienas milijonas lietuvių, kurie palaiko ryšius su čia esančiais lietuviais. Aš manau, kad Lietuva neturi turėti jokių reikalų su sovietine valdžia, su Sovietų Sąjunga"⁷⁵. Ši idėja buvo gyva ir vėlesniais metais. P. Paulaitis, 1956m. grįžęs iš kalėjimo, užmezgė ryšius su Kauno ir Vilniaus studentais, subūrė juos į organizaciją "Lietuvos laisvės gynėjų sąjunga". Jis parengė reformuotos demokratijos programą, kuri susidėjo iš trijų dalių: kaimo reforma, ekonomikos ir socialinio gyvenimo reformos, politinio gyvenimo reformavimas. Ekonominio gyvenimo reformos esmę sudarė privati nuosavybė. Politine prasme Lietuva turėjo tapti demokratine respublika su liaudies renkama valdžia. Buvo galvojama, kad valdymo forma ir struktūra bus patikslinta atkūrus valstybingumą⁷⁶. Lietuvos ateities klausimus svarstė 1957m. Kapsuko antrojoje vidurinėje

mokykloje susikūrusi S.Grigaičio vadovaujama moksleivių grupė. Jie svarstė Lietuvos išėjimo iš SSSR galimybes, ekonomikos plėtros perspektyvas. Jų manymu, atkūrus Lietuvos valstybingumą, turėjo būti paleisti kolūkiai, o žemė išdalyta valstiečiams po lygiai, vengti didelių ūkių sudarymo ir todėl neleisti žemę parduoti. Žemę galėtų nupirkti tik valstybė, valstybinių ūkių sudarymui. Politinę santvarką Lietuvoje įsivaizdavo panašiai, kaip tuometinėje Jugoslavijoje⁷⁷.

Pasipriešinimo organizacijos savo gretose vienijo įvairių socialinių sluoksnių jaunimą. Apie tai galime spręsti iš kai kurių statistinių duomenų. KGB 1955m. ir per 1956m. kovo mėnesį Lietuvoje atskleidė 16 jaunimo organizacijų. Joms priklausė 86 žmonės. Iš jų: 31 VLKJS narys, 25 aukštųjų mokyklų ir technikumų studentai, 36 aukštesniųjų klasių moksleiviai⁷⁸. 1956-1957m. buvo atskleista ir likviduota 31 jaunimo grupė. Jose buvo 159 žmonės. Iš jų 26 buvo suimti, su 133 atlikta profilaktika. Buvo suimta 15 pavienių žmonių⁷⁹. Pasipriešinimo veikloje dalyvavo 7 pionieriai, 34 VLKJS nariai, 56 moksleiviai iki 7 klasės, 61 aukštesniųjų klasių ir technikumų moksleivis, 24 studentai, 18 kolūkiečių ir darbininkų jaunimo. Tarp jų buvo 54 darbininkų vaikai, 59 kolūkiečių, 29 tarnautojų, 4 kilę iš vadinamųjų buožių. Šie duomenys rodo, kad režimo skelbiamas pasipriešinimo klasinis pobūdis neturi pagrindo, nes analogiška pasipriešinimo dalyvių socialinė sudėtis pastebima per visą pasipriešinimo istoriją⁸⁰. Šeštą dešimtmetį į jaunimo organizacijų veiklą vis daugiau įsitraukdavo darbininkų, kolūkiečių jaunimas. Tam įtakos turėjo prievartinis jaunimo, baigusio vidurines mokyklas, varymas dirbti į gamyklas ir kolūkius. Pasipriešinimo dalyvių socialinė sudėtis rodė, kad kova pirmiausia vyko prieš okupantus, o ne dėl "prarastų turtų", kaip buvo skelbiama okupantų.

Nuo pat pirmųjų savo veiklos žingsnių pasipriešinimo organizacijos pajuto negailestingas sovietinio režimo represijas. NKGB ir NKVD nuolat reikalavo griežtinti represijas pasipriešinimo dalyviams. NKGB ir NKVD įgaliotinis Lietuvai generolas leitenantas Tkačenka 1945m. rugsėjo 8d. direktyvoje NKVD

karinių dalinių vadams, SMERŠo viršininkams, LSSR NKVD – NKGB operatyvinių sektorių viršininkams sadistiškai reikalavo imtis kuo griežčiausių veiksmų prieš pasipriešinimo dalyvius⁸¹. Kitoje direktyvoje pabrėžiama, kad "siekiant greičiau sutriuškinti buržuazinį -nacionalistinių pagrindų ir jo ginkluotą gaujas Lietuvoje, prašau jus: užsiimti ne tik atskirų asmenų išaiškinimu, turinčiu laikiną efektą darbe, bet ir pagerinti visų NKVD -NKGB struktūrų agentūrinį operatyvinių darbą. Visą veiklą nukreipti į greitesnį nacionalistinio pagrindžio išaiškinimą ir sutriuškinimą". Iš visų NKVD ir NKGB darbuotojų buvo reikalaujama "kvalifikuotai verbuoti agentūrą ir pasiųsti ją į antisovietinį pagrindį ir gaujas"⁸². Ypatingas dėmesys buvo skiriamas jaunimo persekiojimams. NKGB 1945m. sausio 25d. direktyva Nr.12 iškėlė uždavinį išsiaiškinti, "kiek buržuaziniai nacionalistai remiasi jaunimu. Vykdamas jį, atlikta: 1.Tiriama visa medžiaga apie jaunimą, turint tikslą išsiaiškinti, kiek buržuaziniai nacionalistai tikisi paramos iš jaunimo. 2. Jaunimo antisovietinių grupių ir organizacijų likvidavimas. Tyrimo kryptis – išsiaiškinti jaunimo ryšius su suimtais dalyviais. 3. Ruošiamasi verbuoti suimtus antisovietinių jaunimo grupių dalyvius, siekiant atskleisti antisovietines formuotes"⁸³. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus 1945m. birželio 5d. paaiškinamajame rašte SSSR NKGB pabrėžiama, kad "agentūrinio ir operatyvinio darbo aptamaujant jaunimą sutvarkymas Lietuvos SSR sąlygomis įgyja ypatingai svarbią reikšmę, nes jaunimas ikisovietinėje Lietuvoje buvo plačiai apimtas įvairių krypčių nacionalistinių organizacijų tinklo: nuo fašistinių iki vadinamųjų "kairiųjų" – socialdemokratinių ir liaudininkų" (žr. priedo 1 dokumentą). Į persekiojamųjų ratą pateko visos Lietuvos Respublikoje veikusios jaunimo organizacijos, nes, kaip nurodoma rašte, "vokiečių okupacijos metais lietuvių nacionalistinės organizacijos sėmėsi sau kadrus iš lietuvių jaunimo. Atkūrus sovietinę valdžią, reakcinga jaunimo dalis stojo į kovą prieš sovietų valdžią ir tapo antisovietinių nacionalistinių pagrindinių organizacijų organizuojančiu branduoliu".

Kilus įtarimui apie galimą organizacijos veikimą, buvo pradėdamos agentūrinės bylos ir organizuojamas jaunimo sekimas, verbuojami specialūs agentai. Atskleisti organizacijų veiklai KGB verbuodavo savo agentus laisvėje ir kalėjimo kameroje. LSSR MGB 1950m. vasario mėnesį turėjo 71 kamerų agentą, iš jų 45 buvo apskirtyse⁸⁴. Įgyvendinant minėtas ir kitas

direktyvas dėl jaunimo persekiojimo, NKGB 1945m. daugelyje apskričių pradėjo agentūrinės bylas "Gimnazistai". Viena tokių bylų tiriama Raseinių apskrities NKGB, kuri buvo sudaryta Kelmės gimnazijos moksleiviams (žr. priedo 2 dokumentą).

Daugelyje agentūrinių bylų atsispindėjo studentijos pasipriešinimas sovietiniam režimui. Atidžiai buvo sekamas jaunimas, besimokantis Vilniuje ir Kaune. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaras A.Guzevičius 1945m. liepos 19d. rašte SSSR NKGB 2 valdybos viršininkui Fiodorovui "Agentūrinio ir operatyvinio darbo padėtis tarp jaunimo Vilniuje ir mūsų tolesnės priemonės" nurodė, kad "Vilniuje agentūrinio ir operatyvinio aptamavimo objektu didžiausia jaunimo koncentracija yra Vilniaus valstybinis universitetas, dailės ir pedagoginis institutai, valstybinis technikumai, gimnazijos, ekonominė ir amatų mokykla ir kitos mokymo įstaigos, kuriose mokosi 2070 aukštesniųjų klasių moksleivių ir dirba 650 profesorių ir kitų dėstytojų. Jaunimas pagal nacionalinę sudėtį pasiskirstęs taip: lietuvių – 1670, lenkų – 210, baltarusių – 50, rusų 140". Toliau dokumente nurodoma, kad "operatyvinio darbo rezultate ir tiriant medžiagą nustatyta, kad žymi dalis jaunimo, kuri gyveno okupuotoje Lietuvoje ir ypač Vilniuje, buvo panaudojama vokiečių žvalgybos kovai prieš partinį tarybinį aktyvą ir partizanų būrius"⁶⁵. Agentūrinė byla "Otbrosy" buvo sudaryta universiteto 8 žmonių grupei, kuriai vadovavo Bronius Dundulis. NKGB teigimu, ši grupė dirbo pagrindinį darbą, auklėjo studentus nacionalistine dvasia, rengė nelegalius susirinkimus, kuriuose iš antisovietinių pozicijų kritikavo partijos ir vyriausybės priemones, per patikimus asmenis rinko duomenis apie žmonių nuotaikas. Kita agentūrinė byla "Podonki" buvo sudaryta 1945m. gegužės mėnesį taip pat Vilniaus universiteto 7 studentų grupei, kuriai vadovavo studentas Liudas Bulka. Grupė palaikė ryšius su LLA, siekė "nacionalistinių jėgų sujungimo"⁶⁶. Agentūrinė byla "Fašistkaja mol" pradėta 1945m. kovo mėnesį grupei Vilniaus universiteto profesorių ir dėstytojų⁶⁷.

Profesoriams, dėstytojams ir studentams sekti buvo formuojama agentūra. Universitete 1945m. NKGB agentūrinį ir informavimo aparatą sudarė 26 žmonės. Iš jų: 3 agentai, 1 rezidentas, 22 informatoriai. Kauno Vytauto Didžiojo universitete NKGB agentūrą sudarė 43 žmonės, iš jų: 7 agentai, 36 informatoriai⁶⁸. Jų buvo ir kitose mokymo įstaigose.

NKGB Panevėžio apskrities skyrius 1944m. gruodžio mėn. gavo duomenų, kad Panevėžyje veikia jaunimo organizacija. Jos išaiškinimui 1945m. sausio mėn. skyrius pradėjo agentūrinę bylą "Pogrindininkai". Pirmiausia buvo nustatyta, kad Panevėžio gimnazijoje veikia jaunimo pogrindinė organizacija, pasivadinsi "Draugystės būrelis", kuriam priklausė Vladas Rutkauskas, Aldona Brazdžionytė, Leonas Gudgalis, Genovaitė Vamienė, Vytautas Čepurna. Vėliau organizacija pasivadino Gedimino būriu. Vasario mėnesį per agentą, sl. Zavadska, buvo sužinota, kad organizacija aktyviai rengiasi paminėti Vasario 16-ąją, todėl vasario 15d. prasidėjo suėmimai. Buvo suimti Danutė Grybaitė, Marija Janušonytė, Stasė Savickaitė, Vaidotas Antanaitis, vadovas Vladas Rutkauskas ir kt. Iš viso 30 žmonių⁸⁹. Dėl konspiracinės veiklos partijos stokos KGB agentams pavykdavo iš organizacijos narių išgauti informaciją apie veiklos detales, organizacijų narius. Jaunimo pasipriešinimo organizacijų nariams, kaip ir visiems pasipriešinimo dalyviams, buvo taikomos žiaurios represinės priemonės: tardymai, kankinimai KGB rūsiuose, kalėjimai. Vartojant psichologinį spaudimą, buvo bandoma įdiegti mintis, kad jie elgėsi nusikalstamai, ir versdavo atgailauti, sakyti draugus smerkiančias kalbas, duoti pasizadėjimus, kad bendradarbiaus su KGB. Tie, kurie pajėgdavo atsispirti psichologiniam spaudimui, buvo teisiami, uždaromi į kalėjimus, tremiami į Sibirą. Siekiant įbauginti kitus, pademonstruoti tariamą nepritarimą jaunimo pogrindinei veiklai, KGB į "profilaktinio darbo" vykdymą kartais įtraukdavo kolektyvus. Radviliškio apskrityje 1948m. atskleidus organizaciją "Jaunieji kovotojai už laisvę", KGB per partijos apskrities komitetą Radviliškio gimnazijoje surengė mokinių susirinkimą, kuriame organizacijos nariai buvo verčiami demaskuoti "banditus už prievartinį įtraukimą į organizaciją"⁹⁰. Tačiau tokie "pasmerkimai" labai dažnai turėjo priešišką poveikį. Apie jaunimo pasipriešinimą sužinodavo visuomenė. Be to, jei iš tribūnos ir buvo "pasmerkimų", tai užkulisuose buvo reiškiamas tam tikras pritarimas "pasmerkimųjų" veiklai. KGB 1960m. informacijoje nurodo, kad po Kapsuko S. Grigaičio moksleivių grupės nario A. Gecevičiaus "pasmerkimo" Vilniaus valstybinėje konservatorijoje, "agentūriniais duomenimis, kai kurie studentai bando iš jo padaryti didvyrį, teikti moralinę paramą, kaip nukentėjusiam nuo sovietinės valdžios". Tai ne vienintelis atvejis. Labai dažnai iš tribūnos buvo kalama viena, o draugų būrelyje kita⁹¹. "Profilaktiniai" susirinkimai vykdavo KGB operatyvi-

nių darbuotojų iniciatyva ir jiems vadovaujant. Dažniausiai vadinamasis "profilaktinis darbas" vykdavo slapta, KGB tardytojų kabinetuose, kad nepaskatintų kitą jaunimą panašiai veiklai. Režimas siekė ne tik sunaikinti esamą ar bręstančią opoziciją, bet ir visais įmanomais būdais slėpė informaciją apie jos buvimą, pasipriešinimo faktus stengėsi pavaizduoti atsitiktiniais, interpretuoti ir paversti juos nesveikų ambicijų ir nesveiko proto recidyvais.

Dauguma pagrindinių organizacijų narių buvo teisiami, kiti šalinami iš mokyklų ar atleidžiami iš darbo. KGB 1951m. nutraukė Lietuvos jaunimo sąjungos "Jaunoji Lietuva" veiklą. Iš viso suimta 17 žmonių⁹². Tardomi daugelis Lietuvos jaunimo sąjungos "Jaunoji Lietuva" narių laikėsi tvirtai, stengėsi, kad KGB kuo mažiau sužinotų apie bendražygius. Nors daugelis narių nepripažino kuo nors kaltais, bet vis dėlto buvo nuteisti. B.Vilkas ir K.Lakickas buvo nuteisti kalėti po 15 metų, kiti po 10 metų⁹³. Grįžusieji iš lagerių iki pat Lietuvos valstybingumo atkūrimo dienų buvo persekiojami. Lietuvos SSR Aukščiausiasis teismas 1958m. liepos 28-31d. išnagrinėjo organizacijos "Laisvę Lietuvai" narių bylą ir nuteisė juos įvairiam laikui kalėti. A.Krasauskui buvo paskirta 10 metų, A.Susniui – 8 metai, P.Plumpai ir N.Gaškaitei – 7 metai, B.Putrimaitei – 3 metai, Č.Kučinskui – 5 metai, D.Bičiūnui – 5 metai, H.Skeivalui – 2 metai laisvės atėmimo⁹⁴.

Organizacijų atskleidimą lydėdavo ne tik represijos, bet ir reikalavimai, kad partinės ir komjaunimo organizacijos "didintų politinį budrumą", "keltų augančios kartos sąmoningumo lygį ir stiprintų klasinį užsigrūdinimą". KGB 1956m. priekaištavo partiniams ir sovietiniams organams, kad šie "nekovoja su šmeižikiškų gandų, perduodamų iš užsienio, skleidimu, nedemaskuoja jų priešiškos esmės ir žalos komunistiniame gyventojų auklėjime. Dažnai į antisovietinį kelią jaunimas stoja antisovietškai nusiteikusių mokytojų įtakoje"⁹⁵. KGB reikalavo, kad režimui priešiška nusiteikęs jaunimas nepatektų mokytis į aukštąsias mokyklas. KGB 1956m. sausio 5d. pažymoje nurodo, kad "būna atvejų, kai į aukštąsias mokyklas priimami svetimi mums elementai, priešiška nusiteikę sovietinei valdžiai. Dažnai mokymo įstaigų vadovai vengia organų signalų ir į aukštąsias mokyklas priima antisovietškai nusiteikusius žmones. Priimami netgi jaunimo antisovietinių organizacijų nariai"⁹⁶.

KGB rengė trumpalaikius ir perspektyvinius planus, kuriuose buvo numatomos operatyvinės ir agentūrinės priemonės pasipriešinimo organiza-

cijų veiklai žlugdyti "Agentūriniam operatyviniam darbui sustiprinti, išaiškinant antisovietinį nacionalistinį pagrindį Vilniaus ir Kauno universitetuose, mes sudarėme ir vykdome pridedamą agentūrinių ir operatyvinių priemonių planą", – rašoma Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus ir NKGB 2 skyriaus viršininko Izotovo 1945m. birželio mėn. paaiškinamajame rašte "Dėl Vilniaus ir Kauno universitetų profesorių ir dėstytojų agentūrinio ir operatyvinio aptarnavimo"⁹⁷. Tai buvo daroma nuolat. 1955m. gegužės 30 dieną buvo patvirtintas KGB 4 valdybos 1 skyriaus agentūrinių priemonių planas 1955m. gegužės 15 – birželio 30d. laikotarpiui, kuriame numatomos priemonės, kaip kovoti prieš jaunimo ir inteligentijos pasipriešinimo veiklą aukštosiose mokyklose. Ypač buvo atkreiptas dėmesys į tuos rajonus, kur buvo pavykę išaiškinti jaunimo organizacijų veiklą⁹⁸. Panašiai buvo rengiamasi ir sovietinių švenčių minėjimui. Speciali KGB direktyva kovai prieš antisovietinį pasipriešinimą buvo parengta 1960m., rengiantis respublikinei Dainų šventei, skirtai LSSR 20-mečiui. Joje pabrėžiama: "Ne išimtis, kad priešiški elementai bandys vykdyti antitarybinius ir kitus nepageidaujamus veiksmus. Reikia laiku atskleisti priešiškų elementų antisovietinius ketinimus, tam būtina partinių ir tarybinių organų pagalba užkertant kelią, kad į meno saviveiklos kolektyvus nepatektų nepageidaujami asmenys, o tų asmenų, kurių dalyvavimas būtinas, užtikrinti agentūrinį stebėjimą, kuris užkirstų galimybes antisovietiniams pasireiškimams. KGB reikalavo imtis priemonių, kad kolektyvuose, vykstančiuose į šventę, būtų KGB "agentūra ir patikimi asmenys", kuriuos būtina gerai instrukuoti, darbui su jais paskirti operatyvinius darbuotojus, kurie kartu su kolektyvu vyktų į Vilnių. Buvo nurodyta KGB padaliniais iki švenčių išsiaiškinti asmenis, turinčius "antisovietinių ketinimų ir nacionalistiškai nusiteikusius", gautus signalus kruopščiai patikrinti"⁹⁹.

Prieš pasipriešinimo dalyvius buvo rengiamos specialios ideologinės kampanijos, stengiantis juos sukompromituoti visuomenės akyse. Ypač plačiai buvo išnaudojami politiniai ir taktiniai įvairių tautinio pasipriešinimo centrų nesutarimai. "Lietuvių ir kitų buržuazinių nacionalistų demaskavimu spaudoje ir per radiją koordinuoti", KGB rekomendavus ir jam vadovaujant, 1959m. pradžioje LKP CK nutarimu buvo sukurta speciali archyvinių dokumentų skelbimo redakcija. KGB sudarė grupę operatyvinių darbuotojų, kurie šios

redakcijos darbuotojams rinko ir sisteminio medžiagą, atskleidžiančią "nacionalistų veiklą"¹⁰⁰. Užsienyje ar Lietuvos pogrindyje išleisti leidiniai, atskleidžiantys sovietinės valdžios nusikaltimus, buvo vadinami "šmeižikiškais" ar "iškreipiančiais tarybinę tikrovę". Tarp tokių buvo "Lietuvių archyvas", daugelis Nepriklausomoje Lietuvoje išleistų istorinių leidinių.

Po ginkluotos rezistencijos, pasibaigusios 6-ojo dešimtmečio pradžioje, lietuvių tautoje tęsėsi dvasinis pasipriešinimas primestai svetimai ideologijai, gyvenimo būdui, jo peršamoms normoms bei vertybėms.

Pasipriešinimo organizacijų veikla tapo neatskiriama kovos prieš okupaciją ir už Lietuvos nepriklausomybę dalimi. Ji paliko gilų pėdsaką tautos sąmonėje ir turėjo nemažą įtaką tautiniam identitetui išlaikyti bei Lietuvos laisvės viltims plisti ir palaikyti vėlesniais metais. Ir toliau veikė jaunimo organizacijos, kurios tęsė kovą dėl laisvės.

Priedai

**1. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro
valstybės saugumo komisaro A.Guzevičiaus 1945m. birželio
5d. visiškai slaptas paaiškinamasis raštas SSSR NKGB 2
valdybos viršininkui valstybės saugumo 3 rango komisarui
Fedotovui**

Visiškai slaptai

SSSR NKGB 2 valdybos viršininkui
valstybės saugumo 3 rango komisarui drg. Fedotovui

Paaiškinamasis raštas

Apie agentūrinio ir operatyvinio darbo padėtį išaiškinant antisovietinius elementus tarp jaunimo

Agentūrinio ir operatyvinio darbo aptarnaujant jaunimą sutvarkymas Lietuvos SSR sąlygomis įgyja ypatingai svarbią reikšmę, nes jaunimas ikisovietinėje Lietuvoje buvo plačiai apimtas įvairių kryptų nacionalistinių organizacijų tinklo: nuo fašistinių iki vadinamųjų "kairiųjų" - socialdemokratinų ir liaudininkų.

Jaunimas sudarė pagrindinį kontingentą sukuriant Šaulių sąjungos organizacijas, turėjusias iki 6 tūkstančių žmonių ir buvusias visų buvusių Lietuvos

buržuazinių demokratių ir fašistinių vyriausybių atrama.

Be to, buvo grynai jaunimo organizacijų, per kurias valdančioji Lietuvos fašistinė klika stengėsi išplėsti savo įtaką ir parengti ištikimus ideologinius kadrus.

Viena iš tokių organizacijų buvo Jaunalietuvių sąjunga, kuri kartu su Jaunųjų valstiečių (Jaunųjų ūkininkų rateliai) turėjo apie 100 tūkstančių narių ir buvo iš esmės tautininkų jaunimo organizacija. Jai gimininga buvo ir Skautų sąjunga, nenusileidusi jai skaičiumi, taip pat savo įtaka jaunimui, būtent moksleiviams.

Klerikalinis katalikiškas lietuvių buržuazijos sektorius taip pat turėjo savo jaunimo organizacijas, vadovaujamas dvasininkijos, kurias pilnai panaudojo savo įtakos plėtimui Lietuvos gyventojų masėse.

Tokiomis organizacijomis buvo - Ateitininkų sąjunga, jungusi moksleivių jaunimo katalikiškąjį sektorių, ir Pavasarininkų sąjunga - plėtusi savo veiklą tarp valstiečių jaunimo. Ikimokyklinio amžiaus vaikus vienijo Angelaičių organizacija, turėjusi iki 60 tūkstančių narių.

Buvo "kairiosios" pakraipos liaudininkų jaunimo organizacija Jaunimo sąjunga ir socialdemokratų - "Žiezirba", tačiau šios organizacijos buvo negausios.

Ypač tenka paminėti studentų organizacijas, kurios vienijo per 4 tūkstančius žmonių. Tokios buvo - tautininkų studentų korporacija "Neo Lithuania" ir gimininga jai moterų korporacija "Filia Lithuania". Šios dvi organizacijos buvo susijusios organizaciniu ir ideologiniu atžvilgiu su tautininkų partija ir tiekė kadrus valstybiniam aparatui.

Krikščionių demokratų partijos ir išvis klerikalų katalikų aplinkos parama naudojosi studentų antisovietinės organizacijos, Gajos korporacija ir kai kurios kitos.

Voldemarininkai universitete turėjo savo korporaciją "Lietuva", liaudininkai ir eserai - varpininkus.

Buvo nacionalinės rusų, lenkų, baltarusių ir žydų studentų organizacijos, turėjusios antisovietinį pobūdį.

Vokiečių okupacijos metais lietuvių nacionalistinės organizacijos sėmėsi sau kadrus iš lietuvių jaunimo.

Atkūrus sovietinę valdžią, reaguojančio jaunimo dalis stojo į kovą prieš sovietų valdžią ir tapo antisovietinių nacionalistinių pagrindinių organizacijų organizuojančiu branduoliu.

Per laikotarpį nuo sausio iki gegužės Lietuvos SSR NKGB atskleidė ir likvidavo 7 jaunimo antisovietines organizacijas ir grupes, suimti 145 žmonės. Į šį skaičių neįeina likviduota masinė organizacija ir bandformuotė Lietuvos Laisvės Armija, iš esmės sudaryta iš jaunimo.

Iš tardymo, agentūrinės medžiagos ir kratų metu rastų dokumentų matoma, kad praktinė antisovietinių nacionalistinių lietuvių jaunimo organizacijų veikla, be tiesioginės ginkluotos kovos bandgrupėse, nukreipta šia linkme:

1. Antisovietinių lapelių spausdinimas ir platinimas.

2. Partijos ir vyriausybės priemonių žlugdymo agitacija ir žlugdymas.
3. Naujų narių banditų formuotėms papildyti verbavimas.
4. LLA ir kitų organizacijų ryšių ir žvalgybos funkcijų vykdymas.

Taip 1945m. sausio mėn. NKGB Panevėžio apskrities skyrius pradėjo, o vasario mėnesį operatyviai realizavo agentūrinę bylą "Pogrindininkai" grupei jaunimo, kuri platino antisovietinę literatūrą.

Byloje buvo tiriami:

1. Rutkauskas Vladas, Antano, 1927, moksleivis;
2. Brazdžionytė Aldona, Jono, 1927, moksleivė;
3. Gudgalis Leonas, Augustino, 1926, moksleivis;
4. Varnienė Genovaitė, Jono, 1927, fotografo mokinė;
5. Čepurna Vytautas, Povilo, 1925, tarnavo savanorių vokiečių armijoje.

Jaunimo organizacija 1945 01 išleido keletą antisovietinių lapelių, kuriuose ragino kovoti prieš VKP(b) ir sovietų valdžią, už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą.

Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro valstybės saugumo komisaro A.Guzevičiaus 1945m. birželio 5d. paaiškinamasis raštas // VSKA. F.10. Ap3. B.7. L.236-238. Kopija, mašinraštis, originalas rusų k.

*** *** ***

2. NKVD ir NKGB Raseinių apskrities skyrių 1945m. birželio 20d. pažyma apie agentūrinę bylą "Gimnazistai"

Visiškai slaptai

Ag. bylos "Gimnazistai"

Pažyma

Agentūrinės ir tardymo medžiagos pagrindu NKGB Raseinių apskrities skyrius pradėjo agentūrinę bylą "Gimnazistai". Agentūrinės bylos pagrindą sudarė:

Lietuvos KP(b) nurodymu birželio 3-ąją partijos apskrities komitetas visuose valsčių centruose rengė masinius gyventojų mitingus išaiškinti Lietuvos vyriausybės kreipimąsi į Lietuvos liaudį dėl kovos su banditizmu ir ginkluotu nacionalistiniu pogrindžiu organizavimo. Tokį mitingą birželio 4-ą partijos apskrities komitetas surengė Kelmės gimnazijoje. Tą dieną po surengto mitingo netoli gimnazijos buvo rastas iškabintas ranka per kalkę parašytas antisovietinio turinio lapelis. Todėl NKGB apskrities skyrius užverbavo du agen-

tus ir vieną informatorių. Pagal gautus agentūrinius duomenis nustatyta, kad tarp gimnazijos mokslėivių yra aiškiai antisovietiskai nusiteikusių ir reiškiančių antisovietinės nuotaikas asmenų. Taigi: tarp Kelmės gimnazijos mokinių yra nusiteikusių prieš sovietinę valdžią ir reiškiančių antisovietinės nuotaikas asmenų. Pavyzdžiui:

gimnazijos 7-os klasės mokinė Regina Andriuškaitė balandžio mėnesį klasėje, dalyvaujant Danutei Urbelytei, kalbėjo:

"Sovietinė valdžia čia bus neilgai, gyvenimas tapo blogas, vokiečiai vėl greitai paims Lietuvą, jie kultūringi žmonės, o rusai "golodrancai". Dabar nereikia niekur įsirašinėti".

17 metų 7-os klasės mokinė Marytė Kasparaitė, buožės dukra, jos tėvas suimtas, labai dažnai lanko bažnyčios kapelioną Čimielių. Jos dažno lankymosi priežastis nežinoma. Pas Kasparaitę labai dažnai ateina Danutė Urbelytė, Birutė Separaitytė, Valė Neseckaitė /iš ag. sl. Bilbena pranešimo/.

Kelmės gimnazijos direktorius, tos pat mokyklos komсорgas ir kiti mokytojai per pamokas surengė klasių padėties ir mokinių elgesio užsiėmimuose apžiūrą. Šio patikrinimo metu po 3-os klasės moksleivio Vytauto Žukausko suolu buvo surasti penki egzemplioriai antisovietinio turinio lapelių, spausdinti rašomąja mašinėle lietuvišku šriftu. /Lapelio vertimas pridedamas./

Žukauskas buvo suimtas ir tardant parodė: "Rastą antisovietinio turinio lapelį aš atspausdinau savo namuose daktarui Jonui Žemaičiui priklausančia mašinėle, kuris 1944m. pabėgo su vokiečiais. Lapelį spausdinau birželio 13 vakare. Mašinėlė buvo palikta ant aukšto ir pridengta malkomis. Lapelio juodraščių, iš kurio aš spausdinau, man perdavė Kelmės gimnazijos 3-os klasės mokinys Alfonsas Šveikauskas /mašinėlė paimta/. Žukauskas buožės sūnus.

Agentūrinių ir tardymo duomenų pagrindu, be Žukausko, areštuoti:

1. Zaleckas Algimantas, Broniaus, g.1928m., Kelmės gimnazijos 4-os klasės mokinys, tardant parodė:

"Mano antisovietinė veikla pasireiškė tuo, kad aš parašiau ir išplatinau keletą nacionalistinio pobūdžio antisovietinių lapelių prieš sovietinę valdžią". Taigi birželio 4-a, po gimnazijoje surengto mitingo, aš parašiau lapelį tokiu pavadinimu "Įsakymas Nr.1" - visiems bolševikinės vyriausybės darbuotojams" ir vieną šio lapelio egzempliorų iškabinau prie gimnazijos ir kitose vietose. Kitą lapelį, antrašte "Atsišaukimas į lietuvių tautą", taip pat aš parašiau per kalkę. Be to, antisovietinio turinio lapelius dauginimui perdaviau per 4-os klasės mokinį Tamavičių Kelmės gimnazijos 3-os klasės mokiniui Vytautui Žukauskui, kuris turėjo rašomąją mašinėlę.

2. Tamavičius Albertas, Jokūbo, g.1928m., gimnazijos 4-os klasės mokinys, pagal socialinę kilmę buožės sūnus, suimant pas jį po pagalvę buvo

* Lapelis nerastas.

raistas ir paimtas vokiškas automatas, koviniai šautuvo šoviniai.

3. Černeckas Vincas, Prano, g.1927m., Kelmės gimnazijos 3-os klasės mokinys.

Priemonės:

1. Suimtuosius, minimus agentūrinėje medžiagoje ir suimtųjų parodymuose, įtraukti į operatyvinę įskaitą ir pradėti agentūrinę bylą "Gimnazistai".*

2. Tardant suimtuosius, taip pat iš agentūros gauti papildomų duomenų apie gimnazijos kontrrevoliucinės nacionalistinės organizacijos dalyvius, pasiekiant Kelmės valsčiaus vadovaujantį štabą.

3. Papildomai užverbuoti agentūrą iš moksleivių, kad agentūros būtų visose gimnazijos klasėse.

Liet. SSR NKGB Raseinių AS virš.

Valstybės saugumo kapitonas

(pas.) Gričmanov

"Sutinku" NKVD-NKGB oper. grupės virš.

Valstybės saugumo pulkininkas (pas.) Sinicin

NKVD ir NKGB Raseinių apskrities skyrių 1945m. birželio 20d. pažyma apie agentūrinę bylą "Gimnazistai" // VSKA. F.18. Ap.47. B.2. L.42-43. Originalas rusų k. Mašinraštis. Kopija.

*** *** ***

3. Panevėžyje 1945m. vasario 16-ąją išplatintas lapelis, pridėtas prie LSSR vidaus reikalų ministro J.Bartašiūno ir LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus 1945m. vasario 26d. pranešimo VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkui Suslovui ir LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui

Štai jau 5-ą kartą Vasario 16-ąją švenčiame svetimųjų priespaudoje. Penki metai po vergijos ir ašarų priespauda. Per tą laiką Lietuvos sūnūs galėjo pakelti savo šalies gerovę. Neklystant galima pasakyti, kad nuo nepriklausomybės pradžios ir iki šiol kultūroje ir civilizacijoje Lietuva būtų pažengusi pirmyn, ko Stalino vergai negalėtų pasiekti per šimtus metų.

Vokiečiai ir bolševikai mūsų šaliai per okupacijos metus atnešė daug įvairių nuostolių, padarytos žaizdos tokios didelės ir jautrios, kad reikės daug metų dirbti jas užgydant, ko netekome.

Moralinius nuostolius pašalinsime, bet šimtus sunaikintų neprikelsime. Kyla klausimas - už ką mūsų didieji kaimynai mus taip skriaudžia?

* Dokumente šis punktas išbrauktas.

Gal keliame jiems grėsmę?
Gal norime jų žemės?
Gal mes kėsinaimės į jų laisvę?

Ne, jie mus naikina, plėšia, kankina už tai, kad mes siekiame gyventi laisvai, todėl, kad vergais nenorime būti. Iš visų okupacijos metų šie metai patys jautriausi. Kur pažvelgsi, visur tamsa, kraujo praliejimas ir baisumai.

Priešas - įniršęs bolševizmas - plėšia valstiečius, degina jų namus, žudo žmones. Kriminaliniai galvažudžiai, morališkai susikompromitavę sadistai, enkavedistai ir komunistai padėties viešpačiai mūsų šalyje. Nežmoniškomis priemonėmis jie nori palaužti gyvąsias lietuvių tautos jėgas, kad Lietuva ateityje negalėtų laisvai egzistuoti. Grasindami tarybų pergale, jie ugnimi ir kardų, trėmimu ir kalėjimais nori, kad mes negalėtume galvoti apie nepriklausomybę, bet vergiškai nulenktume galvas, vykdytume jų nutarimus. Bet šito niekada nebus. Šioje klaikumo ir kraujo atmosferoje mes dar kuriame ugnelę, kuri kas dieną didina laisvės pašvaistę, kad greitai viešpataus tiesa. Pasaulis dar ne toks kritęs kaip komunizmas.

Kultūringas pasaulis dar nesužinojo tiesos. Jį nugalės tiesa ir sugriaus vandalų sukurtą garbinimą.

Iš skerdynių griuvėsių atsikurs laisva ir nepriklausoma Lietuva.

Kremliaus atsiųstieji nepasieks savo tikslo.

Savanorių 1919m. pralietas kraujas, kraujas 1941m. tremtinių, kraujas vokiečių okupacijos metais ir kraujas dabartinių kankinių už Lietuvos nepriklausomybę neprapuls veltui. Pasaulio istorijoje dar nebuvo atvejo, kad tokia idėja, kad mylėdami savo gimtąją žemę ir liedami už ją kraują, atvestų prie vergijos. Ir švėsdami taip brangią Vasario 16-ąją, žinome, kad ji neša neišvengiamą bolševizmo galą, o tuo ir laisvą rytojų, nors raudonieji demonai ir siautėja.

Tegul mus laiko vokiečių talkininkais, bet mes žinome, kas mes ir už ką mes kovojame! Mūsų siekiai yra šventi ir mes jų neatsisakysime.

Vasario 16-oji duoda mums jėgų ir ištvermės.

Mes laimėsime...

Partizanų štabas

Vilnius, 1945 vasario 16.

LSSR vidaus reikalų ministro J.Bartašiūno ir LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus 1945m. vasario 26d. pranešimas VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkui Suslovui ir LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui // VSKA. F.10. Ap.3. B.8. L.76-77. Originalas rusų kalba, kopija, mašinraštis.

*** *** ***

**4. LSSR MGB Kauno skyriaus viršininko pulkininko Voroncovo
1946m. birželio 20d. visiškai slaptas pranešimas LKP(b) Kauno
miesto sekretoriui J.Grigalavičiui**

Visiškai slaptai

LKP(b) Kauno miesto komiteto sekretoriui drg. Grigalavičiui

Aukštojoje Panemunėje (Poželos raj.) politiškai neaiškių asmenų iniciatyva sukurta jaunimo organizacija "Audros" pavadinimu.

Įvykusiame organizacijos susirinkime, kuriame dalyvavo 64 žmonės, buvo išrinkta valdyba iš 5 žm. su pirmininku, kuris prisiėmė vadovauti tolesnei šios organizacijos veiklai.

Oficialūs "Audros" uždaviniai - rengti įvairių saviveiklų (šokių, dainas, spektaklius, sportą).

Charakteringa "Audros" ypatybė yra tai, kad tarp jos dalyvių nėra nei vieno komjaunuolio ir numatytoje programoje nėra jaunimo politinio auklėjimo klausimų.

"Audros" vadovai, norėdami gauti leidimą praktinei veiklai, kreipėsi į LLKJS Poželos rajono komitetą su prašymu patvirtinti jų sukurta organizaciją. LLKJS rajono komiteto sekretorė drg. Demidovienė kreipėsi patarimo šiuo klausimu į LKP(b) rajono komiteto sekretorių, kuris užrašė rezoliuciją:

"Išsiaiškinti, paimti iniciatyvą šiame reikale ir organizuoti prie A. Panemunės komjaunimo."

Atsižvelgiant į tai, kad panašių "draugijų" sukūrimas nedalyvaujant tarybų, profsąjungų ir komjaunimo organizacijoms, gali suskaldyti komjaunimą ir jaunimą, taip pat tokių organizacijų nariai tarnauja antisovietinio pagrindžio baze, prašau nurodyti partiniams ir komjaunimo organams neleisti kurti kokias nors organizacijas ir draugijas, išskyrus egzistuojančias sovietinėje sistemoje.

Be to, prašau nurodyti LKP(b) Poželos rajono komiteto sekretoriui drg. Kardaševičiui, kad neleistini tokie patarimai komjaunimui, kaip aukščiau nurodyta rezoliucija.

LSSR MGB Kauno skyriaus viršininkas pulkininkas
(pas.) Voroncovas

Kaunas

1946m. birž. 20d.

Rezoliucija: 1. Drg. Kardaševičiui (parašas)

2. Išsiaiškinti organų bylą (parašas)

1946 06 21

LVOA. F.3110. Ap.3110-1. B.79. L.1. Rankraštis, originalas rusų k.

Šaltiniai ir literatūra

1. Lakickas K. Kalinys Z-311. V.1994. 285p.; Kedys J.P. Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938-1991. Klaipėda. 1994. 475p.; Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijos. (Konferencijos medžiaga. 1993 06 12). V.-K. 1994. 112p. ir kt.
2. Nenugalėta Lietuva. Dokumentų rinkinys. T. 1, 2. V.1992-1993.
3. Bagušauskas J. Lietuvos jaunimas laisvės kovose. V.1992. 87p.
4. A.Krasausko ir kt. baudžiamosios bylos KGB 1958m. birželio 5d. kaltinamoji išvada // SSSR padalinio Lietuvos SSR valstybės saugumo komiteto archyvas (toliau – VSKA). B.44614/3. T.6. L276.
5. M.Bloznelio 1945m. gegužės 30d. tardymo protokolas // VSKA. F.3. Ap.3. B.1-II. L76.
6. NKVD – NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko 1945m. lapkričio 6d. pranešimas // VSKA. F.18. Ap.1. B.32. L.165-169.
7. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1957m. gegužės 24d. specialus pranešimas // VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L158.
8. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1957m. vasario mėnesio specialus pranešimas // VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L59.
9. A.Susnio 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.1. L188.
10. Č.Kučinsko 1958m. kovo 14d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.3. L22.
11. P.Plumpos 1958m. kovo 17d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L34-35.
12. KGB pir.informacija // VSKA. F.3. B.67/8. L76.
13. LSSR vidaus reikalų ministro J.Bartašiūno ir LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus 1945m. vasario 26d. pranešimas VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkui Suslovui ir LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui // VSKA. F.10. Ap.3. B.8. L73-74.
14. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1954m. birželio 2d. pažyma apie Lietuvos SSR 1953-1954 m. atskleistas ir profilaktuotas antitarybines ir kitas ideologiškai žalingas organizacijas ir grupes tarp jaunimo // Lietuvos visuomeninių organizacijų archyvas (toliau – LVOA). F.4421. Ap.9. B.73. L60-62.
15. Lietuvos partizanų sąjungos kreipimasis į aktyvą // VSKA. F.18. Ap.4. B.3. L130.
16. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949m. vasario 23d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirmininkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1949m. sausio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. L51-52.
17. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo generolo majoro Kapralovo 1949 m. sausio 24d. specialus pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirmininkui M.Gedvilui apie nacionalistinę organizaciją "Jungtinis naujųjų lietuvių būrys" (LVNG) // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. ZI 279. L23-25.
18. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949m. vasario 23d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirmininkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1949m. sausio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. ZI 279. L48.

19. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949 sausio 19d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirminkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1948m. gruodžio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. ZI 279. L.6-7.
20. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949m. vasario 23d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirminkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1949m. sausio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. ZI 279. L.53-54.
21. A.Guzevičiaus 1945m. kovo 24d. pranešimas SSSR NKGB 2 valdybos viršininkui 3 rango valstybės saugumo komisarui P.V.Fedotovui apie jaunimo organizacijos atskleidimą Lietuvos SSR Panevėžyje // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. L.3. L15.
22. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus 1945m. birželio 5d. paaiškinamasis raštas // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. L.238-240.
23. J.Varkalio baudžiamoji byla // VSKA. B.44205/3. L11
24. A.Puro 1945m. gegužės 23d. tardymo protokolas // VSKA. B.44205/3. L21
25. NKGB 1945m. liepos 15d. nutarimas // VSKA. B.44205/3. L54.
26. Jono Varkalio baudžiamoji byla // VSKA. B.44205/3. L.2, 10.
27. J.Vaitkaus 1945m. balandžio 30d. tardymo protokolas // VSKA. B.44205/3. L47.
28. MGB Kauno valdybos 2 skyriaus viršininko bylos Nr.513 kaltinamoji išvada // VSKA. P-15880-Li. Sekimo byla. L.172.
29. K.Lakicko atsiminimai. Užrašė J.Bagušauskas 1994m. vasario 7d.
30. MGB Kauno srities valdybos sąrašas apie 1951m. kovo mėnesį likviduotas nacionalistines organizacijas ir banditines formuotes // VSKA F.3. Ap.4. B.47. L183.
31. Nutarimas 1951m. kovo 13d. dėl kaltinimo pateikimo V.Ardžiūnui // VSKA. B.P-15880-Li. T.1 L129.
32. Lietuvos LKJS CK 1954m. informacija VLKJS CK apie komjaunimo darbą tarp mokyklinio jaunimo // LVOA. F.4421. Ap.9. B.73. L46.
33. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. rugsėjo 19d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.152-154.
34. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus 1945m. birželio 5d. paaiškinamasis raštas // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. L.240.
35. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949 sausio 19d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirminkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1948m. gruodžio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. ZI 279. L.5-6.
36. Ten pat. L.16-17.
37. SSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojo, antro rango valstybės saugumo komisaro V.Kabulovo, SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo generolo pulkininko Apolonovo, SSSR NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvai valstybės sau-

- gumo komisaro Tkačenkos 1945m. birželio 17d. paaiškinamasis raštas SSSR vidaus reikalų komisarui L.Berijai apie kovą su banditizmu ir antisovietiniu pagrindžiu Lietuvoje // VSKA. F.10. Ap.2. B.29. T.1. L.32-33.
38. SSSR NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvai Tkačenkos 1945 07 26 specialus pranešimas // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. T.3. L.119.
 39. LSSR MVD Kauno miesto skyriaus viršininko pulkininko Serebrekovo 1946m. rugpjūčio 7d. pažyma // LVOA. F.3110. Ap.3110. B.79. L.3.
 40. LSSR MVD Kauno miesto skyriaus viršininko pulkininko Serebrekovo 1946m. rugpjūčio 7d. pažyma // LVOA. F.3110. Ap.3110. B.79. L.4.
 41. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Kapralovo 1949m. lapkričio 25d. specialus pranešimas LKP(b) CK sekretoriui Sniečkui, sekretoriui Trofimovui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.3. L.49.
 42. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Kapralovo 1949 lapkričio 25d. specialus pranešimas LKP(b) CK sekretoriui Sniečkui, sekretoriui Trofimovui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.3. L.51.
 43. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Kapralovo 1949 lapkričio 17d. pranešimas Sniečkui, Gedvilui, Trofimovui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1949m. spalio 1 -1949 lapkričio 15d. // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.3. L.14.
 44. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949m. vasario 23d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirmininkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1949m. sausio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. L.52.
 45. V.Ardžiūno 1951m. kovo 4d. tardymo protokolas // VSKA. B.P-15880-Li. T.1. L.105; B.P-15880. Daiktiniai įrodymai. Vokas Nr.3. L.3-6.
 46. KGB nutarimas 1951m. balandžio 19d. dėl kaltinimo pateikimo K.Kryževičiui // VSKA. B.P-15880-Li. T.1. L.258.
 47. KGB prie LSSR Ministrų tarybos apžvalginė pažyma apie agentūrinę bylą "Optika" ir tardymo medžiaga // VSKA. F.3. Ap.71. B.46. L.86.
 48. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 4 valdybos 2 skyriaus viršininko 1958m. balandžio 3d. pažyma // VSKA. F.3. Ap.70. B.60. L.26.
 49. N.Gaškaitės 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L.188-191; KGB apžvalginė pažyma apie agentūrinę bylą "Optika" ir tardymo medžiaga // VSKA. F.3. Ap.71. B.46. L.91.
 50. A.Krasausko ir kitų baudžiamoji byla // VSKA. B.44614/3. T.5. L.96.
 51. Rankraščio fotokopija. 26. VSKA. B.44614/3. T.5. L.96, 180.
 52. N.Gaškaitės 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas // VSKA. B. 44614/3. T.2. L.194.
 53. A.Krasausko ir kt. baudžiamoji byla // VSKA. B.44614/3. T.6. L.282.
 54. Č.Kučinsko 1958m. balandžio 12d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.3. L.76.
 55. A.Krasausko ir kt. baudžiamoji byla // VSKA. B.44614/3. T.6. L.293.

56. MGB Kauno valdybos 2 skyriaus viršininko bylos Nr 513 kaltinamoji išvada // GPCA(?). P-15880-Li. Sekimo byla. L.172.
57. A.Krasausko 1958m. gegužės 28d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.1. L.114.
58. Kaltinimo pateikimas A.Susniui 1958m. kovo 28d. // VSKA. B.44614/3. T.1. L.195.
59. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1958m. kovo 2d. informacija // VSKA. F.3. Ap.70. B.60. L.15.
60. KGB pimininko prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. vasario 23d. specialus pranešimas // VSKA. F.3. B.67/8. L.6-9; A.Liorento 1956m. kovo 30d. tardymo protokolas // VSKA. B.39023/3. T.1. L.167.
61. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. balandžio 26d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.101-103.
62. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. lapkričio 24d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.176-180.
63. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1957m. rugsėjo 12d. specialus pranešimas // VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L.196.
64. N.Gaškaitės 1958m. balandžio 9d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L.217-221.
65. N.Gaškaitės 1958m. gegužės 17d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L.254.
66. A.Krasausko ir kt. baudžiamoji byla // VSKA. B.44614/3. T.6. L.296.
67. N.Gaškaitės 1958m. balandžio 9d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L.216-217.
68. KGB 1958m. kovo 28d. nutarimas pateikti kaltinimą P.Plumpai // VSKA. B.44614/3. T.2. L.41.
69. P.Plumpos 1958m. balandžio 2d. tardymo protokolas // VSKA. B.44614/3. T.2. L.53-55.
70. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1959m. birželio 29d. informacija // VSKA. F.3. Ap.71. B.46. L.44-45.
71. KGB prie LSSR Ministrų tarybos Klaipėdos įgaliotinio 1956m. kovo 5d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.47.
72. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. kovo 9d. pažyma // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.66.
73. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1957m. vasario 21d. specialus pranešimas // VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L.36.
74. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. balandžio 29d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67. B.8. L.108-111.
75. LSSR NKVD kariuomenės karinio tribunolo 1945m. rugsėjo 9d. teismo posėdžio protokolas // VSKA. B.P.-15082-Li. L.317-318.
76. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1957m. lapkričio 26, 29d. informacijos // VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L.286-288, 298.
77. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1960m. sausio 18d. informacija // VSKA. F.3. Ap.77. B.2. L.60-68.
78. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1956m. kovo 22d. informacija // VSKA. F.3. Ap.67.

B.8. L74.

79. VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L236
80. VSKA. F.3. Ap.68. B.50. L236-237.
81. SSSR NKGB-NKVD įgaliotinio Lietuvai generolo leitenanto Tkačenkos 1945m. rugsėjo 8d. raštas NKVD karinių dalinių vadams, SMERŠo viršininkams, LSSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams // VSKA. F.18. Ap.1. B.4. L76.
82. SSSR NKGB-NKVD įgaliotinio Lietuvai generolo leitenanto Tkačenkos 1945m. rugsėjo 27d. raštas LSSR vidaus reikalų liaudies komisariui ir LSSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams // VSKA. F.18. Ap.1. B.4. L73.
83. LSSR NKGB liaudies komisaro generolo majoro Guzevičiaus 1945m. liepos 19d. paaiškinamasis raštas "Agentūrinio ir operatyvinio darbo padėtis tarp jaunimo Vilniuje ir mūsų tolesnės priemonės" SSSR NKGB 2 valdybos viršininkui generolui leitenantui Fiodorovui // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. T.3. L87-88.
84. LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo pulkininko Leonovo 1950m. kovo 23d. paaiškinamasis raštas SSSR MGB ypatingai svarbių bylų dalies viršininkui generolui majorui Leonovui // VSKA. F.10. Ap.5. B.49. T.4. L190.
85. Ten pat. L81.
86. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus visiškai slaptas paaiškinamasis raštas SSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui valstybės saugumo 2 rango komisariui B.Z.Kobulovui apie operatyvinę politinę padėtį Lietuvos SSR 1945m. birželio 1d. // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. L.221-222.
87. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus ir Lietuvos SSR NKGB 2 skyriaus viršininko, valstybės saugumo papulkininkio Izotovo 1945m. birželio mėn. paaiškinamasis raštas "Dėl Vilniaus ir Kauno universitetų profesorių ir dėstytojų agentūrinio ir operatyvinio aptarnavimo" // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. T.2. L254.
88. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus ir Lietuvos SSR NKGB 2 skyriaus viršininko, valstybės saugumo papulkininkio Izotovo 1945m. birželio mėn. paaiškinamasis raštas "Dėl Vilniaus ir Kauno universitetų profesorių ir dėstytojų agentūrinio ir operatyvinio aptarnavimo" // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. T.2. L254-255.
89. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus 1945m. kovo 24d. pranešimas SSSR NKGB 2 valdybos viršininkui 3 rango valstybės saugumo komisariui P.V.Fedotovui apie jaunimo organizacijos atskleidimą Lietuvos SSR Panevėžyje // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. L3, 15.
90. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro generolo majoro Jefimovo 1949m. sausio 19d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir LSSR ministrų tarybos pirminkui M.Gedvilui apie LSSR MGB darbą kovoje su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis 1948m. gruodžio mėnesį // VSKA. F.10. Ap.5. B.29. T.1. L17.
91. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 1960m. sausio 18d. informacija // VSKA. F.3. Ap.77. B.2. L64.
92. VSKA. P-15880-Li. Sekimo byla. L.170.
93. VSKA. P-15880-Li. Sekimo byla. L.266-282.
94. VSKA. B.44614/3. T.6. L.439.

95. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 4 valdybos viršininko 1956m. sausio 4d. pažyma dėl nacionalistinių centrų įtakos atskiroms inteligentijos ir jaunimo grupėms // VSKA. F.3. Ap.67. B.41 L.42.
96. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 4 valdybos viršininko 1956m. sausio 5d. pažyma apie budrumo tarp gyventojų sumažėjimą // VSKA. F.3. Ap.67. B.41 L.36.
97. Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro A.Guzevičiaus ir Lietuvos SSR NKGB 2 skyriaus viršininko, valstybės saugumo papulkininkio Izotovo 1945m. birželio mėn. paaiškinamasis raštas "Dėl Vilniaus ir Kauno universitetų profesorių ir dėstytojų agentūrinio ir operatyvinio aptarnavimo" // VSKA. F.10. Ap.3. B.7. T.2. L.257.
98. KGB pirmininko prie LSSR Ministrų tarybos 1955m. gegužės 30d. patvirtintas KGB 4 valdybos 1 skyriaus agentūrinių priemonių planas 1955m. gegužės 15 – birželio 30d. laikotarpiui // VSKA. F.3. Ap.66. B.1 L.77-86.
99. KGB prie LSSR Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojo 1960m. liepos 1d. direktyva KGB įgaliotiniams rajonuose // VSKA. F.3. Ap.77. B.2. L.275-276.
100. KGB prie LSSR Ministrų tarybos 4 valdybos 1960m. pažyma // VSKA. F.3. Ap.77. B.2. L.165-184.

KĄ SAKO PARTIZANINIO KARO STATISTIKA

Nijolė Gaškaitė

Kažin ar per artimiausius dešimt metų turėsime galutinius partizaninio karo statistikos duomenis. Kol neparašyta detali kovų istorija, nesudaryti partizanų vardynai, neregistruoti visi žuvusieji – ir kovotojai, ir išdavikai, sunku įsivaizduoti partizaninio karo kovų mastą ir pokyčius 1944-1953m. Dar sunkiau atsikratyti penkis dešimtmečius formuotos nuomonės, mąstysenos, įvaizdžių. Tūlas dabartinės kartos žmogus, auklėtas demagogiška sovietinio pacifizmo dvasia (kova už taiką!), įtariai žiūri į ginkluotą pasipriešinimą. Net ir daugeliui pokario inteligentų parankesnis buvo nesmurtinis pasipriešinimas. Ilgiau ieškomos kovos būdų ir formų, pagrindinės organizacijos kartais sudarydavo sąlygas įsiterpti MGB agentams.

Optimali kova yra tokia, kai su mažiausiais nuostoliais pasiekiamas geriausias rezultatas. Visų pasipriešinimo organizacijų tikslas buvo vienas – atkurti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę. Turint vilčių, kad po karo bus įgyvendinti Atlanto chartijos principai, atrodo įmanoma šį tikslą

pasiekti nebūtinai ginkluota kova. Apie tai liudija pačių okupantų dokumentai: "Daugelis pagrindžio vadovų bėgo į Vakarus, kiti su vokiečių kariuomene traukėsi į Lietuvos gilumą, o kiti nieko neveikė, todėl ginkluotos gaujos (LLA, LLKS, "Kęstutis"), pradžioje išėję į miškus, slapstėsi išsisklaidę ir didelio teroristinio aktyvumo nerodė".

1944m. miškuose susitelkę partizanų būriai buvo Lietuvos ginkluotosios pajėgos, parodžiusios ryžtą ginti Lietuvos nepriklausomybę. Ar gynyba vyks diplomatinėmis, politinėmis priemonėmis, ar ginklu – priklausė nuo okupantų atsako į atvirai išreikštą tautos valią.

1944 metų mobilizacija Raudonąją armiją buvo sutikta pilietiniu nepaklusnumu. Šaukiamojo amžiaus buvo daugiau kaip 100 tūkst. vyrų. Dauguma jų stengėsi slapstyti iki karo pabaigos, tikėdamiesi tarptautinės paramos sprendžiant Lietuvos klausimą. Tačiau nesmurtinis pasipriešinimas nepalengvino jų dalios: jie buvo be pasigailėjimo žudomi kaip "banditai". Išėitis buvo viena: ginkluotis ir priešintis okupanto terorui. Ši kova pareikalavo tūkstančių žmonių gyvybių. Tačiau ginkluoti partizanų būriai pirmieji nesiėmė smurto. Štai 1945m. kovo pabaigoje Dzūkijos partizanų vadas Šemas laiškuose Butrimonių bei Jiezno valsč. NKVD viršininkams bei sribų vadams rašė:

Ir aš neužkabinėju rusų karo pajėgų. Aš visada vengiau kautynių su rusais, nes tai šiandien yra neprasminga ir iš viso niekad nebus reikalinga. Ūdrijoje, Gudeliuose (Marijampolės apskr.) ir kitose vietose buvau paėmęs nelaisvėn rusų. Bet aš juos visus paleidau. (...) Aš tik griežčiausiai smerkiu ir baudžiu tuos savo niekšingus tautiečius, kurie išdavinėja Lietuvos karo pajėgas ir gerus tautiečius. Tuos, kurie išduoda ir nori pražudyti Nepriklausomą Lietuvą.

Gi kaip Jūs sakėte, visai nežudžiau vaikų ir senių, tuo, Jūsų išsireiškimu, norėdamas nuversti Sovietų valdžią.

Jūsų vyrai tai tikrai yra sušaudę ne vieną senuką už jo sūnų ar ir visai be reikalo!..

Kalbant apie mano ir mano vyrų grįžimą pas Jus, aš reikalauju:

1. Tuojau paleisti visus Jūsų suimtus Butrimonių valsčiaus lietuvius iš kalėjimo.

2. Sustabdyti dviem savaitėms Lietuvos karo pajėgų narių ir kitų lietuvių terorizavimą, iš viso bet kokius politinius areštus. Laiko pradžią skaiityti nuo

1945 03 26.

Iš savo pusės aš Jūsų valsčiuje sustabdysiu Lietuvos karo pajėgų veiksmus. Nei vienas mano vyrų nepalies Jūsų žinybos narių nors ir komplikuojoje padėtyje.

Paskui per tą laiką aš nustatysiu pasimatymo vietą ir laiką. (...)

Jūs per pasimatymą geriau mane suprasite. Jūs pamatysite, kad iš viso aš nežaidžiu kaip vaikas, bet turiu rimto pagrindo siekti savo tikslo - Lietuvos laisvės!!!

(...) Aš Jūsų nelaikau savo priešu. Priešingai, tikiu, kad mes prieisime kokio nors susitarimo ir tai pasitarnaus mūsų kraštų gerovei. (...)

Perduodu Bataliono vadų linkėjimus visiems Jūsų vyrams ir Jums².

Taip buvo susirašinėjama daugelyje Lietuvos vietų. Kai kur tai davė vaisių: net ir iš Butrimonių stribų keturi vyrai su ginklais pasitraukė pas partizanus. Tačiau jokios derybos nesulaikė okupantų represijų. Bijodama, kad partizanų siūlymai nepaveiktų vietinių enkavedistų, NKVD vadovybė griežtai nurodė "baigti panašų susirašinėjimą".

Okupantai, vykdydami nežabotą terorą, reikalavo besąlygiško Lietuvos gyventojų paklusnumo. Chruščiovinio "atšilimo" metais buvo pripažintos Stalino kulto aukos, tačiau tai nebuvo taikoma laisvės kovotojams. Tradicija atgaivinta Gorbačiovo "perestroikos" metais ir buvo leista pagerbti nekaltai žuvusius Sibiro tremtinius. Deja, – tabu partizanams ir rezistentams. Tai liudija Atgimimo metų memuaristika, pirmiausia skirta tremties temoms; partizanų dokumentika bei dienoraščiai dienos šviesą išvydo keletu metų vėliau.

Šios schemos neatsisakoma ir dabar. Atvirkščiai, vis dažniau girdime, kad prisitaikymas padėjęs išlikti tautai ir net valstybingumui (?), o ginkluota partizanų kova buvusi beprasmiška, nereikalinga ir net nusikalstama. Tokį požiūrį galima išgirsti ne tik iš buvusių kompartijos veikėjų ir nomenklatūrinės inteligentijos, bet neretai ir iš kai kurių išeivių lūpų, kadaise per J.Deksną MGB atitinkamai nuteiktų ir pakurstytų. Tūlas net dabar nesiliauja piktdžiugiškai kaltinti VLIKo, kuris savo pareiškimu jog "Laisvė ateina iš Vakarų", neva kurstė partizaninį karą. J.Lukšos sugrįžimas į Tėvynę žūti siejamas ne su šio karžygio pasiaukojimu, o su okupanto teroro ir represijų protrūkiu.

Tačiau skaičiai byloja ką kita. Kol kas neturint tikslesnių ir patikimesnių

duomenų, tenka remtis okupantų represinių žinybų statistika. Nors absoliutūs skaičiai gali būti netikslūs, tačiau sąlyginai ir iš jų galima spręsti apie partizaninio karo dinamiką.

Toliau pateikiami grafikai (1-4 pav.) sudaryti, remiantis buvusio KGB archyvo dokumentų ir pokario istorijos tyrinėtojų duomenimis^{3,4,5,6}. Labiausiai ginčytinas gal būtų veikiančių partizanų skaičiaus grafikas, ypač partizaninio karo pradžioje, kai vieni vyrai legalizavosi, o į jų vietą miške ateidavo nauji. Be to, daug užsiregistravusiųjų turėjo vėl grįžti į nelegalų gyvenimą. Tik vėlesniais pasipriešinimo metais beveik kiekvienas partizanas buvo užregistruotas MGB, tačiau ir tada apie 30 proc. žuvusiųjų likdavo neištraukti į jokią apskaitą. Todėl nesudarius tikslaus Lietuvos partizanų vardyno, neišmanoma tiksliai nustatyti, kur, kiek, kuriais metais vidutiniškai veikė partizanų. Grafikas (4 pav.) sudarytas, remiantis istoriko A.Kašėtos patikslintais KGB archyvų duomenimis, kurie tačiau nefiksavo, kiek, kuriais metais vidutiniškai veikė partizanų, o tik kiek jų buvo metų pradžioje ar pabaigoje.

Tačiau ir iš šių apytikslų duomenų galima susidaryti vaizdą, kad buvo trys partizaninio karo etapai. Pirmasis etapas 1944-1945m., kai ne tik spontaniškai kūrėsi partizanų būriai, bet ir vyko žiaurus okupantų teroras. Antrajam etapui 1946-1948m. būdinga tam tikra jėgų lygsvara, o absoliučiais nukautųjų skaičiais partizanai net pranoksta baudėjus. Etapo pabaigoje keičiasi ir represijų pobūdis – prasideda masiški Lietuvos gyventojų trėnimai, kolektyvizacija. Trečiasis partizaninio karo etapas 1949-1953m. – centralizuotos pagrindinio organizacijos ir Vyriausios partizanų vadovybės sukūrimas ir partizaninio karo nuslopinimas ir užgesimas.

Represinių žinybų kariškių, tarnautojų ir baudėjų visada buvo kur kas daugiau, negu kovojančių partizanų. Partizaninio karo pradžioje vienam besislapstančiam persekioti buvo skiriama 10-12 NKVD kareivių ir sribų. Karo pabaigoje 1952m. vieną partizaną persekiojo 30 baudėjų. Tačiau kuo daugiau baudėjų teko vienam laisvės kovotojui, tuo daugiau patirties įgijo partizanai. Pirmajame kovų etape vidutinė partizanavimo trukmė buvo tik pora metų, 1952m. jau 4,5 metų, o 1953m. – net 5,3 metų, t.y. penktadalis kovotojų partizanavo nuo 1944 metų!

Iš partizaninio karo statistinių duomenų sunku spręsti, kada ir kokių teroro veiksmų buvo imtasi prieš partizanus ir kokie buvo partizanų atsako-

mieji veiksmai. Šį santykį galima įvertinti pagal partizanų aktyvumą ir represijų intensyvumą. Galima apskaičiuoti, kiek vienam partizanui tenka sunaikintų priešų ir žuvusių bei suimtų kovos draugų. Vieno veikiančio partizano per metus nukautų priešų skaičius rodo partizanų kovinį aktyvumą. O vienam veikiančiam partizanui per metus tenkantis žuvusių ir suimtų kovos draugų skaičius parodo represijų intensyvumą. Šiuos rodiklius – partizanų aktyvumą ir represijų intensyvumą atvaizdavus grafiškai (5 pav.), labai aiškiai matyti, kad pirmaisiais okupacijos metais partizanų kovinis aktyvumas buvo labai nedidelis: per metus dvidešimt partizanų nukovė vos vieną priešą karėivį ar kolaborantą. Nors Lietuvoje tuo metu kaip tik buvo kuriamos okupacinės valdžios struktūros, formuojami sribų ir ginkluotų partaktyvistų būriai, tačiau partizanai stengėsi juos paveikti perspėjimais ir įpareigojimais atsisakyti pareigų. Tuo tarpu okupantų represijos 1944m. beveik dešimt kartų viršijo partizanų aktyvumą. 1945m. iš dešimties kovotojų žūdavo ar būdavo suimami beveik šeši. Šie dydžiai paneigia versiją, kad ginkluotas pasipriešinimas sukėlė okupanto terorą. Remiantis pateikiamais duomenimis, aiškėja, kad Sovietų Sąjungos okupacinė kariuomenė ir čekistiniai junginiai iš pat pradžių pradėjo žiaurias represijas prieš Lietuvos gyventojus ir partizanų ginkluota kova buvo būtinoji gintis ir atoveiksmis agresijai.

Nežinia, kokį mastą būtų pasiekęs okupantų teroras, jei partizanai nebūtų susiorganizavę į optimalius teritorinius vienetus – apygardas, rinktines, būrius ir nedavę atkirčio agresoriui. 1946-1948m. partizanų aktyvumas pakilo beveik dešimt kartų, nors partizanų skaičius sumažėjo. Miškuose liko apsisprendę kovotojai, vyko jų mokymai, įgyta partizaninio karo patirtis. Nors teroras stiprėjo – dešimčiai partizanų per metus jau tenka 8-10 žuvusių ir suimtų, tačiau ir kiekvienam laisvės kovotojui tenka apie 0,7 nukautų priešų. Partizanai neturėjo kalėjimų, todėl priešams teismas buvo trumpas ir aiškus. Tuo tarpu sunaikinti partizanai – tai žuvę ir suimti. Partizanų veiksmų apogėjus – 1947m. Jų veiksmų aktyvumas beveik prilygo okupanto represijų intensyvumui, o nukautų priešų skaičius kur kas didesnis negu žuvusių partizanų.

Patyrę tokias netektis, okupantai suprato, kad jokia karine technika ir pajėgų gausa nenugalės viso krašto pasipriešinimo. Todėl pagrindinį smūgį okupacinė valdžia nukreipė prieš partizanus remiantį Lietuvos kaimą. Akcija

buvo vykdoma dviem kryptimis: pradėta kolektyvizacija ir masiniai gyventojų trėmimai.

1948m. trėmimai ir aiškus partizanų vadovybės požiūris į tolesnės ginkluotos kovos perspektyvas nulėmė pasipriešinimo susilpnėjimą. Mažėjantis ir pagaliau beveik visai pasiekęs karo pradžios rodiklį partizanų aktyvumas (dviem dešimtims partizanų – vienas nukautas priešas) paneigia mitą, kad į karo pabaigą partizanai be atodairos žudė taikius Lietuvos gyventojus. Taip pat ir J.Lukšos sugrįžimas bei jo atvežtos žinios nesukėlė jokių ekstremalių posūkių nuo 1948m. tolygiai silpnėjančioje ginkluotoje kovoje.

Grafikai (5 pav.) rodo, kad atvirkščiai partizanų koviniams veiksams, kurių aktyvumas, pasiekęs maksimumą 1947-1948m., pradeda mažėti, okupantas be perstojo intensyvinio represijas. Partizaninio karo pabaigoje kiekvienai dešimčiai kovotojų teko apie 13 tais metais suimtų ar nukautų vyrų. Tai rodo, kad buvo sunaikinami ne tik buvę ar nebuvę apskaitoje laisvės kovotojai, bet ir naujai atėjusieji. Joks papildymas nebegalėjo pratęsti partizaninio karo ir kompensuoti netekčių. 1953m. priešų veiksmų intensyvumas net 21 kartą pranoko partizanų kovinį aktyvumą!

Partizaninio karo pabaigoje išryškėjo dar viena tendencija: žuvusių partizanų skaičius nuolat darosi didesnis už paimtų į nelaisvę kovotojų skaičių. 1946-1949m. šie rodikliai būdavo apylygiai. Matome ne vien tai, kad laisvės kovotojai gyvi nepasiduodavo, bet ir tai, kad kuo ilgiau tęsėsi kova, tuo tragiškesnė darėsi jos baigtis, kaip sakė partizanas B.Krivickas: "Jau nėra laimėjimo vilties, tiktai geismas kautis lig mirties." Čekistai bei jų parankiniai žudė vis aršiau: taip 1955m. išdavikas nušovė tris brolius Kybartus (nors čekistai turėjo galimybę juos paimti gyvus), o 1965m. kagebistai, apsupti paskutinio Žemaitijos partizano P.Končiaus slėptuvę, netaikę jokių specialių priemonių, iš karto pradėjo per lentinę sieną šaudyti į partizaną. Partizanų žudymų intensyvumas (5 pav.) per visus kovų metus nuolat didėjo.

Taigi, žvelgiant į partizaninio karo statistiką, galima padaryti šias išvadas:

1. Partizanų kovines akcijas ir teroro veiksmus 1944-1945m. sukėlė beveik dešimt kartų intensyvesnės represijos prieš taikius gyventojus ir partizanus. Jei ne šis okupantų smurtas, pasipriešinimas būtų buvęs nuosaikesnis ir pareikalavęs mažiau žmonių aukų.

2. Partizaninis karas buvo ne kokios nors Lietuvos politinės grupuotės

pasirinkta pasipriešinimo forma, o agresoriaus užpultos tautos būtinoji gintis.

3. Ryžtingi partizanų veiksmai 1947-1948m. parodė, kad ir maža tauta partizaniniame kare gali sėkmingai priešintis, jei okupantas nesūms totalinio etninio valymo ir negriaus tradicinės socialinės ir moralinės gyvenimo sanklodos. Karinių jėgų persvara gerai organizuotame partizaniniame kare nėra lemiamas veiksnys, palaužiantis tautos pasipriešinimą.

4. Jei ne 1948-1949m. masiniai gyventojų trėmimai, partizaninis karas būtų trukęs dar labai ilgai.

5. Po 1948-1949m. trėmimų buvo matomas tiek partizanų, tiek okupantų veiksmų atoslūgis. Nors akcijų prieš partizanus intensyvumas porą kartų viršijo partizanų kovinį aktyvumą, partizanai neprovokavo baudėjų ir neaktyvinio savo veiksmų. Nepaisant to, 1951m. okupacinė valdžia pakartojo masinį gyventojų trėnimą.

6. 1951m. trėnimai reiškė ne partizaninio pasipriešinimo slopinimą, bet buvo etninio Lietuvos valymo akcija. Taigi, atrodo, kad partizaninis karas tebuvo vien pretekstas tautos genocidui bei kolonijinei nutautinimo politikai.

7. 1952-1953m. partizanai aktyvių veiksmų beveik nebevykdė, tačiau represinės struktūros stengėsi iššudyti visus likusius partizanus. Kalbos apie partizanų nenorą pereiti prie nesmurtinio pasipriešinimo yra niekuo nepagrįstos, nes tiek partizaninio karo pradžioje, tiek pabaigoje okupantų smurtas buvo dešimteriopai stipresnis ir nuo jo gintis buvo įmanoma tik ginklu.

8. 1945 metų legalizacija buvo labai reikalinga okupacinei valdžiai, nes tiek daug besislapstančiųjų galėjo imtis atsakomųjų veiksmų (kaip 1947-1948m.), o tada būtų iškilęs realus pavojus sovietinei valdžiai Lietuvoje.

9. Siekdami palaužti tautos valią, okupantai kompleksiskai ėmė taikyti represines slopinimo priemones: keliasdešimt kartų didesnę karinės jėgos persvarą; provokacinius persekiojimo metodus (kompromitaciją, šnipus, chemines specpriemones, provokatorių grupes ir kt.); etninį krašto valymą; žlugdyti ūkininkų ekonominį savarankiškumą; naikinti tautos krikščioniškąjį mentalitetą; ideologiškai apdoroti jaunosios kartos sąmonę ir kt.

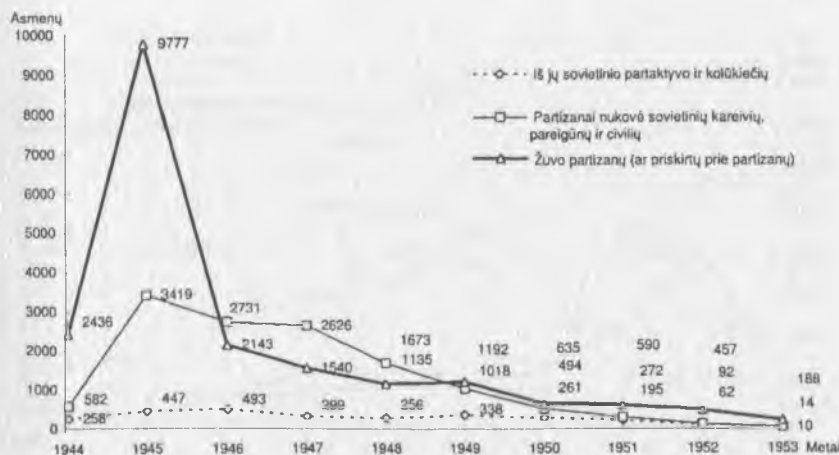
Be to, okupantui talkino ne tik barbariškas brutalumas, demagogija ir klaida, bet ir tautos atsparumą sekinantis laikas.

Šaltiniai ir literatūra

1. LSSR KGB archyvinio-apskaitos skyriaus apžvalginė pažyma apie dokumentinės medžiagos, esančios LSSR KGB archyve, sudėtį ir turinį. // VSKA
2. Partizano leitenanto T.Šerno-Šturmo – Šaulių bataliono vado laiškas Butrimonių valsč. NKVD ponui viršininkui // VSKA. F.3. B.7/11 L.116-144
3. Kašėta A. Antisovietinio pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944-1953m.// Laisvės kovų archyvas (toliau – LKA) Nr.14. K. 1995. P.71
4. Kašėta A. Kiek buvo suimtų ir įkalintų antisovietinio pasipriešinimo dalyvių Lietuvoje pokario metais. // LKA. Nr.15. K. 1995. P.69
5. LSSR VSK pažyma LKP CK apie 1941-1952m. ištremtus Lietuvos gyventojus // Lietuvos kovų ir kančių istorija. T.1. V. 1994. P.423-425
6. Kašėta A. Antisovietinio pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944-1953m. // "Lietuvos partizanai 1944-53m."

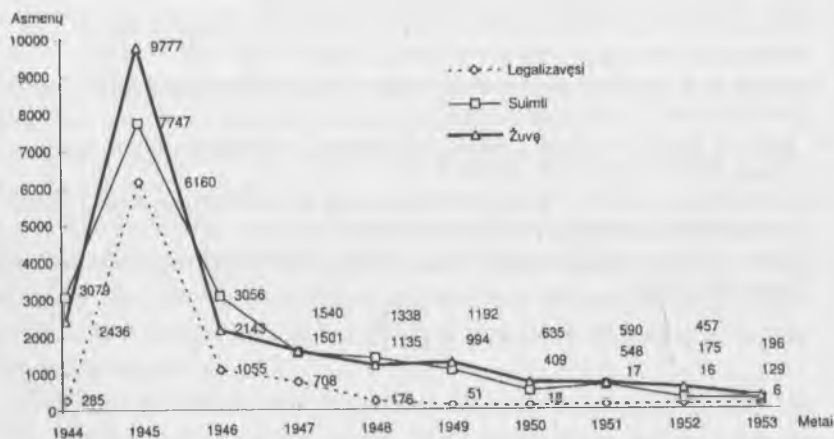
1 priedas

Partizaninio karo nuostoliai Lietuvoje 1944-1953m. (MGB duomenimis)

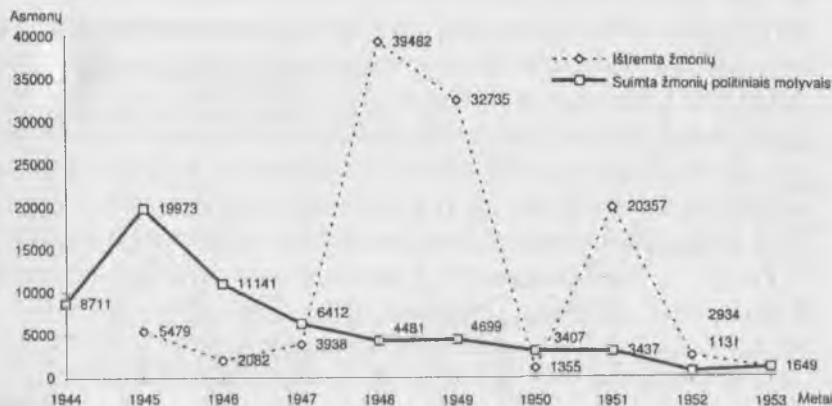
2 priedas

Partizanų nuostoliai Lietuvoje 1944-1953m. (MGB duomenimis)

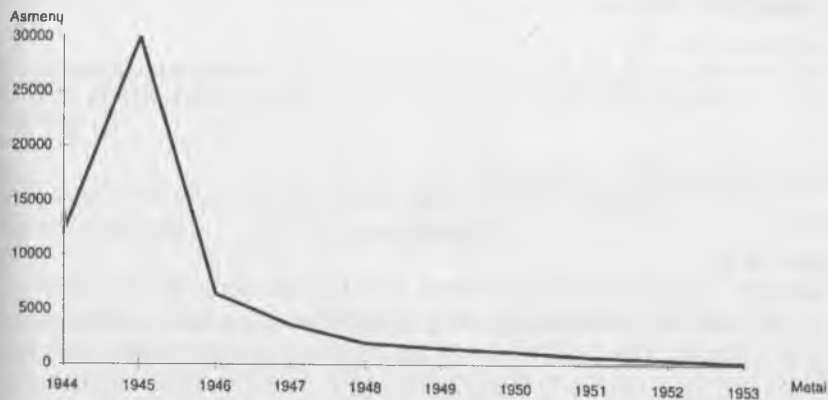
3 priedas

Represijų mastai Lietuvoje (MGB duomenimis)

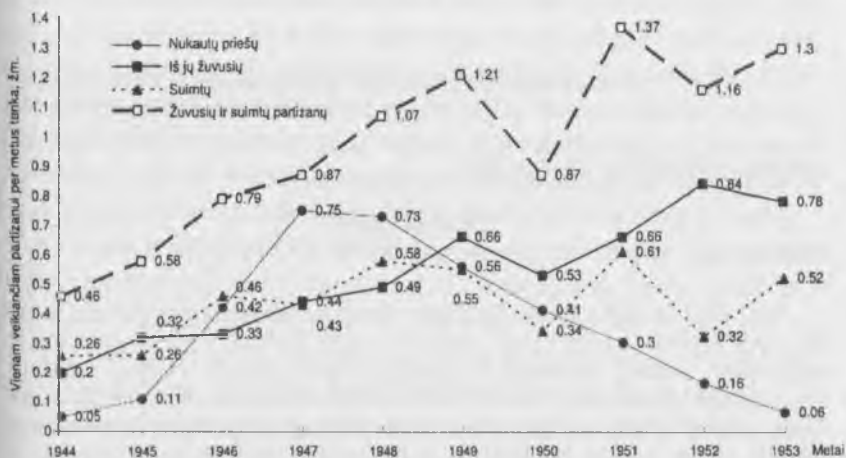
4 priedas

Veikiančių partizanų skaičius Lietuvoje 1944-1953m.

5 priedas

Veikiančių partizanų aktyvumas ir represijų intensyvumas

LEIPALINGIO PARTIZANŲ PALAIKŲ PERLAIDOJIMAS 1991 m.

/Parengė H. Rimkus/

Urbono Balio, Boleslovo s.,
gyv. Vilnius, Rinktinės 49-48,
tel. 73-00-93

Lietuvos Respublikos Vyriausybei

Pareiškimas

1991 06 29

1991 06 29d. Veisiejuose (Lazdijų raj.) įvyko grupės piliečių, kurių artimieji pokario metais žuvę kaip rezistentai, pasitarimas. Nutarta kreiptis į Lietuvos Respublikos Vyriausybę su prašymu leisti vykdyti Veisiejuose užkastų šių rezistentų palaikų paieškas ir perlaidoti juos Veisiejų civilinėse kapinėse.

Įsipareigojame darbus vykdyti griežtai pagal tam nustatytus reikalavimus, dalyvaujant atitinkamos sudėties komisijai.

(pas.) B.Urbonas
Visuomeninės iniciatyvinės grupės narys
Neprieštarauju. Darbus kontroliuosiu (pas.) H.Rimkus
KPJ Alytaus apygardos vyr. inspektorius

Kizelavičiaus Stasio, Lietuvos Politinių Kalinių ir Tremtinių Sąjungos
Alytaus skyriaus Tarybos Pirmininko

Lietuvos Respublikos Vyriausybei

Pareiškimas

1991 06 29

1991 06 27d. įvyko mūsų Sąjungos skyriaus Tarybos susirinkimas, kuriame buvo svarstomas rezistentų, pokario metais žuvusių Alytaus mieste ir jo apylinkėse, palaikų perlaidojimo klausimai. Buvo nutarta kreiptis į Lietuvos Respublikos Vyriausybę, prašant leidimo atlikti minėtų palaikų paieškas tose Alytaus miesto vietose, apie kurias turima atitinkamų duomenų (prie buvusio NKGB pastato Dariaus ir Girėno g., prie buvusio NKVD pastato Vilniaus g.,

prie rajoninės ligoninės, prie "Jotvingio" parduotuvės ir kt.).

Darbus numatome vykdyti, dalyvaujant atitinkamai komisijai (KPI atstovas, teismo ekspertas, archeologas, fotografas). Palaikai bus perkeliami į Alytaus civilinės kapinės.

(pas.) St.Kizelavičius
Neprieštarauju. Darbus kontroliuosiu. (pas.) H.Rimkus KPI
Alytaus apygardos vyr. insp.

Rezistentų užkasimo vietos Leipalingyje 1991m. balandžio 13d. tyrimo rezultatai

Vakarinėje miestelio dalyje, 85m į pietus nuo kelio Leipalingis – Kapčiamiestis, 15m į rytus nuo Z.Valentos sodybos, skardyje, buvusių apkasų vietoje (nurodyta vietinių gyventojų) buvo užkasami rezistentai. Skardis nuolaidėja į vakarų pusę. Nurodytoje vietoje iškasta 6 x 7 m perkasa, orientuota rytų – vakarų kryptimi. Perkastos ŠR kampe, 40cm gylyje nuo šiaurinio šlaito, 55cm – nuo rytinio, aptikti žmonių kaulai. Duobės kontūrų nematyti, žemė judinta, juoda, sumaišyta su šiukšlėmis.

Kompaktiškame plote (1,70 – 2,20 m) RV kryptimi aptikti 6 asmenų palaikai. 4 buvo galvomis į vakarus, 2 – į rytus.

1 asmuo. Arčiausiai žemės paviršiaus, galva 50cm nuo Š šlaito, kaukolė sukiužinta, aukštiehninkas, ištiestomis kojomis, dubuo per vidurį įlinkęs, kairė ranka ant dubens, ant krūtinės metalinė sąvarža (?). Asmuo vyriškos lyties, biologinis amžius 22-30 metų, ūgis (pagal žastikaulių ir šlaunikaulių ilgį) – apie 180cm. Patologiniai pakitimai ir sužalojimai: šautinės žaizdos pėdsakas kaktikaulio viduryje (įėjimo anga); išėjimas – pakaušio srityje. Osteoperiostito (lėtinio antkaulio ir kaulo uždegimo) pėdsakai ant kairiųjų šlaunikaulio ir blauzdikaulio, dešiniųjų žastikaulio ir alkūnkaulio bei apie alkūnės sąnarį.

2 asmuo. Aukštiehninkas, galva į vakarus, nuo dubens griaučiai pasukti į dešinę, kaktos liečiasi su 1 asm. dešiniuju blauzdikauliu, pėdų kaulai su 1 viršugalviu, dešinė koja po 1 alkūne, kairė ranka sulenкта smailiu kampu, plaštakos kaulai ant krūtinės, dešiniąją dengia 1 asm. griaučiai. Asmuo vyriškos lyties, amžius – 25-30m, ūgis 162-165cm. Skeletas be patologijos.

A asmuo. Aukštiehninkas, sukryžiuotomis kojomis, kurias dengia 1 asm.

kairė ranka, galva į vakarus. Dešinė ranka atmesta į šoną, plaštaka ant C asmens. Kairė ranka ištiesta į šoną po 1 asm. šlaunikauliais, plaštaka prie 1 dubens. Asmuo vyriškos lyties, amžius – 30-35m., ūgis – 175-178cm. Patologija: šautinė dešinės kaktikaulio pusės žaizda smilkinio srityje (įėjimo anga; išėjimas – kairėje kaukolės pusėje).

1A asmuo. Kniūbsčias, galva rytų kryptimi. Kojos ištiestos. Griaučius dengė 1 asmens palaikai. Kairioji ranka sulenkta smailiu kampu, plaštakos kaulai po kairiosios pusės šonkauliais. Griaučiai, kaip ir kitų, išlenkti (dubens kaulai giliau). Asmuo – vyras, apie 25m. amžiaus, ūgis -178-182cm. Patologija: šautinė viršugalvio žaizda (kaktikaulyje), įėjimas iš viršaus ir priekio, išėjimo angos nėra. Radiniai ties šlaunikauliais ir dubeniu rasta 2,3cm pločio odinio diržo gabalėlis ir keturkampė vienguba diržo sagtis. Pasmakrėje – moteriškos lenktos šukos ir 1,5cm pločio marškinų saga; kita tokia pat saga – prie dubens. 2 balto metalo apie 2cm pločio skersmens sagos (vokiško kitelio?).

B asmuo. Aukštelininkas, ištiestomis kojomis, gilyn įsmukusiu dubeniu. Galva vakarų kryptimi. Kairioji ranka sulenkta smailiu kampu, plaštaka guli ant krūtinės. Dešiniąją dengia C asmens griaučiai. Asmuo vyriškos lyties, 20-25m. amžiaus, 172-175cm ūgio. Veidas sutraiškytas (pomirtinis sužalojimas?). Radiniai ant kairio blauzdikaulio aptikta metalinė sunykusi saga ir gabalėlis pažaliavusio audinio.

C asmuo. Mirusysis kniūbsčias, nežymiai per kelius palenktomis kojomis, užlenktomis pėdomis, galva vakarų kryptimi. Juosmens sritis įdubusi. Kairioji ranka sulenkta buku kampu, iškelta alkūne, plaštakos kaulai prie kairiojo dubenkaulio. Dešinioji ranka – po krūtine. Asmuo vyriškos lyties, 18-20m., jo ūgis apie 174cm. Patologijos nekonstatuota. Prie palaikų rastas balto metalo spalvota emale puoštas žiedas ir 7,62mm kalibro gilzė.

Vilniaus Universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros vyr. dėst. med. m. kand.

(pas.) Rimantas Jankauskas

Lietuvos Istorijos instituto sektoriaus vadovas ist. m. kand.

(pas.) Vytautas Urbanavičius

Grupė asmenų Nr. 7-13

Septynių asmenų grupė rasta 1991 04 14 pietiniame skardžio gale, apie

50m į vakarus nuo Dzūkų gatvės ir apie 30m piečiau pirmosios 6 asmenų grupės. Palaikai rasti maždaug 1,5m nuo skardžio briaunos, 1,6m gylyje. Duobė apvali, 2,5m skersmens, smailėjanti į apačią. Palaikai gulėjo labai netvarkingai, susimaišę tarpusavyje ir su įvairiomis šiukšlėmis.

Asmuo Nr.7. Guli aukščiau už kitus, užgulus asmenį Nr.8. Padėtis horizontali. Galva nukreipta į rytų pusę. Aukštiekninkas, dubuo įsmukęs labiau nei galva ir kojos. Galva atlošta atgal. Kojos ištiestos, suglaustos. Kairė ranka pakišta po liemeniu, dešinė po juosmeniu Nr.8. Vyras 20-25m. amžiaus, apie 168cm ūgio.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda. Kulkos įėjimo anga kairiajame smilkinyje, išėjimo – dešiniajame, išplėšiant beveik visą dešinę kaukolės pusę. Skeveldriniai apatinio žandikaulio lūžiai dviejose vietose. Dešinio kelio sąnario traiškytinis sužalojimas.

Radiniai: nėra.

Asmuo Nr.8. Guli horizontaliai, galva į rytų pusę, po asmeniu Nr.7. Kniūbsčias, pakrypęs ant kairio šono. Moteris 40-45m. amžiaus, 162cm ūgio.

Patologija: kaukolės šautinė žaizda. Kaktikaulio viduryje – kulkos įėjimo anga. Kairiojo šlaunikaulio trečdalis skeveldriniai lūžiai.

Radiniai: moteriškų guminių batelių liekanos.

Asmuo Nr.9. Guli grupės viduryje, galva rytų pusėn, ant asmens Nr.10, iš dalies po asmeniu Nr.8. Aukštiekninkas. Vyras 20-24 metų, ūgis – 168cm.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda: kulkos įėjimo anga pakaušyje, truputį dešiniau nuo vidurinės linijos, išėjimo anga dešiniame smilkinyje, išplėšiant smilkinkaulį ir pleištakaulį. Abu šlaunikauliai kiaurai perkalti, greičiausiai vinimis: kiaurinės skylutės virš abiejų šlaunikaulių krumplių. Įrankio eita iš priekio atgal. Kairio šlaunikaulio skeveldrinis lūžimas.

Asmuo Nr.10. Guli duobės dugne, prisilėgęs asmens Nr.11, aukštiekninkas, galva rytų pusėn. Vyras 30-35m amžiaus, ūgis 172-174cm.

Patologija: veidinė kaukolės dalis sutraiškyta. Dešinės blauzdos kaulų skeveldriniai lūžiai.

Radiniai: vokiško frenčiaus metalinė saga.

Asmuo Nr.11. Guli ant asmens Nr.10, aukštiekninkas, galva ir krūtinė aukščiau už dubenį ir kojas. Dešinė ranka ant asmens Nr.8, kairė sulenkta, ant asmens Nr.12.

Vyras 25-30m. amžiaus, ūgis 172-174cm.

Patologija: sutraiškyta dešinė kaukolės skliauto dalis ir veido kaulai nuo smūgio sunkiu plokščiu daiktu iš dešinės pusės. Kairiojo žastikaulio skeveldriniai išilginiai lūžiai, kalant vinimis, kurių viena likusi tarp skeveldrų. Dešinio alkūnkaulio skeveldriniai lūžiai.

Radiniai: audeklo liekana su užtrauktuko likučiais.

Asmuo Nr.12. Guli ant kairio šono, suriestas pagal šiaurinį duobės kraštą po asmenimis Nr.10, 11, 12. Vyras 25-30 metų, ūgis 177cm.

Patologija: kaukolė sutrupinta ir sunykusi. Radinių nėra.

Asmuo Nr.13. Guli ant kairio šono persikreipęs, šiauriniame duobės krašte suriestas lanku. Paauglys 16-17 metų.

Patologija: kaukolė suskaldyta, deformuota. Kulkos įėjimo anga dešinėje pakauškaulio pusėje. Radinių nėra.

Asmuo Nr.14 (surastas 1991 04 18). Rastas vienas buvusios Leipalingio saugumo būstinės kieme, 7m į vakarus nuo pagrindinio įėjimo į šį pastatą, 3,5m nuo kiemo tvoros. Duobė 1m gylio. Guli aukštiekninkas, galva vakarų pusėn, prilenkta prie krūtinės. Kairė ranka priglauta prie liemens, o dešinė sulenкта ir padėta ant krūtinės. Vyras virš 20 metų, ūgis 166-175cm. Radiniai: glaudžių gumelė.

Patologija: galvos kiaušas nupjautas, matyt, skrodžiant lavoną, ir padėtas ant dubens. Pjūvis grubus, jo kraštai kampuoti. Abi kojos laužtos per kelio sąnarius – matyt, kad tilptų į ankštą duobę, ir blauzdos iškeltos vertikaliai.

Didelė tikimybė, kad šis asmuo – Antanas Tamulionis, Vinco, g.1914m. Leipalingyje, nukankintas šiame pastate 1945 04 17-19d.

Asmuo Nr.15 (rastas 1991 04 18). Šlaite, apie 10m į vakarus nuo Valentos ūkinio pastato, rasta žmogaus kaukolės kiaušo dalis. Žemė toje vietoje perkasta, matyt, anksčiau išimant palaikus.

Grupė asmenų Nr.16, 17, 18 (rasta 1991 04 19)

Rasta buv. saugumo būstinės kiemo pietrytinėje dalyje, 1,2-1,3m gylyje.

Asmuo Nr.16. Guli aukštiekninkas, išsitiesęs. Kairė ranka prie liemens, dešinė sulenкта ir uždėta ant dubens. Vyras 35-45 metų, 163-166cm ūgio.

Patologija: skeveldriniai dešinio šlaunikaulio lūžiai.

Asmuo Nr.17. 0,5m piečiau nuo Nr.16. Aukštiekninkas, išsitiesęs. Palaikai

fragmentiški. Moteris 20-25 metų. Ūgis 152cm. Radinių nėra.

Patologija: skeveldriniai abiejų šlaunikaulių lūžiai.

Asmuo Nr.18. 1m piečiau Nr.17. Išlikusi praktiškai tik kaukolė. Kūdikis 12-18mėn.

Asmuo Nr.19 (rasta 1991 04 20). Rastas buv. saugumo būstinės kiemo šiaurinėje dalyje prie kuro cisternos. Kapas ardytas, palaikai perlaidoti maždaug 1983m. žemės darbų metu.

Vyras 25-30m. amžiaus. Ūgis 178cm. Palaikai fragmentiški.

Patologija: kaukolė ir apatinis žandikaulis sutrupinti. Kairio žastikaulio skeveldriniai lūžiai. Radinių nėra.

Asmuo Nr.20 (rasta 1991 04 24). Rastas šlaite. Guli ant kairio šono, kairė ranka po korpusu, dešinė prie liemens.

Vyras 20 metų, ūgis 172cm. Duobė 1,3m gylio. Kapas iš dalies ardytas anksčiau – trūksta dešinės kojos kaulų.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda. Kulkos įėjimo anga dešiniame smilkinkaulyje, išėjimo – virš kairio smilkinio, išplėsta dalis smilkinkaulio ir momenkaulio. Krūtinės kairės pusės šonkauliai, tarp jų rasta rusiško šautuvo kulka ir granatos skeveldra. Trūksta dviejų apatinių kryžkaulio slankstelių. Radiniai po skeletu – keturi vokiško automato ir 1 rusiško šautuvo šoviniai.

Asmuo Nr.21. Rastas šlaite 1-1,2m nuo skardžio briaunos, 1m gylyje. Guli kniūbsčias; dubuo įlinkęs žemyn, rankos priglaustos prie liemens.

Vyras 20-25m. Ūgis 165-169cm.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda. Kulkos įėjimo anga dešiniame smilkinkaulyje, išėjimo – ties dešiniuuoju momenkauliu.

Radiniai: kairę koją ir ranką prislėgusi šautuvo metalinė dalis, sulenktu vamzdžiu.

Grupė asmenų Nr.22-23 (rasti 1991 04 25)

Rasti šlaite 0,9m gylio duobėje. Guli susiglaudę, lygiagrečiai kniūbsti, išsitiesę. Rankos priglaustos prie liemens, tik Nr.23 kairė pakišta po korpusu.

Asmuo Nr.22. Vyras 30-35m. amžiaus. Ūgis 168-169cm.

Patologija: kaukolė sutraiškyta. Kulkos įėjimo anga kaktikaulyje, 3cm nuo vainikinės siūlės. Kairiojo žastikaulio skeveldrinis lūžis. Dešinysis žastikaulis smarkiai deformuotas, su didžiulėmis išaugomis, jame rasta metalo

skeveldra. Tai pasekmės, blogai gyjant lūžiui, patirtam metus ar daugiau prieš mirtį. Kairio alkūnkaulio skeveldrinis lūžis. Sugijęs kairės kulkšnies lūžis.

Asmuo Nr.23. Vyras 40-45 metų, ūgis 173-175cm.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda: kulkos įėjimo anga dešiniame smilkinkaulyje, išėjimo – kairiame.

Grupė asmenų Nr.24 ir Nr.25 (rasti 1991 04)

Rasti šlaite, aukštiekninkai, lygiagrečiai vienas kitam, 0,9m – 1m gylyje.

Asmuo Nr.24. Vyras 25-30 metų, ūgis 168-171cm. Guli galvūgaliu į šiaurę. Kapas anksčiau ardytas. Trūksta kaukolės – rasti tik smulkūs fragmentai, kaklo slankstelių, raktikaulių, kairės mentės ir žastikaulio.

Radiniai: trys žalvarinės sagos su Vytimi nuo lietuviškos uniformos.

Asmuo Nr.25. Vyras 30-35 metų. Ūgis 164-166cm. Guli galva į pietus, virš Nr.26.

Patologija: kaukolė suardyta, kulkos įėjimo angos neįmanoma nustatyti, o išėjimo anga kairėje momenkaulio pusėje prie pakauškaulio. Kairio dilbio kaulų lūžis. Radinių nėra.

Asmuo Nr.26 (rasta 1991 04 25). Rastas po asmens Nr.25 palaikais (galva po Nr.25 kojomis 1,3m gylyje). Guli kniūbsčias, daugiau ant kairio šono. Dešinė ranka pakelta aukštyr ir sulenkta, kairė – pakišta po dubeniu. Vyras 25-30 metų, ūgis 172cm.

Asmuo Nr.27 (rasta 1991 04 26). Rastas už buv. saugumo būstinės tvoros, sodybos darže, 1m gylyje. Guli ant dešinio šono, galva į pietų pusę. Kairė ranka ištiesta, paspausta po liemeniu, dešinė pakelta į viršų ir plaštaka dengia galvą.

Vyras 25 metų, ūgis 167-173cm.

Patologija: kaukolės žaizda, smogus plokščiu daiktu, sutrupintas dešinysis smilkinkaulis, pleištakaulis ir dalis momenkaulio, sulaužytas apatinis žandikaulis. Dvi automato PPŠ kulkos rastos kaklo, dvi – diafragmos srityje. Dešinysis žandikaulio lūžis per vidurį, peties sąnarys sutriuškintas.

Radiniai: krūtinės srityje audeklo gabalas su rožančiaus gabaliukais, 4 sagos su Vytimi.

Asmuo Nr.28 (rasta 1991 05 06). Rastas šlaito šiaurinėje dalyje įkalnėje, apie 15m į rytus nuo Valentos tvarto. Guli 0,8m gylyje aukštiekninkas, galva

pasukta į kairę pusę, į šiaurės rytus. Kapas anksčiau iš dalies ardytas: nerasta kojų kaulų. Vyras 25-30m., ūgis 170cm, stambaus sudėjimo.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda: kulkos įėjimo anga kairiajame, išėjimo – dešiniajame smilkinkaulyje.

Asmuo Nr.29 (rasta 1991 05 06). Rastas 3,5m į pietryčius nuo Nr.28. Guli kniūbsčias, veidu į žemę, rankos prie liemens, kojos nežymiai išžergtos. Vyras 35 metų, ūgis 172cm. Gylis 0,8m.

Patologija: šautinė kaukolės žaizda. Kulkos įėjimo anga pakaušyje ties vidurine linija, išėjimo angos nėra. Dešinės mentės apatinis kraštas nuskeltas, po juo rasta automato PPŠ kulka. Abiejų šlaunikaulių ir dubenkaulio skeveldriniai lūžiai, kairio blauzdikaulio likę tik fragmentai, pėdos nėra.

Radiniai: diržo likučiai su sagtimi.

Asmuo Nr.30 (iškastas 1991 05 03). Iškastas savavališkai. Vyras 30-35 metų, ūgis 168cm. Be patologijos.

Asmuo Nr.31 (rasta 1991 05 17). Rastas buv. saugumo būstinės kiemo šiauriname vakarų kampe, 1,7m gylyje.

Guli ant kairio šono, suriestas lanku, pusiau kniūbsčias. Kairė koja su liemeniu sudaro statų kampą. Moteris 25-30m. amžiaus, ūgis 155-157cm.

Auksinės karūnėlės ant viršutinių vidurinių kandžių, iltinių ir pirmųjų kaplių, iš balto metalo karūnėlės ant antrųjų kaplių. Be patologijos.

Radiniai: audeklo gabalėliai, du 20mm skersmens apvalūs daugiabriauniai žalio stiklo rutuliukai su skylutėmis (karoliai?).

Asmuo Nr.32 (rasta 1991 05 19). Rastas J.Vilkelio kieme (Leipalingis, Naujoji g. Nr.4). Kapas suardytas. Vyras 20-25 metų, ūgis 170cm. Be patologijos.

Archeologas (pas.) V.Urbanavičius
Patologoanatomas (pas.) R.Jankauskas

Sąrašas asmenų (rezistentų ir civilių), nukankintų pokario metais, kurių lavonai buvo išniekinti Leipalingyje ir čia užkasti

1. Bučionis Antanas, Vinco, — Ažuolas, g.1901m. Buteliūnų kaime, žuvęs 1946 09 16 Valančiūnų kaime. Stambios formuotės vadas.
2. Mikelionis Petras, Juozo, — Kibirkštis, g.1925m. Drapalių kaime, žuvęs 1948 05 08.
3. Jurgelevičius Alfonsas, Mykolo, — Nevėžis, g.1924m. Kudrėnų k., žuvęs 1948 05 08.
4. Rutkauskas Juozas, Augusto, — Tūzas, g.1916m. Mikalinos kaime, žuvęs Rečielių kaime 1948 07 19.
5. Kancevičius Juozas, Adolfo, — Kalvaitis, g.1926m. Mikalinos kaime, žuvęs 1946 10 Neliubonių kaime.
6. Kočiūnaitė Stasė, Andriaus, g.1925m. Barčių kaime. Žuvo 1950m. (mirė sužeista Leipalingyje). Palaikiai identifikuoti.
7. Kėva Antanas — Linksmutis, g.1924m. Kudrėnų k. Žuvęs prie Cimaniūnų kaimo 1947 08 02.
8. Dapkūnas Vladas, Andriaus, — Galstas, g.1920m. Kučiūnų kaime, žuvęs 1946 04 23.
9. Kaknevičius Anastazas, Petro, — Švidrys, g.1913m. Šadžiūnų kaime, žuvęs 1950 06 20.
10. Saveikis Jonas, Kosto, g. 1922m. Gerdašių kaime. Žuvęs 1945 10 23.
11. Vaišnoras Kostas, Vinco, — Tigras, g.1925m. Buteliūnų kaime. Žuvęs 1949 01 01 Krivonių kaime.
12. Žakevičius Petras, Aleksandro, — Tautmylis, g.1929m. Grickavo kaime (Kapčiamiesčio valsč.), žuvęs 1949 03 09 Smališkės k.
13. Kalėda Vytautas, Petro, — Dobilas, g.1930m. Šutronių kaime, žuvo 1952 01 07 Abarauskų kaime.
14. Voveruška Antanas — Banga, g.Šutronių k., žuvęs 1951m. Valančiūnų kaime.
15. Aleksonis Juozas, Petro, — Medinis, g.1917m. Veršių kaime, žuvęs 1949m. pavasarį prie Zasčiūniškės kaimo.
16. Aleksonis Edmundas, Petro, g.1922m. Veršių kaime, žuvęs 1945m. prie Vilkiautinio kaimo.

17. Liesionis Boleslovas, Boleslovo, – Jazminas, g.1926m. Drapalių kaime. Žuvęs 1949 04 Drapalių kaime.
18. Šerkšnas Antanas, Prano, g. 1922m. Savanorių kaime. Žuvęs 1947 08 15 Dulgininkų kaime.
19. Valentukevičius Pranas, Adolfo, – Gruodis, g.1926m. Liškiavoje. Žuvęs 1949 11 Jovaišių kaime.
20. Stravinskas Antanas – Jokeris, g. Jovaišių kaime. Žuvęs 1949 11 Jovaišių kaime.
21. Sapięga Vladas – Bajoras, g. Drapalių kaime. Žuvęs 1951m. Margų kaime.
22. Stonkus Antanas, Antano, – Rytas, g.1912m. Gailiūnų kaime. Žuvęs 1949 10 11 Snaigupės kaime.
23. Rožukas Romas, Florijono, – Bitinas, g.1911m. Veršių kaime, žuvęs 1947 12 25. Būrio vadas.
24. Volungevičius Juozas, Jono, – Papartis, g.1926m. Paseminkų kaime (Seirijų valsč.). Žuvęs 1950 06 06 (Krivonių?) kaime.
25. Potelis Vladas – Perletas, g.1914m. Snaigupės kaime. Žuvo 1949 11 11 Snaigupės kaime.
26. Tamulionis Antanas, Vinco, g.1914m. Leipalingyje, čia ir nukankintas 1945 04 17-19. Palaikai identifikuoti.
27. Vilkelis Petras – Barzdukas, Labutis, g. 1910m. Dulgininkų kaime. Žuvęs 1949 03 09 Smališkės kaime. Vytenio tėvonijos vadas. Palaikai identifikuoti.
28. Vilkauskas Jonas, Jono, – Perkūnas, g.1911m. prie Leipalingio. Žuvęs 1946 02 11 Mizarų kaime.
29. Bubnelis Alfonsas, Juozo, g.1931m. Leipalingyje. Žuvęs 1947 08 Leipalingyje (neišlaikęs kankinimų nusizūdė, šokęs į šulinį).
30. Saveikis Antanas, Liudo, – Uosis, g.1913m. Leipalingyje. Žuvęs 1946(?) 02 08 ar 09d. Margų kaime.
31. Žukaitė Ona, g.Margų kaime. Žuvo 1946(?) 02 8-9d. Margų kaime.
32. Bankieta Petras, Andriaus, – Kanapinskas, g.1920m. Menciškės kaime. Žuvęs 1947 11 Krivonių kaime.
33. Sotnikas Boleslovas – Mižinas, g.Mocevičių kaime. Žuvęs 1949 03 09 Smališkės kaime. Palaikai identifikuoti.
34. Jančia Jonas – Džiaugsmelis, g.Neravų kaime. Žuvęs 1949 03 09

Smališkės kaime.

35. Sadauskas Bronius, Jono – Galiūnas, g.Valančiūnų kaime.
36. Barkauskas ? Žuvęs Smališkės kaime 1949 03 09.
37. Lesčinskas Jonas, Juozo, – Skroblas, g.1919 10 04 Neliubonių kaime. Žuvęs 1948 05 04 Gerviškės eiguvoje.
38. Radžiukynas Antanas – Nevėžis. Žuvęs 1948 05 04 Gerviškės eiguvoje.
39. Ramanavičius Albinas – Balandis, g.Kučiųnų kaime, žuvęs 1948 05 04 Gerviškės eiguvoje.
40. Savickas Boleslovas – Strazdas, g.1916m. Mikalinos kaime. Žuvęs 1950 04 18 Vilkininkų kaime.
41. Savickas Jonas – Žvirblis, g.1925m. Mikalinos kaime. Žuvęs 1950 05 18 Mikalinos kaime.
42. Barbatavičius Vytautas – Naikintuvas, g.(?) Kudrėnų kaime. Žuvęs Savanorių(?) kaime.
43. Jarašius Martynas, Petro, g.Kapčiamiestyje. Žuvęs Vilkininkų kaime.
44. Žilionis – Krienas.
45. Gaidžiūnas – Kietis.
46. Juozulynas Stasys – Nagas, g.Grickavo kaime. Žuvęs 1946(?)m. prie Dulgininkų.
47. Urbonas Viktoras – Varpas, g.Šutronių kaime. Žuvęs 1951m.

Pastaba: sąrašas dar papildomas ir tikslinamas.

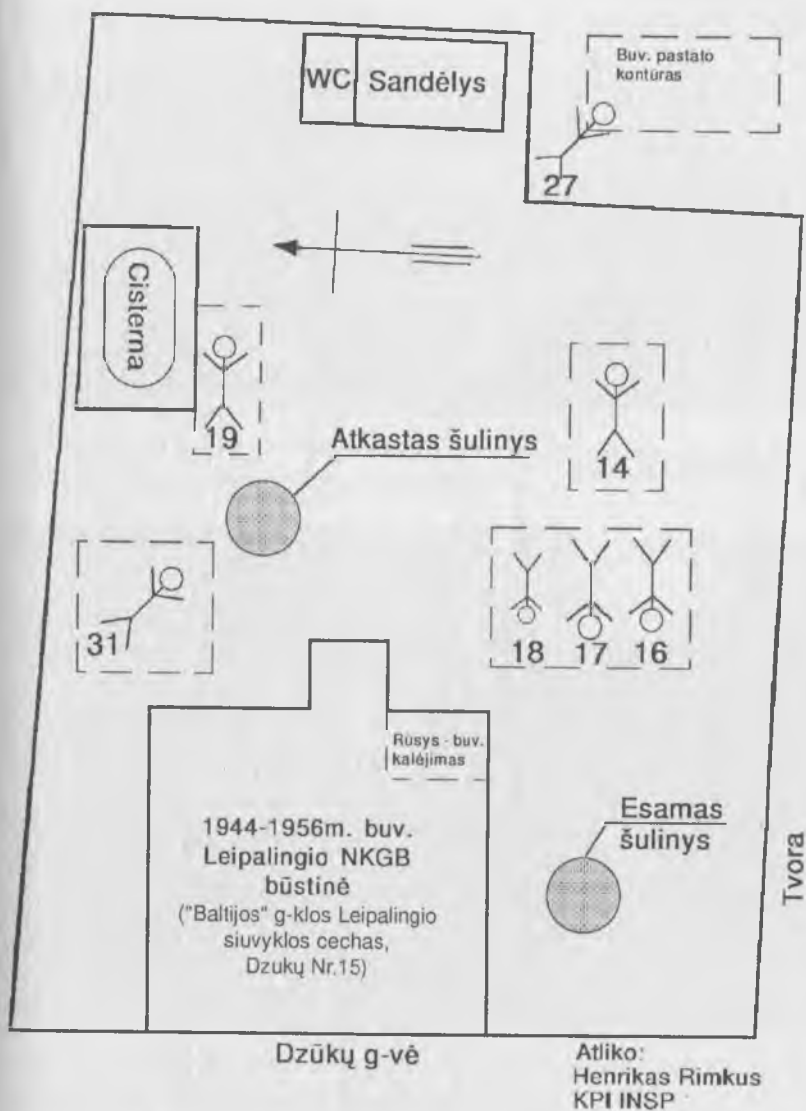
1991 06 22

Sudarė:

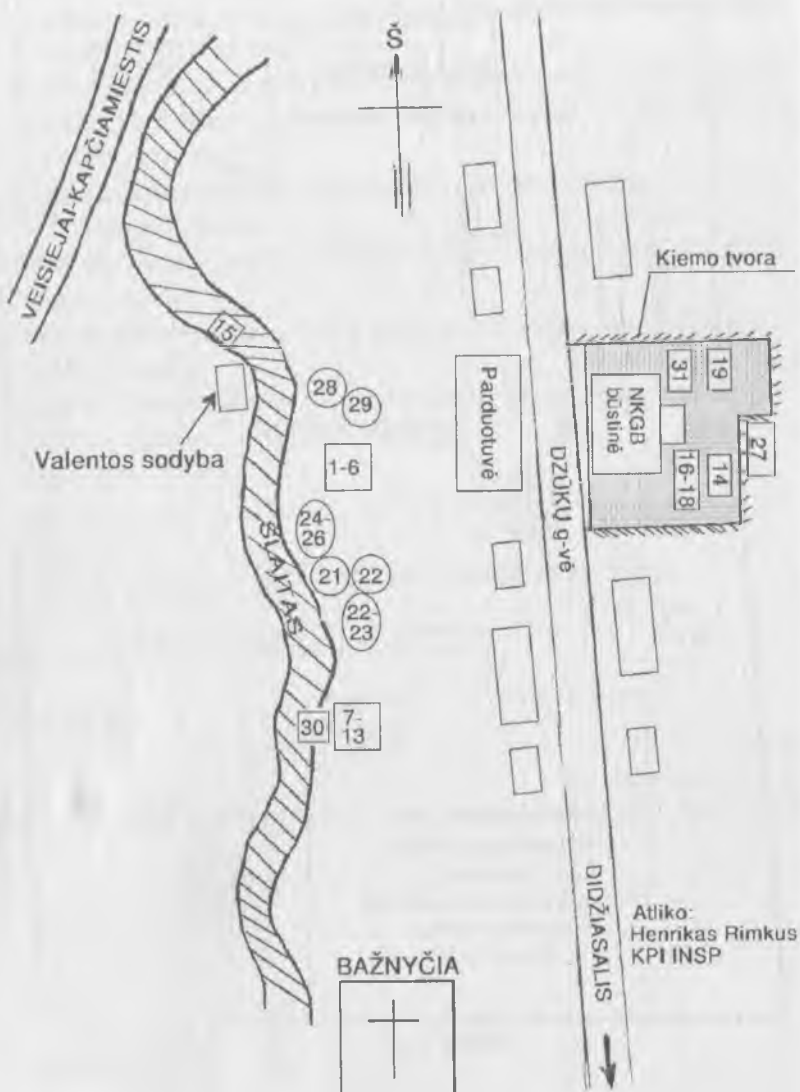
(pas.) Henrikas Rimkus

Kultūros paveldo inspekcijos Alytaus apyg. vyr. inspektorius

Kasinėjimų Leipalingyje 1991 04 13 - 1991 05 18 schema
(NKGB būstinės kiemas)

Kasinėjimų Leipalingyje 1991 04 13 - 1991 05 18 schema

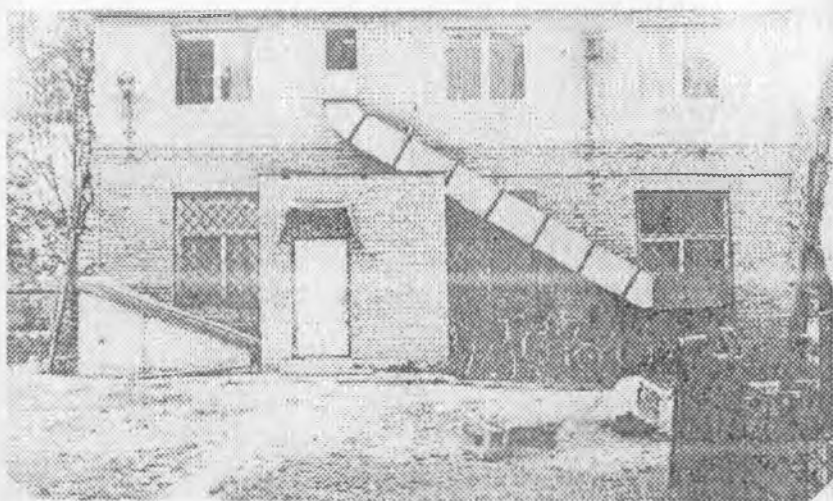

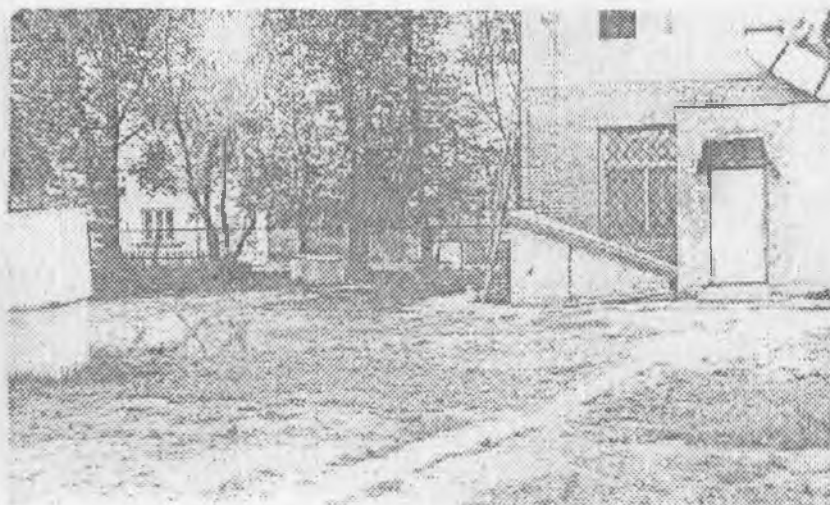
1. Leipalingis. Laukas, kuriame rasta daugelis palaikų. Fotografuota iš pietų pusės. Kryželiais pažymėta palaikų Nr.28 ir 29 radimo vieta

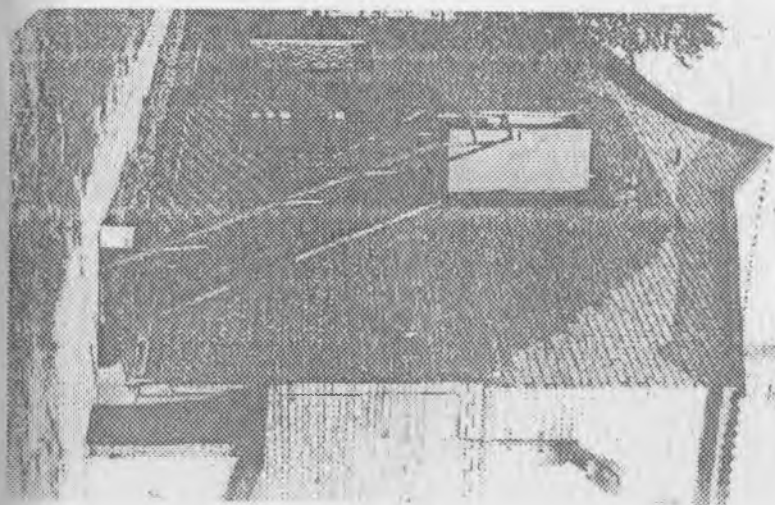
2. Tas pats laukas. Fotografuota iš šiaurės pusės. Kryželiu pažymėta palaikų Nr.7-13, rutuliuku – palaikų Nr.1-6 radimo vieta

3. Leipalingio buvusios NKGB būstinės vakarinis fasadas (po perstatymo) ir kiemo dalis. Dešinėje – kuro cisterna

4. NKGB būstinės kiemo dalis. Kryželiais pažymėta vieta, kur rasti palaikai Nr.16, 17, 18

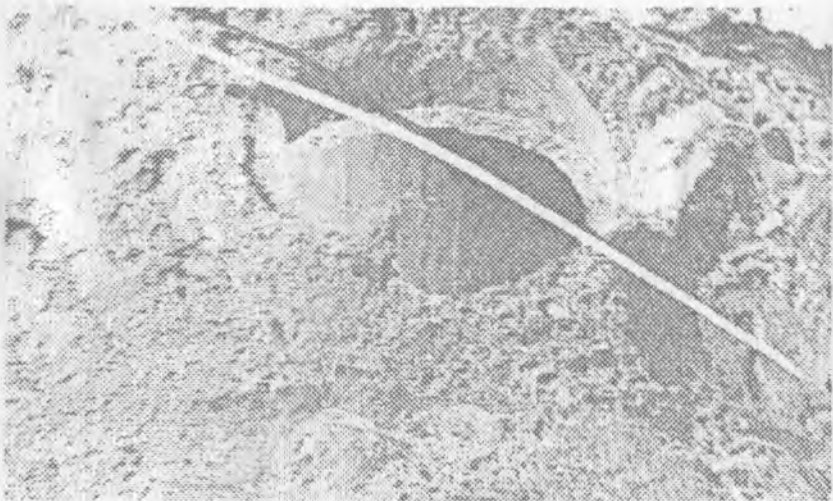
5. NKGB būstinės pictinis fasadas. Tamsios plytos rodo pastato formą prieš rekonstrukciją. Kulkų išdaužos sienoje -partizanų puolimo 1945 02 ženklai

6. NKGB kiemo dalis. Kryželiu pažymėta vieta, kur rasti palaikai Nr.31

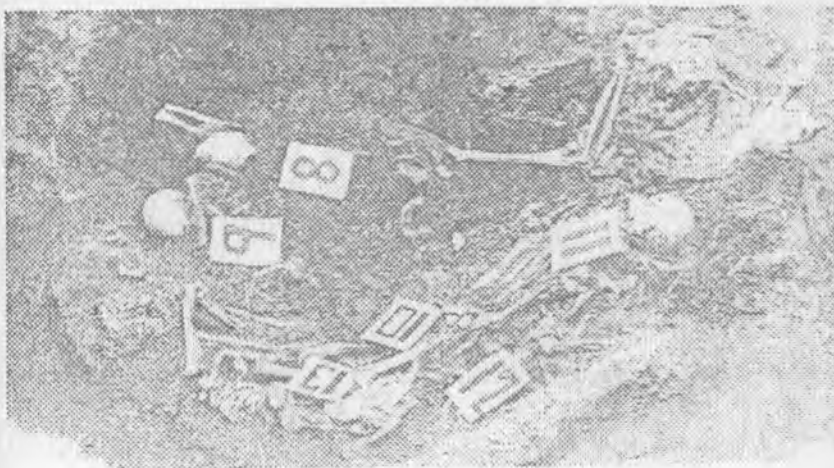
7. NKGB būstinės kiemas. Skaičiai rodo vietas, kur rasti atitinkamų numerių palaikai (Nr.27 – už boilerio ir tvoros)

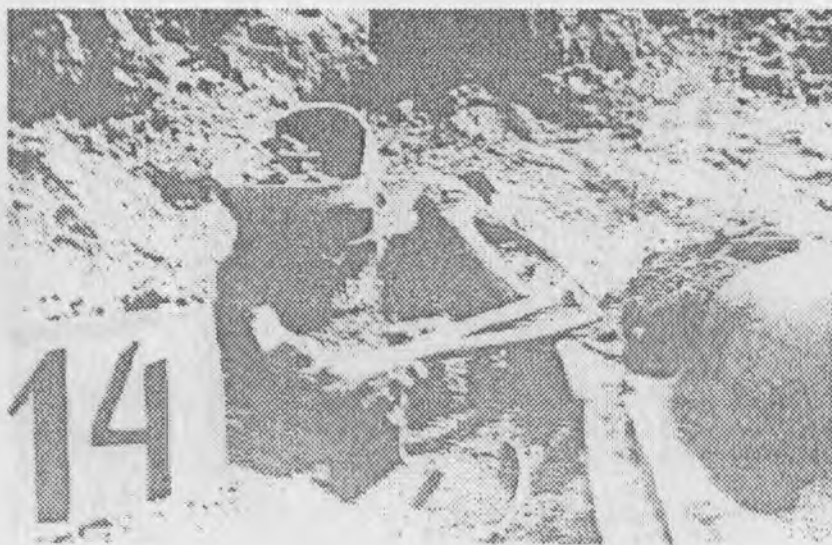
8. NKGB kiemas. Panaikintas šulinys, kuriame nusižudė kankinamas Alfonsas Bubnelis (1947 08). Išvalius – palaikų nerasta

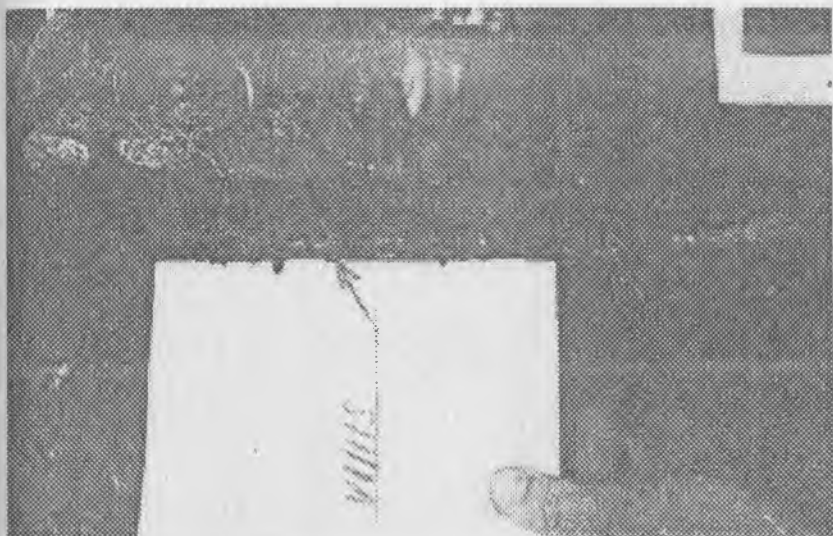
9. Laukas prie šlaito. Grupė palaikų Nr.7-13 dar nenuvalyta (trukdo Nr.7)

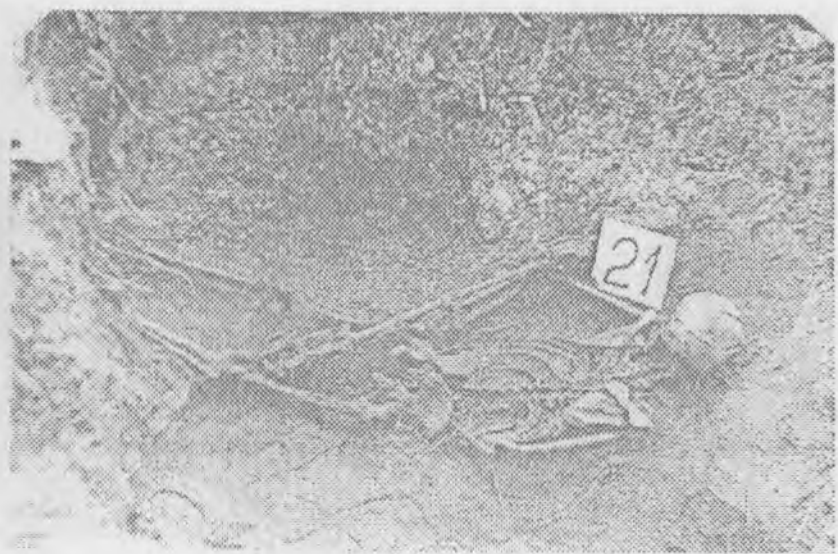
10. Ta pati grupė. Nr.7 nuimtas

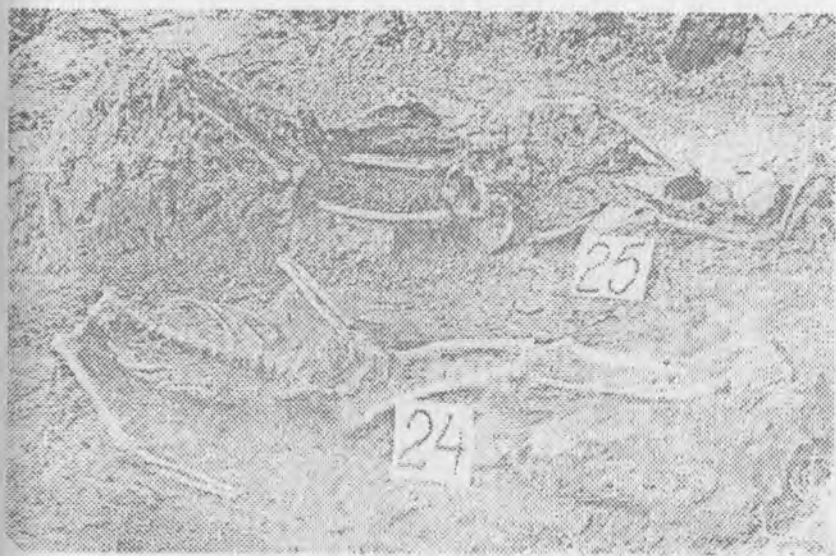
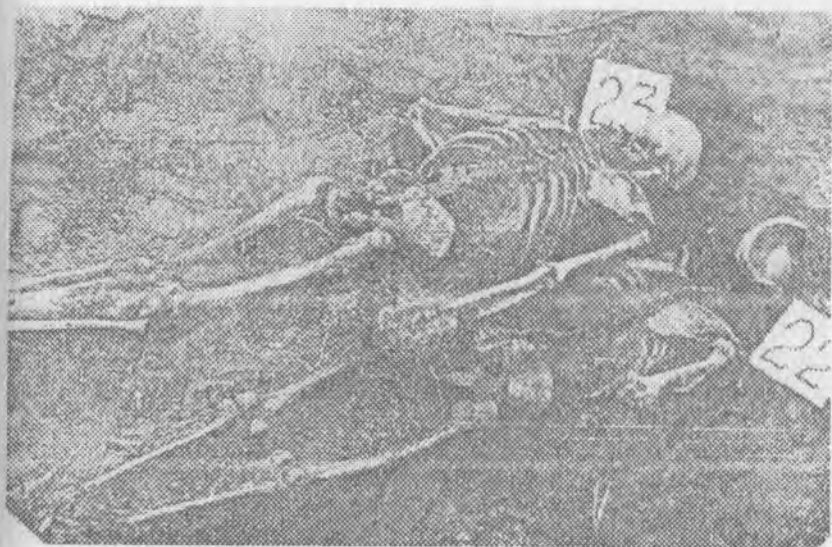
11-12. NKGB kiemas. Antano Tamulionio, nukankinto 1945 04 17-19, palaikai (?)

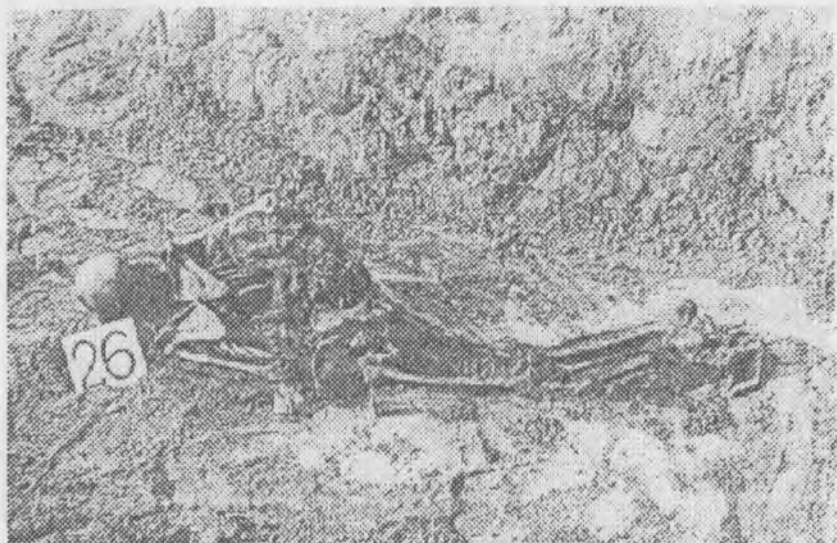
13. Laukas prie šlaito. Palaikų Nr.11 žastikaulis, suskaldytas vinimi

14-15. Laukas

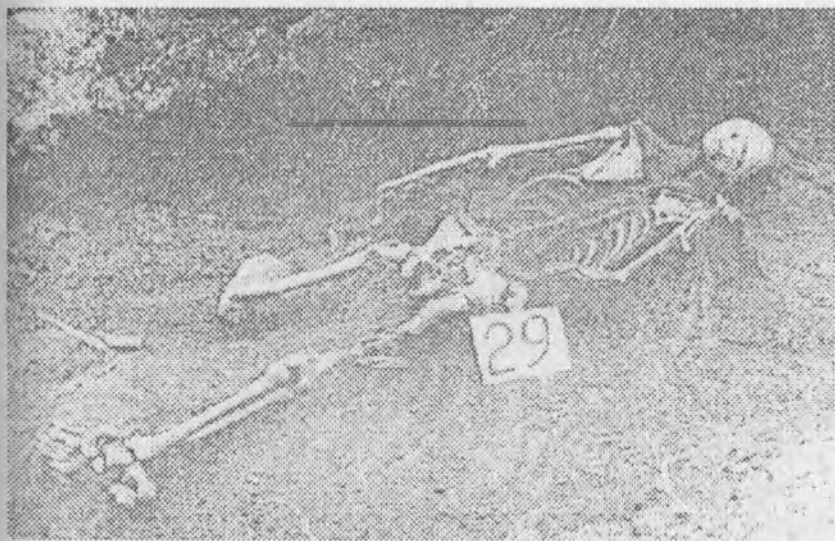
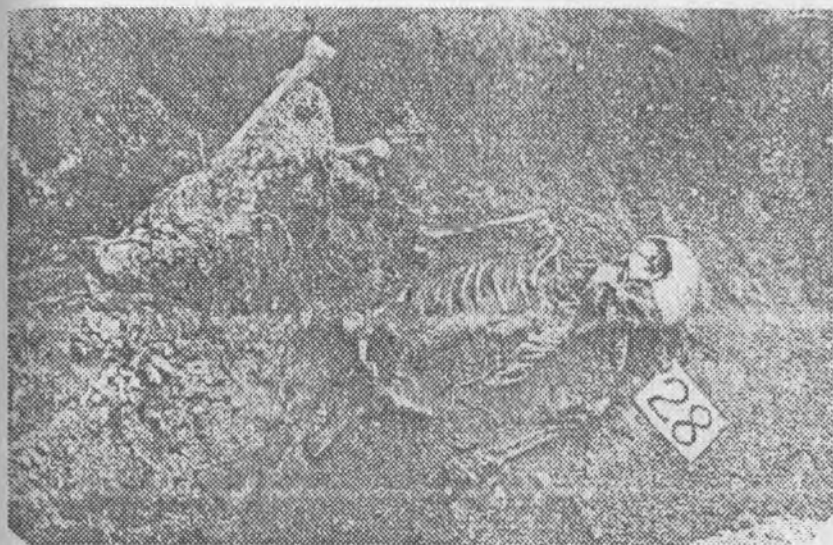
16-17. Laukas

18. Laukas

19. Sklypas už NKGB būstinės tvoros

23. Lauko šlaitas. Palaikai Nr.30

STRIBAI

Juozas Starkauskas

Manychiau, kad turime pažinti ne tik savo didvyrius, bet ir budelius. Bandau surinkti medžiagą apie tas karines grupuotes - SSRS vidaus kariuomenę, stribus, pasieniečius, miliciją, kurios partizaninio karo laikotarpiu, 1944-1953 metais, kariavo prieš Lietuvos laisvės kovotojus. Be toliau pateiktų skyrių - "Įvado", "Sribų organizavimas" bei "Sribų kovos su partizanais", yra rengiami dar šie: "Sribų nusikaltimai ir prasižengimai", "Sudėtis: socialinė kilmė, išsilavinimas, tautybė, partiškumas, aprūpinimas", "Sribų skaičius, kaita", "Žuvę sribai", "Sribų ryšiai su partizanais", "Ginkluotė", "Rėmimo, aktyvistų grupės". Šis darbas apie stribus nėra baigtas, tačiau manau, kad turimos medžiagos pakanka padaryti pagrindinėms išdavoms. Vėliau galima bus tik papildyti.

I. Įvadas

Stribo (skrebo, skreboko, istreboko ir pan.) įvaizdis tvirtai ir ilgam įėjo į lietuvių sąmonę. "Stribas", "stribo vaikas" tapo sinonimu nevykėlio ilgapirščio girtuoklio, kartais juokingo, bet dažniau grėsmingo, vogti ir gerti linkusio, sovietų valdžią palaikančio. Neteko girdėti, kad sribai kada nors būtų atsisakę samagono, nes nuo jo darėsi drąsesni ir sąžinę apramindavo. Nesu taip pat girdėjęs, kad sribai, darydami kratas, nebūtų vogę.

Ne visi sribai iš prigimties buvo kriminaliniai nusikaltėliai. Vieni į stribusėjo komunistinės demagogijos vedami, patyrę tikrų ar tariamų socialinių skriaudų. Kiti – 1944-1945 metais į stribus stojo vengdami Raudonosios armijos ir Rytų fronto. Trečius, ypač jaunesnius, traukė galimybė gauti ginklą ir pajusti savo galią. Motyvų stoti į stribus, be abejo, buvo ir daugiau.

Kodėl sribai tapo kariniu junginiu su kriminaliniais polinkiais? Pirmiausia todėl, kad į tuos būrius suėjo žmonės, dažniausiai liumperizuoti bažnytkaimių

ir nedidelių miestelių gyventojai, bežemiai ar mažžemiai kaimiečiai, kurių skurdą galėjo lemti ir socialinės priežastys, bet dažniausiai – jų ar jų tėvų apsilaidimas, tingumas, girtuoklystė. Komunistų aiškinimai, kad dėl savo skurdo kalti ne jie patys, o socialinė santvarka buvusioje Lietuvoje, jiems visiškai tiko.

Pirmuosiuose LKP(b) CK dokumentuose buvo numatyta, kad sribų bus 11 tūkst. (nuo 1948m. tas skaičius buvo sumažintas iki 8 tūkst.), bet jų niekada nebuvo surenkama pakankamai, net ir priimant iš Rusijos atvykusius. Padorūs žmonės, kad ir neturtingi, sribavimo vengė. Antra, kurį laiką, iki 1945m. pabaigos, dauguma sribų negavo atlyginimų. Buvo sakoma, kad jie sribauja laisvu nuo darbo metu. Tačiau nemaža jų dalis buvo bežemiai ir bekelniai, todėl vienintelis jų pajamų šaltinis buvo tarnystė. Negaudami atlyginimo, jie patys sau pasiimdavo – žinoma, iš žmonių. Kiekviena krata duodavo naudos. Tikros aukso kasyklos būdavo vadinamieji nubuožiniai, o vėliau trėnimai. Įpratę vogti, vėliau negalėjo sustoti. Lengvai įgyjamas turtas būdavo lengvai ir prarandamas, dažniausiai prageriamas. Žmonių priešiškusmas tik stiprino sribų atšiaurumą ir net žiaurumą. Tai jie buvo tie Vidaus reikalų ministro Bartašiūno parankiniai budeliai, kurie su partizanų lavonais šoko makabriškus šokius miestelių aikštėse, prilygstančius žmogėdrų apeigoms.

Visi sribai, nepaisant įstoјimo, objektyviai buvo Lietuvos išdavikai. Įsi-segę į kepures raudonas žvaigždes, jie tapo svetimos okupacinės valdžios kareiviais, kovojančiais prieš Lietuvos nepriklausomybę. Kovodami prieš partizanus, jie pagal savo galimybes padėjo okupantams įsigalėti Lietuvoje, paminti jos valstybingumą.

Sribų vaidmuo partizaniniame kare nuslopinant ginkluotą pasipriešinimą okupantams, kaip matysime, nebuvo toks reikšmingas, kaip kad buvo pradėta teigti nuo 6-ojo dešimtmečio įvairiuose komunistų ir čekistų inspiruotuose rašiniuose. Sribų išaukštinimas komunistams buvo reikalingas, norint įrodyti, kad pati lietuvių tauta, vos ne geriausi jos atstovai, skambiu "liaudies gynėjų" vardu, nuslopinio ginkluotą nacionalistinį pagrindį. Juk pagal mark-sistinę teoriją pokario Lietuvoje vyko ne ginkluotas pasipriešinimas okupantams, bet klasių kova. Šią klasių kovos teoriją neigia pačių okupantų pateikti duomenys. Karo tribunolo pirmininkas Chaliavinas pateikė Ščerbakovui

(VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkas) ir Sniečkui tokius 3-ųjų metų duomenis apie vadinamuosius "kontrevoliucinius nusikaltėlius", t.y. tuos, "kurie kovoja ginkluotą kovą su sovietų valdžia už buržuazinės santvarkos Lietuvoje atkūrimą"¹. Chaliavinas pateikia duomenis apie Karo tribunolų teistus Lietuvos gyventojus, nurodydamas jų socialinę kilmę. Kaip matyti iš toliau pateiktų lentelių, pasak Chaliavino, 7,5 proc. "mums priešišku klasių atstovų" (prie jų priskiriami dvarininkai, vadinamieji buožės ir dvasininkai) paskui save veda 92,5 proc. kitų socialinių sluoksnių atstovus, kurie pagal marksizmo dogmas turėjo būti sovietų atrama arba sąjungininkai.

1944 metai

	Iš viso	Dvari- ninkai	Buo- žės	Viduti- niokai	Var- guomenė	Inteli- gentai	Moks- leiviai	Dvasi- ninkai	Amati- ninkai
Partizanai	131	—	9	78	29	10	—	1	4
Pogrindininkai	38	—	—	28	4	5	—	1	—
Rėmėjai	81	1	3	45	14	13	—	—	5
Šnipai	62	—	5	27	15	13	—	—	2
Policininkai	76	—	1	35	17	20	—	—	3
Seniūnai	35	—	10	19	2	4	—	—	—
Iš viso	423	1	28	232	81	65	—	2	14

1945 metai

Partizanai	2574	1	229	1293	226	327	5	—	93
Pogrindininkai	1199	—	64	466	275	275	96	—	25
Rėmėjai	811	—	56	454	193	90	3	1	14
Šnipai	455	—	24	185	86	33	—	—	2
Policininkai	622	1	54	332	144	76	1	—	14
Seniūnai	258	—	59	132	23	19	—	—	2
Iš viso	5879	2	486	2865	1345	823	105	1	150

1946 metai (iki 05 mėn. įsk.)

Partizanai	973	1	47	575	195	107	7	1	40
Pogrindininkai	563	—	30	334	97	65	25	1	11
Rėmėjai	225	1	26	168	21	9	—	—	—
Šnipai	48	—	1	18	4	15	—	—	—
Policininkai	133	—	7	79	27	19	1	2	1
Seniūnai	23	—	5	15	4	—	—	—	—
Iš viso	1966	2	122	1189	348	215	33	2	52

(Vokiečių šnipus, policininkus ir seniūnus šiuo atveju nebūtų svarbu minėti. Tačiau įdėjau pilnas lenteles, kad galima būtų matyti, už ką Karo tribunolas teisdavo. Juk dažnai policininkai, o ypač seniūnai, būdavo visiškai nekalti. Juos teisdavo be jokių išlygų "už pagalbą vokiečių administracijai", nors nemažai jų buvo geri patriotai, padėję lietuviams išsisukti nuo įvairių ūkinių pylių ir darbo prievolių.)

Dar vėliau, jau 8-ame dešimtmetyje sovietiniai istorikai bando pagrįsti kitą patogią teoriją – neva pokaryje Lietuvoje vykęs pilietinis karas. Ir šioje teorijoje sribams buvo skiriamas reikšmingas vaidmuo – teigiama, kad atstovavę vienai lietuvių tautos daliai, remiančiai sovietų valdžią.

Apie tai, kad Lietuvoje nebuvo pilietinio karo, kad sribai, nors ir pakankamai gausūs, vaidino tik pagalbinį vaidmenį kovoje prieš Lietuvos valstybingumo tęsėjus partizanus, bus kalbama kituose skyriuose. Mano nuomone, sribams teko gal tik 1/5 viso karo prieš partizanus, o 4/5 karo – teko okupacinės kariuomenės junginiams. Daugiausia kariavo pasieniečiai, 1944-1945 metais – keturių frontų – I Pabaltijo, I Ukrainos, Leningrado, III Baltarusijos užnugario NKVD kariuomenės pulkai ir, svarbiausia, 4-oji gen. Vetrovo vidaus kariuomenės NKVD-MGB divizija, Lietuvą siaubusi ilgiausiai – per visą partizaninio karo laikotarpį.

Tai, ką čia ir toliau dėstau, nėra nauja. Dar 1990 metais istorikas E.Grunskis žurnale "Pasaulis" teigė, kad sribai kovoje prieš partizanus vaidino tik pagalbinį vaidmenį. Vėliau ir kiti istorikai tai pripažino. Aš bandysiu įvertinti sribų vaidmenį, remdamasis buvusių VSK ir partijos archyvų dokumentais. Deja, dokumentų stokojama. Pirmą, 16 tūkst. sribų asmens bylų yra išvežta į Rusiją. Antra, susistemintų, tik sribams skirtų bylų archyvuose yra nedaug, daugelis dokumentų išbarstyta po įvairias bylas, o jų visų neįmanoma peržiūrėti. Bet ir turimos medžiagos, manau, pakaks pagrindinėms išvadoms padaryti. Detales patikslinsiu vėliau.

Kaip ir daug kur, sovietai, būdami ne itin kruopštūs ir tvarkingi (ne išimtis buvo ir čekistai), prastai tvarkė sribų bylas. Vilniaus viršininkai vietinius būrių štabus už tai barė, bet padėtis, matyt, nelabai keitėsi. Šeštąjį dešimtmetį iš sribų pradėjus daryti didvyrius, KGB iš savo rajoninių poskyrių ėmė reikalauti įvairių duomenų ir sribų sąrašų. Pirmą tokį reikalavimą rajoniniams KGB poskyriams 1957 07 28 nusiuntė KGB pirmininkas K.Liaudis², prašydamas atsiųsti visų 1944-1954 metais tarnavusių sribų sąrašus (v., t.v., g.

data ir vieta, tarnavimo laikas). Šį įsakymą vykdė beveik visi poskyriai, tačiau labai nevienodai. Po šių išsamių sąrašų dar kelis kartus buvo reikalaujama atsiųsti papildomus sąrašus. 1959m. liepiama atsiųsti sąrašus ypatingai pasižymėjusių sribų, kurių biografijas galima būtų įdėti į Lietuvišką sovietinę enciklopediją, 1965m. – norint apdovanoti "Pergalės 20 metų" medaliu.

Taigi turėkime kantrybės žvilgtelėti į tą atstumtų, susitepusių žmonių, vadinamų sribais, istoriją. Žmonės jų nekentė. "Į juos lietuviai žiūrėjo kaip į aklus okupanto įrankius, padedančius naikinti tautą. Tas tautos pyktis ir neapykanta juo labiau reiškėsi, kad sribams vadovavo tik rusai"³, – rašė vienas ryškiausių partizaninio judėjimo organizatorių ir kovotojų Juozas Lukša. Nepaisant visos mūsų paniekos jiems, sribai tačiau yra mūsų istorijos dalis.

II. Sribų organizavimas

"Stribas", "skrebas", "istrebokas" ir kt. vardai kilo iš rusiško pavadinimo – "istrebitel" – naikintojas. Naikintojų batalionai Sovietų Sąjungoje buvo įkurti prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1941m. birželio 25d., NKVD įsakymu Nr.00804, kurį pasirašė Berija. Jis vadinosi "Apie priemones kovojant pafrontėje su priešo desantininkais ir diversantais". Šiame įsakyme išvardijama, kurių respublikų ir sričių rajonuose, apskrityse, miestuose turi būti įkurti 100-200 žmonių naikintojų batalionai. Šiuos batalionus turėjo sudaryti komunistams ištikimi žmonės, mokantys valdyti ginklą. Tarnauti juose reikėjo neatsitraukiant nuo pagrindinio darbo. Vadovauti šioms batalionams turėjo NKVD ar milicijos operatyvininkai. Įkuriamos ir šių batalionų rėmimo grupės, kurių nariai turėjo dirbti informatoriais.

Nors Lietuva vienas tų kraštų, kuriuose turėjo būti įkurti naikintojų batalionai, bet vargu ar kas nors reikšmingesnio 1941 metais buvo padaryta, nes frontas per daug greitai ritosi per Lietuvą. Be to, sovietus tuo metu Lietuvoje rėmė nedaug žmonių. Lietuvoje kūrėsi ne naikintojų batalionai, bet sukilėlių prieš okupantus būriai.

Rusijos naikintojų batalionai karo metu turėjo keblumų: ryšiai su NKVD, ginkluotė, atlyginimai (naikintojams darbavietėse turėjo būti paliktas vidutinis atlyginimas; darbavietės, matyt, nenorėdavo nedirbantiems mokėti), batalionų komplektavimas ir kt.² Rajonuose, į kuriuos sugrįžo sovietų valdžia,

nurodoma į batalionus priimti buvusius evakuacijoje raudonuosius partizanus ir tik kai kuriuos pageidaujančius, buvusius vokiečių okupuotose teritorijose, jei šie žmonės yra aiškiai prosovietišškai nusiteikę. Įkurtas SSRS NKVD naikintojų batalionų štabas 1941-1944m. birželio mėn. yra išleidęs 42 įvairaus tipo norminančius dokumentus, apimančius įvairias šių batalionų kūrimo ir veiklos sritis³.

Rusams okupavus dar ne visą Lietuvą, LKP(b) CK 1944m. liepos 24d. priėmė nutarimą, pasirašytą Sniečkaus, kuriame nurodoma Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose įkurti profesionalių naikintojų batalionus, po 150 žmonių kiekviename, o kiekvienoje apskrityje kurti po batalioną naikintojų, neatitraukiant jų nuo tiesioginio darbo. Nutarime nurodoma, kad istrebitelių batalionus organizuoja ir komplektuoja NKVD ir partijos komitetai, į juos "pritraukiamas" partinis ir komjaunimo aktyvas, NKVD ir Raudonosios armijos kariai, grįžę po sužeidimų, bet galintys tarnauti istrebitelių batalionuose⁴.

1944m. liepos 27d. marionetinės Lietuvos SSR vidaus reikalų komisaras plk. Bartašiūnas išleido 4-ą įsakymą, kuriame pakartoja daugelį CK postulatų, paskiria batalionams vadovybę (apskrityse vadais skiriami NKVD apskričių viršininkai, visos Lietuvos štabo viršininku paskiriamas baltarusis pplk. Eismontas, kuris vėliau, reformavus štabą, tampa MVD BB ("borba s banditizmom") valdybos 1 skyriaus viršininku pavaduotoju ir nurodo, kaip tie batalionai bus materialiai aprūpinami⁵.

1944m. gruodžio 3d. priimamas bendras LSSR Sovnarkomo ir LKP(b) CK nutarimas:

Apie naikintojų batalionų sukūrimą Lietuvos SSR valsčiuose

Turint tikslą padėti vietinėms partinėms, sovietinėms organizacijoms ir NKVD organams kovoje su banditizmu ir kitais antisovietiniais elementais, Sovnarkomas ir Lietuvos KP(b) CK nutaria:

1. Kiekviename Lietuvos SSR valsčiuje sukurti iš patikimo, sovietų valdžiai atsidavusio partinio - sovietinio aktyvo 30-40 žmonių naikintojų būrį be atitraukimo nuo darbo.

2. Istrebitelių būrių karius apginkluoti trofėjiniais ir paimtais iš banditų ir gyventojų šautuvais ir karabinais. Be to, kiekvienas būrys turi būti apginkluotas vienu kulkosvaidžiu ir reikiamu kiekiu granatų.

3. Būrių vadais paskirti autoritetingus ir drąsius žmones, gerai žinančius

karinius reikalus, iš milicijos apylinkių įgaliotinių, raudonųjų partizanų ir pan. Istrebitelių būriai valsčiuose yra apskrčių istrebitelių kariniai padaliniai, pavaldūs ir veikia vadovaujami NKVD organų.

4. Siekiant, kad istrebitelių būriai būtų judresni ir operatyvesni, visi kariai naktį turi būti kareivinėse valsčiaus centre. Dieną, kai jokios operacijos valsčiuje nevykdomos, kariai išsivaikšto po namus, palikdami ginklus istrebitelių būrio pastate, kuris turi būti sustiprintai saugomas.

Išvykoms į operacijas prie istrebitelių būrių organizuoti reikiamo kiekio arklių transporto naklinį budėjimą.

Kituose istrebitelių būrių kūrimo ir panaudojimo klausimuose vadovautis Lietuvos KP(b) CK 44 07 24d. nutarimu.

Lietuvos SSR Sovnarkomo pirmininkas (pas.) Gedvilas
Lietuvos KP(b) CK sekretorius (pas.) Sniečkus⁶.

Šiuo dokumentu baigiama formuoti sribų struktūra, vėliau ją bus bandoma tik tobulinti.

Marionetinės Lietuvos Vidaus reikalų narkomo pavad. plk. Kapralovas 1944m. rugpjūčio mėn. išsiuntinėja raštus NKVD viršininkams, kuriuose detalizuoja įvairius nurodymus dėl batalionų formavimo (nurodoma, kad jie skirstomi į būrius, šie – į skyrius), dėl sudėties (kiekvieną bataliono narį turi tvirtinti KP(b) komitetai), dėl ginkluotės (ginklai – iš vietinių resursų, trofėjiniai, iš gyventojų surinkti ir t.t.), nurodoma, kad ginklai turi būti saugomi centralizuotai⁷.

Apskričių NKVD viršininkai, matyt, turėjo didesnių rūpesčių arba ne taip jau lengvai tie sribynai formavosi, nes 1944m. spalio 17d. Bartašiūnas, jau gavęs valstybės saugumo komisaro laipsnį, rašo grasinantį raštą tiems patiems NKVD apskričių viršininkams, kuriame nurodo, kad apie sribynų organizavimą pranešė tik Švenčionių, Utenos, Ukmergės ir Rokiškio apskr. viršininkai, o apie rėmimo grupių sudarymą pranešė tik Švenčionių skyrius⁸.

Iš tuo metu Maskvos viršininkų rašytų raštų įdomesni yra keli – apie naikintųjų batalionų sulaikytų ir sunaikintų žmonių klasifikaciją⁹ ir papulkininkiui Eismontui skirtas raštas apie tris profesionalių sribų batalionus¹⁰. Pirmame rašte tokių – sulaikytųjų ir sunaikintųjų – išvardijama 17 kategorijų, pradedant vokiečių parašiutininkais, diversantais, šnipais, dezertyrais iš rusų armijos ir baigiant spekuliantais bei maišelninkais. Įdomu, kad žodžio "sunaikintinas" tekste liepiama nerašyti (dėl tokių duomenų įslaptinimo?).

Kaip galima suprasti iš rašto strībų štabo viršininkui Eismontui, Lietuvos marionetinė vyriausybė ir strībų reikale parodė ypatingą uolumą, trijuose miestuose įkurdama profesionalius strībų batalionus (tokių tuo metu niekur kitur nebuvo). Šiame Maskvos viršininkų rašte klausiama, kas juos išlaikys, iš kur bus imamos lėšos. Patariama dėl lėšų kreiptis, pateikiant motyvus, į vidaus reikalų komisarą Beriją. Taigi tokio pavidalo strībų būrius, kokius juos pažino Lietuvos žmonės – t.y., profesionalius karinius dalinius, sudarė ne Maskva, bet mūsų kolaborantų valdžia.

Bet profesionaliomis ginkluotomis grupuotėmis visi strībų būriai tapo ne iš karto. Nuo 1945m. pradžios istrebitelių batalionai Lietuvoje CK ir NKVD vadovybės pastangomis bandoma tokiomis grupuotėmis paversti, tai ir padaroma. Okupacinė valdžia dėl efektyvaus partizanų veikimo ir žmonių priešiš-kumo niekaip negalėjo įsitvirtinti Lietuvoje, ypač kaimų vietovėse. Įvairaus tipo rusų kariuomenės buvo pakankamai, bet okupantai nepažino krašto, nemokėjo kalbos. Lietuvą apvaldyti jiems turėjo padėti iš vietinių išdavikų sudaryti kariniai būriai. Šiose pastangose galima išvelgti daug ką: ir norą sukiršinti tautą, ir bandymą ištrinti ribas tarp okupantų ir vietinių gyventojų (išorės priešas visuomet lengvai atpažįstamas, daug sunkiau kovoti su vidaus priešu, nes neaišku kas savas, kas priešas), ir norą turėti parankinius karinius dalinius provincijos politrukams ginti (negi kiekvieną kartą, vykdamas į kaimą pylių rinkti, priverstinių paskolų pasirašyti, į mitingą suvaryti ar raudonąją gurguolę organizuoti, prašys kartu siųsti 5-10 kareivių; geriau savų turėti po ranka).

1945 04 30 Bartašiūnas rašte Sniečkui rašo, kad suaktyvėjus partizanams (rusiškai – "bandprojevlenije"), kai kuriose Lietuvos apskrityse jis mano esant reikalinga istrebitelių batalionams valsčiuose įvesti kareivinių režimą, t.y. ir juos padaryti profesionaliais kariniais junginiais".

Tuoju po to į apskritis išsiuntinėjama tokia vyriausybė telegrama:

**Lietuvos KP(b) Apkamų sekretoriams ir Panevėžio, Biržų, Utenos,
Ukmergės, Švenčionių NKVD viršininkams**

Ryšium su banditinės veiklos suaktyvėjimu iki ypatingo nurodymo istrebitelių batalionams valsčiuose reikės įvesti kareivinių režimą, šių būrių karius aprūpinant maistu iš Narkomtorgo fondų. Nurodymai Norkomtorgui bus duoti.

Padėkite įdirbti žemę istrebitelių batalionų kareiviams, kuriems įvestas kareivinių režimas. Apie įvykdymą praneškite¹².

Po šia telegrama pasirašė A.Sniečkus ir vidaus reikalų liaudies komisaras J.Bartašiūnas. Neįrašyta tikslios datos, tik 1945m. gegužės mėnuo.

Partija ir čekistai bendromis pastangomis lipdė tą prastą, griūvantį sribų junginį. Reikia pasakyti, kad visiems sribams griežtas kareivinių režimas niekada nebuvo įvestas. Tokiam režimui priešinosi patys sribai, kurių nemaža dalis turėjo šeimas ir šioкі toкі ūkį.

CK ir NKVD vadovams nemaža rūpesčių kėlė sribų materialinis aprūpinimas, taip pat gausėjančios žuvusių sribų šeimos. Juo labiau, turint galvoje pokario sovietų skurdą, kortelių sistemą, netvarką. Šiais sribų stiprinimo klausimais 1945 07 24 priimamas Sovnarkomo ir LKP(b) CK nuodugnus nutarimas Nr.147-S¹³. Stribus nuo 1945m. gegužės mėn. padarius profesionalais, Lietuvos NKVD kovos su partizanais (čekistiškai – banditais; skyrius sutrumpintai buvo vadinamas OOB – "Otdel borbi s banditizmom"; 1947m. perdavus visą kovos su partizanais vadovavimą MGB, analogiškas skyrius buvo vadinamas 2-N) skyriaus viršininkas pplk. Butyrinas 1945 07 16 rašo tokio pat skyriaus, tik sąjunginio, viršininkui Maskvoje gen.lt. Leontjevui, prašydamas pinigų 5000 sribų išlaikymui¹⁴. Šis neilgai trukus atsakė, kad 600 tūkst. rublių kas mėnesį NKVD skirti negali, nes specialių fondų sribams nėra. Prašyti vadovybės jis negali, nes sribai nėra etatiniai NKVD darbuotojai, o yra vietinės formuotės, išlaikomos neatitraukiant jų nuo pagrindinio darbo. Nurodo, kad latviai savo sribams gavo išlaikymą kreipdamiesi į Maskvą per savo CK, o ukrainiečiai dešimtis tūkstančių savo sribų išlaiko iš vietinių resursų, ką pataria daryti ir Lietuvoje¹⁵. Mūsų marionetės tai ir padarė ir gavo Maskvos pritarimą bei sutikimą.

Be visų kitų reikalų, politrukams neduoda ramybės prastas sribų kovingumas. Norėdami nors kiek reikalus pataisyti, LKP(b) CK biuras 1945 03 23 priima taip pavadintą nutarimą: "Apie Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovingumo padidinimą", kurį pasirašė CK sekretorius A.Isačenka. Šiame nutarime yra 9 punktai gerinti politinį darbą tarp sribų; patikrinti jų sudėtį; neleisti juos naudoti žmonėms, kuriems jie nepavaldūs; skirti valsčių sribams reikiamą vežimų kiekį; aprūpinti žuvusių šeimas; išskirti 1500 porų batų ir 250 kg muilo; neperkelti visų sribų į kareivines, nes nebus kam dirbti jų žemės;

išskirti 1000 peršimo paketų¹⁶.

Tęsiant sribų įforminimą, 1945 09 01 CK ir LKT priima nutarimą Nr.186-S "Apie materialinį naikintojų batalionų aprūpinimą", kurį pasirašė M.Gedvilas ir A.Sniečkus. Jame numatoma aprūpinti atlyginimais ir produktais 11 tūkst. sribų, jų aprūpinimą prilyginant kaimo milicininkų atlyginimams. Nutarimas yra toks:

Sutinkamai su SSRS LKT 1945m. rugpjūčio 22d. nutarimu Nr.2107-544-SS "Apie Lietuvos SSR naikintojų batalionų materialinį aprūpinimą", Lietuvos SSR LKT ir Lietuvos KP(b) CK nutaria:

1. Istrebitelių bataliono karius prilyginti pagal piniginį ir produktų aprūpinimą Lietuvos SSR eiliniams kaimų milicininkams.

2. Patvirtinti naikintojų batalionų sudėtį apskrityse nuo 1945m. rugsėjo 1d. pagal priedą Nr.1.

3. Įgalioti Lietuvos SSR NKVD (drg.Bartašiūnas) pagreitinti gavimą ir išdalijimą po apskritis 11 tūkst. komplektų karinės aprangos liaudies gynėjams¹⁷.

Tą visą energingą veiklą pabaigė tų pačių kontorų tais pat metais ir mėnesį 18d. priimtas nutarimas Nr.232-S, kuriame nurodoma naikintojų batalionus vadinti "liaudies gynėjų būriais", o naikintojus – "liaudies gynėjais"¹⁸. Beje, tik Sniečkus ir jo Lietuvos partinė klika buvo tokia jautri "sribo" vardui. Visur kitur – Ukrainoje, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Moldavijoje – kur tik tokie daliniai buvo suformuoti, jie ir toliau vadinosi istrebitelių batalionais.

Dar 1944 12 28 SSSR NKVD įsakė išformuoti LSSR NKVD naikintojų bataliono štabą ir jį perdavė jau minėtam OBB skyriui, kuriame įkuriamas Naikintojų batalionų poskyris¹⁹. 1945 01 09 LSSR vidaus reikalų ministro pavad. Kapralovas paskiria poskyrio darbuotojus. Poskyrio viršininku skiriamas jau minėtas pplk. J.Glazunovas-Eismontas, kuris tampa ir OBB skyriaus viršininko pavaduotoju. Be jo, štabe yra jo pavaduotojas ir 5 vyr. operįgaliotiniai²⁰. Apskričių NKVD skyriuose įkuriami specialiai su sribų batalionais dirbančių vyr. operįgaliotinių etatai²¹. Vėliau, nuo 1947m., kai visas vadovavimas karui su partizanais buvo perduotas MGB, sribams 2-N valdyboje vadovavo 12 žmonių, o nuo 1953m., panaikinus MGB, trumpai buvo vadinami MVD.

Taip 1945m. rudenį Lietuvoje baigiami suformuoti iš išdavikų sudaryti kariniai junginiai, kuriuose tamavusieji gavo neištrinamą "stribų" vardą. Vėliau šių junginių struktūra nebuvo daug keičiama, ir tokia išliko iki 1954m. pabaigos, kai jie buvo išformuoti SSRS MGB 1954m. liepos 19d. nurodymu²². Tačiau, kaip matyti iš KGB 4 valdybos viršininko mjr. Obukausko pažymos, dar ir tų metų lapkričio 30d. tamavo 320 stribų, kuriuos buvo žadama atleisti iki 1955m. sausio 1d.²³ Per tą dešimtmetį stribai tik perėjo, kaip jau buvo minėta, 1947m. iš NKVD (vėliau MVD) OBB skyriaus pavaldumo į MGB 2-N valdybos pavaldumą, o po Stalino mirties vėl trumpai buvo valdomi MVD. Šiek tiek kito stribų štabų sudėtis. LSSR saugumo ministras Jefimovas 1948m. sausio 12d. tvirtina tokią apskrities "liaudies gynėjų" štabo sudėtį: būrio vadu yra MGB apskrities viršininkas, būrio štabo viršininku – apskrities skyriaus vyresnysis operjgaliotinis (jie abu yra "neetatiniai", nes dirba ir savo tiesioginį darbą), du – štabo viršininko pavaduotojai operatyvinei – tarnybinei veiklai ir koviniam bei politiniam pasirengimui, karinio – ūkinio aprūpinimo inspektorius, kadro inspektorius ir buhalteris – įždininkas²⁴. Atskiriems stribų būriams, kurie po 15-30 žmonių buvo įkurti kiekviename apskrities centre bei valsčiuose, vadovavo (1950 metais) būrio vado pavaduotojas ir skyriaus vadas, kurių galėjo būti ir keli.

Be abejo, poveikį stribų formavimui turėjo Sniečkaus 1945 08 31 raštas 535S apkomų sekretoriams, turėjęs grifą "Asmeniškai" (tokį raštą gali atplėšti ir skaityti tik žmogus, kuriam jis skirtas) su priedu: "Šis laiškas, su juo susipažinus, turi būti gražintas į Lietuvos KP(b) CK" (taip, deja, buvo dažnai elgiamasi, nes komunistiniai vadai sirgo įtarumo liga). Rašto preambulėje rašoma: "Turint tikslą greičiau įvykdyti VKP(b) CK nutarimus pačiu artimiausiu laiku laiduojant buožių nacionalistų gaujų likvidavimą respublikoje, Lietuvos KP(b) CK siūlo Jums kartu su NKVD ir NKGB apskrities skyriaus viršininkais tuoj pat sudaryti konkretų banditų grupių likvidavimo apskrityse planą."

Šiame rašte yra 3 skyriai. I skyrius vadinasi "Operatyvinis – čekistinis darbas", jame nurodoma pulti partizanus, naudoti įvairius kovos būdus, kiekvieną partizanų būrį naikinti atskirai, remiantis LKT ir LKP(b) CK 1944 12 22 nutarimu, iš partizanų šeimų atimti visą žemę ir turtą. III skyrius vadinasi "Apie partinio – politinio darbo stiprinimą".

Antras skyrius vadinasi "Istrebitelių būrių stiprinimas". Jame rašoma:

1. Sukurti apskrities centre judrų, gerai ginkluotą būrį iš apskrities aktyvo (išbraukta - "iki 100 žmonių" - J.S.).

2. Stiprinti ir gausinti istrebitelių būrius valsčiuose, ypač pakenktuose banditizmo, remiantis kartu siunčiamu LKP(b) CK biuro ir Lietuvos SSR KT nutarimu.

3. Sukurti ginkluotas grupes, neįeinančias į istrebitelių būrius, pakenktose banditizmo apylinkėse iš komjaunuolių, apylinkės darbuotojų ir kitų aktyvistų, ypač nukentėjusių nuo banditų rankų, ir aktyviai pritraukti šias grupes išaiškinant ir sutriuškinant banditų grupes.

4. Aprūpinti ginklais ir istrebitelių būrius, ir vietinį aktyvą.

5. Esant reikalui, mobilizuoti bet kurios rūšies transportą operacijų vykdymui.

6. Sustiprinti politinį darbą tarp karių - istrebitelių ir jų kovinį pasirengimą.

7. Pagerinti materialines - buitines istrebitelių būrių, esančių kareivinių režime, karių sąlygas²⁵.

Tai pakankamai sovietinis dokumentas, kuriame pilna užkeikimų "sustiprinti, pagerinti" ir pan. Įdomus bandymas kurti judrius, manevringus sribų būrius. Tai komunistų, tuo metu dar maniusių, kad iš sribų galima sukurti kovingus būrius, idėja. Kai kur tokie būriai, matyt, buvo sudaryti, tačiau vėliau jie nebeminimi. Planas sukurti tokius būrius, iš tikro labai pavojingus dėl savo manevringumo, buvo realizuotas tik po 5-erių metų, bet ne tarp sribų, o MGB vidaus kariuomenėje.

Ilgainiui, matyt, sribų štabų veikla sutriko, nes 1950m. rugsėjo 28d. rajonų MGB skyrių viršininkams rašytame rašte Vilniaus sr. valdybos viršininkas plk. Zacharovas nurodo, kad 8 srities rajonams, kuriuose partizanų buvo daugiausia, sribų vadovavimui turi būti paskirti operatyvininkai iš 2-Ų skyriaus, atleidžiant jį nuo kitų pareigų, kituose rajonuose sribams vadovaus antraeilininkas operatyvininkas. Operatyvininkui turi padėti kiekviename rajone sukurtas štabas, į kurį, be operatyvininko, įeitų štabo viršininko pavaduotojas ir kadro inspektorius²⁶.

Iki pat gyvavimo pabaigos sribai, iš esmės provincijos politrukų gvardija, buvo glaudžiai susiję su partiniais komitetais. Net tada, kai palaužus ginkluotą pasipriešinimą, jie tapo nereikalingi, jų būrių panaikinimą emvedistai turėjo derinti su sričių ir rajonų partijų komitetais²⁷. Net ne itin reikšmingas sribų pareigybes – būrių politrucus – tvirtino labai aukšti kompartijos organai – LKP(b) CK biuras, o būrių vadų pavaduotojus – apskrities biuras²⁸.

1947 11 14 priimamas LKP(b) CK nutarimas "Apie priemones, stiprinant

liaudies gynėjų būrius". Jame nurodoma: 1. Apkomų ir valkomų sekretoriai ir MGB organai patikrina visus sribus ir jų būrius pilnai sukomplektuoja. Komplektuoja išimtinai iš vietinių gyventojų. 2. Tarp sribų vykdomas politinis masinis darbas. 3. Tarp sribų stiprinamos pirminės komjaunimo organizacijos. 4. Stribynuose įkuriami raudonieji kampeliai. 5. MGB įpareigojama, jog sribai išeitų 96 val. mokymo programą. Naudoti sribus daugiausia kovai su partizanais. 6. Nuo 1947 10 01 papildomam sribų maitinimui skirti 8 tūkst. sauso davinio "pagal ypatingo sąrašo normas". Duoti vienam sribui duonos 700 g dienai. 7. Iš vietinio biudžeto suremontuoti sribams patalpas. 8. Pasiūlyti apkomų sekretoriams ir vykd. komitetų pirmininkams rūpintis žuvusių sribų šeimomis. Skirti joms pagal miesto kainas 500 porų moteriškų batų, 1000 – vyriškų, 5000 m medvilnės audinio, už 15 tūkst. rublių trikotažo ir vilnionių audinių. 9. Sukurti ginkluotas grupes visur, apimančias ir kaimus. Jų narių sąrašus tvirtinti apkomuose²⁹.

Vienas iš paskutinių LKP(b) CK biuro nutarimų sribų klausimu buvo priimtas 1952 01 09, jis vadinasi "Apie liaudies gynėjų būrių padėtį". Konstatavus padėtį, kad 50 proc. sribų dalyvauja kovose su partizanais, o kiti saugo įvairios paskirties būstines – savo, MGB, LKP(b) bei kolchozus ir pan., kad trūksta beveik 2 tūkst. sribų, kad sribams niekas nevadovauja, nes daugelis operatyvininkų, skirtų sribams vadovauti, neatleidžiami nuo kitų pareigų, kad 115 būrių neturi politrukų, kad 2,5 tūkst. sribų komjaunuolių per 1951m. 11 mėnesių įvykdė 748 amoralius poelgius, CK biuras priėmė penkiolikos paragrafų nutarimą, kurio tik keli punktai yra konkretūs, būtent:

1. MGB rajoniniai skyriai sribams turi skirti vadus, kurie atleidžiami nuo kitų pareigų. 2. Būriai galutinai sukomplektuojami. 3. Likviduojamas sribų neraštingumas. Visi kiti punktai nekonkretūs – "padėti, pakelti, auklėti" ir pan. Nutarimą pasirašė Sniečkus³⁰. Beje, ir šie konkretesni nutarimo punktai niekada nebuvo įvykdyti, nes pokario Lietuvoje kolaborantų stokota, o tie, kurie ėjo tarnauti okupantams, daugiausia buvo mažaraščiai, tokie ir liko.

Sribams iki 1947m. vadovavo NKVD (1946m. pavadinta MVD), vėliau 1947 01 21 įsakymu Nr.0074/0029 pavesta vadovauti MGB³¹. Nuo 1947 03 20 ir ginkluotas sovietinis partinis aktyvas buvo perduotas MGB pavaldumui³². Po Stalino mirties 1953m. MGB buvo panaikinta (KGB įkurta 1954m. kovo mėn.), tuo laikotarpiu sribams vėl vadovavo MVD. MGB sistemoje

kovai su partizanais vadovavo 2-N valdyba, kurios 3 skyrius buvo sribų skyriumi. Įkūrus 1950m. sritis, sričių MGB valdybose sribams vadovavo treči poskyriai.

Nors LKP(b) CK biuro, o ir kitų žinybų, nutarimų, tiesiogiai skirtų sribams, buvo ne tiek daug, bet apie juos buvo kalbama daugelyje nutarimų, kuriuose buvo aptariama politinė padėtis vienoje ar kitoje apskrityje ir kai buvo svarstoma, kaip sekasi kovoti su partizanais ir vadinamuoju buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu. Stribai nepateisino į juos politrukų dėtų vilčių – jie netapo rimta ginkluota jėga. Okupacinį režimą Lietuvoje įtvirtino ne stribai, o įvairių tipų Rusijos reguliari vidaus kariuomenė, nors sribų junginius sukurti ir labai stengtasi.

III. Sribų kovos su partizanais

Pagal dokumentus, sribų kovas su partizanais galima suskirstyti į tris etapus. Komunistai rinko sribus kaip savo gvardiją, po ranka esančią ginkluotą jėgą, kuri kaimų vietovėse padėtų įtvirtinti sovietų valdžią ir saugotų juos nuo partizanų. Iš pradžių, t.y. 1944-1945 metais, matyt, buvo manoma, kad stribai pajėgs apsaugoti partorgus bei kitą sovietų valdžią ir su partizanais kovoti. SSRS NKVD kovos su "banditais" vyriausios valdybos viršininkas savo pavaldiniui Lietuvoje, tokio pat skyriaus viršininkui plk. Gusevui 1945 02 28, be kita ko, rašė: "Negalima toliau leisti, kad NKVD organų apskričių ir valsčių viršininkai, pasikliaudami kariuomene, praleistų galimybę sunaikinti banditizmą savo nuolat veikiančiomis jėgomis"¹. Jam antrina mažesnio rango čekistai. Gen. mjr. Kapralovas, Ūtenos opersekretoriaus viršininkas 1945 11 14 rašte savo opersekretoriams (vėliau 7 opersekretoriai Lietuvoje buvo įkurti Berijos nurodymu tuoj po okupacijos, norint vadovavimą priartinti prie kovos vietovių; gyvavo iki 1946m. pab.), NKVD apskričių viršininkams rašė: "...Žinokite, kad pagrindinis krūvis kovos su banditais kaipo karinės jėgos guls ant liaudies gynėjų būrių"². Toliau tame rašte tęsia, jau iš dalies paneigdamas savo teiginį, kad stribai gali būti pagrindine karine jėga prieš partizanus: "Pastaruoju metu pastebima daug liaudies gynėjų būrių kovotojų bailumo faktų, pabėgimo iš mūšio lauko atvejų..."

Bene geriausiai sribų dalyvavimą kovose su partizanais parodo čekistų

pateikti duomenys apie 1945-1947 metais žuvusius sribus³. Nors yra pagrindo įtarti, kad žuvusių sribų nurodoma gerokai mažiau (tai bus aptariama skyriuje "Žuvę sribai"), bet atitinkamai buvo mažinama, reikia manyti, visose žuvusių sribų grupėse vienodai arba apytikriai vienodai. Taigi, pagal čekistų duomenis, 1945m. žuvo (nušauti ar dingo be žinios) 717 sribų, iš jų 532 (74 proc.) žuvo operacijose prieš partizanus, t.y. partizanus puolant, o 152 (21 proc.) – partizanams puolant. Sribų puolamųjų veiksmų kur kas daugiau negu gynimosi. Tuo tarpu 1946m., pagal čekistų duomenis, žuvo 225 sribai, iš jų 96 žuvo operacijose prieš partizanus, 114 – partizanams puolant. Panaši padėtis ir 1947 metais: puolant žuvo 55 sribai, ginantis – 51. Iš šių duomenų aiškiai matyti, kad po 1945m. įnirtingų puolamųjų kautynių sribai perėjo daugiau į gynybą, o su partizanais kovojo kitos jėgos – okupantų reguliari vidaus ir pasienio kariuomenė.

Kalbant apie partizanų kovas su sribais, problema kiek susiaurėja, nes, pirmia, retai kada sribai veikdavo vieni, dažniausiai su kariuomene, antra, jei sribai ir būdavo užpuolami vieni ar patys puldavo, tai, žinoma, tuoj pasirodavo NKVD kariuomenė, nuo 1947m. – MGB karinės pajėgos. Čekistinė kariuomenė atvykdavo mašinomis, susiruošti jai neretai buvo skiriamas tik koks pusvalandis. Kariuomenės daliniai stovėjo beveik kiekviename valsčiuje, tad juos dažniausiai nuo mūšio vietos skyrė 10-15 km, o esant didesniai susirėmimui, supuldavo net kelių apskričių daliniai. Todėl partizanai mūšyje negalėjo užtrukti ir jokių būdu negalėjo leisti apsupami. Apsuptų partizanų laukė žūtis, nes apsupties žiedas, vis naują kariuomenę pritraukiant, tankėdavo. Kartais partizanai būdavo apsupami net keliais žiedais. Tuo tarpu partizanus dažniausiai gelbėdavo tik nuosavos kojos. 1944-1945 metais būdavo judrių partizanų būrių, kurie nuolat judėdavo važiuoti ar raiti. Tačiau važiuojant ratais ar rogėmis, likdavo labai pastebimi pėdsakai, kuriais lengva būdavo sekti (čekistai sekėdavo 10-20, esant reikalui, ir daugiau kilometrų). Iki pat partizaninio karo pabaigos pavienius partizanus neretai gelbėdavo naktį palikti ganytis arkliai, kuriais jodami sugebėdavo nuo čekistų pėdsekių šunų atitrūkti.

Taigi bet kuris mūšis su sribais visada grėsė pereiti į mūšį su reguliaria vidaus kariuomene, kuri, būdama mobili, bet kurioje vietoje galėjo sutelkti šimtus ir net tūkstančius karių. Tipiškas tokio elgesio pavyzdys, kai 1946 02

25 po įvykusio mūšio Alytaus apskr., Būdoso kaime (12 km į rytus nuo Alytaus), kur operatyvinę užduotį atlikdami buvo nukauti partizanų NKVD j.ltn. Kedrinas ir visi 6 jį lydėję sribai. Partizanams ieškoti buvo sutelktos didelės pajėgos – 261 šaulių pulkas ir 113 pasienio būrio 4-os komendantūros kariai. Tada partizanams pavyko nuo kariuomenės išsisukti, ir įnirtingos paieškos baigėsi be rezultatų⁴. Bet grįžkime prie bendresnių aptarimų.

Kai 1945m. sribai partizanų buvo gerokai apmaigyti (kaip minėta, net oficialiais duomenimis, žuvo per 700 sribų, t.y. kas dešimtas tuo metu sribavęs; kai kuriose apskrityse, pavyzdžiui, Alytaus, žuvo daugiau kaip pusė visų sribavusių), kompartijos viršūnės ir čekistai kitos išeities nematė ir nuo 1946m. vasaros beveik visuose valsčiuose įkūrė okupantų kariuomenės nuolatinius dalinius (1944-1945m. Lietuvoje siautėję 4-ių frontų užnugario NKVD kariuomenė dažnai keisdavo savo dislokavimo vietą, manydami, kad jie savo buvimo vietoje partizanus jau išnaikino). Tuo tarsi pripažino, kad sribai su partizanais nepajėgia kovoti. O juk ir 1945m. su partizanais kovojo anaip tol ne tiek sribai, kiek minėtų 4-ių frontų užnugario kariuomenė, 3-4 pasieniečių pulkai, 4-oji Vetrovo divizija – iš viso per 16 tūkst. sovietinių kareivių. O kur dar milicija, Raudonosios armijos divizijos ir brigados, kurios retkarčiais taip pat būdavo pasitelkiamos kare su partizanais.

Iškalbingi ir net pranašingi žodžiai, kuriuos dar 1945 01 17 savo rašte Tkačenkai (SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai, vienas iš baisiausių budelių, klastingas ir žiaurus) išsakė Alytaus opersektoriaus vadovas Rudinas: "...Kaip jau parodė pastarųjų dienų praktika, galima su įsitikinimu teigti, kad su šia jėga (t.y. sribais – J.S.) sunaikinti esančias gaujas mes nepajėgsime"⁵. Jis prašė kariuomenės dalinių. O juk Alytaus sribai buvo palyginti kovingi.

Taigi 1945m. pabaigoje sribai buvo pasiųsti į rezervą ir saugojo įvairius objektus (savo, MGB, kompartijos ir kt. pastatus) bei lydėdavo tarybinį aktyvą išvykose į kaimo vietas (nors rimtesniam veikėjui vykstant, jį lydėdavo kariuomenė). Vėliau, pradėjus kurti kolchozus, saugojo juos, MTS, kitus ūkinius svetimkūnius Lietuvos kaime.

Vėl daugiau į kovą su partizanais sribai buvo įtraukti tik maždaug nuo 1951m., kai daugelį partizanų būrių jau buvo nusilpninusi ilgametė kova su reguliaria vidaus kariuomene. 1953 01 30 rajkomų sekretoriams ir MGB rajonų poskyrių viršininkams buvo išsiuntinėti raštai, pasirašyti sričių KP sekre-

torių ir MGB valdybų viršininkų, kurių ištraukas pacituosiu:

Tuose rajonuose, kur gaujos likviduotos, atkrito būtinybė liaudies gynėjų įgomis saugoti kolchozus, kaimo aktyvą ir kitus objektus /.../ Įvertinant tai, sutinkamai su Lietuvos KP CK ir Lietuvos SSR MGB nurodymais, prašome jus:

1. Peržiūrėti klausimą, kaip liaudies gynėjus atlaisvinti nuo kolchozų apsaugos ir rajoninio bei kaimų aktyvo dengimo. Ten, kur operatyvinė padėtis leidžia, atleisti liaudies gynėjus nuo saugojimo bei dengimo ir panaudoti juos aktyviai banditų ir nelegalų paieškai.

Kolchozų saugojimui sukurti ir sustiprinti apsaugą iš pačių kolchozninkų, esant būtinybei, leidus milicijai, juos apginkluoti⁶.

Išvadą, kad 1946-1951 metais sribai menkai dalyvavo kovoje su partizanais, padariau, remdamasis įvairiais dokumentais. Bene iškalbingiausiai tai išsakė tos garsios 4-os divizijos vado pavad. gen. mjr. Pankinas ir 2-Ų valdybos (vadovavusios kovai prieš partizanus) viršininko pavad. plk. Vaupšasovas pranešime LSSR MGB ministrui Kapralovui, rašytame 1950m., matyt, rugsėjo mėn. (ant dokumento nėra tikslios datos). Šie, vieni iš aukščiausių MGB pareigūnų, tikrinę padėtį daugelyje Lietuvos rajonų, siūlo vykdyti priemonės, tarp jų ir tokias: "Turint galvoje tai, kad pastaruoju metu liaudies gynėjų būriai daugiausia naudojami kolchozų saugojimui ir sovietinio partinio aktyvo priedangai, būtina MGB rajonų skyrių viršininkus ir padalinių vadus įgalinti suteikti praktinę pagalbą sudarant saviginos grupes, turint tikslą išlaisvinti liaudies gynėjus ir įtraukti juos į tiesioginę kovą su banditizmu"⁷.

Įdomu, net paradoksalu, kad KGB rajonų poskyriai, 1959m. (t.y. tik 5-eriems metams praėjus po sribų būrių panaikinimo) paprašyti atsiųsti sąrašą su charakteristikomis tų sribų, kurie būtų verti įtraukti į sovietinę lietuvių enciklopediją, net iš 28 rajonų atsakė, kad pas juos nėra kovose pasižymėjusių sribų⁸. Kai kurie dar pridurdavo, kad sribai kovose nedalyvavo, tik saugojo įvairius objektus. Tarp tų rajonų, kurie atsakė, kad vertų pagerbti sribų pas juos nebuvo, buvo kaip tik tokie – Prienų, Alytaus, Kazlų Rūdos, Varėnos, Utenos, Anykščių, – kuriuose pasipriešinimas okupantams buvo ypač stiprus ir kovų netrūko. Bet ten būtent daugiausia kovojo ne sribai, o reguliari NKVD-MGB kariuomenė. Tai kagebistai gerai žinojo ir todėl taip savo viršininkams parašė. Jie dar nesuvokė, kad remiant klasių kovos teo-

riją, tuos nevykusius kariautojus sribus reikia kelti, jų nuopelnus išpūsti. Visa tai, kas apie sribus anksčiau kalbėta, savo 1948 07 28 rašte MGB apskričių viršininkams patvirtina ir MGB ministras Jefimovas, kuris rašė, kad Alytaus, Marijampolės, Šakių, Panevėžio apskr. sribai yra kovingi, o kitur jie "...iš esmės jokios kovos su banditizmu neveda ir tik saugo save"⁹.

Naujas posūkis sribų veikloje įvyko, kai 1952 01 09 LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą, o po to MGB 1952 03 26 direktyvą Nr.21. Šiuose dokumentuose¹⁰ numatoma visokias apsaugos funkcijas sribams sumažinti arba net panaikinti, perduodant kolchozų ir kitų objektų apsaugą patiems kolchozninkams, juos apginkluojant. Numatoma iki minimumo sumažinti ir kitų objektų (MGB pastatų, operatyvinių punktų ir kt.) apsaugą bei sumažinti sribų skaičių lydint sovietinį partinį aktyvą. Taip atlaisvinus sribus nuo įvairių darbų, "Panaudoti juos gaujų paieškai ir jų dalyvių likvidavimui".

Pasirodžius šiems dokumentams, sribai tačiau nepuolė stačia galva į kovą. Matyt, trukdė daug kas – ir pačių sribų įprotis per daug nerizikuoti, pratūnoti už kareivių nugarų, ir jų viršininkų inercija, kuriems buvo patogiau reikalus turėti su daug drausmingesniais kariais, negu su palaida bala buvusiais, gerti ir vogti įgudusiais, bailokais sribais.

Kaip 1952 08 04 rašė LSSR MGB ministro pavad. Počkajus Vilniaus sr. MGB valdybos viršininkui Jakovlevui, po minėto dokumento pasirodymo kai kuriuose rajonuose sribai dar labiau pradėti naudoti apsaugai, o ne kovai, o iš kolchozninkų ginkluoti būriai nesudaromi¹¹.

Tas pats Počkajus tam pačiam Jakovlevui kitame rašte nurodo, kad priimti nutarimai įgyvendinami prastai, kad Vilniaus sr. sribai nuo 1952 01 01 iki 08 01 nukovė tik 32 partizanus ir 10 paėmė gyvų, kad kai kuriuose rajonuose – Širvintų, Vievio ir kt. nenušautas nė vienas partizanas, kad tik 33-35 proc. sribų net ir po nutarimų priėmimo naudojami tiesioginei kovai. Toliau rašoma, kad sribams labai trūksta politrukų ir vadų (jų trūko visą laiką). Dėl blogo politinio – auklėjamojo darbo, pasak Počkajaus, per minėtus 7 mėn. sribai įvykdė 14 nusikaltimų ir 327 kartus amoraliai elgėsi arba sulaužė drausmę¹².

Kai 1952m. rugsėjo mėn. Tauragės raj. patekė į pasalas žuvo 3 sribai, atsiųsta inspektorių grupė taip pat nustatė, kad Tauragės raj. su partizanais tiesioginėje kovoje dalyvauja tik 30-35 proc. sribų¹³.

Po minėto Počkajaus rašto Jakovlevas surengė Vilniaus sr. sribų patikrinimą, o po jo išsiuntinėjo MGB raj. poskyrių viršininkams raštą, kuriame konstatuojama, kad nurodymai sribus aktyviau panaudoti kovoje su partizanais – nevykdomi. Jis rašo, kad daug sribų yra naudojami įvairiems ūkiniams darbams – statybose, pasiuntiniais, arklaininkais ir t.t., kad dar saugoma daug kolchozų (Daugų raj. – 13, Ūkmergės – 21, Druskininkų – 9 ir t.t.). Todėl, pasak jo, iki 50-60 proc. sribų naudojami saugoti ir ūkiniams darbams, o tikrai kovai mažai kas belieka¹⁴.

Tas pats Jakovlevas Molėtų raj. MGB vadovybei rašo, kad tuo metu – 1952m. rugsėjo mėn. – tik 25-27 proc. to rajono sribų tiesiogiai dalyvauja kovoje su partizanais. Todėl ir rezultatai, pasak Jakovlevo, tokie – 1952m. nušautas vienas partizanas, vienas sribukas irgi žuvo¹⁵.

Kokios priežastys vertė marionetinę Lietuvos valdžią 1951-1952m. prisiminti sribus ir pakeisti įprastą jų veiklos pobūdį, galima tik spėlioti. Galėjo tam tikrą vaidmenį vaidinti ir noras parodyti, kad patys lietuviai sovietų valdžią kuria. Aišku tik, kad daugumai partizanų žuvus, nuo 1951m. su jais pajėgė kovoti ir sribai, o partizanų veiklai slopstant, jie vis mažiau galėjo grasinti okupantų įkurtiems ir jų valdžią stiprinantiems svetimkūniams – partorgams, apylinkių ir kolchozų pirmininkams, sribų ir MGB būstinėms, patiems kolchozams ir sovchozams.

Prieš minėtų CK biuro ir MGB vadovybės dokumentų priėmimą vyko intensyvus MGB valdžios susirašinėjimas su įvairaus rango emgebistais, tų susirašinėjimų pagrindinė mintis buvo "liaudies gynėjų būriai sudaryti ir egzistuoja kovai su banditizmu ir nacionalistiniu pogrindžiu"¹⁶.

Nė viename dokumente neaptikau duomenų, kiek per visus 10 metų sribai nukovė partizanų. Įvairiose ataskaitose, rašytose jau po ginkluotų kovų arba joms baigiantis, yra tik tokie bendri teiginiai "daug prisidėjo prie ginkluotų gaujų sutriuškinimo" ir pan. Yra pateikiami tik tam tikro laikotarpio – kelių mėnesių, pusmečio ir pan. duomenys. Taip fragmentiškai, mano nuomone, duomenys yra pateikiami todėl, kad sribai savo nuopelnus ataskaitose yra gerokai išpūtę, ir jei jose pateikti duomenys būtų susumuoti, tai ko gero išeitų, kad sribai partizanų nukovė daugiau, negu jų iš viso buvo. Juk giriamasi ir meluojama buvo visose sovietinio laikotarpio ataskaitose. Be to, kadangi sribai operacijose prieš partizanus dažniausiai dalyvaudavo

kartu su kariuomene, jie ir bendrus kovos rezultatus prisirašydavo sau. Būdavo dar ir kitaip. Viena rašte Vilniaus sr. MGB valdybos viršininkui plk. Figurinui 2-N valdybos viršininkas Počkajus 1951m. rugsėjo 2d. rašo, kad sribai dalyvaudavo tik suimant žmones, o tai būdavo pateikiama kaip dalyvavimas kovoje su partizanais; suimti besislapstantys, rezervistai ir partizanai rėmėjai pateikiami kaip suimti partizanai¹⁷.

Reikia pasakyti, kad Maskvos čekistai pajuto, jog po 1945m. aršių susirėmimų sribai gerokai nusilpo (be to, mūšiuose neretai žūva drąsiausieji), išsikvėpė, todėl bandė juos reanimuoti. 1946 05 29 SSRS vyriausios kovos su partizanais valdybos viršininkas plk. Trofimovas savo pavaldiniams Vilniuje rašė: "Kai kuriose Ukrainos srityse ir Pabaltijo respublikų apskrityse pastebėtas vietinių formuočių karių kovingumo sumažėjimas, trūksta pasipriešinimo banditų antpuoliams ir puolamosios iniciatyvos kovoje su banditizmu.

Tokia padėtis atvedė į tai, kad antisovietinis pagrindis ir jo ginkluotos gaujos pasinaudojo darbo su istrebitelių batalionais trūkumais ir kai kuriose vietovėse aktyviai bando nuginkluoti ir demoralizuoti istrebitelių batalionų karius"¹⁸.

Ginklų be mūšio atidavimo atvejų, matyt, buvo tiek daug, kad SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai gen. ltn. Tkačenka savo rašte 1945 12 15 opersektorių viršininkams ir LSSR NKVD prokurorui ir tribunolo pirmininkui nurodė teisti tuos sribus ir ginkluotus aktyvistus, kurie ginklus partizanams atiduos be mūšio¹⁹.

Jau minėtas Ūtenos opersektoriaus viršininkas gen. mjr. Kapralovas 1945 11 04 rašte NKVD-NKGB apskr. viršininkams rašo grasindamas: "Pastaruoju metu yra daug atvejų, kai liaudies gynėjai, susitikę su banditais, nestoja į mūšį ir išsibėgioja jo nepradėję.

Tuo pat, kartoju, tuo pat liaudies gynėjų būrių susirinkimuose išaiškinkite jiems, kad bailumas tolygus išdavystei. Bailiai perduodami teismui." Po to nurodo, kad būtų atiduoti teismui tie sribai, kurie išsilakstė per mūšį prie Salako²⁰.

Padėtį apibendrina 1946 07 27 rašte Bartašiūnas MVD apskričių skyrių viršininkams, išsakydamas, kas įvyko su sribų būriais. Pagal jį: 1. Sumažėjo sribų kovingumas, todėl žlunga operacijos. 2. Nyksta sugebėjimas priešintis partizanų puolimams, todėl daug sribų žūva ir prarandami ginklai. 3. Neturi-

ma puolamosios iniciatyvos. 4. Stribuosna įsiskverbė partizanų siųsti žmonės, kurie stribus demoralizuoja, todėl jie taip daug nusikalsta ir diskredituoja MVD organus²¹.

Verta pacituoti vieną iš sovietinių čekistų šulų, vidaus reikalų ministro pavaduotoją gen.ltn. Apolonovą, kuris 1946 10 14 direktyvoje rašo taip: "Liaudies gynėjų batalionai nepilnai sukomplektuoti ir aktyviose operacijose panaudojami silpnai.

Kovinis ir politinis karių pasirengimas vyksta prastai. Todėl neretai girtuokliuojama, plėšikaujama ir įvykdomi kiti nusikaltimai"²².

Tačiau Maskvos čekistų vadai manė, kad stribai dar gali sėkmingai kariauti. 2-os vyriausios valdybos viršininko pavad. gen. ltn. Jedunovas 1948m. spalio 4d. rašte Vilniaus čekistams rašė, kad reikia "...sustiprinti auklėjamąjį darbą ir drausmę tarp karių, turint tikslą, kad ateinančios žiemos laikotarpiu liaudies gynėjų būriai galėtų būti sėkmingai panaudoti suduodant lemiamą smūgį nacionalistiniam pagrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms"²³. Ir taip kalba generolas, prieš tai stebėjęsis, kad beveik 40 proc. stribų tais metais pasikeitė (išvyti, teisti, išėjo, žuvo)!

Tuo tarpu iš sovietinių pareigūnų pateikiamų duomenų matyti, kad visos okupacinės karinės jėgos turėjo didžiulę jėgų pesvarą. Kaip rašė LSSR prokuroras M.Beliasnikovas VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkui, 1946m. birželio mėn. Biržų apskrityje buvo 9 partizanų būriai su 286 žmonėmis, o tų pačių metų sausį jų buvo 236. Per metus buvo nukauti 67 partizanai, gyvų paimta 20. Taigi partizanų padaugėjo 137 žmonėmis. Bet ir šiuo atveju Biržų apskr. prieš vieną partizaną kovojo 11 ginkluotų sovietinių žmonių. Tačiau nurodymas, kad 2/3 ginkluotų pajėgų nuolat tiesiogiai kovotų su partizanais, jo manymu, nevykdomas. "MVD su agentūra turi prastą ryšį. Agentūra reikiamu darbu neapnūpinta. Todėl jis (matyt, MVD – J.S.) nežino, kur yra banditai, kur jie puola ir kur jie nueina"²⁴. Be abejo, pirmieji, kurie nevykdė nurodymų kariauti, buvo stribai, besigūžiantys už kariuomenės pečių ir drąsūs ten, kur galėdavo iš beginklių pasityčioti.

Okupantai bandė padaryti kovingesnę ir sudrausminti stribų kariuomenę. Dar 1945 03 23 LKP(b) CK biuro protokole konstatuota, kad daugelyje valsčių karinio parengimo užsiėmimai su istrebitelių būrių kariais nevykdomi, ir kariai, nežinodami elementariausių taktikos taisyklių, neduoda reikiamų rezul-

tatų kovoje su banditais ir patys turi pernelyg didelius nuostolius"²⁵.

Siekiant, kad tų nuostolių būtų mažiau, imtasi dvejopų priemonių: sustambinti į kaimo vietas siunčiamų sribų būriai ir pradėta juos kiek įmanoma mokyti.

Toliau minimas Leontjevas, atsiuntęs 1945 07 19 raštą į tas respublikas, kuriose buvo panašių į sribus karinių formuočių. Jame rekomenduoja: 1. Didinti žuvusiųjų populiarumą, aprūpinant žuvusių šeimas pensijomis ir t.t. 2. Perspėti vietinius viršininkus, kad ir jie atsakingi už betiksliai žuvusius sribus ir prarastus ginklus. 3. Sustiprinti teisinę atsakomybę tų, kurie praranda ginklus. 4. Sustiprinti sribynų ir tų vietų, kur saugomi ginklai, apsaugą²⁶.

O dar 1945 07 19 LSSR OBB skyr. viršininkas Burylinas savo viršininkui gen. ltn. Leontjevui į Maskvą rašė, kad "turint tikslą išvengti vietinių formuočių karių nereikalingų aukų, Lietuvos SSR NKVD vietose duoti nurodymai – visais atvejais uždrausta į operacijas siųsti nedideles grupes, pasiūlyta siųsti grupėje ne mažiau kaip 15-20 žmonių"²⁷. Tokie nurodymai kartojami ir vėliau.

Jau ne kartą minėtas Kapralovas pavaldžių apskričių NKVD-NKGB skyrių viršininkams išvardija tris partizanų naudotus sribų įviliojimo į spąstus būdus ir liepia mažomis jėgomis partizanų nepersekioti, bet kreiptis pagalbos į NKVD kariuomenės dalinius. Jis rašo, kad partizanai sribus įviliodavo į pasalas, parodę tariamą savo aktyvumą, antra, imituodami norą užpulti miestelius, išviliodavo sribus iš pastatų ir įviliodavo į savo paruoštas pasalas ir, trečia, apšaudę sribus, imituodavo atsitraukimą, o po to apeidavo iš šonų ir apsupdavo²⁸.

Tai, kad į kailį gavę sribai turi kiek galima greičiau pulti ieškoti pagalbos į vidaus kariuomenės dalinius, buvo žinoma ir vykdoma. Bet pati kariuomenė ne visada skubiai susiruošdavo sribų gelbėti. Gen. Kapralovo rašte Tkačenkai ir Bartašiūnui yra smulkiai, nurodant valandas, aiškinama situacija, susidariusi 1945 12 12-13 dienomis, kai judrus Kamarausko vadovaujamas partizanų būrys pasirodė Rimšės apylinkėse (Zarasų apskr.). Šį rogėmis važiuojantį apie 50 partizanų būrį bandė sulaukyti 35 Rimšės sribai bei jiems į pagalbą atskubėję 12 Dūkšto sribų, vadovaujamų šio valsčiaus NKVD viršininko Bandorenkos. Partizanai šį sribų būrį visiškai sunaikino, 137 šaulių pulko 3 bataliono kariai pagelbėti neskubėjo, o atvykę nušovė 2 partizanus, pas

kuriuos rado minėto leitenanto dokumentus ir pamanė, kad per apsirikimą nušovė sribus. Sumišę sustojo, o tuo pasinaudoję partizanai atsitraukė. Kapralovas įsakė SMERŠui ištirti įvykius²⁹.

Vienas grandioziškiausių ir, ko gero, sėkmingiausių bandymų, siekiant įvesti tvarką sribų būriuose, buvo paties maršalo L.Berijos leidimas visų sribų būriams, išsidėsčiusiems valsčiuose, paskirti vadovauti 4-os šaulių divizijos seržantus³⁰ (tuo metu rusų armijoje tarnauta 5-6 metus, todėl seržantai buvo stiprūs vyrai, ypač tokios galvažūdiškos divizijos, į kurią kariai būdavo specialiai atrenkami). Iš pradžių jie į sribų būrius buvo nusiųsti tik mėnesiui – iki 1945m. pabaigos, vėliau jų buvimas sribų būrių vadais buvo pratęstas iki 1946m. liepos mėn. Jie turėjo: a) išmokyti sribus, kaip parengti ir vykdyti partizanų likvidavimo planus; b) įvesti tvarką ir drausmę, išugdyti sribuose atsidavimą partijai ir vyriausybei; c) parengti vietoj savęs būrių ir skyrių vadus. Dar prieš tai buvo parengti sribų mokymo planai, kuriuose buvo numatoma išmokyti sribus, kaip naudotis įvairiais ginklais, kovos su partizanais taktikos bei kaip budėti ir lydėti suimtuosius. Tematinis sribų parengimo planas, patvirtintas Tkačenkos 1945m. spalio mėn., galiojo dar ir 1946m. 10 mėn., kai apie šį planą rašė 4-os divizijos štabo viršininkas Klimovas. Šiame plane numatomos tokios sribų užduotys: mokėti ryžtingai kovoti su banditizmu, t.y. su partizanais, garantuoti normalias partinių – sovietinių organų darbo sąlygas. Kad tai būtų pasiekta, skirti tokie užsiėmimai:

1. Politinis pasirengimas	- 16 val,
2. Taktinis	- 50 val,
3. Šaudymas	- 50 val,
4. Rikiuotė	- 14 val,
5. Dalinių tarnybos statutas	- 8 val,
6. Rezervas	- 8 val,
Iš viso	- 146 val.

Taktinis pasirengimas buvo toks:

1	tema	- Karys stebėtojas;
2		- Karys puolantis;
3		- Karys ginantis;
4		- Kario veiksmas sekrete, pasaloje, užtvaroje;
5		- Patrulių tarnyba žvalgyboje;

- 6 - Šaulių skyrius puolant;
- 7 - Šaulių skyrius žvalgyboje miške, gyvenvietėje;
- 8 - Žygis ir jo apsauga laukiant mūšio;
- 9 - Šaulių skyrius pasaloje, sekrete;
- 10 - Gaudynių organizacija gyvenvietėje;
- 11 - Apsaugos taryba, šaulių skyrius, karių būrys apsaugoje.

Iš šaudymo buvo mokomasi: išardyti šautuvą, kulkosvaidį, pažinti grana-tas, TT ir naganą, pistoletą – kulkosvaidį. Reikėjo šaudyti iš šautuvo, auto-mato, kulkosvaidžio gulint, stacionomis, neprisitaikius³¹.

Reikia manyti, kad per gerus pusę metų tie seržantai šiek tiek aplaužė sribus, bet jiems išvykus, matyt, daug kas grįžo į senas vėžes. Maskva kartkartėmis primena, ką reikia daryti, norint, kad sribai būtų tvarkingi ir kovingi³². Bet iš 1953m. vasario mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. Kondra-tovo pasirašyto rašto visų sričių MGB valdybų viršininkams matyti, kad bė-dos liko tos pačios – naujai į sribus atėję tokie pat beraščiai ir prastai paruošti, ir nėra kam juos mokyti – mokėsi iš savo klaidų³³.

Prastai šaudė. Net 1951m., kai jau buvo galima gerai pasitreniruoti, Dūkš-to būryje iš 60 sribų 32 neįvykdė šaudymo normatyvų, Druskininkų – iš 77 neįvykdė 26, Kavarske – iš 72 neįvykdė 24 ir t.t.³⁴

Sribai prieš partizanus kai kurias operacijas rengdavo vieni, ypač 1945m., bet dažniausiai kartu su vidaus kariuomene. Jie dalyvaudavo, ypač gausiai vėliau, nuo 1950m., miško šukavimuose, šiose operacijose dažniausiai būdami ne šukuojančiųjų mišką linijose (ten buvo pavojingiausia, nes buvo didesnė tikimybė susidurti su partizanais), o aplink šukuojamą rajoną išsidėsčiusiose užkardose, neleisdami partizanams išeiti iš apsupto šukuojamo rajono. Kai dvi paras 1951 02 02-03d., Šakių raj. gen. Pankinui vadovaujant, jungtinis 880 žmonių būrys ieškojo Tauro apygardos štabo, tarp jų 34, 298 ir 353 šaulių pulko (šp) karių buvo ir 150 sribų³⁵. 1951 06 11 Simno apyl. be rezul-tatų pasibaigusioje operacijoje ieškant Mindaugo grupės partizanų, be 34 šp. 225 karių ir 30 pasieniečių, dalyvavo ir 100 sribų³⁶. Kai 1951 05 31 Aly-taus MGB pastangomis eilinį kartą tris paras buvo kratomas partizanų pa-mėgtas Punios šilas, tarp 1195 baudėjų buvo ir 200 sribų³⁷. 1951 06 05, kai 34 šp. 850 karių vykdė operacijas Skeicėnų (?) miške, ieškodami Geležinio Vil-ko partizanų grupės, jiems padėjo ir 100 Alytaus ir Daugų rajonų sribų³⁸.

Bet buvo nemažai operacijų (stambaus masto karinių veiksmų, kuriuose dalyvaudavo šimtai ir net tūkstančiai karių), vykdomų vien kariuomenės. Ir tose, kuriose dalyvaudavo sribai, kaip ir minėtose, jie sudarydavo maždaug 15-20 proc. karių. Toks, mano manymu, ir buvo sribų įnašas į okupacinių jėgų karą prieš partizanus.

Be tų masinių operacijų, sribai vieni, bet vėlgi dažniau su kariuomene, dalyvaudavo RPG (razvedivatel'naja poiskovaja grupa – žvalgybinė paieškų grupė), patruliuodami numanomuose partizanų judėjimo keliuose. Įrengdavo sekretus vėlgi numanomose partizanų pasirodymo vietose, kur paslapčia tykodavo, laukdami pasirodant partizanų. Gavę iš operatyvininkų (kurie šiuos duomenis surinkdavo iš agentų, per tardymus ir t.t.) tikslesnių duomenų apie partizanus, paprastai prie tų namų, kur buvo laukiama ateinant partizanų, surengdavo pasalas.

Nuo 1951m. iš sribų bandoma organizuoti kiek galima daugiau ČVG (čekistko voiskovaja grupa – čekistinė-karinė grupė – daug operatyvinių duomenų gaunanti grupė, veikianti prieš konkretų partizanų būrį; šių grupių nariai iš operatyvininkų gaudavo įvairius duomenis apie konkretaus partizanų būrio narius – apie jų charakterį, išvaizdą, ryšius ir t.t.). 1951 06 02 ataskaitoje Kapralovas rašė, kad jau įkurta 200 vien iš sribų sudarytų ČVG, kuriose buvo 2212 sribų³⁹. Iš viso tuo metu sribavo beveik 6 tūkst. žmonių.

Kaip jau minėta, po 1945m. įnirtingų mūšių sribai daugiausia saugojo MGB, partijos ir savo būstines, kai kurias valsčių įstaigas, lydėdavo žemesnio rango valdininkus ir partiečius jų kelionėse į kaimus rinkti mokesčių ir duoklių, paskolų, vėliau verstų stoti į kolchozus. Įkūrus kolchozus, saugojo juos. Entuziastingai dalyvaudavo darant kratas ir tremiant. Trėmimai jiems buvo aukso kasyklos.

Vienoje sovietų ginkluotų junginių veiklos srityje sribai pirmavo. Vykstant rinkimams, jie sudarydavo rinkiminių apylinkių apsaugos branduolį. 1951m. žiemą, vykstant rinkimams į LSSR Aukščiausiąją tarybą, 1952m. rinkiminių apylinkių apsaugai buvo sutelkta per 13 tūkst. ginkluota apsauga, iš jų 2 ir 4 šaulių divizijos skyrė 2286 (dar 1800 rezervui ir paieškų grupėms), Kauno milicijos mokykla – 350, Vilniaus MVD karininkų mokykla – 247, milicija – 903, pasieniečiai – 161, ginkluotas aktyvas – 2017, o sribai – net 5224 žmonės⁴⁰. Aktyviai sribai reiškėsi ir pirmuose pokaryje sovietų rinki-

muose, įvykusiųose 1946 02 10, t.y. rinkimuose į Aukščiausią tarybą. Tada ypač aštriai buvo konfliktuojama tarp partizanų bei juos palaikančių daugumos Lietuvos gyventojų ir okupantų bei tuo laiku dar negausių kolaborantų. Tuose rinkimuose saugojo rinkimines būstines, patruliavo, lydėjo urnas ir t.t. 18 tūkst. karių, iš jų 6,4 tūkst. sribų⁴¹. Panašus sribų įnašas buvo ir į kitų sovietinių rinkimų apsaugą.

Daugiausia sribų 1945-1946m. žūdavo partizanams atakuojant valsčių centrus ir surengus sribams pasalas. Bartašiūnas 1945 02 16 rašte NKVD viršininkams išvardija 5 atvejus, nors mini, kad jų buvo ir daugiau, kai partizanai buvo užėmę miestelius⁴² – Eišiškes (tai padarė lenkų AK kariai), Grinkiškį Kėdainių apskr., Panemunėlį Rokiškio apskr., Dieveniškės Vilniaus apskr. ir Miroslavą Alytaus apskr. Kai kuriuos miestelius užėmę partizanai tik nuginkluodavo miliciją bei rusų karius, o kai kur – Miroslove, kurį apie 100 partizanų užėmė 1945 02 12, prieš tai nutraukė telefono ryšį. Apsupę NKVD būstinę ir dengiami kulkosvaidžių ugnimi, įsiveržė į įstaigas ir aktyvistų būstines, paėmė ir sušaudė 12 sribų, 2 milicininkus ir 3 aktyvistus. 1944 07 21, 2 val. nakties, 30-35 partizanų būrys buvo užėmęs ŽNaumiestį, laikė jį užėmę 2 val., sunaikino valsčiaus dokumentus⁴³.

Net ir nedidelės partizanų jėgos, turėdamos žvalgybinius duomenis, sugėbėdavo užimti valsčių centrus. Bartašiūnas 1945 08 11 rašte apskričių NKVD viršininkams nusako, kaip 15 partizanų 1945 08 03 užėmė Vilkaviškio apskr. Keturvalakių miestelį. Užpuolimo metu enkavedistai repetavo valsčiaus salėje, sribai buvo išėję savo sklypelių dirbti. Enkavedistai, apšaudyti partizanų, išsibėgiojo ir pasislėpė įvairiose vietose. Partizanai paėmė ginklus, įvairių įstaigų dokumentus. Sušaukė gyventojų mitingą. Nušovė iš darbų grįžtančius 3 sribus ir sėkmingai pasitraukė. Enkavedistai, taip gėdingai išsibėgioję, atiduoti Karo tribunolui. Įsakyta visiems enkavedistams, kur beeitų, su savimi turėti ginklus, NKVD būstines saugoti ištisą parą, saugoti ir valsčių centrus⁴⁴. 1944-1945m. partizanai yra puolę ir užėmę kelias dešimtis valsčių centrų. Ypač aktyvūs buvo Dzūkijos partizanai, kurie kai kuriuos miestelius puolė po kelis kartus.

Didesni partizanų junginiai puldavo ir didelius miestus, ypač okupacijos pradžioje, dar karui vykstant, kai sovietai Lietuvoje negalėjo pakankamai daug kariuomenės laikyti, o partizanai laikėsi didesniais junginiais. Bene žy-

miausias buvo Biržų puolimas, kai 1944 10 26 400 partizanų būrys, užpuolęs miestą, išlaisvino 75 suimtuosius⁴⁵.

VKP(b) CK biuro Lietuvai pirmininkui Suslovui 1945 06 13 rašytame paaiškinamajame rašte LSSR NKVD komisaro pavad. Sokolovskis aprašo du partizanų puolimus, kai birželio 3d. Krinicko būrio partizanai užėmė Saldutiškį (Švenčionių apskr.), o birželio 8 naktį 50-60 partizanų puolė ir užėmė Seredžių (Kauno apskr.). Ir vienu, ir kitu atveju buvo nukirpti telefono laidai. Saldutiškio NKVD būstinė nebuvo užimta, tik apsupta ir blokuota, o tuo metu įvairiose įstaigose buvo naikinami arba paimami dokumentai bei maisto produktai. Seredžiuje užėmę sribų bendrabutį, nušovę 12, sužeidę 1. Prie nušautų sribų paliko tokio turinio raštelį: "Dėmesio! Jie žuvo išdavikų mirtimi todėl, kad išdavė savo brolius ir savo tautą. Jei kas iš jų ir liko gyvas, tai tegul negalvoja tęsti savo išdavikišką darbą, todėl, kad juos stebi ir stebės. Visi gaus pagal nuopelnus. Plepia! Įsidėmėkite, kad už kiekvieną išduotą lietuvių tautos paslaptį būsite griežtai nubausti. Judrus naikintojų batalionas"⁴⁶ (versta iš rusų kalbos).

Ypatingai ilgai miestelius partizanai puldinėjo Žemaitijoje. Nemuno būrio partizanai 1948 06 07-08 dienomis įsiveržė į Veiviržėnų miestelį, nukovė 4 sribus ir 3 sužeidė, vieną išsivedė. Atakavo sribų būstinę. Dar net 1950m. du kartus – vasario ir gegužės mėnesiais partizanai atakavo Endriejavo miestelį⁴⁷.

Apie tuos atvejus, kai partizanai įviliodavo sribus į pasalas, 1946 07 27 rašė Bartašiūnas savo pavaldiniams apskrityse. Aprašė 4 atvejus, kai sribai turėjo didelių nuostolių. Visi panašūs – partizanai laukdavo sribų pasaloje, žinodami, kad tie atvyks, išgirdę, jog partizanai nušovė jų agentą ar kolaboruojantį pareigūną. Daugiausia sribų – net 19 žuvo ties Šumsku, Marijampolės apskr., kai partizanai, nušovę sovietinį aktyvistą apylinkės pirmininką ir valsietę (matyt, agentę), apie tai pasiuntė pranešti į valsčių, o patys įrėngė pasalas visiškai atviroje vietoje. Iš 23 operatyvinės grupės žmonių, kuriai vadovavo ir pats žuvo valsčiaus MVD viršininkas vyr. lttn. Subotinas, išsigelbėjo tik 4⁴⁸.

Apie vieną iš pasalų, kai buvo paklota daug sribų (nenurodoma kiek), rašo Kapralovas. Tai įvyko Ukmergės apskr., prie Misilių kaimo, matyt, 1945m. rugpjūčio mėn., kai nušovė "tris sovietiskai nusiteikusius žmones", kas čekis-

tų kalba dažniausiai reiškia agentus, leido apie tai pranešti į valsčių ir pasaloje palaukė atskubančių sribų, vadovaujamų milicijos viršininko⁴⁹.

Daug sribų ir aktyvistų žuvo Panevėžio apskr., Pumpėnų valsč., prie Padajų kaimo, įvilioti į pasalą, kur išbėgiojo net neiššovę šūvio, išmėtę ginklus. Žuvo 15. Šiame užpuolime partizanai nušovė valsčiaus pirmininką, jo pavaduotoją, paėmė 1 kulkosvaidį, 12 šautuvų, po du automatų ir pistoletus. Šis įvykis buvo labai reikšmingas, parodė visišką sribų suirimą, į įvykio vietą net atvyko du SSRS vidaus reikalų ministro Berijos pavaduotojai – gen. plk. Apolonovas ir gen. lttn. Riasnojus, tuo metu, matyt, buvę Lietuvoje. O po kelių dienų Pumpėnų valsč. buvo surengtas kaimų ir miškų siautimas didžiulėmis kariuomenės jėgomis⁵⁰.

A. Ramanauskas-Vanagas taip pat aprašo vieną 1945m. mūšį ties Nemuničiu, kai, įvilioti į pasalas, žuvo 12 sribų, o partizanų – nė vieno⁵¹.

Įviliojimas į pasalas tęsėsi per visą partizaninį karą. 1948 08 31 sribai gavo pranešimą (Kupiškio apskr., Geležių valsč.), kad partizanai iš vieno žmogaus išsivedė karvę. Paėmęs 7 sribus, operįgaliotinis V. Čūpys, eidamas vedamos karvės pėdomis, tarp Daukšėnų ir Miškoliškio kaimų pateko į pusračių partizanų surengtą pasalą. Gyvas liko tik vienas sužeistas sribas⁵².

Po pasalų aprašymo minėtame Bartašiūno rašte nurodoma atiduoti teismui tuos sribus ir aktyvistus, kurie be pasipriešinimo išmėtys ginklus. Patariama siųsti į įvykio vietą pagrindiniu keliu tik dalį sribų, kiti turėtų eiti šalia, ir pirmuosius užpuolus, pulti partizanus iš užnugario. Patariama geriau planuoti operacijas.

Bartašiūnas 1946 09 18 rašte apskričių viršininkams, be kita ko, rašo, kad dėl sribų bailumo partizanai juos vis aktyviau puola ir kad 1946m. rugpjūčio mėn. partizanai Lietuvoje 10 kartų puolė sribus, 9 jų nušovė, 2 sužeidė, paėmė 1 kulkosvaidį ir automatą, 6 šautuvus ir 2 pistoletus⁵³.

Vėliau, po 1944-1946m., sribai dažniausiai žūdavo atsitiktinai, lydėdami kokį nors sovietinį viršininkėlį ar politruką, susidūrę su partizanais. Partizanai, ne visada kliudę kariuomenę, nevengdavo susipiekti su sribais. Sribai už aktyvų dalyvavimą tremiant, išreikalaujant dažnai nepakeliamas pyliavas, jėga kuriant kolchozus bei darkant partizanų lavonus, buvo tiek įsipykę, kad partizanams atrodydavo negalima jų paleisti nenubaudus.

Labai įsipykdavo sribai ir jų lydimi įvairaus rango viršininkėliai su paskolų

pasirašymu ir jų išreikalavimu. Kur tik galėdami, partizanai bandydavo jiems pastoti kelią, bene dažniausiai tai įvykdavo Dzūkijoje. 1948 05 08 Staniuliškių kaime (8 km nuo Alytaus) partizanai iš pasalų apšaudė sribus, vyks tančius rinkti valstybines paskolas. Nukovė 9, tarp jų MGB leitenantą, 7 sribus ir vežėją⁵⁴ (šie nekalti žmonės dažnai žūdavo per tokius susišaudymus ir jų auka gula ant sovietų sąžinės). Varėnos apskrityje, Barkelių kaime, 1948 05 07 iš pasalos apšaudant dvi sovietinio – partinio aktyvo, vykusio rinkti paskolų, mašinas, nukauti 9, sužeista 10. Tarp nukautų – du partijos instruktoriai, vienas komjaunimo, MGB įgaliotinis Astrachancevas ir kt.⁵⁵

Nors tai ir peržengia nagrinėjamą temą, noriu bent keliais sakiniais paminėti vieną ryškiausių partizanų darbų. Savo kova jie sulaukė Lietuvos sovietinimą, jų darbų ir pasiaukojimo prisiminimas žmonėse per visą sovietmetį žadino ir viltį, ir ryžtą. Vienas vertingiausių darbų – rusų kolonistų išrūkymas iš Lietuvos kaimų – turėjo dideles pasekmes. Jei mes turime kad ir sunykusį, bet lietuvišką kaimą, už tai daugiausia turime dėkoti partizanams. Mat rusai į ištremtų ar suimtų žmonių sodybas buvo pradėję kompaktiškai kelti rusų kolonistus, juos apginkluodavo ir įkurdavo kolchozą. Vieną tokį 35 ginkluotų rusų kolonistų "išmušimą" iš Vilkaviškio apskr., Pilviškių valsč., Aušrutų kaimo plačiai aprašo J.Daumantas-Lukša knygoje "Partizanai"⁵⁶. Panašių partizanų akcijų buvo ir Lazdijų apskr., Panevėžio apskr. Troškūnų sovchoze ir kitur. Latvijoje ir Estijoje, kur partizanų nedaug tebuvo, rusų kolonistai kaimuose tvirtai įsėdo.

Po įvairių smūgių sribams 1947 08 26 LSSR MGB nurodymu 3/S-439 buvo uždrausta į operatyvines užduotis siųsti sribus be karininko operatyvininko. Bet kaip matyti iš 1948 09 08 gen. mjr. Kapralovo rašto MGB apskr. viršininkams, šis nurodymas ne visada buvo vykdomas⁵⁷.

Sribų gąsdinimas, kad jie už bailumą bus atiduoti Karo tribunolui, nebuvo vien tušti žodžiai. Kapralovas 1948 01 08 rašte nurodo, kad sribai Leičiūnas ir Bielinis už bailumą, parodytą partizanams puolant Vaškių miestelį (Pasvalio apskr.), atiduoti Karo tribunolui. (Vaškių miestelį partizanai puolė 1947m. lapkričio 28 naktį. Paėmė beveik 100 tūkst. Rb., sudegino valsčiaus dokumentus. Puolimo metu miestelyje patruliavęs sribas Leičiūnas numetė šautuvą, nusiplėšė komjaunimo ženklelį ir pasislėpė pas pažįstamą, o Bielinis pabėgo iš miestelio⁵⁸.) Įdomi šio generolo čekisto formuluotė: "...Bailumas

yra lietuvių liaudies išdavystė"⁵⁹.

Kai kurių rajonų pateiktuose sąrašuose tarp žuvusių sribų yra nurodomas vienas – du, kurie žuvo susidūrus su kariuomene. Apie šiuos susidūrimus rašoma keliuose dokumentuose⁶⁰. Tik sovietinė biurokratija, nepaisant net savų žmonių aukų, galima paaiškinti tai, kad vien 1950m. visoje Lietuvoje buvo įvesti visoms sovietų ginkluotoms jėgoms bendri atpažinimo ženklai dienai ir naktiai (dieną – tam tikra rankų, kūno ir ginklų padėtis, naktį – įvairios raketos). Iki tol šmirinėjantiems po kaimus kariškiams su sribais tekdavo ir apsikulti, kartais ir gana skaudžiai. Beje, vienas vyriškesniųjų sribų mūšių įvyko 1945m. rudenį, kai panemunėje Ricierių kaime Leipalingio sribai per apsirikimą susišaudė su dalinio kareiviais. Tada sribai nušovė 16 rusų, o jų pačių žuvo du ir su jais buvęs prokuroras⁶¹. Šį mūšį ties Ricieriais partizanas A.Suraučius-Tauras savo atsiminimuose aprašo kiek kitaip. Rusų kareiviai užpuolė sribus, palaikę juos partizanais (prieš tai dieną vyko mūšis). Sribai įsitvirtino keliose sodybose už akmeninių tvorų ir, pagal Suraučių, nors vėliau, jau mūšio eigoje suprato, kad juos puola rusai, t.y. savi, bet, matyt, manydami, kad jiems rusai neatleis už tai, kad daug jau jų buvo pakloję, kovėsi iki paskutiniųjų ir tik keli liko gyvi. Rusų nukovė daug⁶².

Bet ir įvedus atpažinimo ženklus, sribai su rusų kariuomene apsisaudydavo, žūdavo vienas kitas sribas. Taip 1951 02 21 Smėlių raj., Mišniūnų kaime, susišaudė kariuomenės ČVG su sribų RPG, žuvo vienas sribas⁶³. Tais pat metais liepos 8d. Vėžančių (?) kaime (8km į R nuo Daugų) susidūrė Daugų sribai su 34 šp. 7 sk. kariais. Per susišaudymą taip pat žuvo vienas sribas⁶⁴.

Apskritai vertinant sribų kovingumą kaip gana prastą, nereikia tačiau manyti, kad jie visi vien plėšti ir girtuokliauti tesugebėjo. Tarp jų pasitaikydavo ir stipresnių asmenybių, kurios sugebėdavo neprastai kariauti. Yra keletas dokumentų, iš kurių matyti, kad ne tik atskiri sribai, bet ir jų grupės Alytaus, Kavarsko, Pandėlio ir kt. rajonuose "drąsiai ir sėkmingai" kariavo su partizanais⁶⁵. Beje, tai dažniausiai būdavo jau po 1951m., kai daugelis partizanų jau buvo žuvę kovose su kariuomene.

Partizanai ne kartą yra kreipęsi į sribus, ragindami mesti savo šunišką darbą. Kartais tik kreipimaisi ir paveikdavo. Įdomu, kad net 1952m. gegužės mėn. gen. Kondratovas, pasirodžius Žemaičių apygardos partizanų proklamaci-

joms, kuriose grasinama tiems, kas stos į sribus, rašo raštą MGB sričių valdybų viršininkams, kuriame nurodo, kaip reikėtų apsaugoti sribus. Tarp tų nurodymų yra ir tokie paslapčiomis apginkluoti kaimo vietovėse gyvenančių sribų šeimas, namus aplankyti sribams leisti tik dieną ir tik su ginklu, neleisti sribų į kaimus su reikalais po vieną naktį ir t.t.⁶⁶

Stribai pavojingi buvo ne tiek kaip kariai, o kaip tam tikra šnipelių atmaina. Dauguma jų, būdami vietiniai gyventojai, per savo žmonas, vaikus, gimines surinkdavo įvairias žinias, vertėjaukavo tardant, apklausinėjant gyventojus, buvo vedliais kariuomenei. Savo prastą kovingumą dažnai kompensuodavo žiaurumu.

Šaltiniai

I skyrius

1. LVOA. F.1771. Ap.9. B.269. L.73-74.
2. VSKA. F.3. B.1739/3. L.99.
3. Daumantas J. Partizanai. V.1990. P.77.

II skyrius

1. VSKA. F.3. B.21/1 L.1-2
2. Ten pat. F.3. B.21/1 L.7, 23, 29, 24, 45.
3. Ten pat. L.2
4. Ten pat. B.21/2 L.7.
5. Ten pat. L.28.
6. LVOA. F.1771. B.190/5. L.149.
7. VSKA. F.3. B.21/2 L.5.
8. Ten pat. L.22.
9. Ten pat. B.21/1 L.55.
10. Ten pat. L.101.
11. Ten pat. B.16/55. L.91.
12. LVOA. F.1771. B.8/177. L.23.
13. VSKA. F.3. B.21/3. L.120-125.
14. Ten pat. L.109.
15. Ten pat. L.147-148.
16. LVOA. F.1771. B.190/3. L.15.
17. Ten pat. L.75.
18. VSKA. F.3. B.21/3. L.113.
19. Ten pat. L.56.

20. Ten pat. L.208.
21. Ten pat. B.21/2 L.64.
22. Ten pat. F.15. B.1739/3. L. 26.
23. Ten pat. F.3. B.55/3. L.254.
24. Ten pat. B.32/1 L.16.
25. LVOA. F.1771. B.8/177. L.79.
26. VSKA. F.16. B.41/1 L.38.
27. Ten pat. B.41/2 L.68.
28. Ten pat. F.3. B.21/2 L.151.
29. LVOA. F.1771. B.190/5. L.170.
30. Ten pat. B.190/8. L.143-150.
31. VSKA. F.3. B.30/1 L.39.
32. Ten pat. L.35.

III skyrius

1. VSKA. F.3. B.21/1 L.134.
2. Ten pat. F.18. B.4/5. L.203.
3. Ten pat. F.3. B.41/135. L.6.
4. Ten pat. B.7/152 L.81.
5. Ten pat. B.7/11. T.1 L.13.
6. Ten pat. F.16. B.41/7. L.35-36.
7. Ten pat. F.3. B.41/92 L.88.
8. Ten pat. B.1739/4.
9. Ten pat. B.32/1 L.64.

10. Ten pat. F.16. B.41/2. L.74, 122.
11. Ten pat. L.122.
12. Ten pat. L.138.
13. Ten pat. L.158.
14. Ten pat. L.160-164.
15. Ten pat. L.144.
16. Ten pat. B.41/1. L.86, 165, 194.
17. Ten pat. L.199.
18. Ten pat. F.3. B.21/1. L.148.
19. Ten pat. F.18. B.3/122. L.191.
20. Ten pat. B.4/5. L.219.
21. Ten pat. F.3. B.21/2. L.153.
22. Ten pat. L.192.
23. Ten pat. B.32/1. L.69.
24. LVOA. F.1771. B.9/260. L.99.
25. VSKA. F.3. B.21/2. L.73.
26. Ten pat. B.21/1. L.155.
27. Ten pat. B.21/2. L.98.
28. Ten pat. F.18. B.4/5. L.271.
29. Ten pat. B.4/3.
30. Ten pat. F.3. B.21/2. L.127, 151.
31. LVOA. F.1771. B.9/594. L.69-70.
32. VSKA. F.3. B.21/1. L.155.
33. Ten pat. F.16. B.41/7. L.44.
34. Ten pat. B.41/2. L.31.
35. Ten pat. F.3. B.47/7. T.1. L.67.
36. Ten pat. T.2. L.18.
37. Ten pat. T.1. L.332.
38. Ten pat. T.2. L.6.
39. Ten pat. B.56/1. L.159.
40. Ten pat. B.47/7. T.1. L.103.
41. Ten pat. F.6. B.2/21. L.154.
42. Ten pat. F.3. B.21/2. L.46.
43. LVOA. F.1771. B.9/261. L.9.
44. VSKA. F.3. B.21/2. L.103.
45. Ten pat. B.7/144. L.43.
46. Ten pat. B.16/54. L.176-177.
47. LKA. Nr.7. P.51-52.
48. VSKA. F.3. B.21/2. L.158-160.
49. Ten pat. F.18. B.4/5. L.8.
50. Ten pat. F.3. B.16/70. L.184-185.
51. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūny. V.1992. P.29-30.
52. VSKA. F.3. B.32/1. L.72.
53. Ten pat. B.21/2. L.188.
54. Ten pat. B.41/135. L.175.
55. Ten pat. L.177.
56. Daumantas J. Partizanai. V.1990. P.352-356.
57. VSKA. F.3. B.32/1. L.51.
58. Ten pat. L.9.
59. Ten pat. L.8.
60. Ten pat. B.21/2. L.140.; B.32/1. L.40.
61. Ten pat. F.6. B.163/7. L.183.
62. LKA. Nr.5. P.101.
63. VSKA. F.3. B.47/7. T.1. L.186.
64. Ten pat. T.2. L.90.
65. Ten pat. B.21/2. L.140.; B.32/1. L.40.
66. Ten pat. F.16. B.41/2. L.105.

Stribų ir rėmimo grupių narių skaičius 1946 07 01, jų ginkluotė

Apskričių pavadinimai	Yra		Išduota ginklų			Trūksta						
	Stribų etatai	Stribų Rėmėjų	Šautuvų	Auto- matų	Lengv. kulk.	Šautuvų	Auto- matų	Pistol. revolv.	Šaut. šov. šovinių 7,62mm 7,62mm	PPŠ šovinių šovinių	Gra natų	
Alytaus	500	187	151	594	132	27	-	-	28000	6000	-	300
Biržų	500	409	361	480	200	33	-	-	20000	5000	-	300
Vilniaus	300	195	140	410	230	4	-	-	12000	1500	-	60
Vilkaviškio	400	245	140	425	80	7	-	-	20000	3000	-	150
Varėnos	200	88	83	84	22	10	-	-	15000	2500	-	150
Zarasų	350	254	606	350	170	22	-	-	18000	4000	-	250
Joniškio	300	185	105	344	62	6	-	-	18000	2500	-	150
Kauno	500	453	349	620	280	24	-	-	28000	4500	-	450
Kretingos	350	265	60	300	70	10	-	-	15000	2500	-	200
Kėdainių	500	328	255	430	190	22	60	-	25000	4500	-	300
Kaišiadorių	250	126	113	206	46	15	-	-	17000	3500	-	200
Kupiškio	300	170	88	169	58	11	-	-	17000	3500	-	200
Klaipėdos	200	52	46	100	35	-	-	-	20000	1500	-	-
Lazdijų	250	120	112	340	105	10	-	-	20000	3500	-	200
Marijampolės	400	183	259	482	118	24	-	-	28000	5500	-	350
Mažeikių	350	317	140	250	80	15	-	-	12000	2500	-	120
Panevėžio	600	485	598	414	220	32	-	-	30000	6500	-	500
Prienų	300	165	77	158	52	21	-	-	17000	3500	-	200
Pagėgių	100	100	45	50	25	9	-	-	9000	1000	-	-

Lentelės tęsinys

Apskričių pavadinimai	Yra		Išduota ginklų		Trūksta				
	Stribų etatai	Stribų Rėmėjų	Šautuvų	Auto- matų	Lengv. kulk.	Šautuvų	Auto- matų	Pistol. revolv.	Šaut. šov. šovinių 7,62mm
Rokiškio	350	296	528	450	175	23	—	—	20000 4500
Raseinių	500	375	193	430	170	30	—	—	25000 9500
Telsių	300	240	125	150	65	11	—	—	12000 3500
Tauragės	350	237	113	300	70	15	—	—	30000 6500
Trakų	300	202	357	269	99	19	—	—	15000 4000
Ukmergės	650	410	202	600	210	53	—	—	30000 6500
Utenos	450	232	305	400	150	20	—	—	25000 5500
Švenčionių	400	225	370	380	190	27	—	—	20000 4500
Šiaulių	500	392	235	306	123	42	—	—	28000 6000
Šakių	450	428	347	350	75	23	—	—	29000 4500
Šilutės	100	62	88	100	35	—	—	—	8000 1000
Iš viso	11000	7426	6551	9991	3537	565	—	—	599000 118500
									7440

F.3. B21/3. L41

ŽALIOJOJE RIKIUOTĖJE

(Tęsinys. Pradžia LKA Nr.5)

Antanas Suraučius

Būryje ir apylinkėse didesnių įvykių nebuvo. Bet tvyrojo kažkokia neaiški laukimo nuotaika. Kritus Berlynui ir Aljanso kariuomenėms užimant vis didesnius Vokietijos plotus, iki karo pabaigos buvo skaičiuojamos dienos.

Leipalingio prieigose atsirado naujų veidų. Iš pavieniui išsilaikiusių per žiemą kai kurie mėgino imtis kovos žygių. Jiems atrodė, kad taip dera, einant į organizuotą partizanų būrį. Pasitaikė nugnybti vieną kitą sribą, susišaudyti prie miestelio. Būryje – kaip būryje, buvo stengiamasi išlaikyti kariuomenės nuotakas. Vyresnieji negailėjo išbandymų naujokams. Matau suglumasį jaunikaitį ir girdžiu priekaištus jam: "Tetų tai tu turi visą pulką. Galėjai vieną tetą paaukoti tėvynės labui."

Pasiteiravau Aro, kas čia yra. Papasakojo įvykį, kuris nutiko tam jaunikačiui. Prie Čemiauskų kaimelio, visai arti Leipalingio, NKVD viršininkui su keliais sribais ir kareiviais mūsų vyrukai sugalvojo padaryti pasalas. Dviem vežimais važiavusieji suskubo išvirsti į priešingą pusę, su pirmais šūviais arkliai staiga pašoko ir apvertė vežimus, sribai ir kareiviai pradėjo atsisiaudyti. Pirmas vežimas su viršininku buvo praleistas, nes toliau laukė kita pasala, bet ir iš to keli važiavusieji laimingai iššoko į pakelės krūmus, o pats viršininkas užsivertė ant savęs važnyčiojusią moterį. Antrasis vežimas šuoliais artinosi prie tos vietos, užteko patraukti iš automato, ir NKVD viršininkas būtų tapęs dar vienu leipalingiškių laimikiu. Bet viršininkas buvo prisidengęs moterimi, be to, ta moteris buvo ano jaunikačio tikra teta. Ką galėjo padaryti? Nieko nelaimėję, skubiai pasitraukė. Keli prieš pusėję sužeisti – tai joks laimėjimas. "Jie baigia vargšą įtikinti, kad jis nevyriškai pasielgė, pagailėjęs tetos tėvynės labui", – pripažino Aras.

Paklausiau, ar negalėtų tą nelemtą jauno vyruko "grūdinimą" baigti. Po kelių dienų pastebėjau, kad vyrukas jaučiasi jau visai kitaip ir kaip pilnavertis

priimtas į miško brolių bendruomenę. Iš tą pavasarį atėjusių leipalingiškių prisimenu du, slapyvardžiais – Vėtra ir Libas.

Netrukus vėl žygiavau į Kazimieraičio būstinę. Šarūno rinktinės vadas vyr. ltn. Alseika siuntė su raštu, patvirtinančiu pavaldumą vyresnei vadovybei. Po to buvo gana dažnų išvykų ryšių, organizacinių informacijų ir potvarkių reikalais. Bet jau su palyda. Ėjo su manimi Arminas. Kitą palydovą, kar-tais du imdavau iš Liepos būrio.

Gegužė-birželis. Įvykių ir pastangų daug, stengėmės užmegzti ryšius su didesniais vienetais, sujungti į vieną organizaciją atskirus būrius bei mažesnes ginkluotas grupes. Visus prisiminti ir tiksliai atpasakoti po pusamžio neįma-noma. O tai, ką pasiseks atkurti, negalėsiu tiksliai surikiuoti kalendorine tvar-ka.

Per Nemuną į šilinius teko keliauti daug kartų. Labai aiškiai prisimenu vieną išvyką – gegužės 15, grįžtant nuo Kabelių. Tvirčiau tai užsiliko at-mintyje dėl netikėto įvykio gamtoje. Iš Bijūno stovyklos priėję didžiosios girios pakraštį, palaukėme valandą, kol sutems, kad galėtumėme trumpesniu ruožu pereiti Šklėrių kaimo viensėdžių ir laukų plynę. Dieną oras buvo gražus, bet į pavakarę pradėjo niauktis – lyg į lietų. Apžvelgę platų horizontą, pama-tėme, kad dangų užtraukė juodi, sunkūs debesys, stiprėjo vėjas, kirsdamas mums tiesiai į akis, pradėjo snigti šlapdriba. Pajudėjome, skubėdami įveikti maždaug dviejų kilometrų atvirą vietą. Netrukus sniegas pradėjo virste virsti, pasiutęs vėjas drėbė sniegą į veidą, privarė rūbus, neįstengėme atsikratyti sunkaus balto šarvo. Sunkiai slinkome prieš sniego audrą. Niekio aplinkui nesimatė, buvo pavojus paklysti ir sukti vietoje, bet pagrindinę kryptį šiaip taip pasisekė išlaikyti. Laukymėje, arčiau miško pakraščio į Latežerį, įsigrū-dome į Šklėrių pelkėtą raistelį. Paėmę kryptį Dubo kaimelio linkme, aptiko-me vieną iš kraštutinių Šklėrių viensėdžių. Buvome labai išvargę ir kiaurai peršlapę. Reikėjo gelbėtis pas žmones. Languose buvo šviesa. Priėję galė-jome apsžiūrėti, ar namiškiai vieni. O juk galėjo pasitaikyti ir netikėtų užėivių. Pasibeldėme. Nustebę šeimininkai įsileido tris sniego luitus. Puolė padėti nu-sivalyti. Aptiko ginklus, bet nenusigando, matyt, iš kalbos suprato, kad savi, o netrukus šeimininkas ir šeimos jaunimas mane asmeniškai atpažino. 1939m. vasarą, vadovavęs Gedimino draugovės skautų stovyklai prie Ašašnykų (II Kabelių) kaimo, įsiminiau apylinkės žmonėms. Vykdydami vieną iš pagrin-

dinių lietuvių skautų stovyklavimo uždavinių, lankėme Kabelių apylinkės ir tolesnius Marcinkonių valsčiaus kaimus, rengėme tautiečių susitikimus, kurie virsdavo džiaugsmingais lietuviškais renginiais su programomis prie laužo ir užstalėje.

Pasijutome, kaip pas gimines. Tuoju buvo pakurta krosnis ir duonkepė, ir kambariuose. Išrėngė mus, gavome apsivilkti baltinius ir viršutines drapanas. Po vakarienės paguldė primigiti. Paryčiui įsivilkome į savo išdžiovintus. Sniego audra buvo nurimusi, aušo giedri diena. Po pusryčių pasiruošėme išeiti. Kaip pažįstami pasikalbėjome su šeimininku: prašiau neminėti, kad mane matęs. Žmogus priminė, kad galėjau to ir nesakyti, nes esą mokytį, kaip gyventi ir veikti priespaudoje – ar lenkų, ar sovietų, ar vokiečių.

Bridome per pažliugusį sniegą. Miškas buvo netoli. Aušo gražus saulėtas rytas. Tirpte tirpo tamsėjanti sniego košė, batai vėl permirko. Stebino baltosios audros žala, padaryta miške, ypač lapuotiesiems medžiams. Nulaužytos šakos, sulaužyti jaunesni, išlakūs lapuočiai, kiti nulenkti iki pat žemės. Medžiai tada jau buvo vešliai sulapoję ir turėjo atlaikyti didelį sniego krūvį, todėl dabar tenka manyti, kad gal tada buvo ne gegužės, o birželio mėnuo.

Žygiavome neskubėdami, gamta garavo, išsidžiovinome batus, nereikėjo niekur užėti, nes turėjome Šklėriuose gautą sausą davinį, kurio būtų užtekę visam būriui gerai pasistiprinti.

Besilankydamas prie Kabelių Bijūno stovykloje, su Kazimieraičiu susipažinau asmeniškai dar vieną kartą. Jis naudojosi savo darbavieta, vis dar buvo tarybinės girininkijos darbuotoju, eidavo atostogų, imdavo laisvų dienų "asmeniniams reikalams", keliavo prie Merkinės, Perlojos, jo ryšiai ėjo tolyn Alytaus ir Varėnos linkme. Pas Bijūną atsiimdavau Šarūno rinktinei ir man asmeniškai parengtą ryšių medžiagą. Tai bendros ir kovinės organizacinės informacijos, instrukcijos, potvarkiai, projektai, derinami su Šarūno rinktinės vadovybe.

Bijūno grupė išsiplėtė į stovyklaujantį skyrių, vėliau tapusį partizanų būriu. Kartais, apsistodamas dienai, pažindavau naujus asmenis, be to, ir anksčiau pažįstamus. Domėjausi, kokie yra kabeliškių vyrai, kokie jų dvasiniai ir organizaciniai pajėgumai, kokia jų idėjinė samprata, o kas prisiglaudęs savaugos ar kitokiais sumetimais. Sutikau Vincą Kibirkštį, slapyvardžiu Ramūnas. Kilęs iš pačių Kabelių, ėjęs mokslus Vilniuje, vėliau dirbęs berods kriminalinėje

policijoje. Anksčiau jį pažinau kaip Marcinkonių krašto lietuvių inteligentą. Su Ramūnu tekdavo daugiau pasikalbėti nuošalyje – svarstant saugumo, kontržvalgybos, drausmės ir moralės išlaikymo klausimus. Tie klausimai, prisimenimu, buvo aptariami ir per pirmą mano susitikimą su Kazimieraičiu. Kabeliškaiai turėjo daugiau ginklų ir didesnę šaudmenų atsargą. Buvo pasinaudoję išsprogdintu ir nuo bėgių ties Migonimis nuverstu vokišku kariniu traukiniu, taigi kalbėta ir apie tiekimą mažiau pasiturintiems būriams.

Ryšių iškylos vykdavo ir kitaip. Pasiekęs Kabelius ir ten susitvarkęs, grįždavau su savo palyda ir praleisdavau dieną, kartais ir ilgiau Juozaičio būryje. Čia jaučiausi lyg ir labiau saviškis. Beveik visi vyrai buvo pažįstami – vienos parapijos, to pačio Druskininkų krašto. Kiti keli būryje buvo mano pažįstamų geri pažįstami iš pamerkių anos pusės, iš apylinkių už Merkinės, kurie galvojo apie labiau įslaptintą partizanavimą. Būrys buvo gerai susitvarkęs. Juozaičio, kaip karininko, vaidmuo turėjo didelės reikšmės, ypač laukiant laisvės kovos, kai partizaninis sąjūdis taps savo kariuomene Lietuvos pietų sienoms ginti. Tiesiogiai vadovavo Jonas Balčius iš Vieciūnų kaimo, slapyvardžiu Balutis. Tamavo Lietuvos policijoje Vilniaus krašte, turėjo didelę kautynių patirtį su lenkų AK ir su sovietiniais partizanais. Pasižymėjo drąsa ir sumanumu. Gynybinėse kautynėse ne kartą gelbėjo policijos postą, valsčiaus vietovę ar miestelį, sėkmingai išvesdavo iš pasalų.

Kartą, ar ne birželio antroje pusėje, nuvykęs į būrius prie Žaliamiškio, palikau prie Liškiavos palydą ir pats vienas persikėliau naktį per Nemuną, norėdamas aplankyti Juozą Kalpoką Neravuose. Mokytojavo jis Vieciūnuose, vėliau savo kaime. Suartino mus bendra veikla nuo vokiečių okupacijos pradžios ir pasirengimas priešintis grįžtančiai sovietų okupacijai. Juozas Kalpokas buvo nepaprastas žmogus. Jaunas, bet jau įžymiausias Druskininkų krašto šviesuolis. Be galo atsidavęs kovos reikalui, anksčiau lenkų priespaudoje – dėl lietuviškumo, dabar – dėl visos Lietuvos laisvės. Turėjo didelę pagrindinės kovos patirtį. Džiaugiausi, kad išliko nekliudomas. Linkėjau Juozui, kad kuo ilgiau išsilaikytų ginkluotos kovos nuošalyje. Ir pats vengiau ryšių su juo, samprotaudamas, kad vėliau jis bus labiau reikalingas.

Pasibeldžiau jo tėviškėje į langą. Susitikome, kalbėjomės. Dalykiškai, be iliuzijų, bet nenusiminę – sunki dalia buvo mūsų seniai valgoma duona. Nusivedė mane į savo sumaniai įrengtą slėptuvę ūkio trobesiuose. Buvo

rašymo ir spausdinimo priemonių, pamačiau ir mano parūpintas iš Druskininkų. Pamačiau daug knygų, kurios buvo sovietiniam lietuvių tautos žudikui pavojingesnės už ginklus laisvės kovotojų rankose. Juozas švelniai perbraukė ranka per lentynėles ir paaiškino, kad slėptuvė yra gerai izoliuota nuo drėgmės. Atsisveikiname kaip broliai. Ar galėjau nujauti, kad jis pirmas per anksti kris kovoje, o aš per netikėtus likimus išliksiu? Kad iš mano gyvenimo "bunkerio", dabar už tėvynės sienų, žvelgsiu, kaip įvykiai ejo per beveik penkis dešimtmečius nuo ano susitikimo, ir stengsiuosi per man skirtą gyvenimą likti ištikimas sau ir didingai Juozo atminčiai.

Karas pasibaigė, gerų žinių vilčiai nebuvo. Tačiau nuotaikos nuosmukio nesijautė. Mažiau kalbėta, o daugiau galvota. Taip negali palikti. Vakarųungalėtojai turi ką nors daryti. Bus sutartis dėl padėties po karo. Pagaliau ir Tarybų Sąjungoje geros permainos. Kol karas vyko, tai kas kita.

Tuo tarpuėjo žinios nuo Alytaus, nuo Seirijų ir Miroslavo, kad sovietai siaučia dideliais NKVD ir kariuomenės daliniais. Girdimi grėsmingi įspėjimai: masinis siautėjimas, košimas, "tablacija".

Apie birželio vidurį pasitraukė į Puščią Šventežerio būrys. Nepakėlė keleto savaičių besitęsiančio spaudimo. Buvo apgulti nedideli tų apylinkių miškai, visos giraitės, visi krūmynai, sodybose buvo daromos smulkios kratos. Būrys tikėjosi kaip nors pralaukti tokią tablaciją, bet ji tęsėsi ir stiprėjo. Turėjo susidūrimų be nuostolių sau, o priskindami mongolų ir stribų. Pakeldamas sunkias sąlygas, užsigrūdino, dar daugiau išmoko partizaninės kovos. Pasitvirtino teigimas, kad patikimiausia gelbėjimosi priemonė yra puolančiųjų puolimas, kai susidūrimai yra neišvengiami, o sava žvalgyba yra greita ir tiksli, kai turima gerų ginklų ir pakankamos šovinių atsargos. Karingo būrio judrumas ir netikėti užpuolimai keliomis kryptimis klaidino sovietų operaciją, kliudė terorizuoti gyventojus ir apsupti partizanų būrį. Tačiau šventežeriškiai buvo labai išvargę, o priešas telkė vis daugiau jėgų, keitė taktiką. Būrio vadas, puskarininkis, ar ne Karvelio slapyvardžiu, prisiminė, kad pagal Šarūno rinktinės planą galėtų pasitraukti už Leipalingio į Pūščią. Pasisekė laimingai, dargi su dviem gerai prikrautais vežimais, kurie atvyko dieną vėliau. Mat važiavo pašaliniais keliais, o nuo Žaliamiškio lydimi tenykščių būrių. Būrys pasiekė Pūščios pakraštį ties Dulgininkų kaimu. Išbuvo visą savaitę, vietos būrio globojamas. Stovyklavo netoli mūsų stovyklos, gal už pusės kilometro.

Pūščios partizanai su pagarba, reikia pasakyti, ir su pavydu žiūrėjo į švent-ežeriškius miško brolius, kad šie šauniai laikosi be didesnių miškų prieglobs-čio, nors pavojų netrūko.

Asmeniškai patyriau tą pavojų, nakvodamas prie Šventežerio būrio. Laiki-na, be jokių įrengimų stovyklavietė buvo apie šimtą metrų nuo Seiros. Vos švito rytas. Pakirdęs pastebėjau, kad vienas sargybinis davė kažkokius ženklus sargybiniui kitame stovyklos pakraštyje. Rodė praskėstai rankomis žemyn. Vėliau išsiaiškinta, kad tai buvo ženklas nekelti miegančių vyrų. Jis prigulė prie kulkosvaidžio. Tas pirmas pasilenkęs nutvėrė kitą kulkosvaidį ir prigulė savo sargybos pozicijoje. Apsidairęs pamačiau, kad ganyklų taku palei Seirą žąsele slenka kareiviai. Pagalvojau, kodėl nebuvo prikelti visi vyrai. Neklaus-damas ir pats priguliau su ginklu. Praėjo keliolika kareivių, netrukus dar kita tiek. Dar kiek palaukta. Tada buvo prikeltas būrio vadas. Kitų nekėlė, tik į Aro būrio stovyklą toliau paseiriu, kur nuslinko kareiviai, buvo pasiųsti du vyrai įspėti apie pavojų.

Iš paskos buvo išsiųsti sekliai ir greitoji žvalgyba į miško pakraščius. Kareiviai, visą laiką eję miško pakraščiu, netoli Norkūnų kaimelio, tankiame jaunuolyne, sugulė poilsio. Sugrįžus žvalgybos ir seklių grupei, įvyko pasita-rimas. Persvėrė balsai, kad dėl niekų kareivių nereikia kliudyti, ypač turint pas save poilsui Šventežerio būrį. Reikalinga užuovėja.

Šventežeriškiai, dar kelias dienas paviešėję, išvyko į savo plotą. Buvo gauta žinia, kad laimingai grįžo, o vėliau atėjo žinios, kad savo padangėje visai pakenčiamai verčiasi.

Buvo pastebėtas padidėjęs kariuomenės judėjimas. Iš Vokietijos fronto atitraukiami daliniai apsistojo miesteliuose, kai kurie sustojo mažesnėse vie-tovėse prie pagrindinių kelių. Leipalingyje, Veisiejuose, Druskininkuose skli-do kalbos, kad rengiama didelė Pūščios tablacija, sutraukiama kariuomenė nuodugniai miškų košimui. Stribai ir sovietinės valdžios pareigūnai skleidė tokias kalbas įbauginimui, susirūpinę žmonės jas savaip dar sutirštindavo. O tiesos buvo.

Laukėme didžiojo Pūščios puolimo. Negalėjo būti nei kalbos apie kokiį nors pasipriešinimą ginklų. Kiekvienas turėjo veikti kas sau, kad tik išliktus. Tam buvo pasiruošta. Neišbadys virbalais kiekvieną tūkstančio hektarų gi-rios sklypelį, neižvelgs tankumynuose medžių viršūnių. Stebėjome kariškų

dalinių judėjimą ir laukėme tablacijos diena iš dienos. Per Petrines – birželio 29 dieną prasidėjo. Vienu metu atsirado didelio apsupimo grandys! Pane-mune nuo Leipalingio-Druskininkų vieškelio iki Buggedos už Baltosios Ančios, lygiagrečiai už šešių septynių kilometrų nuo Leipalingio-Veisiejų plento, toliau lygiu girios pakraščiu ties Paliepiu, per Macevičių kaimą. Apie penkiolikos kilometrų ilgio stačiakampis, apie devyniasdešimt kv.km didžgirės su trimis kaimeliais, neskaitant kaimų prie pat Nemuno – Mizarų, Diržų, Lipiūnų, Gerdašių, Sventojansko ir Buggedos.

Košimo grandys pajudėjo apie aštuntą valandą pakraščiais nuo Leipalingio pusės. Vyrų pakriko, buvo likviduota stovykla, kruopščiai suslėptos stovyklavimo priemonės, būrio virėjas Šapalas pavarė į paseirį veršelį. Susidarė grupė, kuri nesiryžo lipti po žeme, apsisprendė verčiau trauktis, prisileidus slenkančią košimo grandį, ir gerai žvalgytis traukimosi kryptimis. Atsirado toje grupėje du žemaičiai, kurie pateko į mūsų būrį, bėgdami iš sovietų užimtų Rytprūsių. Prisimenu vieno jų pavardę – Kostas Pauga. Pasiūliau jiems savo asmeninę slėptuvę. Pasinaudojo abu. O mes vis besitraukdami ir stebėdami perpratom, kaip tos valymo šukos atrodo ir veikia. Ne toks jau velnias baisus!

Netoli Smališkės pirmųjų viensėdžių nutarėme pasislėpti mažame raistelyje. Nedidelis, labai klampus ir tirštai apaugęs. Pagalvojome, ar norės buvę fronto kareiviai, tai ne NKVD daliniai, spiriami karininkų, grūstis į klampų raistelį. Mes blogiausiu atveju galėjome pasitraukti, ieškodami kitų galimybių. Pasisekė. Pirmoji košimo banga prie raistelio išsiskyrė ir apėjo jį. Laukėme antros košimo bangos. Po poros valandų išėjome iš raistelio ir slinkome į pakraštį ties Kmieliava. Ištraukėme iš slėptuvėlės tuos du paliktus žemaičius ir visi dalijomės įspūdžiais. Tūnoję slėptuvėlėje girdėjo iš kairės ir iš dešinės arti praeinančių kareivių žingsnius ir šūkalojimus. Kareiviai palaikė ryšį balsu ir ženklais – kažkokiu plakimu į medžio lentas, kad nesusimaišytų ir nesusišaudytų tarpusavyje.

Artinomės prie Kmieliavos Valentų ūkelio. Prie pat aukštaūgių pušų augo aviečių krūmai. Tarp avietyno, miško pakraštyje, pamačiau paklydusį savo vaiką – pusantrų metų Jurgutį. Pasirodo, keletas moterų atėjo iš tolimesnių viensėdžių pas Valentus. Nerimo kamuojuamos, sugalvojo būti arčiau miško, o gal ir pagalbą suteikti. Kai nieko negirdėjo, košimas nuslinko toliau ir aplinkui

buvo ramu, moterys nusiramino ir užsiplepėjo. Mano žmona "praganė" vaiką. Parodžiau jai Jurgutį miške tarp krūmų: "Še tau dar vieną partizaną."

Apie pusiaudienį sutartoje vietoje, prie Dulgelės upelio, susirinko visas būrys. Kalbėta, kaip kas praleido tablaciją. Visi, be mūsų "pelkininkų" grupės, pasinaudojo savo iš anksto išsikastomis slėptuvėmis. Košimo banga per stovyklavimo vietą jau buvo praėjusi, bet nerasta kruopštesnio apieškojimo žymių. Šapalas susirado savo veršelių! Deja, pasistiprinti teko sausai. Kažkas užsiminė, kad lyg ir girdėjęs trumpą susišaudymą kažkur už Norkūnų.

Vakare jau žinojome, kad panašiai išsilaikė Liepos būrys, tik jų keli slapukai stebėjo Pūščios tablaciją iš eglių viršūnių. Kitą dieną sužinojome, kad žuvo vienas iš dviejų brolių Paliulių iš Liepos būrio. Tai 1941m. išvežto Kapčiamiesčio viršaičio sūnūs. Niekas tiksliai nežinojo žuvimo aplinkybių. Prie vieškelio, skyrusio girios sieną nuo Paliepio laukų, kur ėjo apsupimo užkarda, buvo rastos dvi aukos: pačiame miško pakraštyje nušautas jaunuolis, kitoje vieškelio pusėje, rugiuose – sovietų kareivis su visiškai nuskeltu viršugalviu. Galima spėti, kad jie susidūrė akis į akį ir vienu metu šovė vienas į kitą. Abu buvo palikti kaip žuvę. Neišsiaiškinta, kodėl taip atsitiko. Žmonės pasirūpino žuvusiais, jaunąjį Paliulį atpažino.

Birželio 29 dieną girios košimas buvo sustojęs nakčiai prieš Ančios upę. Birželio 30 dieną pajudėjo toliau. Ta antra didžiosios sovietų operacijos diena buvo nuostolinga miško broliams. Tačiau, atrodo, kad buvusi ne mažiau nuostolinga ir sovietų baudėjams. Prie Ančios girdėjosi ilgesni susišaudymai. Buvo spėjama, ir žmonės tą patį tvirtino, kad į tą plotą buvo pasitraukę nežinomi partizanų būriai nuo Kapčiamiesčio ir Veisiejų. Pasirinkdami tinkamą vietą, prisileisdavo priešą ir duodavo ugnies. Greičiausiai ir veržėsi sėkmingai per apsupimo užkardą palei Ančią ir toliau už Ančios upės.

Neteko girdėti apie didesnius nuostolius iš partizanų pusės, išskyrus vieną atvejį antrą tos sovietų operacijos dieną. Jau už Ančios prie apsupimo užkardos, ties Bugada, birželio 30 dieną žuvo Šimaitis. Tarnavęs Lietuvos pasienio policijoje, vokiečių okupacijos metais buvo pagalbinėje policijoje Druskininkuose. Matyt, laikėsi su būriu ar kokia nors ginkluota grupe, apie kurias nežinojome. Šimaičių šeimą dar tais pačiais 1945 metais ištiko tragedija: po poros mėnesių žuvo sūnus, slapyvardžiu Sakalas, o rudenį žuvo žentas. Liko tik moterys – žmona ir dvi dukros.

Žūtys kovoje su ginklu buvo ne taip tragiškai pakeliamos, kaip suėmimai namuose, nebent žuvus keliems iš vienos šeimos. Tokia buvo lietuvių tautos kova dėl laisvės. Ji buvo pateisinama, įsitikinusi, kad reikia kuo labiausiai vengti dalyvauti pasauliniame kare ir saugoti tautos gyvąją jėgą, sumažinti nuostolių krašto gyventojams. Mobilizuotųjų į Raudonąją armiją nuostoliai nuo 1944m. vasaros buvo šiurpūs. Žinojome, kiek vyrų neteko pravoslaviški kaimai ir apylinkės gretimoje Baltarusijoje, iš kurių visi pakluso mobilizacijai. Skaičiavome, kad latviai ir estai, anksčiau paklusę vokiečių mobilizacijai, o netrukus sugriebti sovietų, turėjo daugiau nuostolių negu lietuviai, pasirinkę savo karą.

Pūščios kaimų ir apylinkių gyventojus sukrėtė žinia apie Diržų kaimo beginklių vyrų sušaudymą birželio 30d. Diržų mokytojas, kilęs iš to paties kaimo, ats. karininkas Prapiestis ir dalis vyrų labiau patikėjo kitu išsilaikymo būdu – slapstytis be ginklo. Prasidėjus masinei sovietų operacijai su smulkio- mis kratomis trobesiuose, sodybose ir visur arčiau sodybų, mokytojas Prapiestis ir dar ar ne septyni vyrai išėjo slėptis į Pūščios girią. Atsidūrę prie Ančios, kur antrą dieną ėjo kruopšti miško krata ir paupiu slinko vidaus apsupties užkarda bei sustiprinti daliniai, Diržų vyrai subrido į upę ir pasislėpė po palinkusiais krūmais. Niekas nežino, kaip jie buvo aptikti. Tiesiog nelaimingo atsitikimo lemtis. Nieko kito nebeliko, kaip tik išlipti iš vandens ir pasiduoti, tikint, kad viskas baigsis suėmimu. Ginklų prie jų nerado, tačiau visi buvo vietoje sušaudyti. Ar ne trys Diržų Prapiesčiai, du Stravinskai, kitų trijų pavardžių nebeprisimenu. Spėjama, kad tai buvo kerštas už patirtus nuostolius susidūrimuose su partizanais jau antrą operacijos dieną.

Po šio tragiško įvykio vyrai nusprendė laikytis tik su ginklu.

Birželio 31d. baigėsi Pūščios puolimas. Mašinomis vežė iš girios čia siautėjusius dalinius: vieškeliu nuo Buggedos į Leipalingį ir iš kito girios pakraščio – vieškeliu į plentą prie Viktorinos ir toliau Veisiejų ir Leipalingio kryptimis. Kariuomenės atitraukimas vyko nuo pusiaudienio. Žmonės galėjo įsitikinti, kiek jos buvo suvežta – daugiau negu galima įsivaizduoti pirmąją tos milžiniškos tablacijos dieną.

Liepos mėnuo buvo ramus. Gera buvo pailsėti ir pradėti javapjūtę. Ūkininkams, palikusiems savo šeimas ir sodybas, sunku buvo žiūrėti, kaip vasaros darbai tenka moterims, paaugliams ir pagyvenusiems vyrams. O

derlius buvo geras, oras gražus. Jaučiau atoslūgį, kirsdamas javus pas žmonos gimines Kmieliavoje, nuo ryto iki ilgos dienos vakaro mojuodamas dalgiu penkių kirtėjų ir penkių ėmėjų talkoje. Kaip niekad teko pajusti darbo, nuovargio ir jaunų jėgų atsigavimą palaimą. Tikrai mintis, kaip bus rytoj, zirzė tarsi įkylrus bimbaldas apie ausis.

Džiaugdamiesi ramybe Šarūno rinktinėje, gaudavome žinių apie didėjančius siautėjimus kitoje Nemuno pusėje. Smūgis ištiko Kabelius. Per ryšį, einantį jau tik nuo Juozaičio būrio, teko susidaryti tokį vaizdą: Marcinkonių NKVD susidomėjo Kabelių apylinke, kuri iki šiol atrodė rami ir mažiau įtartiną. Prasidėjo dažnesni enkavedistų apsilankymai bažnytkaimyje ir gretimuose kaimuose, buvo sulaikomi net pagyvenę žmonės dokumentų patikrinimui. Taip ir Kazimieraitis vieną kartą buvo sulaikytas, tačiau dokumentai, amžius ir sugebėjimas apsimesti paprastu, ligotu žmogumi gelbėjo jį. Netrukus Bijūnas gavo įspėjimą, kad stovyklos vadavietės vieta enkavedistams yra tiksliai nurodyta ir kad reikia kuo skubiausiai išsikraustyti. Iš tikrųjų apie stovyklą sukinėjosi enkavedistai, gal ir surado ją. Bet mums rūpėjo pasiimti kuo daugiau rašymo ir spausdinimo priemonių ir kt. ir paskubomis aplink stovyklą išslapstyti. Stovykla buvo surasta, dvi dienas enkavedistai laikė pasalas. Bijūnas ir ėjęs su juo partizanas pateko į pasalas, anas žuvo vietoje, o pačiam Bijūnui pasisėkė išbėgti iš vieno pasalos žiedo, bet paskui žuvo ir Bijūnas, užsisvėręs ant kulkosvaidžio, jau tolokai nuo stovyklos. Tada įvykį visaip aiškinta, bet dar ir dabar nėra tikslų žinių. Kazimieraitis savo veiklos pradžioje buvo pasitelkęs ryšininkų ir pagalbininkų gal per daug pasitikėdamas žmonėmis, gal per daug jų buvo. Labai pasitikėjo Kabelių seniūnu, pavarde Burlingis, kurį savo patikimu žmogumi laikė sovietinė valdžia Marcinkonyse, mat buvo mažžemis, turėjo didelę šeimą, ar ne septynis vaikus, skurdžiai gyveno. Šiaip buvo doras žmogus ir nekvailas. Taigi tas Burlingis įspėjo, kad stovykla vadavietė yra tiksliai nurodyta enkavedistams ir kad reikia kuo skubiausiai pasitraukti. Buvo spėjama, kad jis pats išdavęs vietą, pats įspėjęs Bijūną ir raginęs būti atsargiam. Po to įvykio daug kas iš Kabelių bažnytkaimio buvo tos nuomonės, kad Vienakis – taip vadino Burlingį, netekus vienos akies – buvo pradėjęs dvigubą žaidimą. Iki šiol lieka neaišku, kodėl Burlingis netrukus pats su ginklu išėjo į mišką. Kabeliškių partizanų būryje jis buvo laikomas šauniu partizanu, berods slapyvardžiu Bakšiūnas. Neilgai partiza-

navęs, žuvo prie savo sodybos – nuošaliame vienkiemyje prie miško, ėjęs aplankyti savo šeimos. Marcinkonių NKVD buvo įpykusi ant Burlingio ir dažnai rengė pasalas prie jo sodybos.

Kazimieraitis tą pačią stovyklos suradimo dieną atsisakė legalios padėties ir liko su ginkluotais vyrais. Teko atsisveikinti su Kabelių aplinka. Naujai vadavietei buvo pasirinktas plotas prie Rudnios kaimo iki nedidelio Šunupio kaimelio už Randamonių. Čia pas ūkininką jis dažnai apsistodavo ir buvo kaip tos šeimos įnamis – turėjo tokius dokumentus, kurie neatkreipė baudėjų dėmesio. Kazimieraitis buvo praradęs rašymo ir spausdinimo priemonių, gerą radijo aparatą ir dalį organizacinių dokumentų. Tačiau Juozaičio būryje dar buvo likę atsargai laikytos priemonės. Be to, veiklai plečiantis, jų buvo ieškoma ir kaupiama per Šarūno rinktinės Žaliamiškio būrius ir ryšius nuo Merkinės ir Perlojos. Artimesniais ryšiais per Vieciūnus ir Liškiavą nuo Randamonių ir Rudnios buvo siunčiamos instrukcijos, spausdintos informacijos ir atsišaukimai, įsakymai. Į liepos pabaigą su Kazimieraičiu galima buvo susisiekti jau Žaliamiškyje. Čia buvo rengiama dar viena jo vadavietė.

Tą patį vidurvasarį sklido kalbos apie dideles, tris dienas trukusias kautynes Varčios miške, kiek toliau už Merkinės, tiksliau už Nedzingės, arčiau Alovės... Buvo kalbama, kad partizanai turėjo ne tiek jau daug nuostolių, o rusai įnirtingai puolę sustiprintą stovyklą, tarp savęs susišaudę, patekę į besiveržiančiųjų iš apsupties ugnį, patyrė labai daug nuostolių. Varčioje buvo susitelkę daug partizanų – keli gerai ginkluoti būriai. Pirmą kartą teko išgirsti to stambaus kovos dalinio vado slapyvardį – Vanagas, karininkas.

Anksčiau, ar ne gegužės mėnesį, panašiai garsėjo Kalniškės mūšis. Kilo pasididžiavimas miško brolių kova, sklido didvyrių legendos, skambėjo dainos žuvusiems didvyriams. Įsiminė tą vasarą skambėjęs toks dainos posmas apie žuvusius tris brolius: vienas žuvo Pierišky, antras Kalnišky, trečias – Varčios tankmėje.

Buvo dainų pasižymėjusiems mažesnėse grupėse, kurių po mirties.

Garsėjo Mindaugas su savo grupe Kapčiamiesčio-Veisiejų ruože. Kartą jis prisistatė Pūščioje vyr. ltn. Alseikai, kaip pavaldus Šarūno rinktinei. Po to, gal dviem mėnesiams praėjus, pasklido žinia, kad Mindaugas didvyriškai žuvo drauge su juo buvusiais dviem partizanais. Tai įvyko dienos metu, netikėtai išėjus iš miško enkavedistams. Nebuvo galimybės bėgti iš vien-

sėdžio, tad Mindaugas pasiruošė sutikti priešą netikėta ugnimi. Iš kulkosvaidžio ir kitų dviejų stiprių ginklų iškirto dalį enkavedistų, kitus apkvaišusius suguldė ir norėjo pro juos veržtis į netolimą mišką. Bet pasirodė, kad iš miško slenka daugiau kareivių, ir tie greitai apsupo viensėdį. Nelengvai atidavė savo gyvybę, gerai įsitvirtinęs, ilgai gynėsi ir pridarė priešui dar daugiau nuostolių. Netrukus pasklido daina apie Mindaugą.

Gal kiek labiau nuo Veisiejų į Lazdijus buvo toks partizanas pramušgalvis, individualistas, slapyvardžiu Busilas. Laikėsi su nedidele ginkluota grupe, bet veikė labiau vienas kaip teroristas prieš sribus ir enkavedistus, neklidė kareivių. Jo kovos filosofija, kad taip veikiant mažiau pavojaus, buvo ne be pagrindo. Slampinėjant žinomose vietose, turint gerus ryšius, sekant pavieniui dieną ir naktį, turint daugiau ir patikimų slėptuvėlių, galima buvo atlikti sėkmingų žygių. Nuolatinis budrumas ir susikaupimas pavieniams veiksmams, nesusiduriant su savo grupės nerūpestingumu, padėjo ilgiau išsilaikyti. Busilas iškėsdavo daug individualių pokštų. Vienas ypač pagarsėjo. Sekdamas NKVD siunčiamas grupės į pamiškes ir kaimus, žinojo, kad į vieną vietą, bet iš skirtingų pusių siunčiami sribų ir enkavedistų būriai, o kad jie patys nesusidurtų, turi savo parolius. Kartą jis atsirado kaime, kur turėtų sueiti baudėjai. Eidamas kaimo gatve tamsią naktį ir išgirdęs priešais ateinančius, sušuko: "Kto idiot?!" Į atsakymą "Zvezda" riktėlėjo rusiškai "P..." ir leido iš kulkosvaidžio seriją. Griuvęs į kiemą ir šokęs už trobesių, buvo saugus.

Kartą, grįžęs iš ryšių tarnybos į stovyklą, radau svečius iš toliau – kelis vyrus su anuo Busilu. Vidutinio ūgio, gana apkūnus, apskritaveidis, nekalbus, kažkoks tylenis. Žinojome apie Busilą, su juo atėję vyrai daugiau kalbėjo. Prisimenu mūsiškių pastabą: "Toks bukila, o žiūrėk kam tikęs!" Nesu girdėjęs apie Busilo likimą. Tikriausiai susilaukė dainos. Daug tų dainų buvo, bet nedaug išliko.

Ėjo 1945-ųjų vasara, nerami ir įtempta. Rusų daliniai vienur dažniau, kitur rečiau siautėjo prieš partizaninį judėjimą. Visi laukė, kaip bus karui pasibaigus. Buvo daug kalbų apie Potsdamo konferenciją ir vis daugiau atsisaukimų ir informacijų, kad Potsdamo konferencijoje tariamasi dėl tvarkos Europoje, siekiant ilgalaikės taikos, grindžiamos tautų ir žmogaus teisėmis. Kazimieraitis veikė. Naujoje vadovavimo vietoje greit sutelkė apie save ištikimų dar-

buotojų štabą. Su kiekvienu ryšiu ateidavo vis daugiau lapelių ir didesnių spausdinių su atsišaukimais, informacijomis apie tarptautinę padėtį, pamokymais, kaip teisingai suprasti okupacinės sovietų valdžios propagandą. Lapeliai ir spausdiniai patekdavo žmonėms. Skaitė juos godžiai, laukė naujos partizanų spaudos. Deja, Potsdamo konferencija apvyklė Lietuvos žmones, bet vis dar tikėtasi – tai tik derybų pradžia dėl pokarinės tvarkos, bus Vakarų spaudimo, Stalinas derės, bet vis dėlto negalės toliau taip palikti. Svarbu epochinis persilaužimas, tad juo labiau reikia tęsti kovą dėl tautos likimo. Buvo skelbiama Bartašiūno amnestija, bet nedaug kas ja tikėjo. Sumažėjo besislapstančių nuo mobilizacijos. Registravosi pamažu, apsidairydami, apsiklausinėdami, pirmiausia tie, kurie mažiau su ginklu laikėsi.

Tuo tarpu jau buvo matyti karo pabaigos pasekmės. Plentus ir didesnius vieškelius užplūdo iš Vokietijos į Rusiją varomos veislinių galvijų bandos, traukiniais ir karinėmis mašinomis pradėta vežti viską, ką galima buvo geresnio susikrauti. Karvės buvo varomos iš Prūsų nuo Lazdijų, Veisiejų pro Leipalingį, Merkinę ir toliau plentu.

Mūsų stovyklos virėjas apgailestavo, kad tas "planingas tiekimas" per toli. Užsiminė vyrams nuo Leipalingio, kad galėtų atvaryti keletą tų vokiškų karvių. Išvyko. Po kelių dienų grįžo, bet nieko nepešė. Tik Bitinas, vyras aukštas, stambus, apie keturiasdešimt metų, atnešė ant pečių didelį didelį geriausios veislės aviną. Nepasisekė su vokiškomis karvėmis, tai Bitinas užsispyrė ir, nuėjęs į Leipalingio pakraštį, pačiupo stribo šeimai beveik iš palangės tą didelį, gerai išsiganiusį aviną.

Javapjūtėėjo į pabaigą. Daržinės ir visos pastogės buvo prikrautos iki kraigų. Daug kur šalinėse pridaryta slėptuvių. Su ūkio gėrybėmis ir saugumo buvo daugiau. Dažnėjo apsilankymų su ryšiais. Partizanai pradėjo vis dažniau laikytis arčiau namų, dalyvauti vakaronėse, šeimų iškilnėse, talkose. Po vieno įvykio, kurio kaltininku buvo pats Kibyšių-Radyšių būrio vadas Siaubas (Glušauskas), teko imtis griežtesnių priemonių. Pateko Siaubas į vieną tokių iškilmių, berods krikštynas pas savo gerą bičiulį. Linksminosi, dainavo, ir vieną kitą partizanišką dainą užtraukdami. Slampinėjęs naktimis enkavedistų būrys, paprastai vedžiojamas stribų, gerai žinančių apylinkę, prislinko priešviesomis žerincio namo, įsiklausė, apsupo namą ir visą sodybą. Pradėjo belstis. Šeimininkas neįsileido, šaukdamas, kad nežino, kas braunasi. Dar

stipriau užsisklendė. Siaubas liepė visiems sugulti ant grindų, nužėrė lempas, kėdė trenkė į langą. Pratrūko stipri ugnis per visus langus iš tos namo pusės. Tada Siaubas peršliaužė į kitą pusę, per langą išmetė granatą, ir prasidėjo ugnis iš tos pusės. Tada peršliaužęs atgal, per tą anksčiau išmuštą langą, jau neapšaudomą, iššoko, metė į kairę ir į dešinę po granatą, pažėrė iš automato seriją ir laimingai prasiveržė. Ūkininkas buvo priverstas įsileisti užpuolikus. Tardomas tvirtai ir sumaniai laikėsi.

– Tai va, temstant atėjo kažkoks ginkluotas, visai nežinomas, nepažįstamas, prisėdo, nieko nesakęs, prie stalo, prisidė, lyg savaitę būtų neėdęs, prisigėrė ir įsakė toliau linksmintis, dainas dainuoti, pradėjo pats nežinomas dainas dainuoti. Ką galėjome padaryti? Galvojome, ar ne provokatorius koks, o gal banditas.

Buvo iš tos vakaronės ir daugiau žmonių tardoma, o įvykį smulkiai ir vaizdžiai papasakojo man ten buvę. Visi kažkaip išliko, suvokę, kad šeimininkas teisinasi gerai ir įtikinamai, ir visi tai patvirtino.

Nuo liškiaviškių atėjo Skiedra (Matulevičius) su ryšiu. Buvo reikalas pas mane. Reikėjo nuvesti pas Kazimieraitį karininką, kuris nuo pasienio buvo atlydėtas iki Nemuno. Apsistojo pas vyrus šile tarp Miciūnų Snaigupės ir Ringeliškio. Tai gražus miško plotas tarp trijų kaimelių, jungėsi su Pūščios šiauriniu pakraščiu. Kiek jau išvaikščiota tuo ruožu!

Išvykome nedelsdami dienos metu. Skiedra gana ilgai ieškojo vasaros stovyklavietės. Kai suradome ir artinomės, pajutome iš paskos kažką įtarti – lydėjo mus du sekiai. Vyras juokėsi draugiškai, buvo patenkinti, kad anksti ir toliau nuo stovyklos pastebėjo mus ir neišsiduodami ilgai sekė. Iš septynių ar aštuonių vyrų, kartu su anais sekiais, visi, išskyrus vieną, buvo daugiau ar mažiau pažįstami. Skiedra supažindino su tuo vienu nepažįstamu.

Buvo pietų metas. Nepažįstamasis suskubo susidraugauti su vietos vyrais, gyrė mitybą ir kulinarius sugebėjimus. Tas karininkas prisistatė man slapyvardžiu Gediminas. Tik tiek apie jį nežinau. Negalėčiau pasakyti, ar kadrinis, ar atsargos kariškis. Jaunas, taip iš akies trisdešimtukas. Vidutinio ūgio, žvalus, kalbus tarp vyrų – apie viską nuotaikingai ir apie nieką rimčiau. Dvelkė lyg kokia miško bohema. Pasikalbėjome vienu du. Sužinojau, kad laikosi prie tėviškės ar pas gimines prie pat sienos, tarp Kučiūnų ir Lazdijų. Su nedidele

ginkluotų grupe. Su kitomis ginkluotomis grupėmis susižino. Didesni susibūrimai pasienio zonoje neįmanomi, todėl sunku apie reikšmingesnę veiklą galvoti. Gal mažiau prie pat sienos masinių siautėjimų, bet zona ir taip smarkiai tikrinama tirštai laikomų pasienio kariškių. Jie yra žiaurūs ir įgudę, be to, stengiasi pasitelkti savo represinei valdžiai kuo daugiau to ploto gyventojų. Gediminas pats nesiskelbė kaip karininkas. Tai žinojo tik keletas asmenų. Vyrų, sužinoję, kad turi savo tarpe karininką, būtų reikalavę didesnio organizacinio sąjudžio ir veiksmų. Tokie mūsų vyrai iš nepriklausomos Lietuvos kariuomenės tik dvasia paliko ir dalis kadry. Dar ir tas kovos užsidegimas, kylantis iš buvusių eilinių ar priaugančių jaunuolių, vien tik tautine samprata apsišarvavusių. Gal dažniau pasitaikydavo puskarininkių. Sutapo mūsų nuomonės, kad tai jėga, kurios nereikia žadinti, ir ji nesuvaldoma kitaip, kaip tik dvasiniu pakilimu istorinių įvykių eigoje. Reikia būtinai būti su tais vyrais. Laisvesnėje kalboje, t.y. apie save asmeniškai, aš pasisakiau esąs vilnietis ir jau nuo ankstyvos jaunystės įsitraukęs į veiklą, kurios dabartinė padėtis yra tik tąsa. Į tai Gediminas prasitarė, kad jo žmona tikra vilnietė, kilusi nuo Švenčionių. Tik tiek. Bet man jau daug. Žmona vilnietė – tai savaip pastiprina lietuviškumo dvasią.

Gedimino nuomone, dabar yra lemtingų įvykių raidos metas, tiesa, neaiškus, nelabai viltingas, bet dėl visa ko reikia būti ten, kur esi reikalingiausias, ir svarbu gerai susisiekti su aukštesne vadovybe. Todėl išsirengę šia linkme, ieškodamas ryšio su pulkininku Kazimieraičiu.

Kazimieraitis tuo metu turėjo pagalbines būstines keliose vietose, nemažame plote. Viena jų buvo prie Vieciūnų kaimo, ties Liškiava. Atrodo, kad tuo metu Žaliamiškyje dar buvo rengiama tokia pagalbinė būstinė. Dabar ryšys su Kazimieraičio štabu buvo sutrumpėjęs. Į Vieciūnus greitai nukakti pasisiūlė Skiedra su dviem vyrais, nunešdami mano žinias ir prašymą nurodyti, kada ir kur galėsime susitikti su pačiu Kazimieraičiu. Gautas atsakymas, kad jis yra kelioms dienoms išvykęs Varėnos linkme, gal ir Valkininkus sieks, tikimasi, kad arčiausiai bus pasiekiamas po kelių dienų. Sutarta, kad Gediminas palauks šioje Nemuno pusėje, jis jau "apšilo" ir gerai jaučiasi. Nuo Kazimieraičio ateis žinia. Iki artimiausios jo būstinės ne daugiau, kaip šeši-septyni kilometrai. Taip susitvarkius, grįžau į savo stovyklą prie Dulgelės intako į Seirą. Teko sužinoti, kad tas susitikimas neįvyko. Buvo netikėtų kliūčių.

Gediminas su Kazimieraičiu susitiko vėliau, buvo įsitraukęs į organizacinį sąjūdį, ėjo jam skirtas pareigas, vėliau paskirtas vadovauti Lazdijų plote. Teko girdėti, kad jam nesisekė, kaip buvo numatoma ir aukštesnės vadovybės pageidaujama. Nutilo, ir Kazimieraitis reiškė nepasitenkinimą. Tada, juo labiau padėčiai vis sunkėjant, netenka stebėtis, apgailestauti ar priekaištauti. Nuo rudens griuvo smūgiai, kurie plačiam Kazimieraičio organizaciniam darbui, jo mižiniškai veiklai ir jo žmonių pastangoms buvo tarsi nenutrūksta- mas bombardavimas. Vis dėlto partizaninį karą buvo sunku numalšinti kad ir žiauriausiomis priemonėmis.

Daugiau nesu girdėjęs apie Gediminą, nežinau, kur ir kaip jis vertėsi.

Apie rugpjūčio vidurį vykau į Žaliamskį. Kazimieraitis vis dažniau apsi- lankydavo būstinėje šioje Nemuno pusėje. Man rūpėjo susitikti, išgirsti, kaip vyksta organizacinis suvienijimo darbas. Neradau Kazimieraičio Žaliamskyje, bet susitikau su jo štabo žmonėmis. Buvo pora nepažįstamų vyrų. Kazimie- raitis laukė manęs, bet, gavęs svarbų pranešimą, skubiai išvyko į susitikimą pamerkių šiliniuose.

Štabo darbuotojai šioje būstinėje turėjo dauginti atsišaukimus ir partiza- nų laikraštį, berods pavadinimu "Už tėvų žemę", kurį leido kažkur toliau stambesnis organizacinis vienetas, su kuriuo Kazimieraitis turėjo ryšius ir, matyt, tarėsi dėl susivienijimo. Prasitariau, kad galėčiau jiems padėti. Apsidžiaugė, bet nepasikvietė į pačią būstinę – greičiausiai gerą, patogią slėptuvę miške, o suorganizavo darbavietę pas ūkininką Liepiškiuose, prikrau- toje daržinėje, su slėptuve šalinėje. Atnešė gerą šapirografą, paruoštas spaus- dinimui matricas, daug popieriaus ir kitų reikmenų. Nesileidau į slėptuvę šalinės apačioje, o viršuje, po pat stogu, iš pėdų ir keleto lentų pasidariau visai padorų stalą spausdinių dauginimui. Šapirografas mažai naudotas, matricos aiškios, geros kokybės dažai. Pagaminau šūsnį atsišaukimų, ne- prisimenu jau kokio turinio, tik buvo gerai ir gražia kalba parašyti. Daviau vyrams ir pasakiau, kad gali eiti savo reikalais. Beje, jie ir skubėjo kažkur, o aš per dar ilgą pusiaudienį pagaminsiu spaudos užtektinai.

Sodyba, pasirinkta tos vienos dienos darbavietei, buvo Liepiškių kaimo gale, į laukus Liškiavos linkme, dar ir prie ežero. Apylinkė buvo gerai mato- ma. Šeimininkas dirbo laukuose, kieme sukiojosi šeimininkė, laktė trys bemi- kai, vyriausiasis kaip tik mokyklos pradžioko amžiaus. Šeimininkė jauna,

žvali, vaikučiai gražūs. Malonu būtų nerūpestingai pasikalbėti, bet darbas laukė ir varžė nežinia.

Sukęs rotatorių, džiovinęs ir dėjęs į šūsnis išspausdintus lapus, nepajutau, kaip užlipusi šeiminkė įkišo galvą ir paklausė, ar nesu išalkęs. Neatsimeinu, ką atsakiau, o ji jau buvo šalia ir kraustė iš ryšulio karštus pietus. Man bevalgant, pasikalbėjome. Atrodė nuoširdžiai prijaunčianti ir atsidavusi kovos reikalui. Temstant atsisveikinau su šeiminke ir šeiminku, kuris pasakė, kad lyg ir prisimena mane iš Šarūno būrio prieš Panaros kautynes. Padėkojau už pastogę ir pavaišinimą. Pasikalbėjau su vaikučiais, kurie kažkaip kitaip, nevaikiškai spoksojo į mane. Meto žymė vaikams. Atmintyje ryškiai paliko vaizdelis, tarsi puikus dailininko piešinys, kurį pavadinčiau "Meškiukai -rudnosiukai visi trys". Tai buvo viena iš nedaugelio šviesių, pasakyčiau, lyriškų mano dienų anoje kovos būtyje.

Atėjo vyrai, pasiėmė dienos gamybą ir tos gamybos priemones. Siūlė pasilikti pas juos dar dieną kitą. Nutariau grįžti. Nuo Žaliamiškio į Pūščią pripratusiam miklinti kojas ne per toliausiai, judėjimas saugus, ryšys greitas -Kazimieraitis duos žinią, kada atvykti į jo paties skirtą susitikimą. Bet netoli nukeliavau, o apsinakvojau šalinės pastogėje Gailiūnuose pas Stonkų. Gailiūnų kaimas man buvo mielas dėl gerai suorganizuoto ir išmintingai besilaukiančio atsargos būrio pagrindyje. Čia pagalvoju apie save, kaip man padėjo vilnietiškos veiklos patirtis lenkų sprespaudoje, dar labiau karo metais ir besikeičiančiose okupacijose.

Ėjo rugpjūtis. Antrasis pasaulinis karas dar nebuvo visiškai pasibaigęs. Japonija, išstumta iš užkariautų plotų, buvo pasirengusi ilgai gintis salose. Vakarų galybėms būtų buvę nelengva įveikti tenykštį priešą. Bet štai teko išgirsti neeilinę karo veiksmų žinią: ant dviejų didelių Japonijos miestų buvo numestos dvi galingos naujo išradimo bombos, kurios tuos miestus visiškai sunaikino. Tokia žinia domino ir kėlė dvasią. Iš Kazimieraičio štabo ėjo atsisaukimai ir informacijos su pastiprinimo žodžiais. Prisimenu tokius pavadinimus: "Kovok", "Lietuviai", "Broliai lietuviai". Potsdamo konferencija apvyklė, nors buvo optimistų, kurie teigė, kad tai tik pradžia Europos ir pasaulio tvarkymui, Antrajam pasauliniam karui pasibaigus. Nelabai tiko Tarybų Sąjungos puolimas prieš japonus Mandžiūrijoje. Visai aiškinome tai. Ar ne per daug sovietai įsisteikia Aljansui ir ar Trumenas ir Čerčilis nebus per daug

nuolaidūs kruvinam ir jžūliam Stalinui.

Staiga gavome žinią, kad į Šarūno rinktinę pas Alseiką ir jo būrius Pūščioje atvyksta Kazimieraitis, lydimas Druskininkų grupės (vėliau vadinamos Druskininkų batalionu -turbūt pagal mobilizacinį planą) vado Juozaičio su Žaliamiškio vyrų palyda. Žinia buvo gauta anksti rytą. Atvykstančių buvo laukiama apie pusiaudienį. Susitikimui buvo išsiųsti keliomis kryptimis patruliai ir žvalgai. Kazimieraitis su savo rinktine palyda Alseikos vadavietę prie Pūščios būrio, vadovaujamo Aro, pasiekė dar prieš pusiaudienį. Negaliu tiksliai pasakyti, kokia tai buvo rugpjūčio diena. Plk. Kazimieraitis buvo sutiktas išrikiuotų vyrų ir vyr.ltn. Alseikos raportu. Nesuskubo anksčiau atvykti Liepos būrys. Atvyko kiek vėliau. Antra, raportas -Liepos ir Alseikos. Kazimieraitis kariškai pasisveikino, dėkojo vyrams už savanorišką pasiaukojimą tėvynės laisvei ginti ir trumpai kalbėjo apie istorinę partizaninės kovos reikšmę Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei.

Stovykla buvo prie Dulgelės upelio, kur vyrų padaryta užtvanka gamino elektros srovę. Ta mažytė elektrinė pastiprindavo radijo aparatą, kai baigdavosi sausos baterijos. Kitas programos punktas teko stovyklos virėjui Šapalui. Savo pietumis puikiai "pakalbėjo" ir visus dar šauniau nuteikė.

Kazimieraičio dienotvarkėje buvo numatyta tą pačią dieną į pavakarę išvykti į Žaliamiškį ar gal ir per Nemuną – arčiau savo pagrindinės vadavietės. Alseika ir Pūščios vyrai įkalbėjo pasilikti dar diena. Iš pradžių gynėsi negalįs ilgiau uždelsti, aiškinęs, kad yra skubių reikalų, bet pagaliau sutiko ilgiau pasilikti. Iš pradžių, po pietų, ilgai kalbėjosi su visais kovotojais, savaine susidariusiose grupėse, paskui ir su kai kuriais po vieną. Pasitaikė iš kovotojų vienas, kitas, kuris pažino pplk. Vitkų iš kariuomenės būtinios tamybės. Dabar tarp mūsų buvo vyriausiasis laipsniu buvusios Lietuvos kariuomenės karininkas. Vyrams buvo kiek keblumų, kaip kreiptis: pone Kazimieraiti, tamsta pulkininke, vade, ar dar kitaip. Į kreipimąsi – vyriausias vade! jis atsiliepdavo, kad nesąs Lietuvos partizaninio sąjūdžio ir ginkluotos laisvės kovos pajėgų vyriausiasis vadas. Ir aiškino, kad iš viso dar nėra žinoma, kas yra ar bus vyriausiuoju vadu. Kol kas savanoriškos kovos grupės, būriai vienijasi į didesnius organizacinius vienetus labai sunkiomis sąlygomis.

Po to vyko pasikalbėjimai su rinktinės vadovybe – atskirai tik su Alseika, o paskui su rinktinės vadu ir dviejų būrių vadais Aru ir Liepa ir pagaliau su

platesniu rikiuotės būriu, t.y. dalyvaujant skyrininkams. Man teko dalyvauti dviejuose pasitarimuose kaip ryšių tarnybos atsakingam pareigūnui ir asmeniškai vadovaujančiam ryšių skyriui. Negalėčiau smulkiau papasakoti tų pasitarimų turinio, bet prisimenu tvarką. Kazimieraitis padarė trumpą tarp-tautinės padėties apžvalgą, aptarė padėtį Lietuvoje, stiprėjant sovietiniam terorui visame krašte ir prieš visus gyventojus, pateikė išsamiausią pagal galimybes ir patikimiausią žinių suvestinę apie partizanines kovas Lietuvoje, taip pat žinių apie partizaninius sąjūdžius vakarinėse Ukrainos srityse ir sovietų pavergtoje Lenkijoje, informavo apie pastangas ir pasiekimus, kuriant platesnes suvienytas struktūras ir aukštesnių pakopų vadovybes, pabaigoje kalbėjo kovotojų moralės ir drausmės klausimais.

Tiksliau prisimenu patį Kazimieraitį tada pirmą kartą tarp Pūščios vyrų. Prieš tai buvau du kartus trumpai jį sutikęs, dabar turėjau daugiau progos pažinti jį kaip aukšto laipsnio kariškį, organizatorių veikėją ir visų pirma kaip neeilinę asmenybę toje daugybėje žmonių, kuriuos augino ir išskėlė tautos gyvenimui laisvos, nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetis ir jau prasidėjusi kova per dvi pirmąsias okupacijas.

Vakare, prie laužo paseirės miško lomalėje, Kazimieraitis kalbėjo su visa vyrija kitaip – laisvai, daug nuoširdžiau, šilčiau – ne taip dalykiškai ir tarnybiškai, kaip su rinktinės vadovybe, bet beveik tą patį apie viską, ką buvo kalbėjęs būrių vadams ir skyrininkams. Beje, buvo daugiau pamokymų ir prašymų visiems kovotojams: Kazimieraitis, jau keletą mėnesių buvęs petys į petį su eiliniaais kovotojais, pažinęs miško brolių buities sąlygas, visas normalaus gyvenimo netektis, drauge išgyvendamas tykančius, kartais vos per žingsnį praeinančius žūties pavojus, kalbėjo apie labai mielą jam Dzūkiją; pats, kaip tikras žemaitis, gėrėjosi Dzūkų krašto žmonėmis ir gamta, aukštai vertino vyrų drąsą ir pasiaukojimą. Jį stebino dzūkų tautinė savimonė, stiprus Lietuvos valstybingumo suvokimas, gyventojų pasišventimas didžiosios kovos reikalui.

Galbūt to momento su Kazimieraičiu veikiamas, vėliau pasakiau viename savo eilėraščio posmų: "Štai kiekvienas namas akmenis pilim pavirto, kaip tvirtovės tvirtos, mūsų kaimai ramūs".

Kazimieraitis prašė branginti savo gyvybę, daugiau rūpintis gyventojų saugumu, atsakyti dažnesnių ir ilgiau trunkančių valandėlių sunkios parti-

zано būtis prošvaistēms – malonumų jauniesiems, pasidžiaugimų aplankant savo šeimas. Aiškino, kad reikia išsižadėjimų, daugiau galvoti apie saugumą, daugiau įslaptinimo; kiekvienas karas – tai vargas ir ištvermė, bet partizaninis karas dar sunkesnis, kadangi jis be atsitraukimų nuo pirmos fronto linijos, o nuolatinis frontas kiekviename žingsnyje. Prašė negailėti jėgų kuo stipriausiai sargybai, saugumui, įdėmiai ir nuosekliai eiti žvalgybą ir kontržvalgybą.

Į Kazimieraičio prašymus, pamokymus ir perspėjimus atsiliepė eiliniai kovotojai. Jų vaizdžius pasisakymus geriau prisimenu. Man kažkaip prie širdies liaudies kalba ir liaudies išmintis, taigi kai kurias anos Pūščios būrių vyrų kalbas ir šiandien tarsi girdžiu.

Reikia mesti aukštus arų skraidymus, o žalčiais šliaužioti – žalčio nugara būti.

Vienas vyresnio amžiaus, turintis šeimą, nemažą kovų ir kautynių patirtį vyriškas, kalbėjo jaunuoliams:

– Kokia nauda Onutei ar Marytei, kad per anksti tave apverks, gal ir dieną tau sukurs? Kokia nauda tėvynei, jeigu nesisaugodamas galvą paguldysi?

Vyko pasikalbėjimas ir diskusija, kaip vienoje didelėje šeimoje. Pats aukštos vadovybės – plk. Kazimieraičio apsilankymas buvo didelis įvykis, dar labiau kėlė nuotaiką tas jo nuoširdus, tėviškas ir gyvenimiškai dalykinis pobūdis su Aro ir Liepos būrių vyrais.

Kazimieraitis su manimi atskirai gana ilgai kalbėjosi. Ankstesnė pažintis mus siejo, Kazimieraitį domino mano vilnietiškas idėjinis nusiteikimas. Mūdiu kalbantis, jis buvo mažiau santūrus, neslėpė savo susijaudinimo ir užsidegimo dėl spartinamos veiklos su atominė bomba Jungtinėse Amerikos Valstijose.

– Ačiū Dievui, kad tai demokratijos rankose!– aiškino man šį milžinišką mokslo laimėjimą.

Ne ką galėjau suprasti: fizikos buvau tik gimnazijoje grybštelėjęs. Taigi nelabai supratau paties išradimo pagrindų, bet suvokiau jo reikšmę. Toks milžiniškas ginklas Vakarų aljanso rankose turės didelę reikšmę tarptautinės padėties tvarkymui. Supratau, kodėl Kazimieraitis buvo taip susijaudinęs. Ar galėjo būti kitaip?

Supratau, kodėl jis apie tai neskelbė per daug ir neaiškino visiems parti-

zanamą. Manau, kad tada turėjo vilties žmonės visoje okupuotoje Europoje ir plačioje Tarybų Sąjungoje, kai stiprėjo staliniško KGB teroro siautėjimai visur, kur stojo sovietinės militarinės galybės pėda. Kazimieraičio palyda buvo atsinešusi keliolika egzempliorių biuletenio, kuriame buvo kalbama apie atominio ginklo išradimą, atominės bombos gaminimą ir panaudojimą. Japoniją nugalėjus vienu šio ginklo smūgiu, bus garantuota visiška demokratijos pergalė. Dabar prisipažįstu, kad tada, be atomo, ir demokratijos prasmė man buvo naujas dalykas, tada įgijęs didelę reikšmę – pasaulinė demokraiija gina tautų ir žmogaus teises.

Kitą dieną, prieš pusiaudienį, Kazimieraitis su savo žmonėmis išvyko iš Pūščios. Liepos būrys palydėjo iki Žaliarnišio teritorijos būrių tarp Kaziulių ir Miciūnų kaimų, vientisame girių plote.

Ilgai trukęs NKVD siautėjimas prasidėjo į rugpjūčio pabaigą. Po keletą kartų buvo košiami, kratomi girių pakraščiai, atskiri miškai, miškeliai, raistai. Kaimuose, ypač pamiškių gyvenvietėse ir vienkiemiuose, buvo daromos smulkios kratos, ieškant slėptuvių. Visur buvo sulaikomi ir tikrinami visi gyventojai, neišskiriant vaikų ir senių. Keliuose, laukuose prie darbų, ganyklose. Daug ką paimdavo ilgesniems tardymams į siaučiančių padalinių lauko būstines. Terorizuodami ir provokuodami reikalavo papasakoti apie miškinių apsilankymus, ryšį su jais, maisto tiekimą, aprūpinimą vaistais. Merginas ir paauglius įkyriai tardydavo, kaltindami tiesioginiu organizuotu miškinių rėmimu. Žmonės buvo nusiaubti ir išvarginti. Bijota, ar visi sulaikomi ir grubiai tardomi atsilaikys, ar kas neprasitars ko nors. Laikėsi tvirtai.

Praėjus savaitei po masinio siautėjimo, jie pakeitė taktiką: gyventojams davė ramybę, bet pasislėpę stebėjo judėjimą kaimuose ir viensėdžiuose, dieną ir naktį laikė kiek galima nuslepiamą Pūščios, ypač nuo Leipalingio pusės, miškų išėjimų, perėjimų apsiaustį. Dienos metu dažnai žvalgė miškus mažomis grupėmis. Daug tų žvalgybų slampinėjo, kitos pasalavo, pasislėpusios tankmėse, ir stebėjo didesnę plotą. Nežinia, kur ir kada buvo galima susidurti. Kritiška padėtis: nei slibino čiuptuvus naikinti, nei velnišką apsiaustį pralaukti. Prisimenu, vienu metu per tą apsiaustį laikiausi su keliais Liepos būrio vyrais. Į pavakarę išlindome dviese iš slėptuvės prasimankštinti, ėjome palei ežerą, daugiau dengtomis vietomis. Buvome išeiną į atviresnę vietą, kai priešais iš posūkio pasirodė kareiviai. Susidūrėme trisdešimt metrų atstumu,

jie atkištais automatais. Per porą akimirkų buvome dvikovininkų padėtyje, bet ugnies nei mes, nei jie nepaleidome, o nėrėme į krūmus. Gulėdami prigludę prie žemės, negirdėjome jokio garso ar judėjimo iš priešų pusės. Grįžome į savo slėptuvę ir papasakojome draugams apie nuotykių.

Visai svarstėme padėtį. Buvo ir optimistinių išvadų. Sunku mums, bet ir jie neilgai išters.

Tą pačią naktį, žalčiais šliauždami per apsiausties linijas, miško pakraščiais, apsilankėme pastogėse, pasimaitinome ir, apsirūpinę maistu bei tikslėsnėmis žiniomis, grįžome į savo vietą. Negalėjo būti jokių stovyklavimų, nebent naktį išdrįsdavome, o kartais ir dieną, gausiau susiburti, pabendrauti, gerai išžvalgę ir pasiruošę susikauti. Kartais dauboje pasikūrendavome ugnelę – reikėjo apsidžiovinti, apšilti, ką nors karštesnio suvalgyti. Pamažu galėjome ir tiksliau išžvalgyti, kur ir kaip laikoma apsiaustis, kokiomis kryptimis tiesiami slibino čiuptuvai. Daug padėdavo narsūs ir gudrūs piemenėliai. Todėl ir sekdavosi naktį prašliaužti tarp užgulusių kareivių, pasiekti sodybas.

Daug kas pasitraukė arčiau savo namų. Leipalingio ir Veršių kaimo vyrai į savo miškus ir giraites, kai kurie nuo Vei-

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas ir Vaclovas Voveris-Žaibas

siejų ir artesnių kaimų – arčiau plento. Kareivių įgulos ir sribų gyvatyno pašonėje, mažiau miškingose ar atvirose vietose prie plento ir didesnių viešelių galima buvo lengviau pakelti tą masinį ir ilgai trunkantį spaudimą. Ten, kur mažiausiai tikisi, žuvusių beveik nebuvo. Pakliuvo keletas vyrų. Ir Šapalo netekome. Košiant girelę, jis buvo paimtas iš atrastos slėptuvės kartu su neginkluotais vyrais, kurie slėpėsi tik nuo kariuomenės. Lindint slėptuvėje, buvo patariama ilgų ginklų neturėti, o tik pistoletus ir granatą kritiskam momentui. Iš ginkluotų kovotojų tik nežymi dalis buvo žinoma sribams ir NKVD pareigūnams. Šapalą-Bolių Kuckailį iš Mikalinos, Leipalingio valsč., sutikau jau laisvoje Lietuvoje, gyvena Kazlų Rūdoje.

Įdomų atsitikimą papasakojo Arminas. Jis su broliu Nevėžiu ir neatskiriamu Nevėžio kovos draugu Skroblu buvo pasitraukę arčiau Leipalingio. Ėjo miškrata, jie, atsidūrę toliau nuo savo slėptuvės. Užsiglaudė sename dar nuo fronto apkase ir gerai prisidengė šakomis. Vienas tirštoje grandyjeėjusių kareivių įsmuko į tą apkasą. Susivokęs, kas nutiko ir pajutęs įremtus į krūtinę pistoletus, pradėjo pakuždomis maldauti pasigailėjimo ir tikinti, kad ir jis esąs beveik to paties likimo: slapstėsi nuo mobilizacijos, kaip ir dauguma vakarų ukrainiečių, buvo pagautas, o jo du broliai ir jų draugai partizanauja savo krašte. Iš tolstančios kareivių grandies pasigirdo šauksmas, kur jis atsilikęs. Tas riktelėjo iš apkaso, kad jį prispyręs reikalas, tuojau prisijungsias prie grandies. Nevėžis tarė:

– Nekvailas vyras, galima pasitikėti, leidžiame.

Kareivis ukrainietis davė pažadą, karštai žegnodamasis. Paleido jį, o patys pasirengė susirėmimui. Paleistas kareivis, matyt, nutylėjo matęs partizanus. Sovietų kariuomenės daliniuose buvo visokių žmonių.

Liepa su vienu savo būrio skyriumi, persikėlęs per Nemuną, laikėsi miškuose visai arti Druskininkų, paskui kiek toliau į Baltarusijos pasienį. Jam vėl teko susidurti su lenkų partizanais ir sueiti į konfliktą.

Tas masinis ir ilgai trukęs spaudimas turėjo kuo labiausiai įbauginti žmones, priversti besislapančius ir partizanaujančius vyrus registruotis ministro Bartašiūno paskelbtomis sąlygomis. Patikėjusių nedaug atsirasdavo, nors registracija vyko nuo liepos vidurio. Teko išgirsti, kad legalizavosi beveik visas Kabelių būrys ir dalis Juozaičio būrio, tiesa, neatiduodant ginklų, o aiškinantis, kad buvo tik šiaip pasislėpę. Kitur vienas kitas atnešdavo aprūdijusį šau-

tuvą. Teisinosi, kodėl slėpėsi, kodėl anksčiau nesiregistravo. Sakė, kad buvo apkvaišę nuo žiaurių ir labai permainingų karo įvykių, nesuprato, kas darosi, baimė buvo protą atėmusi ir pan. Pasitaikydavo ir tokių vyrų, kurie tiesiog pareikšdavo, kad bijoję be kaltinimo, be teismo tiesiog į Sibiro lagerius patekti. Masinis, nepalaujamas spaudimas turėjo poveikio. Be to, stebint tarptautinę padėtį, vis sunkiau buvo rasti prošvaisčių, keitėsi partizanų būvio sąlygos. Rezistencijos nusistatymas nebuvo susvyravęs, bet daugiau buvo galvojama, kaip prisitaikyti prie sunkėjančių sąlygų.

Iš pradžių buvo laikomasi griežto nusistatymo prieš legalizavimąsi ir išėjimą iš būrių, gerai suorganizuotų, įėjusių į partizaninį sąjūdį, kur buvo drausmė ir vadovavo rezistencijos veikloje pasižymėjusi vadovybė. Kas kita besislapsčiusieji be ginklo, iš mažų ginkluotų grupelių, net ir tų būrių, kurie nebuvo dar gerai žinomi, nepriklausė ginkluotos kovos vadovybei.

Tos totalinės, beveik dvi savaites trukusios tablacijos metu iš Pūščios būrio, vadovaujamo Aro, tik Kalnelio skyrius laikėsi neišsisklaidęs. Keturi kucūniškiai, kuriems susidūrimai su sovietų kariauna buvo įprasti, ir su jais gerai sutarę vietiniai vyrai turėjo savo būdus padėčiai ištverti. Jie visada buvo kovos parengtyje, gerai žvalgė priešą, patys neapčiuopiami, nors judrūs, netikėtais atvejais buvo pasiryžę duoti priešui ugnies. Visu skyriumi prasmukdavo pro apsuptis ir pasalas į saugesnius viensėdžius, prabūdavo kartais visą naktį pastogėse, žmonių mielai pamaitinami, viskuo aprūpinami. Kartais pačioje kareivių pašonėje. Už tai buvo savųjų žmonių labai vertinami ir gerbiami. Narsuoliai ir žalčių nugaros! Buvo dingęs ir nepasiekiamas būrio vadas Aras. Pats rinktinės vadas Alseika laikėsi su mažomis grupelėmis. Man, besistengusiam nenutrūkstamai vykdyti ryšių tarnybą su Liškiavos Žaliamiškio būrių grupe ir su Kazimieraičiu, rečiau tekdavo su Alseika susitikti, esant svarbesniam reikalui, tekdavo jo gerokai paieškoti apsiaustoje Pūščioje.

Vienu metu Alseika buvo atsidūręs prie Gerdašių ir Sventojansko, kur Nemunu ėjo siena su Baltarusija. Vyrai persikeldavo į aną pusę, bet tik trumpam be artimesnių pažinčių ir ryšių tarp tenykščių žmonių. Kartą Alseika su didesniu kovotojų būreliu atsidūrė aname Baltarusijos plote, sugalvojo nukakti į Juozaičio būrį ir iš ten susisiekti su Kazimieraičiu. Buvo eita maršrutu: nuo Sventojansko (kito Baltarusijos pusėje, ties lietuviškuoju per

Nemuną) pagal Pervalkos kaimą į Ežerėlių vietovę, toliau pro Jaskonis jau Lietuvoje, pro Latežerį į Cimakovą. Ežerėliai gana didelis kaimas pačiame girios viduryje, kuri plačiai jungėsi su Gudų šalimi ir Druskininkų miškais, o per Nemuną į pietvakarius susisiekt su garsia Augustavo pūščia. Kaimas grynai lietuviškas, nors seniai nutolęs nuo dabartinio lietuviško etninio plotu: nuo artimiausių Švendubrės ir Jaskonių kaimų per 10-12 km., o per neįžengiamus miškus arčiau gudiškų ir lenkiškų vietovių. Nenutautęs, nutautėjimo nepaveikiamas. Visi Ežerėlių gyventojai kalbėjo tik lietuviškai, išlaikė visus lietuviškus papročius, net ir seniausius, kurie jau buvo išnykę arba apmiršti pietų Dzūkijos Druskininkų-Marcinkonių krašte. Buvo išlikusi ir lietuviška dvasia.

Ežerėliuose Alseika su jo vyrais buvo labai maloniai priimti. To kaimo gyventojai buvo tik girdėję apie partizanų kovas Lietuvoje, labai domėjosi lietuvių kovingumu ir ryžtu "imcys su tokiu smaku". Labai dainingi, jau ir vieną kitą lietuvišką partizanų dainą dainavę, bet pačių Lietuvos partizanų dar nematę. Apsilankydavo lenkų partizanai iš buvusios AK ir naujai pritapę, neretai ir pastovyklaudavo prie Ežerėlių, pačiame Gardino didžiosios girios viduryje. Jie labai pasitikėjo lietuvių žmonėmis, kurie buvo vieningi, labiausiai nusistatę prieš sovietų smurtą, neįveikiami sovietų propagandos ir neteikiantys paslaugų sovietų žvalgybai.

Ežerėliai lietuviškai pamylėjo Lietuvos miško brolius, pavaišindami, apnakvindindami, tolesniam žygiui aprūpindami. Alseika man buvo tik trumpai užsiminęs apie tai, daugiau papasakojo vienas jo vyrų. Po daugelio metų, man jau gyvenant Lenkijoje, daug ir vaizdžiai apie tai parašė buvęs Ežerėlių gyventojas Kostas Krušas, taip pat atsidūręs Lenkijoje ir gyvenęs Lodzėje. Ežerėliai ir jo lietuviško kaimo žmonės mane nuo pat vaikystės ypač domino, vėliau buvo savaip mieli, todėl ir skyriau jiems daugiau eilučių. Dabar jau to kaimo nėra. Buvo sunaikintas, plečiant sovietų karinį poligoną, didžiausią Baltarusijoje. Iškeldinami gyventojai pakriko, prisiglausdami Druskininkuose, aplinkiniuose kaimuose, dalis Gardine. Nėra jau Ežerėlių, ilgainiui bus pamiršta, kad iš viso tokie buvę. Todėl ir skyriau keletą eilučių jų atminimui, kaip pavergimo ir laisvės kovų sukuriuose žuvusiems draugams ir pažįstamiems.

Apie tą žygį į Juozaičio būrį ir kelių dienų viešnagę Alseika nedaug kalbėjo, nors buvo susitikęs su pačiu Kazimieraičiu. Žinojau, kad nebuvo

gerų žinių. Buvo prasidėjusi legalizacija, Alseika buvo pesimistinių pažiūrų į padėtį ir kovos galimybes artimiausioje ateityje. Jį prilaikė karininko pareiga, paklusnumas aukštesnio laipsnio karininkui sustiprėjusiame partizanų sąjūdyje. Jis buvo susimąstęs ir susirūpinęs. Su pagyvėjimu kalbėjo apie galimybę pasidirbti sovietinius dokumentus ir pasirūpinti žmonos su dukrele saugumu ir tik gimusiu sūnumi. Palengvėjus padėčiai, ėjo Šarūno rinktinės vado pareigas gana energingai. Savo pavaduotoju ir būrio vado paskyrė Kalnelį. Aras neatsirado. Kiek vėliau atėjo nuo jo žinia, kad negrįš į Pūščią. Kaip buvęs liktinis puskarininkis, berods viršila ulonų pulke Alytuje, pulko draugų buvo kviečiamas pereiti pas juos į partizaninį sąjūdį Alytaus-Birštono ruože. Aiškino, kad kvietimą priimsiąs, gerai padarysiąs, pasitraukdamas toliau nuo gimtojo Senkonių kaimo Leipalingio valsčiuje. Žuvo ar ne 1948m. kartu su Dzūkų rinktinės vado kpt. Ažuoliu Punios šile. Apie tai sužinojau iš vieno tos rinktinės kovotojo jau Intoje.

Prieš Alseikos aną iškylą į šilinius ir netrukus po to pats apsilankęs Juozaičio būryje ir stebėjęs padėtį Druskininkų-Marcinkonių krašte, likau suglumęs. Iš druskininkiškių būrio užsiregistravusių buvo jau dauguma. Visi viečūniškiai, iš ratnyčėnų liko Sakalas ir Danielius, su jais Uosis nuo merkėniškių Klepočių ir Rugys (Ivanauskas) iš Masališkių. Stovykloje prie Cimakavo prisikačiavau ne daugiau dešimties vyrų, įskaitant ir Briedžio (Kleopo Kraunelio) trijų asmenų komandą, kuri laikė save laisva, nepriklausoma ir tik neseniai buvo lyg prisidėjusi prie Juozaičio būrio su tariama autonomija.

Briedis (Kraunelis iš Rudnios ar Kapiniškių) nuo seniai žinomas, kaip garsumas Kleopas, save laikė seniausiu ir garbingiausiu partizanų, todėl nenorėjo paklusti bendrai partizanų vadovybės struktūrai ir drausmei. Galima buvo simboliškai pripažinti jam tą garbę ir nuolaidžiau žiūrėti į jo aspiracijas. Jis sakėsi buvęs Lietuvos partizanų jau 1920-1923m. demilitarizuotoje zonoje tarp Lietuvos ir Lenkijos, okupavus Vilniaus kraštą. Tada ir po to jis buvo plačiai žinomas, kad nepaisė stipriai saugomos Lenkijos-Lietuvos sienos – ėjo per sieną kada norėjo ir kaip norėjo dieną ar naktį su kontrabanda ir kitais reikalais. Buvo lenkų pasienio tarnybos gaudomas, sekamas, vejamas, apšaudomas, bet nė karto nepateko PO Vakams į rankas, bejėgė buvo ir lenkų policija. Atsiradus sienai su Tarybų Sąjunga 1939m. rudenį, kurią tik paukščiai galėjo įveikti, Kleopas taip pat eidavo per sieną. Sovietai, sužinoję,

kas jis toks, bandė suimti. Tačiau jiems nepasisėkė Kleopo suimti, nors per visą sovietmetį buvo milicijos, enkavedistų, pasieniečių ir jų šnipų sekamas ir gaudomas. Kai atsirado siena su Vokietija, prijungus Druskininkų-Marcinkonių kraštą prie Rytrūsių, jis nepaisė ir vokiečių tvarkos. Garsėjo kaip legendarinis sienų pažeidėjas, buvęs nelegalioje padėtyje prie kiekvienos nelietuviškos valdžios ir kiekvienos okupacinės valdžios priešu. Vieną kartą pakliuvo vokiečiams, bet iš areštinės Druskininkuose pabėgo. Vokiečiai vijosi jį beveik iki pačių Randamonių rogėmis važiuojamais keliais ir retesniu mišku, o Kleopas bėgo pusbasis per sniegą. Jau pavejamas kažkur už Mašnyčių smuko į didesnę tankumyno plotą ir atitrūko nuo vokiečių. Druskininkų žandarmerija galėjo jį nušauti, bet jai rūpėjo gyvą paimti kaip įdomų eksponatą. Das ist ein Teufel, aber kein Kommunist! (Tai velnias, bet ne komunistas!) Kleopo legenda dar labiau pagarsėjo. Turbūt po to įvykio ir pradėta vadinti jį Briedžiu. Antram sovietmečiui atėjus, tuojau su ginklu išėjo į mišką kaip Lietuvos partizanas, slapyvardžiu Briedis. Su savo sūnumi Ragu ir pagyvenusiu kaimynu Lapinu sudarė ginkluotą trijulę. Tik taip laikėsi ir nenorėjo niekam paklusti. Turėjo Briedis šunį – taip pat nepaprastą, kaip ir jis. Briedžio šuo buvo puikiausias žvalgas. Bėgęs priekyje, kartais gana toli žvalgęs, grįždavo ir tyliai unkšdavo, tiksliai pranešdamas aptiktą kliūtį: ar miško žvėris, ar koks žmogus neginkluotas, ar aiškus priešas – sribai, enkavedistai, sovietų kareiviai; atpažindavo savas ginkluotes.

Šiaip Briedžio trijulė nebuvo pavojinga. Lankydavosi kaimuose, pasimaitindavo, paimdavo maisto vienos dviejų dienų atsargai. Žmonės mielai duodavo ir viskuo jiems pasitarnaudavo. Bet Briedis, nekontroliuojamas, nevaldomas, be nuolatinų ryšių su organizuotais partizanais, buvo neparankus tuo, kad kur nors per daug pasireiškęs, juo labiau kokį pokštą sovietams iškrėtęs, galėjo sudaryti pavojingą padėtį visoje apylinkėje. Blogiausia, kad nebuvo su juo nuolatinio ryšio, judėjimo ir veiksmų sutarimo, parolių, saaviems susidūrus!

Taip atsitiko, kai Briedis – greičiausiai jis, nors gynėsi, – nuvyko į Saločių kaimą gretimoje Baltarusijoje "penimio Lietuvos partizanams rekvizuoti". Susidūrė su enkavedistais nakties metu. Susišaudęs nukovė NKVD karininką ir vieną eilinį sunkiai sužeidė. Tai jau buvo aiški savivalė ir pavojingos padėties išprovokavimas. Į gretimą, palyginus saugesnį Baltarusijos kaimą ir apy-

linkes galima buvo pasitraukti staigių ir didelių pavojų atvejais Lietuvos pusėje. Žmonės buvo prielankūs, turėjo ten savo ryšininkų. Sukeltas triukšmas, be to, laiku nesužinant partizanų vadovybei, buvo kenksmingas veiksmas ir galėjo sukelti rimtą pavojų abiejų sovietinių respublikų pasienio plote. Kai Rudnios-Šunupio-Randamonių trikampyje įsikūrė Kazimieraičio štabas, reikėjo ką nors su Briedžiu daryti. Jis buvo priskirtas prie Juozaičio būrio, paliekant jam šokią tokią autonomiją. Vėliau jis buvo panaudotas paties Kazimieraičio poreikiams ir juos gerai tenkino, ypač esant keblesniam reikalui. Briedį-Kleopą minėsiu dar ne kartą, gal su humoru, nes ir to būta. Vis dėlto per savo "nepriklausomumo" recidyvus, nevaldomą nenuoramos būdą, amžiną eiklumą su išpuoliais į tolesnes apylinkes lėmė sau ir savo abiem bendrams atitinkamą žūtį, anksčiau užtraukęs pavojų Siaubo būriui Šarūno rinktinėje.

Dėl kariuomenės siautėjimų, pasalų, pasiekiant miško gilumą, susidarė daug pakrikusių mažų partizanų grupelių. Atoslūgiais sunku jas buvo apvaldyti, laiku sutraukti į būrius ir reikalauti kovos drausmės. Laimei, dar negalima buvo labai skųstis drausmės ir idėjinės savimonės nuosmukiu, tačiau tokio pavojaus galima buvo tikėtis. Nerimą kėlė trijų grupė, vadovaujama vieno iš buvusio Kabelių būryje -Valukentavičiuko iš Kabelių bažnytkaimio. Taip jį visi vadino ir taip jį prisimenu, o slapyvardį jo jau esu pamiršęs. Mažo ūgio, smulkus, bet didelis nenuorama ir avantiūristas, akiplėšiškai drąsus. Gimnazijoje buvo neklaužada, pramuštgalvis ir dykinėtojas, nors gabus. Neišsilaikė gimnazijoje, buvo pašalintas iš bendrabučio. Susidėjo jis su Šarūno rinktinės kovotoju, kilusiu iš vidurio Lietuvos, kažkur tarp Aukštaitijos ir Žemaitijos, ir kitu iš Mizarų kaimo, pavarde Amšėjus, slapyvardžių abiejų jau neprisimenu. Tiedu buvo drausmingi ir drąsūs. Prisimenu juos – vieną Aro, antrą Liepos būryje. Amšėjus vieną kartą buvęs mano palydoje į Kabelius pas Kazimieraitį. Galas žino, kaip jie susidėjo su tuo Valukentavičiuku. Ta trijulė girtuokliavo, eidavo per žmones, sudarydavo jiems pavojų, ilgai užsibūdami ir triukšmaudami, grubiai elgėsi. Jie girdavosi, kad niekam nepriklauso, nieko nebijo, net Kazimieraičio. Žmonės buvo pradėję vadinti juos tiesiog banditais – banditaujančiais dezertyrais iš Lietuvos partizanų.

Tai buvo pirmas nemalonus ir pavojingas reiškinys, laimei, ir vienintelis ilgesnį laiką Kazimieraičio vadovavimo teritorijoje. Tokie ir panašūs pavojai vertė manyti, kad parankiau būtų tęsti kovą su mažesniu ginkluotų žmonių

skaičiumi. Buvo problema, kaip sulaikyti kovingiausius, sąmoningiausius, organizaciniam darbui reikalingiausius ir kaip sumažinti nevadovaujamų atskirų, be priesaikos veikiančių partizanų. Nėra kaip pritarti "legalizavimuisi" ar varu iš miško varyti, arba priversti laikytis griežtos bendros vadovybės tvarkos ir drausmės.

Svarstant šį klausimą, kilo ir tokie: kas ir kokią teisę turėjo naudotis tautos įgaliojimu? Kas turėjo moralinę teisę varžyti ar drausti Lietuvos žmonėms slėptis miške su ginklu ar be ginklo nuo sovietinio okupanto žiaurumų ir pražūties grėsmių? Gal tik nepriklausomos Lietuvos kariškiams, puskarininkiams, pagaliau ir tamavusiems Lietuvos kariuomenėje galima buvo pripažinti priesaiką, duotą nepriklausomai, laisvai tėvynei? Bet ir tokia prielaida buvo abejotina. Lietuvos žmonių pasipriešinimas buvo visuotinis, dėl siaubingo sovietinės okupacijos teroro virsdavo daugiau spontanišku ir gaivališku. Beviltiška jaunuolių padėtis -būtina tamyba Raudonojoje armijoje ne mažiau siaubingai veikė, kaip pražūtis staliniškuose lageriuose. Ginkluota partizaninė kova prieš okupantą žudiką buvo savanoriška. Privaloma ji galėjo būti tik atėjus atitinkamam momentui – lemiamai kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės, partizanų ginkluotam sąjūdžiui tampant Lietuvos kariuomene, kraštui vadovaujant valdžiai, susidariusiai iš partizanų vadovybės. Tik tokį visuotinės ginkluotos kovos mandatą turint, tokiam momentui ir buvo Kazimieraičio parengtas mobilizacijos planas. Taigi proceso valdymo klausimas buvo atviras ir keblus. Žinoma, šiais klausimais diskusijų nebuvo, nebent kur aukštesnėse partizaninio sąjūdžio vadovybėse, bet tai tvyrojo kovotojų gretose viso miško prieglobstyje.

Teko girdėti, kad Vanagas su merkiniais partizanais buvo griežtai nusistatęs prieš miško kovotojų legalizavimąsi. Kazimieraičiui problema kėlė rūpestį. Viename atsisaukime buvo kviečiama nesiregistruoti, netikėti apgaulingais okupacinės valdžios pažadais, kad nebus represijų. Registravosi daugiausia besislapstantys beginkliai. Iš pasikalbėjimų su Juozaičiu suvokiau, kad jis yra kitos nuomonės negu Vanagas. Atsiradus galimybei įsigyti padirbtus dokumentus, labiau išprususiems vyrams buvo patariama dingti kuriam laikui iš savo krašto, bandyti įsikurti didžiuosiuose miestuose arba šiaip kur nors krašte. Turėjo įtakos žinios iš Vilniaus ir Kauno, kad einama prie centrinės viso krašto ginkluotos kovos vadovybės.

Be to, turėjo poveikio ir šeimos, stipriai sovietinės propagandos apdorojamos. Ryškiu pavyzdžiu buvo atsitikimas Lipliūnų kaime. Lipliūniškis Vaišnoras – aukšto mokslo ir didelių gabumų ekonomistas, nepriklausomoje Lietuvoje buvęs liaudininkas, pirmąją sovietų okupaciją įėjęs į vadinamąją Lietuvos Liaudies vyriausybę, karo metais evakavosi į Maskvą. Grįžęs 1944m. Tarybinėje Lietuvos vyriausybėje buvo paskirtas Planavimo komisijos pirminku, buvo doras lietuvis. Jis labai sielojosi dėl Lietuvos vyrų padėties. Jo jaunesnysis brolis, kaip ir kiti Lipliūnų vyrai, buvo paėmęs ginklą į rankas ir taip pat laikėsi Pūščios giriose. Tas Vaišnoras nutarė padėti savo broliui ir keliems jo draugams. Naudodamasis jam lengvai prieinamomis galimybėmis, įkurdino juos Kaune. Atrodė, kad bus gerai. Deja, išėjo kitaip – apie tai toliau mano prisiminimuose.

Ir mano uošvis Druskininkuose buvo NKVD iškviestas ir labai korektiškai kalbinamas susirasti mane ir įkalbėti, kad užsiregistruočiau; esą jiems žinoma, kad nepasitraukiau į Vakarus, o bendravimu su vokiečių okupantu nebūsi kaltinamas.

Buvo kritiška padėtis, galvota, kaip kuo daugiau gyvos jėgos išsaugoti ir išlaikyti rezistencinę dvasį. Todėl būta svarstymų, abejonių, šurmulio.

Trys dienos pas Kazimieraitį

Tai buvo įpusėjus rugsėjui. Nuo siautėjimų pakrikus būriams, nutrūkus ryšiams, aš buvau išmuštas iš vėžių. Atėjus atoslūgiui, pradėjome atsigauti, tačiau viskas kiek kitaip klostėsi. Lygiagrečiai užmegzti ryšiai su Kazimieraičio štabu veikė gana sklandžiai. Pasijutau netenkantis ankstesnio vaidmens ir pradėjau galvoti apie naujas pareigas pas Kazimieraitį.

Susidraugavau su Juozaičiu. Teko išsikalbėti apie viską, bet daugiausia pasikeitė nuomonėmis apie kovos eigą ir perspektyvas. Rugsėjui įpusėjus, deja, susitikdavome jau ne jo būryje, ne didžiojoje miško stovykloje, jau ir ne stovyklavimo vietoje su mažesne kovotojų grupe. Vis dažniau būdavau tik su juo pačiu ir Danieliumi. Būrio vyrai, prisitaikę prie sovietinės "amnestijos", buvo perėję į ginkluotos parengties pogrindį. Dalis jų, ypač viecūniškiai uoliai darbavosi vykdydami Kazimieraičio uždavinius. Juozaitis, Balutis, Sakalas ir Danielius buvo Kazimieraičio būstinės aname Rudnios-Sūnupio-Randomių trikampyje užnugariu, į Cimakavo ir Gudų šalies pusę, įėjo į platesnės

apsaugos ratą ir vykdė aukštesnės partizanų vadovybės uždavinius.

Tą kartą prasitariau Juozaičiui, kad nesu pareigų saistomas, turiu laisvo laiko ir mielai pabūsiu keletą dienų pas juos prie Cimakavo. Jis pagyrė mano sumanymą ir pasiūlė susitikti su pačiu Kazimieraičiu, praleisti pas jį porą dienų; Kazimieraitis kaip tik dabar laisvesnis.

Teko išsikalbėti lig valiai, aptariant daug temų ir klausimų iš gyvenimo ir kovos sąjūdžio ir apie patį Kazimieraitį. Juozaitis, per tą keletą mėnesių buvęs arčiau, daugiau bendradarbiavęs, geriau pažino šį aukšto rango nepriklausomos Lietuvos kariškį, galėjo daugiau papasakoti apie jį, jo veiklą.

Eidamas į tą susitikimą, turėjau puikų Kazimieraičio įvaizdį. Pasak Juozaičio, per trumpą laiką jis atliko milžinišką ir labai reikalingą darbą kovojančiai Dzūkijai. Kariškis ir politikas, nuo pat Lietuvos nepriklausomybės netekties buvo visiškai pasišventęs rezistencijai. Su dideliu atsidavimu ir pasiaukojimu, stipraus pareigos jausmo vedinas, jis ėjo ir kariškio, ir eilinio lietuvių tautos piliečio pareigas. Be galo darbštus ir atkaklus, pakeldavo visus sunkumus, įveikdavo bet kokią kliūtį. Žemaitis Dzūkijoje. Dzūkų žmonės labai pamilęs. Didelės širdies ir asmeniško kuklumo. Kariškai reiklus, bet atjaučiantis žmones, suvokiantis jų padėtį, aplinkybes ir galimybes. Gal ne retas pavyzdys tarp Lietuvos kariškių, sugebančių vadovauti ir organizuoti, bet tikriausiai išsiskiriantis būdo savybėmis, kurios lėmė jo veiklą, pasiaukojimą ir patraukė tiek ištikimų bendradarbių.

Juozaičio, kaip kadrinio puskarininkio, iš viršilos pakelto į j.ltn. laipsnį, plačių pažiūrų ir įsitikinimų žmogaus nuomonė buvo man svarbi. Nors ir mano paties susidarytas Kazimieraičio įvaizdis nedaug skyrėsi nuo Juozaičio.

Ėjome abu į susitikimą su Kazimieraičiu. Nuo Cimakavo iki Rudnios gal keturi šeši kilometrai. Per šilainių girias.

Mišakai sausi, vien spygliuočiai, vietomis aukštų pušų retesni, bet dažniausiai su jaunuolynais. Kai kur išdegusios plynės, plačiau apžvelgiamos nuo nedidelių kalvų. Žinomi perėjimai ir saugesnės vietos net didesnių siautėjimų atvejais. Kalvotoje vietoje Juozaitis ilgą laiką pro žiūronus stebėjo iškilusį medžių guotą, vėliau man paaiškėjo, kad buvo kruopščiai žvalgoma sena, išsiskirianti pušis. Tai buvo ryšio postas. Įsitaisę netoliese, laukėme žvalgo. Gana ilgai. Nepastebėjome, kaip atklydo prie mūsų kažkoks paauglys grybautojas. Užkalbinome. Buvo lyg nusteбęs ir kiek išsigandęs. Netrukus pa-

sirodė Eglis, o gal Žilvitis ar Karklas, negaliu tiksliai prisiminti. Šie trys šaunūs Rudnios vyrai sudarė naujos Kazimieraičio būstinės branduolį, buvo jo apsauga. Savo kaime jis turėjo patikimų ir ryžtingų vyrų. Talkininkavo visas vieningas, aukštos patriotinės savimonės kaimelis.

Antrą, labiau prieinamą ratą sudarė pagalbinės štabo tarnybos – kovotojai iš buvusio Juozaičio būrio: šaunusis Sakalas ir vietinis Briedžio trejetas, nuo Vanago pusės -netolimo pamerkio vyrai. Buvome atvesti į susitikimą su Kazimieraičiu pačiame jo lizde, kaip pats pasakė sveikindamasis. Pasijutome lyg artimiausi jo žmonės. Juozaitis iš anksčiau buvo štabo nariu.

Laikinoje šalto rudens stovyklėlėje kalbėjomės bendromis temomis. Kazimieraitis nekėlė opių klausimų, tik retkarčiais užsimindavo apie sunkumus ir kliūtis. Rūpestį kėlė priešų spaudimas, kebli padėtis dėl vieningo vadovybių apsisprendimo registracijos klausimu, darbuotojų stoka, ypač karininkų bendrai vadovybei. Norima sudaryti Pietų Lietuvos partizanų vadovybę, sujungiant kovojančią Dzūkiją su gerai organizuota Tauro apygarda Suvalkijoje; ryškėja šio krašto apygarda su Merkio, Šarūno rinktinėmis. Jeigu prisijungtų neblogai susiorganizavusi Dzūkų rinktinė prie Alytaus-Birštono, būtų keturių rinktinių apygarda abiem pusėm Nemuno, tokia, galima sakyti, jau yra vadinama Apygarda A; Pietų pasienio plote labai reikalingas bendras Pietų Lietuvos štabas.

Pavakarieniavę Eglis skaniai pagamintų grybų, ėjome anksčiau poilsio, nes rytojaus dieną Kazimieraičio laukė keletas susitikimų, pasitarimų jo štabo tarnybose. Juozaitis nenakvojęs nužingsniavo į Cimakavą, kur turėjo uždavinių, susijusių su tiekimu Kazimieraičio spaustuvei.

Anksti ryte buvome Eglis ir dar vieno kovotojo palydėti prie Šunupio. Ten, jau antrame saugumo rate, mus perėmė kita palyda. Čia buvo apsistojimo vieta, iš kur Kazimieraitis eidavo į susitikimus ir pasitarimus, grįždavo vienas arba su štabo žmonėmis. Iš čia eidavo į patį Šunupį, pas ūkininką, kur taip pat buvo susitikimų vieta – žeminė, padaryta randamoniškių vyrų, kurie čia slėpėsi prėjusių metų rudenį ir žiemą. Geroje vietoje, pusiau iškasta, bet gerai maskuota, erdvi ir sausa, galėjo sutalpinti nemažai apsistojusių, viduje buvo virtuvė.

Slėptuvėje susipažinau su Aušra. Jis pristatė savo moteriškę, slapyvardžiu Adomėlis. Ten pat pirmą kartą pažinau Briedį-Kleopą, o kiti buvo pažįs-

tami kaip vieno krašto žmonės jau nuo vokiečių okupacijos pradžios. Briedis dabar buvo su savo dviem bendrais prie Kazimieraičio štabo. Tai buvo man antra staigmena, kaip ir anas Aušra su savo moteriške. Kazimieraitis ir Eglis gerai išsprendė Briedžio-Kleopo autonomijos problemą. Jis pasijuto tinkamai įvertintas, kaip turintis didžiausią stažą partizanas – kone partizano simbolis, ir labai gerai vykdė ypatingus uždavinius.

Briedis-Kleopas tapo žemiškų gėrybių tiekėju. Iš kažkur jis girdėjęs posakį, kad karui reikia pinigų, pinigų ir dar kartą pinigų – šaudmenims, ginklams, maistui... Grybais neišsimaitysi, ginklais be šovinių neapsiginsi. Buvo nepa-mainomas tokioms problemoms spręsti ir pasitamavo uoliai, pasijutęs įvertintas ir reikalingas. Gavęs papildomai šaunių vyrų į savo komandą, organizavo tiekimą prieinamam ir pateisinamam pagrindui. Tikino džuokus, kad reikia Lietuvos partizanus remti ne tik maistu ir apranga, bet ir pinigais. Už pinigus, dar labiau – už krūminę iš demobilizuojamos sovietų kariuomenės, ypač Baltarusijos pusėje, visko galima įsigyti. Ir ėjo tai gana sklandžiai, nors šiliniai buvo daug mažiau pasiturintys negu už Nemuno ir Merkio – buvusioje iki 1940m. laisvoje, nepriklausomoje Lietuvoje. Kartais kildavo ir nesusipratimų, kai kovotojai nuskriausdavo sovietines pienines ar pasiimdavo kitų maisto produktų.

Briedis iškilo Kazimieraičio aplinkoje, atsiradus Aušrai. Be to, su moteri-mi. Keista ir neįprasta. Netrukus paaiškėjo, kad tai atvežtas ar tik ne iš Kauno geras spaustuvininkas. Aušra buvo geras specialistas, be to, sugė-bantis padirbti dokumentus. Aušros paslaugos buvo gerai įvertintos, jis pats ir jo draugė, slapyvardžiu Adomėlis, buvo laikomi patikimais žaliosios pastogės gyventojais. Tik visa bėda – Aušros polinkis į alkoholį. Neišgėręs – jis buvo niekam tikęs. Tai pykino Kazimieraitį, kėlė jam didelį rūpestį. Jau buvo ruošiamasi atsisakyti Aušros paslaugų, bet Briedis išsprendė problemą. Kaip maisto tiekėjas, jis parūpindavo neblogos krūminės Aušrai palaikyti, bet pats ją griežtai normuodavo.

Dvi dienas teko praleisti anoje žeminėje tarp Randamonių ir Šunupio. Buvo proga išsikalbėti su Kazimieraičiu, kai jis buvo atlydėtas į tą slėptuvę. Nueidavome pas ūkininką Šunupyje, kur jis buvo laikomas įnamiu, o ir aš tą ūkininką anksčiau gerai pažinau, nes su jo broliu mokiausi Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje. Su Kazimieraičiu galėjau atviriau pasikalbėti negu su

kuo kitu.

Kalbėjomės apie sunkią padėtį ir kad ji dar sunkės. Sakiau, kad, mano manymu, reikia kiek galima apsidrausti nuo didelių nuostolių. Svarbiausia kadrai ir reikalingiausias, gal net susiaurintas organizacijos tinklas. Prasitariau dėl paties Kazimieraičio saugumo. Jis neprieštaravo, tik liko kurį laiką susimąstęs, nebylus. Paskui kalbėjo apie sunkią padėtį ir, atrodo, dvejoja: ar veikti toliau ta pačia sparta, ar stabdyti. Aiškino man, jog negalima remtis nuostata, kad maža vilčių. Tarp Tarybų Sąjungos ir Vakarų aljanso vyksta politinė kova dėl žmoniško Europos sutvarkymo po siaubingo karo. Yra įtampa, gali kilti sprogimas, netikra padėtis pačioje sovietų Rusijoje. Apie tai galima spręsti iš nuotaikų demobilizuojamos kariuomenės daliniuose, kurių daug susitelkę Druskininkuose, iš ten ir eina tokios žinios. Reikia visada būti pasirengusiems. Kazimieraitis samprotavo kaip politikas ir aukštas kariškis, nuo pat okupacijos pradžios ryžtingai įsitraukęs į kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę – ir prieš sovietus, ir prieš hitlerinę Vokietiją. Jis vaidino ypač svarbų vaidmenį pagrindžio kovoje. Tai buvo pareigos ir pasiaukojimo žmogus. Reiklus sau, bet jautriai ir gerai apsvarstydamas galvojęs apie kovojančius vyrus ir tą kovą remiančius Lietuvos žmones.

Ir buvo jis veiksmo žmogus, plačiai įžvelgęs kovos priemones. Prisimenu, kaip tada jis kalbėjo apie būtinumą leisti atsišaukimus rusų kalba sovietų žmonėms, kaip tik čia pat Druskininkuose ir kitur demobilizuojamos Raudonosios armijos daliniams. Minėjo, kad būtų tikslinga Lietuvos partizanų pajėgų vardu kreiptis į atitinkamus sovietų organus, siūlant derybas – esą tai būtų politinis aktas, keliantis lietuvių tautos ginkluotą kovą už laisvę ir nepriklausomybę tarptautinėje plotmėje.

Baigdamas Kazimieraitis paklausė, kaip mano asmeniškai reikalai. Turėjau ką pasakyti, nes jau tada ryškėjo kritiška padėtis, bet nutylėjau, vengdamas tirštinti ir taip jau nelengvą nuotaiką. Tik tiek tepasakiau, kad mano apsisprendimą nulėmė geras sovietinio priešo ir jo pinklių pažinimas. Atsisveikinome, kad kitą kartą susitikus jau kitomis aplinkybėmis.

Smūgiai

Sunku pakelti savos bendruomenės smūgius ir netektis, bet dar sunkiau atsilaikyti, kai smūgis tenka asmeniškai. Patyriau tai, kai ištrėmė uošvius su

jauniausiu jų sūnumi ir mano vaiku, žmona tuo metu nebuvo pas tėvus ir tik kitą dieną prisidėjo prie tremiamos šeimos.

Žinia pasiekė mane Cimakave, kur vėl atsidūriau rugsėjo pradžioje. Buvome tik dviese su Danieliumi. Juozaitis buvo kažkur išvykęs ilgesniam laikui, gal į savo kraštą prie Biržų, kaip žadėjo. Nekokia buvo nuotaika tik dviem kartu besilaikant, turint tik du trumpus ir ilgesnius ginklus ir kelias granatas. Dar daugiau smukdė nuotaiką Alseikos pasitraukimas. Gal porą dienų prieš žinią apie mano šeimos išvežimą atsidūrė jis su keliais palydovais Cimakave, jau su padirbtais dokumentais ir buvo pasirengęs traukiniu važiuoti į Vilnių. Tikino, kad tik apsidairysiąs savo krašte Šiauliuose. Esą taip Kazimieraičiui pasakęs ir gavęs jo pritarimą. Pūščioje paliko sumažėjęs būrys, vadovaujamas Kalnelio. Nelabai mane traukė atgal į Užnemunę, kur daug vilčių, lūkesčių ir darbo būta, o dabar liko tik netekčių skaičiavimas.

Ne visur jų būta vienodai. Daugiausia buvo nukentėję liškiaviškiai. Šaunūs vyrai, bet ir nelaimių daugiau patyrė. Pirmiausia žuvo būrio vadas ir pradėjęs rinktinę kurti vyr. lt. Balys Šimkūnas. To paties vasario mėnesio pabaigoje Panaros kautynėse žuvo kitas būrio vadas ats. j. lt. Lukošius, vasarėjant žuvo dalis atskilusio būrio su vadu vyr. puskarininkiu Slauta-Aušra. Pažinau liškiaviškius, teko su jais bendrauti, kartu rengtis, planuoti, kartu lūkesčiais gyventi. Liškiavos krašte, arčiau į Seirijus, Siaubas su savo būriu tvirtai laikėsi. Bet viena kita džiugesnė žinia neatsverdavo nesėkmių ir tragedijų. Slegiantį poveikį turėjo gretų retėjimas ir pakrikimas.

Atrodė, kad viskas grįžta, o čia dar žinia, kad netekau šeimos – dvimetuko sūnaus, žmonos, uošvių, o nežinia dar, kaip su mano tėvų šeima bus. Su savo sielvartu ir apmąstymais laikiausi ilgesnį laiką su Danieliumi.

Neišsisaugojau, nors stengiausi būti nesusektas, neatpažintas. Tikėjausi, kad gandai apie mano pasitraukimą į Vakarus ilgiau išsilaikys. Gal taip ir buvo. Vėliau įsitikinau, kad šeimos išvežimo tikslas buvo pasiplėšti pasiturinčiame ūkyje, išgrobstyti tvarkingai gyvenusios šeimos palikimą.

Dar rugpjūčio mėnesį Dulginkuos buvau susitikęs su uošviu, kuris man pranešė, kad buvo iškviestas Druskininkų NKVD, kur jam pasakė, kad yra žinoma apie mano slapstymąsi Užnemunėje, patarė įtikinti mane legalizuotis, esą nėra pagrindo kaltinti mane nusikaltimais prieš sovietų valdžią, o jeigu nepasinaudosiu tinkama proga, nukentės visa šeima. Mano uošvis

nekalbino manęs registruotis. Gyvenimą nugyvenęs, Rusijos revoliuciją matęs ir vėl sovietų terorą pažinęs, pasakė, kad šiaip ar taip man nėra patikimesnės išeities. Gal tik gąsdina, gal ne taip greit didesnė grėsmė iškils. Aš taip pat gerai žinojau sovietų prigimtį ir jų šėtoniškas priemones, ypač kai gražiai kalba, neranda kaltės, tai saviems tikslams nusiziūri žmogų. Jau 1939m. rudenį, kai norėjau su Druskininkų-Marcinkonių kraštu likti Baltarusijos sovietinėje respublikoje, norėdamas prisidėti prie lietuviško švietimo organizavimo, Petras Makselis, gerai Lenino revoliuciją ir sovietinę tvarką pažinęs, apšvietė mane ir įspėjo.

O vis dėlto smūgis ištiko netrukus. Dvi mano šeimas išvežė iš Druskininkų. Nežinojau aplinkybių. Vaizdavausi, kaip maniškiai pakelia šią tragediją, galvojau apie jų likimą. Niekas manęs jau nesiejo su Užnemune, kur pas gimines Dulgininkuose ar Kmieliavoje susitikdavau su žmona ir vaiku. Laikėmės Cimakave tik dviese su Danieliumi, arčiau Kazimieraičio aplinkos. Matyt, šie smūgiai buvo stipriai paveikę mane. Pastebėjau ypatingą Danieliaus draugiškumą ir globą man. Jo dėka po kiek laiko sulaukęs geresnių žinių apie šeimos likimą, atsigavau ir vėl įėjau į savo vėžes.

ATŠIAURUS RUDUO, ŽIEMA IR 1946-ŲJŲ PAVASARIS

Netekus šeimos

Pas uošvius gyvenau nuo 1943m. pradžios. Ir štai sužinau, kad 1945m. rugsėjo viduryje juos išvežė su nepilnamečiu jų sūnumi Romu ir su mano vos antrų metų sūneliu Jurgiuku. Žinią gavau, būdamas su Danieliumi prie Cimakavo. Kiek vėliau sužinojau, kad mano žmona pati prisidėjo prie tremiamos šeimos. Smūgio prislėgtas, daugiau kaip dvi savaites niekur nėjau, nesiteiravau, kaip vyko ištrėmimas. Daugiau galėjo žinoti uošvių giminės Leipalingio valsčiuje, bet nesileidau į Užnemunę. Ginklo draugai Pūščioje buvo pakrikę, ruošėsi žiemai. Nenorėjau trukdyti žmonos giminių Dulgininkuose ir Kmieliavoje. Pagalvojau, kad lengviau bus išsilaikyti savame Druskininkų krašte drauge su Danieliumi ir Sakalu. Lėmė ir tai, kad nuo Cimakavo buvo arčiau Kazimieraičio vadavietės. Maniau, kad geriausia pasiduoti žalojo priegebščio likimui ir kuo atviriau dalyvauti ginkluoto pasipriešinimo veikloje.

Šeimą išvežus, man neturėjo reikšmės didesnis slapstymasis. Tiesa, buvo

dar mano tėviškės šeima: motina Švendubrėje prie Druskininkų, du jaunesni broliai ir sesutė gimnazistė. Kažkaip nepagalvojau, kad ir jiems gresia pavojus. Druskininkų NKVD žinojo, kad nesu pasitraukęs į Vakarus, o likęs Lietuvoje slapstausi, galbūt kur nors padirbtais dokumentais esu įsidarbinęs. Užnemunėje jaučiausi saugus. Žmonės buvo vieningi ir susipratę, bet vis dėlto... Kartą 1945m. vasarą mus, einančius su Vieciūnų mokytoju per Liškiavą, pamatė viena druskininkietė, labai neaiškos padermės, viena iš tų, kurios slampinėja po Užnemunės kaimus, spekuliuoja ar pan.

Matyt, po to Druskininkų NKVD įsigėdė kaip nors prikalbinti mane legalizuotis. Buvo iškviestas mano uošvis, tačiau jis išsigynė mane matęs ir iš viso ką nors apie mane žinąs. Pažadėjo, kad pasistengs sužinoti ir pasikalbėti. Mano uošvis Mankelevičius, Druskininkų lietuvis, karą praleidęs rusų armijoje, matęs Rusijos revoliucijas, gerai žinojo bolševikinės padermės suokimą. Aš taip pat iš patyrusių žmonių žinojau apie NKVD pinkles. Man pasirinkimo nebuvo.

Geresnės žinios

Spalio pradžioje mane susirado brolis Pranas. Atnešė šiltų baltinių ir aprangos žiemai. Ir geresnių žinių. Šeima ištremta didžiojoje Alytaus apskrityje (anuo metu) iš Druskininkų valsčiaus į Simno valsčių. Ne į Sibirą, o Lietuvoje į kitą vietovę už 60 km. Keistas, tiesiog nesuprantamas ištremimas. Be dviejų šeimų iš Druskininkų, buvo atvežta tremtinių nuo Jonavos ir Panevėžio. Apgyvendino paprasčiausiose gyvenamose ir negyvenamose Simno plytinės ir puodų daryklos patalpose. Tremtinius saugojo milicija, bet ne per stipriausiai. Pas ištremtuosius galėjo lankytis giminės. Ir vežimas į ištremimo vietą buvo keistas. Buvo pavarytos dvi pastotės iš Ratnyčios. Tremiamiems leido daugiau pasiimti, uošviai išsiprašė pasiskersti kiaulę. Pavarytiems su pastotėmis buvo įsakyta vežti juos į nurodytą vietą ir saugoti, kad nepabėgtų – už pabėgimą vežikai būsią atsakingi. Šiam uždaviniui, atrodo, neatsitiktinai buvo pasirinkti užsiregistravę Bronius Damulevičius (buvęs Druskininkų būryje Kelmas) ir Sakalo brolis Vladas Damulevičius. Vežimai pajudėjo iš Druskininkų jau į pavakarę. Pirmą dieną netoli tenuvažiavo. Grūto kaime pas Karlonus nakvojo. Kitą dieną važiavę per Merkinės tiltą, Guobinių kaime, prie Žaliamiškio, pas uošvių gimines Lukoševičius apsistojo nakvynei. Čia

prie tėvų ir vaiko atskubėjo mano žmona. Trečią dieną toks tremtinių "ešelonas" pasiekė Simną, kur laukė jau pristatytos trėmimo bylos. Mano žmona buvo prirašyta prie Mankelevičių-Suraučių represuotos šeimos.

Tokia tremtis stebino ir vertė spėlioti. Buvo grasinama Sibiru šeimoms, kurių nariai nepasinaudojo "amnestija". Tikėtasi, tik kiek vėliau, masinės tremties, kokia nusiaubė visą kraštą aną juodą birželio savaitę 1941m. Buvo apie ką pagalvoti. Tvyrojo nuomonė, kad bus ir didysis trėmimas, tada į tolimą kelionę bus paimti ir vietinio trėmimo žmonės. Bet dar gyventa viltimi, kad Sovietai, kaip Vakarų aljanso sąjungininkai, bus priversti bent kiek laikytis žmoniškumo. Vienu metu kilo mintis pasileisti per partizanų būrius iki Simno ir aplankyti ištremtą šeimą. Gal ten pasitarti ką daryti? Nutariau anksčiau nueiti į Dulgininkus ir pas žmonos tetą Jurkonienę ir jos vyrą Antaną sužinoti, ką jie žino ir ar nesirengia kuo nors padėti. Žygis įprastas, tik su spalio dargana ir be ryšio su Pūščioje išsisklaidžiusiais būriais.

Mano žmonos giminės buvo jau apsilankę Simne, drauge su dėdės kun. Jono Mikučionio siųstu žmogumi. Dėdė tuomet klebonavo Žasliuose, siuntė paramą ir prašė kuo daugiau padėti ištremtiesiems, o gal ir jų pabėgimą suorganizuoti. Grįžau į pasirinktą užuovėją dar labiau nusiraminęs, su viltimi, kad gal ir teks pamatyti savo šeimą. Netrukus gavau žinią per brolių Praną, kad šeima jau Dulgininkuose. Įvyko taip: į pavakarę prie Simno privažiavo du vežimai ir palaukė, kol gerokai sutems. Daiktai buvo jau anksčiau išnešioti į plytinės pakraštį prie miško, o sutemus visi penki tremtiniai susėdo į vežimus ir per naktį pasiekė savo būsimą užuovėją prie Seiros. Ačiū Dievui – pabėgo! Dabar daug kas stebisi, kaip per svetimus, nepalankius žmogui kraštus pasisiekė pabėgti. Koks buvo ištėmimas, toks ir pabėgimas.

Liko rūpestis, ar pabėgėliai nebus smarkiai paieškomi. O kur, jei ne pas gimines netolimuose kaimuose už Nemuno. Juk Druskininkuose buvo žmonių, kurie galėjo sovietiniams organams pranešti. Bet didelio triukšmo nebuvo, nepastebėta didesnių pastangų pabėgėliams ieškoti. Galbūt laikinai užgožė tremties atgarsiai. Mano uošvis buvo pasiturintis ūkininkas ir šiaip neblogai miestelyje gyveno. Apiplėšti žmonės tremties priedanga sovietų pareigūnus viliojo. Stribai ir kiti valdžios atstovai susibarė, nepasidalydami grobio. Priėjo prie muštynių, bemaž iki ginklų panaudojimo. Buvo suėmimų, rodos, ir byla grobstytojams buvo iškelta. Tokios tremties atgarsiai buvo visokiausios kal-

bos: esą tremtis buvo pasiplėšimo tikslu, mat Mankelevičiaus žentas žadėjęs legalizuotis, tada nebūtų dingsties trėmimui, todėl reikėję paskubėti. Deja, godiems sribams ir sovietinės valdžios pareigūnams tai neišėjo į gera.

Nusiraminęs neskubėjau pamatyti šeimos. Pasistengiau perduoti žinias nuo savęs, kad esu atgavęs lygsvarą, gerai ir saugiai jaučiuosi, pasimatysime tinkamesnėmis sąlygomis. Užnemunėje įgulį ir sribų siautėjimai tęsėsi. Druskininkų-Marcinkonių plote buvo daug ramiau. Turbūt buvo manoma, kad du, čia veikę miškinių būriai išnyko, tik šiaurėje – Perlojos ir Ūlos link dar liko didesnis ginkluotų partizanų judėjimas.

Skaudus įvykis

Grįždamas iš Dulgininkų į Cimakavą, užtrukau keletą dienų. Reikėjo aplankyti tėviškę Švendubrėje. Teko praleisti dieną ir pemaqvoti vienoje Jaskonių kaimo sodyboje, pas bičiulį mokytoją T., su kuriuo mus siejo pagrindžio veikla prūsiškoje vokiečių okupacijoje. Žinojau, kad šiame kaime, lietuviško ploto pakraštyje, prie sienos su Baltarusija, retkarčiais apsilanko lenkų partizanai. Į pietus Ašužos link ir iki Gardino, į rytus Pariečės linkme veikė karininko, slap. Niemen (buv. teisės studentas, ats. poručnikas Miečislav Nedzinski, kilęs iš Druskininkų), vadovaujamas būrys. Niemen su AK padaliniu, buvusiu pogrindyje per visą vokiečių okupaciją, frontui praslinkus, pasitraukė į Lenkiją. Gal skubėjo sukilusiai Varšuvai į pagalbą, bet įstrigo Baltstogės apylinkėse. Ten, neradęs atramos žmonėse ir įsitikinęs, kad iš viso Lenkijoje greit bus susitvarkyta su pasipriešinimu sovietų okupacijai, grįžo į savo plotą Pagardinėje. Prisidėjo prie vyrų, besislapstančių nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. Niemenui ir padidėjusiam jo būriui patiko atkaklus lietuvių ginkluotas pasipriešinimas ir daugumos gyventojų aktyvi parama laisvės kovotojams. Sekdami lietuvių pavyzdžiu, turėdami gerą paramą savame plote, stipriai laikėsi, pasivadinę tiesiog lenkų partizanais. Turint tokią kaimynystę, rūpėjo užmegzti ryšius. Diena Latežeryje, diena Kermušijoje. Savas pas savus – gera ir saugu, beveik kaip svečias.

Danielius nerimavo. Kai grįžau, mane sutiko džiaugsmingai ir čia pat su priekaištu, kad ilgai užtrukau, o buvau reikalingas – Kazimieraičio paieškomas. Mane norįs paimti į partizanų Karo lauko teismo sudėtį. Nustebau. Štai ką papasakojo Danielius. Buvo teisiami trys partizanai, tikriau: buvę partiza-

nai, bet virtę plėšikais, girtuokliais. Jie tiesiog terorizavo sodybas ir kaimus naktimis ir dienomis. Anksčiau juos pažinau. Neminėsiu tiksliau, kas jie. Negarbingai neteko gyvybių. Gal išlikę jų šeimų nariai, jų atžalos ir nežino tikro tų vyrų likimo. Netinka drumsti ramybės dėl jų suklydimo tais labai sunkiais 1945m. rudens mėnesiais, bet negalima nutylėti paties fakto, jaučiant pareigą paliudyti ano meto tikrovę. P.V. kilęs iš šilinių Dzūkijos, nepaisė tėvų ir visuomenės drausmės. Nebuvo linkęs paklusti ir partizaniškai drausmei. Likęs savo apylinkėje vienas, nesidėjo prie kurio nors kito būrio ar partizanų vadovybei pavaldžios grupės, o slankiojo vienas, nežinia kaip susidėjo su dviem iš Užnemunės. Vienas jų buvęs Pūščios būryje, kai traukdamas iš Vokietijos įvairiais būdais, iš transportų į Rusiją pabėgė. Turbūt niekas nežinojo jo pavardės, o buvo slapyvardžiu Barsukas. Pūščios būriui išsisklaidžius, susidėjo su jaunu vyruku iš vieno kaimo kairiajame Nemuno krante. Abu laikėsi Druskininkų valsčiaus plote, pasiekdavo Marcinkonių valsčiaus kaimus. Dešiniajame Nemuno krašte buvo daug ramiau. Druskininkų ir Kabelių būrių jau nebuvo – tai ir NKVD gerai žinojo. Barsukas ir tas jaunas vyrukas

Dainavos apygardos partizanai. 1946m. žiemą

A. susipažino su būsimuoju vadeiva P.V.

Taigi tas nelemtas trejetas taip įsismagino savavaliauti, kad nusiaubti žmonės pradėjo ieškoti ryšio su tikrais partizanais – šaukėsi apsaugos nuo skriaudų, o labiausiai nuo pavojų užtraukti nelaimės iš NKVD pusės.

Klausiausi Danieliaus pasakojimo, kaip iš kaltinamojo akto, nes jam teko būti partizanų Karo lauko teismo sudėtyje. Ir aš, ir jis anksčiau, nežinojome, kas aplinkui dedasi. Pavojus iš tikrųjų buvo labai didelis.

Druskininkų-Marcinkonių plote prie Rudnios kaimelio buvo Kazimieraičio būstinė su trijų kovotojų apsauga: Eglis, Žilvitis ir Karklas. Ir su Briedžio grupele šalia. Keli Marcinkonių Pamerkio vyrai laikėsi su merkiniškiais, dar kiti – su Perlojos būriu, Gražuolio grupė – tolimame valsčiaus pakraštyje. Eglį ir jo vyrus pirmiausia pasiekė neramios žinios. Pranešė apie tai Kazimieraičiui. Gavo įsakymą surasti P.V. su jo bendrais ir griežtai įspėti, kad liautųsi savavaliavę ir kenkę žmonėms ir partizanams, pareikalauti prisijungti prie kurio nors organizuoto būrio. Nepažadėjo paklausti įspėjimo ir reikalavimo, aiškindami, kad jau nėra damaus partizanų sąjūdžio: vieni šiaudadūšiai pakluso amnestijai, kiti – kinkas drebina ir lenda į žemę, o tik jie drąsuoliai ir pasiryžėliai žūti, bet iki to nori triukšmingai ir gerai pagyventi. Patys žmonės, pažinoję V.P., gražiuoju kalbino laikytis kaip pridera tikram kovotojui ir padoriam kraštiečiui. Aiškino, kad partizanai, nepaisant sunkumų, gerai veikia, eina partizaninė spauda, lapeliai su informacijomis ir nurodymais, kaip apsaugoti nuo priešų siautėjimų. Nieko nepadėjo Egliaus perduoti Kazimieraičio įspėjimai ir reikalavimai paklusti partizanų vadovybei. Ėjo žinios, kad girtuokliavimas ir savavaliavimas nesiliauja, dar blogiau: į žmonių įspėjimus ir aiškinimus, kad tikrieji partizanai neteks pagaliau kantrybės ir bus priversti imtis griežtų priemonių, vadeiva P.V. gyrėsi, nieko nebijęs, galės susitvarkyti su bet kuo, net su pačiu Kazimieraičiu. Pritrūko kantrybės – pavojus buvo per didelis, tiek drausmingiems kovotojams, atlaikantiems sunkią padėtį, tiek žmonėms, su pasiaukojimu remiantiems Lietuvos partizanišką kovą.

Partizanų Karo lauko teismas, kuriame buvo ir Vanago atstovas, neturėjo abejonių visų trijų atžvilgiu. Kazimieraitis, vadovavęs teismui, buvo sunkiau įtikinamas, ar taikyti tą pačią bausmę visiems trimis. Kaip kariškis, turėdamas labai sunkų ir atsakingą kovos organizavimo ir vadovavimo uždavinį, žinojo, kad partizanų sąlygomis griežčiausi sprendimai neišvengiami,

bet šiam kilniam žmogui sunku buvo su tuo susitaikyti. Jis svyravo dėl nuosprendžio anam jaunuoliui A., kuris buvo įtrauktas į nusikaltimą dviejų sumitusių ir labiausiai atsakingų iškrypėlių. Galbūt norėjo, kiek palaukęs, ir mane įtraukti į teismo sudėtį. Buvau to krašto žmogus, geriausiai pažinęs P.V., anksčiau už kitus pažinęs Barsuką Pūščios būryje. Tikėtasi, kad būsiu žinojęs daugiau ir apie A. ir jo šeimą mano tėviškės ne per toliausioje kaimynystėje, tik už Nemuno. Eglis reikalavo skubaus ir griežto sprendimo, tikindamas, kad ir tokios aukos yra ir bus neišvengiamos tvarkai ir drausmei išlaikyti, svarbu ir tai, kad partizanus remiantys žmonės to primygtinai reikalauja. Nuosprendis buvo toks, koks tik neišvengiamai ir galėjo būti. Visiems trims vienodas.

Nusikaltėliams suimti ir bausmei vykdyti buvo atkviesta Nevėžio vadovaujama grupė iš Užnemunės. Nelengva buvo surasti nuteistuosius. Tačiau Eglis gerai veikusi žvalgyba, greičiausiai Briedžiui padedant, susekė visus tris, kiekvieną kitoje vietoje. Barsukas buvo suimtas prie Šunupio, arčiau Cimakavo. Ar tik ne Šklėriuose surado P.V., neprisimenu kur ir kaip susekė A. Kur buvo suimti, ten netoliese sušaudyti ir palaidoti.

Pirmas toks įvykis Džūkijoje. Mudviem su Danieliumi tuo labiau slogus, kad tai pasitaikė mūsų mielame šilinių krašte. Po teismo įvyko pasitarimas, ar apie partizanų Karo lauko teismą pranešti Šarūno ir Merkio rinktinėms ir trečiajai rinktinei. Prieita išvados, kad nėra jokio reikalo. Reikėjo šalinti nesėkmes ir nuoskaudas, darbų daug, ruošiantis žiemai.

Po "demobilizacijos"

Visaip buvo vadinamas pasinaudojimas sovietų paskelbta "amnestija". Labiau prigijo apibrėžimas registracija. Likę žaliojoje rikiuotėje vadino tai "demobilizacija", "daline demobilizacija", ginkluotų kovotojų sumažėjimą aiškinant taktikos keitimu, išlaikant dalį vyrų pagrindyje.

Druskininkų-Marcinkonių plotas buvo labiausiai "demobilizacijos" apimtas. Iš trijų kovos būrių liko tik trečias, vėliau susikūręs Gražuolio būrys, neskaitant mažų grupių po kelis vyrus Marcinkonių valsčiaus pakraščiuose, kurie laikėsi su Merkinės ir Varėnos ploto būriais. Partizanų pajėgos Marcinkonių ir Druskininkų valsčiuose turėjo organizacinį pavadinimą Merkio rinktinės II grupė, kurios vadu buvo j.ltn. Edvardas Juknaitis, slapyvardžiu

Šarūno rinktinės partizanai rengia pasalą

Juozaitis. Dabar grupės buvo nebelikę, taip bent atrodė. Nebuvo pastebimo partizaninio judėjimo. Tikėtasi, kad tas apsiraminimas, kad ir nesiderinantis su kovos dvasia, galėjo būti, kita vertus, užnugariu kovos būriams iš kaimyninių plotų ir, svarbiausia, Kazimieraičio veiklai.

Apie tai galvota ir kalbėta, artėjant antrajai žiemai ir laukiant stipresnių priešo veiksmų. 1944-1945 metų žiema praėjo vykstant karui, ši žiema jau kitomis sąlygomis, – taip samprotauta, – sovietai galės sutraukti daugiau jėgų, vykdyti nepalaujamas operacijas. Taip pat buvo manoma, kad sovietai neskubės su masinėmis operacijomis, o skirs daugiau dėmesio šnipų ir provokacijų organizavimui.

Apmąstymų, svarstymų, dvejonų metu teko susidurti su lengvabūdiška, neracionalia veikla. Į Cimakovą atklysdavo Šernas (Šerkšnas) ir Daktaras, apie kurį girdėjome, kad yra Merkio rinktinės vado Vanago bendražygis, Alytaus mokytojų seminarijos dėstytojas, pavasarį kartu išėjęs į partizanų gretas, norėdamas sustiprinti partizanų vadovybę. Girdėjome, kad kaip Vanago pavaduotojas dalyvavo kelių partizanų būrių mūšyje su stambiais sovietų

daliniais Varčios miške. Su Doktoru teko anksčiau susitikti Kazimieraičio aplinkoje. Šemo anksčiau nepažinojome, negirdėjome. Taigi tas, dabar pažintas Šemas reiškėsi kaip buvęs pirmas partizanų sąjūdžio Marcinkonių-Druskininkų plote vadas, tokiu ir dabar teisėtai paliekąs. Danielių ir mane stebino, kad apie tokį niekas nebuvo žinojęs. Kiek vėliau, besiteiraujant ir tyrinėjant, paaiškėjo, kad jis buvo mokytoju Merkinėje ir mokytojoavo iki mokslo metų pabaigos, veikė tenyškščiame pogrindyje, ėmėsi teoretiškai organizuoti jam skirtame plote. Iš jo veiklos tik tiek buvę, kad 1945m. pavasarį buvo užmezgęs ryšį su Kazimieraičiu, dar turėjusiu savo vadavietę prie Kabelių, susisiekė tada, kai vietiniams partizanams vadovavo j.ltn. Juozaitis. Matyt, Kazimieraitis buvo pripažintas kaip vienas iš pradininkų ir numatytas organizaciniam suvienijimo darbui. Deja, šiam procesui jau vykstant, apie Šemą nebuvo girdėti. Dabar jis prisistatė kaip teoretikas, bet nieko nekalbėjo apie konkrečią veiklą.

Ne tai buvo įtartina ir ne tai labiausiai nepatiko mudviem su Danieliumi. Šemas (Šerkšnas) ir Doktoras pakiliai kalbėjo apie bendrą kovos vadovybę Vilniuje, kad tas aukščiausias pogrindžio organas labai gerai ir plačiai veikia, turėdamas ryšius su kovos būriais bei didelių teritorijų ginkluotų vyrų junginiais, skubiai jungia visus į bendrą viso krašto karinę vadovybę. Rengėsi vyksti į Vilnių ir užmegzti ryšį kovojančios Dzūkijos vardu. Lankėsi pas Šernui jau žinomus asmenis ir naujai įtraukiamus į pogrindį. Iš šio ploto nusižiūrėjo susisiekimą su Vilniumi, buvo mezgamas ryšių pasikeitimas. Iš Senovės stotelės, Marcinkonių stoties buvo prieinamiausias susisiekimas traukiniu.

Netikėjome ta bendra pilietiška pogrindžio vadovybe Vilniuje ir kad įmanomas būtų sklandus ir saugus viso krašto partizaninių jėgų pavaldumas tai vadovybei. Jeigu tokia būtų susikūrusi, tai tektų atsiliepti į tai labai kritiškai. Per didelis neatsargumas. O kas žino, ar tai nėra prieš paspėstos pinklės. Šemui ir Doktorui nepatiko mudviejų samprotavimai ir perspėjimai. Bendros kalbos nebuvo. Mums rūpėjo kuo ilgiau išsaugoti vertingiausių žmonių užnugarį. Nebuvo reikalo įtraukti kuo daugiau žmonių į raizgų pogrindžio tinklą.

— Neatsakingi perėjūnai, — tokia susidarė mudviejų nuomonė. Labai neaiškūs buvo jų užsimojimai — nesiderinantys su racionali galvojimu ir gilios konspiracijos dėsniais.

Pas Kazimieraičį

Buvo jau lapkritis. Ateidavo Sakalas nuo rinktinės vado Vanago. Palikęs spausdinių ir gerai įsidėmėjęs mūsų suteiktas žinias, vieną dvi dienas pailsėjęs su mumis – išvykdavo atgal. Be mudviejų, jis buvo trečias iš II grupės pirmojo būrio – tiek telikusių. Kaip ir anksčiau, būriui sumažėjus, laikėsi jis su merkiniais prie Vanago vadavietės, vykdydamas jam skirtus uždavinius. Taip jau buvo nuspręsta iki pavasario. Pakeliui atnešdavo žinių nuo Egliaus pagal ryšio tvarką su Kazimieraičio vadaviete.

Aš ir Danielius, naudodamiesi ilgėjančiomis naktimis ir pakenčiamu oru, aplankydavome ryšininkus, veikiančius partizanų žvalgybai ir kontržvalgybai. Buvo pasiaukojusių ir sumanių vyrų, kurie stebėjo NKVD ir kitas tarybines įstaigas, sekė, koks kariuomenės dalinių judėjimas, kokius žmones šaukia "pasikalbėjimams", kas buvo sulaikomas ir netrukus paleidžiamas, kas girdėti mokyklose, kokia žmonių nuotaika, kokios kalbos. Buvo renkamos žinios, kur ir kaip veikia lenkų partizanų karininko Niemen būrys. Atkreipė dėmesį lenkų taktika: nejudėti, nesirodyti didesniu kovotojų būriu, nebent tik dieną, skleisti žinias, kad lenkų partizaninis sąjūdis nyksta, daug pasitraukia per sieną į Lenkiją. O tuo tarpu veikdavo mažos grupės po kelis žmones, kurie netikėtai užklupdavo ir sunaikindavo nemažai aršiausių sovietų pareigūnų. Baltarusijoje buvo dar daugiau tamsių, prasigėrusių sovietinių pareigūnų, jų siautėjimas buvo didesnis negu Lietuvoje, vis dažnėjo išprievartavimų.

Šaukiamų į NKVD, suimamų ir po kelių dienų paleidžiamų vis daugėjo. Pašauktasis buvo įkyriai kalbinamas bendradarbiauti. Iš to teko daryti išvadas. Toks sovietų aktyvumas kėlė nerimą ir vertė dar akyčiau sekti, kas "priešo stovykloje".

Ruošmės žiemai. Pagaliau buvo pasirinkta žeminei vieta, galvojant, kad avariniu atveju ji tiktų ir Kazimieraičiui bei štabui. Medžiaga statybai buvo ruošiama visai kitur. Baigiant ruošti slėptuvės medžiagą, nuo Kazimieraičio atėjo kvietimas apsilankyti, susisiekus žinoma tvarka su Egliu. Išvykau kitą dieną į pavakarę. Lūkuriuodamas sutartoje vietoje, patikrindamas ženklus, sulaukiau Egliaus jau pradėjus temti. Vedė jis mane į vadavietę laikinoje žeminyje. Iš gana tankaus pušyno įvedė į degimą. Ėjome per plačią, atvirą plynę, vietomis priartėdami prie miško ir krūmų. Staiga Eglis sustojo ir tarė:

– Tai čia – Ir liepė ieškoti slėptuvės.

Prietema buvo dar tiek vaikai, kad galėjau kruopščiai išžvalgyti nurodytą vietą, bet nieko nepastebėjau. Pagaliau pats Eglis parodė dangtį ir vėdinimo angą bei radijo anteną ne visai sudegusiuose stuobriuose, šakų, nuodėgulių raizgynė. Derėjo pagirti vietos pasirinkimą.

Davus ženklą, atsivėrė anga. Nusileidome į vidų. Vietos buvo nedaug – laisvai keturiems asmenims, o jei daugiau ar kokiam darbui – labai ankšta. Be to, čia buvo radijo imtuvai ir spausdinimo priemonės. Be Kazimieraičio, žeminėje buvo dar vienas asmuo, bet ne iš mūsiškių šilinių, nors anksčiau matytas. Pirmiausia pasikalbėjome apie mūsų buities reikalus, apie mano šeimą. Kazimieraitis džiaugėsi, kad pasisėkė pabėgti iš trėmimo vietos. Po kuklios vakarienės pasakė dėl ko mane kvietęs, būtent – klausyti radijo laidų iš užsienio. Kazimieraitis, kaip inžinierius, pats priderino iš kariškių gautą imtuvą, ir laidų iš užsienio galima buvo klausytis. Kazimieraitis geriausiai mokėjo prancūzų kalbą, bet negalėjo ištisomis valandomis sėdėti prie radijo, nes laukė kiti darbai. Todėl ir pasikvietė mane. Taigi pabandžiau klausytis vokiečių, rusų, lenkų, o iš bėdos galėjau jau suprasti ir anglų kalbą. Nebuvo nieko įdomaus, nieko paguodžiančio. Jokios pagalbos kovai, net be ženklesnio politinio dėmesio. Apie tai kalbėjomės. Kazimieraitis užsimindavo apie gyvybinį reikalą užmegzti ryšius su mūsų išeivija, per ją belstis į Vakarų sąžinę-priminti Atlanto chartijos nuostatus ir jų vykdymo pažadus. Tokių bandymų ieškoti ryšių jau buvo iš Tauro apygardos Suvalkijoje. Supratau, kad Kazimieraitis, nepaisant vis didėjančių sunkumų, gyveno palankesnių tarptautinių įvykių lūkesčiais. Negalima buvo nepritarti jo pastangoms lietuvių tautos ginkluotą pasipriešinimą padaryti svarių politiniu veiksmu, tvarkant pokarinę Europą ir visą pasaulį Atlanto chartijos pagrindu. Laisvė ir tautų apsisprendimas – du labai galingi žodžiai. Toji samprata, tie lūkesčiai ir palaikė ginkluotos kovos dalyvius, pasiryžusius bet kokioms aukoms siekiant šio tikslo.

Tris, gal keturias dienas buvau pas Kazimieraitį. Su Egliu, Karklu, Žilvičiu išeidavome į jų žaliuosius prieglobsčius. Vaikščiodavome nedidelio, bet kalvotose vietose giliai įsirėžusio, vietomis labai vingraus Skroblo upelio pakrantėmis. Eglis pasakojo apie statomą naują žeminę vadavietei – erdvią, geroje vietoje, kuri padės palaikyti ryšį kiekvienu metu, bet kokiomis žie-

mos sąlygomis. Atrodė, žmonių likę nedaug, tačiau vadavietės statyba vyko sparčiai.

Atsisveikinome. Sutarėme antrą (atsarginį) ryšį su Egliu. Per vieną ryšininką Randamonių viensėdžiuose, arčiau Cimakavo. Kazimieraičio vyrai ir kažkas nuo Vanago dabar kaip tik ėjo Šunupio linkme. Ėjau su jais, nutaręs pakie-
minėti Randamonyse. Paryčiui buvau prie Cimakavo, susiradau Danielių.

Beveik savaitę užtruko žeminės statyba ir jos įrengimas. Neturėjome kitų reikalų, kaip tik rengtis žiemai. Kiek nustebome, išgirdę, kad yra svarbus ryšys. Buvo atėjęs Sakalas nuo Kazimieraičio. Su juo du merkiniškai vyrai, kuriuos pažinojau. Vienas jų, slapyvardžiu Bevardis, (ar ne jauniausias iš keturių brolių partizanų Ivanauskų) iš Gudakiemio už Merkinės, o antras Jūrininkas – alytiškis, jaunas mokytojas, kartu su A.Ramanausku-Vanagu išėjęs į žaliąją rikiuotę. Ėjo jis atsakingas pareigas Merkio rinktinės vadovybėje ir vykdė aukštesnės vadovybės uždavinius, plečiant ryšius su gerai organizuotu partizanų sąjūdžiu Suvalkijoje ir kovos būriais šiaurės-vakarų Dzūkijoje. Buvau daugiau girdėjęs apie Jūrininką, žinojau jo pavardę

Šarūno rinktinės partizanai žygyje

(A.Perminas) ir apie tragediją jo šeimoje, ištikusią 1941m. birželyje, prasidėjus karui. Jūrininkas ir Sakalas pranešė man Kazimieraičio pasiūlymą: eiti emisaru per sieną, pirmiausia į Lenkiją, o Lenkijoje įsitvirtinti ir laukti tolesnių uždavinių. Mat aš gerai moku lenkų kalbą, pažįstu lenkus, sugebėsiu verstis, be to, turiu mokslo draugų Suvalkų trikampyje apie Punską ir Seinus. Jų padedamas, galėčiau užmegzti ryšius ir toliau. Likau vienas kokiam pusvalandžiui apsigalvoti. Supratau reikalą, bet mano atsakymas buvo neigiamas. Prašiau perduoti Kazimieraičiui mano teisinimąsi, kad esant mano šeimos dabartinei padėčiai, negaliu jos palikti, juo labiau kad reikėtų išvykti nedelsiant – iki Kalėdų. Iš pasikalbėjimo suvokiau, kad ryšiams su užsieniu numatyta siųsti atstovus iš Tauro apygardos ir iš pietų Dzūkijos. Emisaru į užsienį taip pat buvo numatytas Neravų mokytojas Juozas Kalpokas. Mano per ryšininkus žodžiu perduoto atsisakymo užteko. Ilgai abejočiau, kaip priderėjo apsispręsti.

Sniego priedangoje

Žeminė buvo baigta. Lapkričio pabaigoje stipriai pašalo. Reikėjo tikėtis sniego. Dar judėjome, žmonėjomės, naudodami laikiną būstą Cimakavo prieglobstyje, Latežerio, Kermušijos, Mašnyčių kryptimi. Nuo kaimelio prasideda pelkėtas lapuočių miškas, vietomis aukštaūgiai brūzgynai, toliau – atvirų pelkių ir siaurų rėvų juostos, viena kita didesnė sala. To ploto buvo gana daug, su patogiais išėjimais į sausus miškus. Pakenčiamomis oro sąlygomis dažnai pasinaudodavome Džano daržinėle, kurioje buvo sudėta šieno iki pat stogelio kraigo. Pašalus šeimininkas – vienas iš Jaskonių kaimo Jaskelevičių atvažiuodavo rogėmis šieno. Įmantriai įrengtame "miegamajame" ramu ir patogu – bet ne žiemos metui.

Sniegas ramiai klojo žemę ir miškus. Einant į naują būstinę, likdavo pėdsakai, bet neilgam. Pernakvoję ir rytą pakėlę žeminės dangtį, pamatėme storą lygią sniego dangą, baltai žalią miško parėdą. Pirma mintis: ar ilgai teks tūnoti žemėje. Prisimenu Danieliaus pastabą:

– Esame kaip povandeniniame laive, tik neturime periskopo.

Vietą žeminei buvome pasirinkę sausame, kiek kalvotame pušyne. Ne toliau kaip pusantro kilometro nuo Cimakavo, prie kelio iš Randamonių į Margionis ir atsisakojimo į Šklėrius. Iki Šklėrių pamiškio viensėdžių gal kokie

keturi kilometrai, iki pirmųjų Randamonių sodybų trys kilometrai. Buvo aiškiai girdima, kas vyksta Cimakave. Vėjui atsikus, pasiekdavo gana aiškūs garsai nuo kitų dviejų artimiausių gyvenviečių. Cimakavas buvo geriausiai girdimas, ypač kam nors apsilankius: šunų lojimas teikė tikslios informacijos. Be to, buvo girdimi su gyventojais sutarti garsų ženklai. Su dėkingumu tenka prisiminti mūsų ano meto šunis sergėtojus. Jie labai nemėgo valdiškų žmonių, lojo ant jų be perstojo. Prisimenu marcinkoniškių moterų dainos žodžius: "Ko ant kiemo šunys loja, kai policija atjoja". Kalba apie lenkų policiją. Įdomu, kad tie mūsų keturkojai sergėtojai skyrė ginkluotus: kas savas su ginklu, o kas sovietinių įgulų ar skarmaluoti stribai. Taip buvo. Gal vertėtų aniems talkininkams (ne kabutėse) kur nors kokį paminklėlį pastatyti.

Ėjo dienos. Krito sniegas, retkarčiais pustė. Garsai iš gyvenviečių liudijo ramybę. Galima buvo išeiti į miško keliukus ir į pagrindinius kelius. Neskubėjome į "didįjį pasaulį". Nenuobodžiavome. Turėjome knygų, aš buvau atsinešęs medžiagos tolesniam anglų kalbos pasimokymui.

Savaitės pradžioje, prieš Kūčių vakarą, Danielius užsiminė, ar nebūsimanti sugalvojusi jo žmona atvažiuoti iš Vilniaus į Cimakavą, kaip vasarą buvo žadėjusi. Klausėsi dieną kitą kaimelio garsų, bet buvo ramu. Pagaliau į pavakarę išsirengė pats vienas. Buvo sutarta, kad greit grįš arba duos ženklą. Nuėjo ir pradingo, neduodamas jokios žinios. Pradėjau nerimauti, apsigalvojau ir pats išeiti. Apėjau kaimelį iš miško pusės, priėjau prie pat Eleonoros S. namo. Ramu. Languose šviesos, girdėti linksma kalba – moterų kvatojimas ir Danieliaus balsas. Įžengiau net nesibeldamas ir užsipuoliau kaltininką, kad pamiršo mane, bet paskui viską pavertėme juokais. Jo žmona – graži, inteligentiška moteris, abu su Povilu buvo žavi pora, turėjo du vaikus.

Išgirdome apie Merkinės puolimą gruodžio 15d. Tačiau po šio partizanų žygio didesnių prieš operacijų nebuvo, nors tikėtasi.

Kalėdų šventės buvo ramios ir nuotaikingos, kaip šeimos pastogėje.

Sausis taip pat ramus. Lyg ir nejauku: tyla prieš audrą. Sugalvojome nuvykti į Šklėrius pas mokytoją Petrą Večkį. Jis turėdavo vertingų žinių, galima buvo pasitarti, apsvarstyti padėtį. Čia gimęs ir augęs, Vilniaus krašto veikėjas, žmogus atkaklus, ne kartą lenkų sulaikytas, tardytas ir kalintas - buvo dvasinė atrama savo kraštiečiams.

Išėjome ir turėjome grįžti nuo pusiaukelės. Kelią pastojo vilkų ruja. Pir-

mas kaukimas, antras kaukimas, o toliau -atsiliepia daugybė balsų jau arčiau. Gūdu. Kiek paėję Margionių keliu, netoli išsišakojimo į Šklėrius, pamatę šmėkčiojančius vilkų šešėlius, sugrįžome atgal. Paskui ėjome porą dienų vėliau, šį kartą sėkmingai. Pasižmonėjome Šklėriuose, pasisvečiavome pas mokytoją Večkį. Jis papasakojo, kas dedasi pasaulyje, kas Lietuvoje ir kas mūsų apylinkėse. Mokytojo kaimynystėje pas savo tėvą Svirskį buvo atėjęs Linas, Berankis, nes netekęs plaštakos. Tas Šklėrių Svirskis turėjo brolių kunigą nepriklausomoje Lietuvoje. Kunigas buvo paėmęs auginti ir leisti į mokslus jo vyresnįjį sūnų Praną. Jau baigiant medicinos studijas, Pranui teko išeiti į partizanų gretas. Laikėsi prie Vanago, dažniausiai su Jūrininku. Linas papasakojo apie Merkinės puolimą. Pats dalyvavo kaip eilinis kovotojas, nors buvo labiau reikalingas kaip medikas. Buvęs arčiau Vanago ir Kazimieraičio štabo, viską gerai žinojo apie puolimą.

Grįžome kita linkme. Nustebome susitikę su Liepa Latežeryje. Jis ar ne su šešiais vyrais buvo įsitaisę žeminę arčiau Užpurvės kaimo, kuris jau Baltarusijos plote – prie pat sienos. Sutarėme susitikti kitą kartą. Po dviejų ar trijų dienų buvome Liepos svečiais. Bunkeris buvo gerai suręstas ir maskuotas aukštokame upelio šlaite, kuriuo retai koks žmogus ar žvėris praeidavo, erdvus septyniems, gerai ginkluotiems vyrams; vieta ir bunkerio paskirtis gerai apgalvota gynybos ir prasiveržimo atvejui. Turėjo gerą išėjimą upeliu iki Lato ežero. Jiems neteko dalyvauti Merkinės puolime, bet turėjo žinių, garsinančių Merkinę. Liepa gana kritiškai vertino tokio masto kovinį užsimojimą. Buvo sutarta dažniau laikytis drauge.

Sakalo apsilankymas - tiesioginis ryšys su vadovybe

Į sausio pabaigą pasirodė Sakalas. Atnešė mūsiškės propagandinės medžiagos, pagrindžio spaudos ir direktyvų dėl visuotinės partizanų akcijos – rinkimų į okupacinės valdžios organus ginkluotas boikotas.

Pirmiausia mus domino Merkinės įvykiai. Jau buvome daug girdėję, jau skambėjo dainos apie žuvusius didvyrius, sklido Merkinės puolimo legenda. Tarp pasižymėjusių drąsa ir sumanumu buvo ir mūsų Sakalas.

Keletą dienų praleido pas mus. Daug papasakojo. Sakalas atliko svarbų vaidmenį mobilizuojant partizanų pajėgas. Buvo tiesioginis štabo ryšininkas – žaibiškas pasiuntinys į būrius šiapus ir anapus Nemuno. Iš jo pasakojimo

Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės partizanai

susidarėme aiškų Merkinės žygio vaizdą.

Keturių kovotojų žūtis gruodžio 5d. prie Merkio ties Mardasavu merkiniešėje pusėje buvo ypatingai tragiška. Žuvo karininkas, su kuriuo Kazimieraitis siejo didelius planus, matė savo pagrindinį pagalbininką. Jie buvo užklupti dienos metu nedidelio Merkinės įgulos ir sribų būrio, kai rengėsi keltis per upę. Sningant priešas įsidrąsino leisti toliau į partizanų valdomą plotą. Įvyko dramatiška kova. Gal būtų buvę mažiau aukų, bet jau pačioje susirėmimo pradžioje buvo sužeistas karininkas Šarūnas. Puolė jį gelbėti Balinskas, kiti du kovotojai dengė ugnimi. Visi žuvo. Įvykis sukrėtė partizanų vadovybę ir visą Merkinės rinktinę. Atkirčio mintis kilo Kazimieraičio-Vanago štabe, troško ir reikalavo keršto merkiniešiai kovotojai. Reikėjo ką nors daryti įtikinimui, kad partizanai gyvuoja, kad kovos sąjūdis yra gerai organizuotas ir ginkluotas.

Sakalas turėjo tik pradinės mokyklos išsilavinimą, bet buvo labai inteligentiškas ir gerokai apsitrynęs jaunas vyras tiek tautine samprata, tiek kariniu patyrimu. Rengiant puolimą, žmonėse įvyko psichologinis persilaužimas. Pa-

kilo ūpas. Priešo kariauna, sribai ir sribautojai – sutriko. Daug kalbėta, kad Merkinės puolime dalyvavo ir lenkų partizanai, atėję į pagalbą iš netolimos Gardino (jau Baltarusijos) pusės. Sakalas neneigė to, bet sakė, kad lenkų dalyvavimas buvo tik simbolinis, nes ir savų pajėgų keleriopai užteko. Plito legenda, ji buvo reikalinga. Pasitvirtino ginkluotos kovos sąjūdžio organizuotumas, kovingumas ir sklandus susitelkimas, išryškėjo silpnosios vietos dėl patirties stokos.

Aš labai norėjau daugiau išgirsti apie žuvusį karininką Šemą. Tai buvo lt. Lionginas Švalkus – LLA organizatorius Marcinkonių-Druskininkų krašte, su kuriuo turėjau reikalų vokiečių okupacijos metais ir buvau susitikęs 1944m. rugpjūčio pradžioje, vos frontui nuslinkus į Vakarų. Tačiau apie tai sužinojau tik po daugelio metų, jau atgavusioje laisvę Lietuvoje. Taip įvyko man ir su Vanagu – buvome susipažinę ir bendravome 1941m. vasarą Druskininkuose. Tačiau jam pagarsėjus, sužinojau, kad tai tas pats mokytojas ats. lt. Adolfas Ramanauskas tik tada, kai asmeniškai susitikome 1946m. vasaros pradžioje.

Sakalas pasakojo, kad veltui daromi priekaištai tiems, kurie nedalyvavo Merkinės puolime, nes jėgų telkimas vyko paskubomis. Pirmiausia buvo sutraukiami mažiau išsiblaškę būriai ir gausesnės kovotojų grupelės. Pajėgų telkimas buvo gana sklandus, bet vis dėlto ne su visais suveikė žaibiški ryšiai, buvo pavėlavusių į Merkinės puolimą. Taip atsitiko su Merkio (Adolfo Baublio) būriu, kuris buvo išsisklaidęs ruože nuo Perlojos iki didžiųjų girių palei Ūlą Dubičių kryptimi. Merkys su savo būriu tuoju "reabilitavosi", dar tos pačios gruodžio 15 dienos naktį nužygiavęs nuo Merkinės ir puolęs stiprų sribyno postą Perlojoje ir sunaikinęs jį. Sakalas, paklaustas, kodėl mudu su Danieliumi nebuvo pašaukti, aiškino, kad vykdęs uždavinius pagal tiksliai nustatytą eilę: nuo būrių, gausesnių grupių iki mažų. Kai kurios iš jų liko nepašauktos, nes nebuvo laiko. Be to, ir taip užteko pajėgų. Didelės pajėgos buvo reikalingos stiprioms užkardoms nuo Alytaus, Varėnos, Seirijų, Leipalingio ir silpnesnės nuo Druskininkų ir Marcinkonių. Matyt, Merkinės operacijoje buvo numatyta ilgiau išlaikyti miestelį. Vadovybės buvo nutarta, kad tokiam žygiui pajėgų jau užtenka. Man buvo malonu išgirsti, kad šauniai dalyvavo Merkinės operacijoje Šarūno rinktinės Gailiūnų kaimo ginkluotas būrys, vadovaujamas psk. Stonkaus. Gerai pažinojau gailiūniškių kovotojų

būrį ir jų vadą Stonkų, su kuriuo iki 1945m. rudens turėjau ryšių, vykdydamas Šarūno rinktinės vadovybės uždavinius. Kartu praleidome keletą dienų – vieninteliai trys iš buvusio būrio, neskaitant Juozaičio, apie kurį nebuvo jokių žinių. Sakalas išsskubėjo pas vadovybę, jo laukė kiti darbai. Likome dviese, apmąstydami audringus įvykius Dainavos apygardoje ir mūsų krašto padėtį.

Buvo nemalonu dėl priekaištų nedalyvavusiems gruodžio mėnesio kovose. Tačiau pasitraukus vyr. lttn. V.Gončiui-Alseikai ir j.lttn. E.Juknaičiui-Juozaičiui bei keliems puskarininkiams, teismo nebuvo, kaip to reikalavo Vanagas. Nuščiavo priekaištai. Persvėrė Kazimieraičio racionali nuostata.

Šioje vietoje pravartu atsilipti apie A.Ramanausko-Vanago prisiminimus. Yra vieta, kur teigiama, kad aš, Tauras, Danielius-Povilas Damulevičius buvome nubausti už nusišalinimą ir nedalyvavimą aktyvioje partizaninėje veikloje. Buvau nustebęs dėl neteisybės, tiesiog nesąmonės. Kitame Vanago prisiminimų leidime ta netiesa nebuvo pakartota, o toje vietoje atsirado pripažinimo mudviem ir liaupsinimo žodžiai.

Įpusėjus žiemai, dienos jau slinko į pavasarį, prasidėjo "rinkimų" kampanija. Kiek vilčių teikė nesutarimų didėjimas tarp sovietinės Rusijos ir Vakarų aljanso.

Vasario pradžioje, gavus žinių, kad Žiogelių kaime vienoje šeimoje jau kurį laiką laikosi kažkoks svetimas jaunas žmogus, silpnai kalbantis lietuviškai, teko jį susirasti ir ištardyti. Pasirodo, esąs iš lenkų partizanų būrio Pervalko kaimo gudelis. Po Niemeno vadovaujamo būrio susirėmimo su Baltarusijos NKVD, jo kovotojai išsiskirstė mažesnėmis grupėmis. Mūsų ištardytasis susirado laikiną prieglobstį pas tolimus gimines Žiogeliuose. Buvo vos tapęs pilnamečiu, turėjo kitos sovietinės respublikos dokumentus. Buvome girdėję apie Niemeno būrio susirėmimą su sovietų pajėgomis ir paties Niemeno sunkų sužeidimą. Dabar teko iš to būrio jaunuolio daugiau sužinoti. Niemen turėjo tokį sumanymą: žiemoti dideliame seno degimo plote su artimomis miške prieigomis. Įkūrė stovyklą visam būriui keliuose gynybiniuose bunkeriuose (netoli ploto su Lietuva, kur dabar didelis Baltarusijoje poligonas). Laikė žeminėje vežimus ir roges, turėjo arklidę. Ten ir įsitaisė žiemoti.

Tai atsitiko ar prieš pat Kalėdas, ar tik po Kalėdų. Pervalko sielsovieta pirmininkas su keliais pareigūnais važiavo į Ežerėlių kaimą. Paklydo, pa-

sukęs rogių išvažinėtu keliu į partizanų kelią. Pamatęs kažką įtartina, pasuko skubiai atgal. Partizanų sargybinis pamatė. Paskelbus pavojų, tartasi ką daryti. Besvarstant atsuoliavęs iš Pervalko ryšininkas ir pranešęs, kad sielsovieta triukšmas, skamba telefonai į artimiausias įgulas ir kariuomenės dalinius... Tada visas būrys greitai išvažiavo rogėmis Užpurvės, Licnačių ir Salotų kaimų link, kad toliau atitrūkdami nuo persekiojimo, atsidurtų Lietuvoje, Marcinkonių valsčiuje arba pasuktų į rytus prie Senos Rūdos, kur turėjo savo atsarginę buveinę. Ant Pariečės-Druskininkų plento sutiko labai stiprią užkardą. Prasi-laužė, padarydami priešui nuostolių. Pora vyrų buvo lengvai sužeisti, bet sunkiai sužeidė būrio vadą Niemen. Apsistojus saugiau, buvo nutarta laikinai išsiskirstyti po 3-5 asmenis. Buvo sutartas ryšys su Niemeno būriu per aną gudelį – lenkų partizaną. Žiogelių nuotykis paskatino dar atidžiau sekti, kas vyksta, kokie svetimi žmonės pasirodo mūsų ploto kaimuose.

"Dalyvavimas" sovietiniuose rinkimuose

Kaip kitaip pavadinsi partizanų indėlį į tuos sovietinius rinkimus, kurie turėjo pasitarnauti Maskvai. Atseit "išvaduoto" krašto patys žmonės 99 proc. su dalimis priėmę sovietinę santvarką ir tuo pačiu prisijungę prie komunistinės Rusijos. Rinkimai vyko kovo mėnesį, bet jau nuo vasario pradžios kartu su sovietine agitacija sklido partizanų propaganda bei pasirengimas ginklu atsiliepti rinkimų dieną. Iš vadovybės gaudavome daugiau atsišaukimų, laikraščių, nurodymų, kaip parengti žmones rinkimams boikotuoti. Aš pats padaugindavau atsišaukimus, kartais papildydamas vienu kitu sakiniu.

Kasdien sueidavome su Liepos grupe. Pas mus jiems ateidavo propagandinės medžiagos siuntos, kurios patekdavo ir į Užnemunę. Į pavakarę visi drauge aštuoniese arba pasiskirstę po keturis leisdavomės į "rinkiminį darbą". Žmones įtikinėdavome, kad sovietiniai rinkimai neteisėti, raginame nepaklusti melui ir klastai. Žmonėms buvo patariama eiti su partizanų atsišaukimais į sovietines įstaigas bei sribų ir įgulų postus ir pasakoti, kad pradėjo lankytis daug miškininkų, kad visur jų pilna, jie gerai ginkluoti, daro didelį spaudimą neiti balsuoti ir grasina žiauriai nubausią nepaklususius, kad partizanams talkina lenkų partizanai iš Baltarusijos. Nebuvo siekiama, kad visi žmonės neitų balsuoti. Už tai grėstų represijos. Siekiant sumažinti balsuojančių, buvo didinamas ligonių, senių, paliegėlių skaičius, pas kuriuos buvo nu-

matyta važiuoti su balsavimo umomis. Komisijos nedrįstų važiuoti į tolesnius kaimus. Tokioje "rinkiminėje kampanijoje" dalyvavo partizanų rėmėjai ir ryšininkai, padėdavo nutraukti telefono ryšį, nupjaudami telefono stulpus, nukarpydami laidus.

Druskininkų valsčiuje ir Marcinkonių valsčiaus pietryčiuose "rinkiminė kampanija" vyko sklandžiai – kaip buvo planuota. Priešas didesnių ginkluotų priemonių nesiėmė. Įgulos nesileisdavo toliau nuo valsčių centrų. Druskininkų NKVD skubėjo suimti užsiregistravusius vyrus. Jau labai buvo nukentėjęs Vieciūnų kaimas Druskininkų valsčiuje, mažiau – Neravų ir Ratnyčios. Marcinkoniškė NKVD gerokai pašlavė Kabelių apylinkę. Sąlygos buvo geros: žiema prasitrynusi, visi keliai, pravažiuojami miškuose apledėję, bet dar lengvai pravažiuojami rogėmis, tirpo sena sniego danga, naujų kritulių nebuvo. Galėjome daug judėti.

Pagaliau rinkimų diena. Anksti rytą susitikome su Liepa tarp Latežerio ir Kermušijos. Per ryšininkus kas valandą ėjo žinios, kaip žmonės jaučiasi, ką žada daryti. Žmonės dvejojo. Atėjo žinia, kad dalis gyventojų išėjo pėsčiomis į rinkiminį punktą Jaskonyse arčiau Druskininkų. Liepa pašėlo, kaip vėliau paaiškėjo – apsimetė labai pašėlęs. Įpuolęs su visa grupe į Latežerio kaimą, pareikalavo risčiausių arklių. Sėdę leidomės šuoliais keliu į Naujasodę ir Jaskonis. Žmonės, ėję balsuoti, vieni išbėgiojo į šalis, kiti aiškinosi einą į bažnyčią Ratnyčioje. Liepa piktai šaukė, kad visi grįžtų atgal. Panašiai pavarėme žmones, einančius į Naujasodę. Gaila buvo rimtai išsigandusių žmonių, bėgte bėgusių atgal į savo kaimus. Prajodamas pro Liepą, kuris laikė už sprando kaimietį iš Kermušijos, žmogelį gerą, patikimą, išgirdau, kad pasilenkęs jam tyliai sako:

– Kas norės, gali eiti balsuoti į pavakarę. Tegul eina pašaliais ir aiškinasi komisijai, kad partizanai anksčiau neleido, tik temstant slapstydami atėję.

Taigi panašiai ir aš su savo "aukomis" pradėjau kalbėti. O Liepai pasakiau, kad jis puikus aktorius ir geras politikas. Negalima buvo beatodairiškai drausti. Savų žmonių apsaugos sumetimais. Prie jų buvo numatyta nežinia kaip ilgai glaustis, jų pagalba naudotis.

– Pasitvarkę su balsuotojais-nebalsuotojais, dabar patys į rinkimus! – davė komandą Liepa.

Atsidūrėme miško pakraštyje ties Jaskonimis, maždaug pusė kilometro

nuo rinkiminio būsto ir ten pat buvusio apsaugos dalinio. Didesnio judėjimo nebuvo, matėme keletą uniformuotų, besisukinėjančių gretimame kieme.

Gauname įsakymą apšaudyti rinkimų būstą ir jo apsaugą. Sukaleno kulkosvaidis, supoškėjo ilgesnių ginklų šūviai, sutratėjo automatai. Kad atrodytų daugiau ugnies ir daugiau miškinų, kai kurie vyrai nešiojosi po du ginklus. Žmonės sugriuvo žemėn, ginkluoti susislėpė. Paėję kiek toliau miško pakraščiu, vėl apšaudėme pavieniais šūviais, trys vyrai likę prie būsto taip pat pašaudė. Priešas galėjo pagalvoti, kad šaudoma iš dviejų pusių dviejų partizanų grupių, o gal ir daugiau – net į plento pusę. Apšaudomi neatsiliepė. Iš sodybos užuklonės, pačioje pamiškėje, pribėgo jaunas vyrukas. Apsidžiaugęs tokiu mūsų "dalyvavimu" rinkimuose pajuokavo:

– Tai ką, ir neduosite sribams papuotauti malūne po rinkimų?

Iš tikrųjų malūnininko name, prie malūno ant Ratnyčėlės upelio, visai netoli pirmojo apšaudymo vietos, jau buvo sustatyti stalai. Kita Liepos komanda:

– Mes jau pabalsavome, dabar į malūną pasistiprinti!

Malūno savininkas Vytautas Tertelis buvo suimtas jau 1945m. pradžioje, nuteistas, vargo Vorkutos lageryje. Valdiški valdytojai buvo mums savi žmonės. Deja, buvo verčiami ir sovietinę valdžią vaišėmis pripažinti. Kvietė mus valgyti, išgerti, o buvo to gero ant stalų daug. Pasistiprinome skaniai ir sočiai. Išgerti Liepa leido tik po vieną stikluoką, ne be to, gal kokį butelį kuris vyrų ir į kišenę įsikišo. Šeimininkai buvo susirūpinę, kad per mažai suvalgėme, – bus įrodymas, kad ne per daugiausia partizanų būta. Prašė su savimi kuo daugiau valgio pasiimti. Nedaug galėjome pasinaudoti, nes laukė dar tolesnis "rinkiminis" žygis. Pajudėjome kita linkme.

Prijoję kelią į Latežerį ties Vertamedžio mišku, trikampyje Kermušija-Ratnyčia-Grūtas, paleidome arklius ir toliau žygiavome kaip pėstininkai. Pasirodė Grūto kaime, pasišvaistėme Neravų viensėdžiuose pamiškės linijoje, užgriebę kelias Vieciūnų sodybas, ėjome į Žiogelius. Jau temstant priartėjome prie Mašnyčių kaimo, kur balsavimo punktas. Gatviniame kaime languose degė šviesos. Išžvalgėme namą, kur buvo rinkimų būstas. Pro neuždengtus langus matėme stalus, raudonas urnas, sukinėjosi keli komisijos nariai, balsuojančių nebuvo. Nesišvalgydami komisijos apsaugos, turėdami gerą priedangą pasitraukimui, nutarėme iš arti apšaudyti. Pirmiausia virš

pastatų, o kai buvusieji būste suvirs ant grindų, keliais šūviais pro langą pataikyti į tą kruvinai raudonąumą. Taip ir buvo. Paleidus šūvius pro langą, šviesa užgeso, bet kažkur šalia pradėjo liepsnoti. Liepa barė vieną saviškių, slapyvardžiu Vėtra, kad šaudęs padegamaisiais šoviniais. Tas teisinosi, kad gal tik vienas toks per neapsižiūrėjimą įsimaišęs. Traukėmės į Randamonis, vis dairydami, ar nesiplečia Mašnyčiose gaisras. Didesnės pašvaistės nebuvo matyti. Kaimo gyventojai tuojau griebėsi gesinti nelemtai sukeltą gaisrą, nutuokę, kad partizanai gesinti gaisro netrukdytų.

Išsiskyrėme Dėlinėje, kur laukymėje tolokai vienas nuo kito buvo keturi Randamonių viensėdžiai. Sutarta sueiti kitą dieną. Rūpėjo, be to, ir prievolės būta, kuo daugiau sužinoti, kaip kur vyko rinkimai, kaip po rinkimų.

Partizanai gerai atliko savo uždavinį. Kiek buvo įmanoma, Dzūkijos žmonės pasipriešino rinkimų smurtui. Sovietinė valdžia nutylėjo rinkimų eigą. Skelbė, spaudoje rašė, kaip džiaugsmingai, masiškai skubėjo balsuoti miestų ir kaimų gyventojai. Rezultatas, žinoma, visai arti 100 proc., tik be kelių šimtųjų.

Kai kas mėgina kelti klausimą, kokia iš to pasipriešinimo nauda. Čia pat atsakymas sau ir kitiems – buvo svarbus ir reikalingas psichologinis poveikis. Dar vienas po Merkinės puolimo.

Skandūs smūgiai

Įvykiai ritosi galvotrūkčiais. Po gerų – slogūs, keliantys nerimą. Priešas veikė savo pasirinkta taktika: stiprinama žvalgyba, įtariamų žmonių sekimas, ginkluotų veiksmų atoslūgis, stiprus valymas, po to suėmimai, greičiausiai susiję su anksčiau suimtųjų žiauriais tardymais.

Pasiekė žinia, kad suimtas Juozas Kalpokas, persikėlęs mokytojauti iš Neravų į Grūtą. Antrą ar trečią dieną nutrenkė dar tragiškesnė žinia, kad Juozas nužudytas Druskininkų NKVD. Rudnioje staiga pasirodė Marcinkonių įgula su pajėgų pastiprinimu. Valė Skroblo pakrantes. Eglis žuvo netoli Kazimieraičio būstinės, Žilvitis išsisuko iš apsupties, buvo suimtas Karklas, ėjęs dienos metu kaip paprastas žmogelis, tik su trumpu ginklu. Atsidūręs padėtyje be išeities, numetė pistoletą, buvo suimtas kaip įtariamasis Rudnios gyventojas. Suimtas vienas darbuotojų vadavietėje, atsikviestas iš Alytaus – Muliarskas, slapyvardžiu Naras. Pasitaikė, kad jis taip pat buvo išėjęs iš žeminės. Būtų išsisukęs ir nepavejamas, jeigu ne jo invalidumas – sunkiai šlubavo.

Paimtas lengvai sužeistas, jam pasisekė neišduoti žeminės, bent tą pačią dieną. Taigi pati vadavietė nebuvo surasta. Tik kitą dieną rado ją, kruopščiai išlandžioję Skroblo pakrantes ties Rudnia. Paties Kazimieraičio tuo metu kaip tik nebuvo vadavietėje. Žaibiškai gavęs žinią apie įvykį, dar galvojo gelbėti iš surastos žeminės radijo ir spausdinimo priemonės ir paliktus dokumentus, bet buvo perkalbėtas ir pasiliko Vanago būstinėje.

Jau kovo mėnesį, neprisimenu prieš ar po rinkimų, per ryšininką gavau žinią, kad Mašnyčių ūkininkas Justinas Jakavonis nori pasimatyti su maniimi. Tuoju nuvykau pasimatymui. Jis buvo suimtas kaip buvęs kaimo seniūnas ir tardomas, kalinamas keletą dienų. Turėjo progą pasikeisti keletu žodžių su Juozu Kalpoku, kuris pasakęs, kad laikysis, kiek galės, o kai jau kankinimų nebepakels, tai pats baigs su savimi, turi tam patikimą priemonę. Pažinęs Juozą, pagalvojau, kad greičiausiai taip ir buvo. Jis buvo minėjęs man, kad visada turįs su savimi patikimą vaistą lengvai pačiam savo gyvybę pabaigti.

Neišsilaikė Juozas giliame pogrindyje, neišsilaikė antrajam ir trečiajam kovos etapui. Nujaučiau, kad anksti jį patraukė partizaninio sąjūdžio veikla, vadovaujama Kazimieraičio. Tai pasitvirtino tiksliai daugiau kaip po keturiasdešimt metų, kai jau laisvėjančioje Lietuvoje teko susitikti su išlikusiais kovotojais, ry-

Nežinomas Šarūno rinktinės partizanas

šininkais ir rėmėjais bei susipažinti su išlikusia rašytine medžiaga.

Juozas Kalpokas – šviesiausia Druskininkų krašto asmenybė. Paaukojo savo gyvybę pačiame gyvenimo žydėjime, dar trisdešimt nesulaukęs.

Brolis Pranas

Rašau šį puslapį, prisiminęs A.Garmutės knygą "Išėjo broliai". Taip buvo. Į kovą išėjo ir antras sūnus, daug kur ir trečias... Ėjo iš tvirtų, darbščių ir dorų šeimų, kurios tvarkingai gyveno, turėjo aiškią žmoniškųjų vertybių sampratą. Daug tokių šeimų išugdė nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis ir pasipriešinimo kova Vilniaus krašte.

1946-ieji. Jau pavasarėjo. Žmonės guodėsi Dievo apvaizda ir malone. Apie Viešpaties Apsireiškimo šventę kovo 25d. išsirengiau pas žmoną ir uošvius Užnemunėje. Grįždamas aplankiau motiną ir brolius Švendubrėje. Motina davė paskaityti draugės laišką iš JAV. Džiaugėsi ta draugė, dar ir tolimesnė giminaitė, kartu keliavusi į Ameriką, karo pabaiga, bet ir apie gedulus rašė beveik kiekvienoje jos pažįstamų ir giminių šeimoje. Iš Gardino apylinkių kilusių emigrantų atžalos – gražiai nuaukę, stiprūs ir sumanūs vyrai buvo imami į karo laivyną ir karo aviaciją. Ramiojo vandenyno veiksmuose daug jų žuvo. Džiaugėsi ji, kad mano mamos šeimoje nėra karo nuostolių. Liūdnei lingavo galvą mama. Nepagalvojo vargšėlė, kad pas mus kaip tik prasidėjęs tikras karas – dėl tautų apsisprendimo, laisvės, demokratijos ir nežinia, kada jis baigsis. Mamos jaunystės draugė buvo įsitikinusi, kad karas už žmonių gėrį ir taiką baigėsi.

Mano jaunesnysis brolis Pranas, taip pat Amerikoje gimęs, pasikvietė mane atskirai pasikalbėti. Trumpai pasakė:

– Esu priverstas iš namų išeiti.

Pasižiūrėjau į jį nustebęs, laukdamas paaiškinimo, kaip ir kada žada pasitraukti. Jis pridūrė kietai:

– Su tavimi išėsiu ir tik taip.

Man bandant aiškinti, kad gal kitaip pasitraukti iš namų, jis nesileido į kalbas. Vis dėlto toliau kamantinėjamas prasitarė ironiškai, kad aš kovotojas teoretikas, nepažinęs tikrovės taip, kaip tie, kuriems tenka pažinti sovietinį terorą tariamai ramiai gyvenant, bet pabuvus NKVD naguose. Aš supratau Praną.

Žinojau, kad buvo geras, šaunus vyras. Daug bendravo su savo vienmečiais iš Naujasodės, Viečiūnų, Ratnyčios kaimų – su labiausiai susipratu-siu mūsų krašto jaunimu. Švendubrėje turėjo sukūręs vienminčių būrelį, buvo jiems autoritetas. Vokiečių okupacijos metais jie teikė organizuotą pagalbą pabėgusiems iš prievartinių darbų Vokietijoje. Kaip tik dešinėje Ne-muno pusėje buvo daugiausia tokių pabėgėlių, jie buvo akylai sekami ir gaudomi. Ir aš buvau įsitraukęs į pagrindinę veiklą savo plotmėje, bet nu-jaučiau, kad yra pagrindis ir kaime. Buvo plačiai ruošiamasi sutikti tokią Antrojo pasaulinio karo baigtį, kaip ir po Pirmojo pasaulinio karo. Įsitikinus, kad reikės ginti Lietuvos sienas.

Brolis pasakė, kad geriau bus kuriam laikui išėjus iš namų. Motina palin-gavo galva ir nieko nepratarė. Brolis Juozas, jauniausias iš mūsų keturių, žinojo koks reikalas. Kieme atsisveikindamas tvirtai paspaudė petį ir palinkėjo geros kloties. Tik tiek. Jauniausios sesutės Anelės nebuvo namie, ji mokėsi Leipalingio gimnazijoje jau antrus metus.

Išsitraukė Pranas savo seniai saugotą ir išpustytą ginklą, užsimetė kup-rinę ant pečių, ir iškeliavome jau gerokai po pusiaunakčio. Užklonėmis, pro miglomis nugulusį Raigardą, pro Kunabalio buvusią eiguvą. Buvau išvargęs, antrą naktį nemiegojęs. Eidamas atviresne vieta, snūduriavau, tiesiog nu-migdavau valandėlei. Pranas purtydavo mane ir kalbino. Priėję Druskininkų-Pariečės plentą ties Jaskonimis, pasitarėme, kaip toliau eiti pro Jaskonis keliu į Naujasodę ir per tiltą patogiausia, bet neatsargu. Einant pro vien-sėdžius laukų plynėje ir arčiau miško pakraščio, saugiau, bet kaip patvinusią Ratnyčėlę įveikti. Pasirinkome pirmąjį kelią. O buvo iš tikrųjų pavojinga. Per plauką neteko susišaudyti iš arti – kaip dvikovoje. Vos perėję plentą ties antra sodyba, prie miško iškyšulio migloje pamatėme visai iš arti neaiškius siluetus. Pasikuždėjome, kad gal medkirčiai skuba į darbą, bet dėl visa ko nutarėme pasišalinti. Ėję priešais sukruto, pasigirdo neaiški kalba, lyg ir rusiš-kai. Perbėgome pamiškę ne toliau kaip dvidešimt žingsnių ir sugulėme ant iškilaus kauburio. Taip – rusų kareiviai. Dalis jų suėjo į kiemą ir sukinėjosi tarp pastatų.

– Ramiai, turime gerą poziciją, – sukuždėjo Pranas.

Pasisukioję, apsidairę, susirinko ant kelio ir toliau nuėjo. Liko mums kitas kelias. Ėjome lenkdami ratu ir vis dėlto ryžomės prieiti tiltą ir sausai įveikti

Ratnyčėlę. Džano (Jono Jaskelevičiaus) sodyba buvo arčiausiai tilto, netoli esė ir dar viena, kita. Gal pasiseks per žmones apsižvalgyti. Kai kur žibėjo languose šviesos, buvo girdėti balsai gyvulius liubiant. Pas Džaną buvo plačiai pravertos durys, krito šviesa į kiemą, girdėjosi Džano balsas pas arklius. Pranas liko apsaugoje prie rūsio stogelio. Įžengiau pro atviras duris. Džano žmona, stovėjusi prie duonkepio, tiesiog apmirė lyg stabo ištikta. Pažvelgiau pro atviras duris į vidų, o ten rusų kareivių pilna suvirte. Miegojo pavargę, tik vienas iš snūduriavusių dar riktelėjo, kad jau vietos nėra. "Ladno, ladno", – tepasakiau ir ataturpstat traukiausi į kiemą. Vilkėjau rusiška karininko miline. Gražiai pasiūta, brolis Juozas už puslitrį buvo nupirkęs ir man padovanojęs. Gal milinė suklaidino, bet laimingai praėjo. Gal kad kareiviai buvo pavargę, miegojo. Pranas jau buvo susivokęs, kad patekome į priešų lizdą. Ir gretimoje sodyboje, tik už tvoros, buvo pilna kareivių. Traukėmės, prisidengdami gulančia migla.

– Nieko nepadarysi, Ratnyčėlę teks įveikti batus nusiavus, kelnes nusi-movus. Taip ir buvo. Jeigu ne ugnies, tai vandens krikštas Pranui. Laimingai išsimaudę šaltoje upėje, sparčiau keliavome į Cimakavą.

Susiradome Danielių. Dabar mes jau trise. Pranas pasirinko slapyvardį Ažuolinis. Netrukus į mūsų grupelę atėjo dar du vyrai. Uosis kažkur iš toliau, iš už Merkinės, jaunas, elegantiškas, netrukus vyresniųjų ir merginų pamėg-tas. Tik tiek apie jį nežinojome. Ir Rugys – vienas iš partizanavusių keturių brolių Ivanauskų iš Gudakiemio prie Merkinės. Jų vyriausias Gegutis buvo labai kovingas, keršijo NKVDistams už žmonos nušovimą Ivanauskų sody-boje 1944m. Du jauniausi buvo narsūs ir labai jūdriūs, vykdydami vadovybės uždavinius, laikėsi arčiau Vanago. Rugys buvo silpnesnės sveikatos, negalė-jo prilygti savo trimis broliams, buvo reikalingas užuovėjos. Gal dėl to, bet greičiausiai norint padidinti partizanų skaičių Druskininkų krašte, jie buvo priskirti Danieliaus būriui. Balandžio pradžioje pasirodė Juozaitis. Ir vėl vado-vavo karininkas, tik trūko partizanų kariuomenės. Mudviejų su Danieliumi žeminė liko įslaptinta. Prasidėjo stovyklavimas po atviru dangumi, o lietingo-mis dienomis –palapinėse, ilgoje, vingiuojančioje klevų saloje. Medžiams ir krūmams sulapojus, net patiems palapinių gyventojams, ypač naujokams, sunku būtų jas surasti. Taigi buvome jau šešiese, o kartais ir septyniese, kai apsilankydavo Rugio žmona.

Bėgo pavasario dienos. Ramumėlis, sulaukta pavasario, o ir geresnės tarptautinės padėties viltys kėlė nuotaiką. Buvo laiko išsikalbėti su broliu Pranu, dabar jau Ažuoliniu. Tik tada gerai jį pažinau ir puikiai supratau jo apsisprendimą.

Netikėtas, nelauktas Prisikėlimas

Tai įvyko Didžiąją Velykų savaitę. Gal nebus šventvagystė, kad tą įvykį pavadinau prisikėlimu didžiąja raide. Iš Alytaus kalėjimo pabėgo keturiasdešimt kalinių, daugiausia buvusių partizanų ir, pasinaudojant "amnestija", išėjusių į viešumą. Beveik visi iš Druskininkų ir Marcinkonių valsčių, tik du ar trys iš kitų apylinkių. Po pamatais iškasę tunelį, pabėgo. Sklandžiai, sėkmingai. Iš vakaro, vos gerai sutemus, visi išėjo iškastu tuneliu už kalėjimo sienų ir aptvaro, išvydo žvaigždėtą dangų ir visi drauge sparčiu žingsniu patraukė kuo toliau nuo Alytaus. Paryčiui pasiekė Žaliamiškį prie Liškiavos. Keturiasdešimt vyrų – palaidotų partizanų sąjūdžiui, nurašytų iš rikiuotės. Ar neatkeltas jų akmuo prisikėlimui. Ir juo labiau didelės simboliškos šventės metu – Viešpaties Jėzaus Prisikėlimo didžiąją savaitę. Iš numirusių prisikėlė abu Merkio rinktinės II grupės būriai – Druskininkų ir Kabelių. Visas mūsų krašto partizanų sąjūdžio vienetas prisikėlęs! Visi vyrai ir karinė vadovybė.

Velykos buvo džiaugsmingos. Dalis pabėgėlių, dabar jau Druskininkų būrio kovotojai, susėdo prie mūsų velykinio stalo miške, šalia Cimakavo. Kabeliškiečiai turėjo tokią pačią šventę pas save – savo žaliose valdose. Kiti, daugiausia viečiūniškiai ir marcinkoniškiai šventė Velykas su savo šeimomis ir giminėmis. Druskininkų būryje prie švenčių stalo buvo vienas pabėgėlis, kilęs nuo Daugų. Jis pasiekė savo apylinkes vėliau, palydimas per partizanų būrius. Per savaitę po pabėgimo abu Merkio rinktinės II grupės būriai buvo beveik visiškai pirmykštės sudėties, pasipildė keliais vyrais trečiasis, Gražuolio vadovaujamas būrys.

Pavasario žygiai ir pirma nesėkmė

Pavasariį šilinių Dzūkijoje sunku prasimaitinti didesniame kovotojų būriui. Reikėjo naudotis rekvizicijomis. Paprastos maisto rinkliavos pas gerus, patikimus žmones neužteko. Tad leistas į tolimesnius kaimus abiem dviejų

respublikų sienos pusėmis. Baltarusiją laikėme Didžiosios Lietuvos Kuni-
gaikštystės artimąja dalimi, be to, ji buvo nepriklausomos Lietuvos valsty-
bės dalimi pagal 1920m. liepos 12d. sutartį su anuometine Rusija.

Iškylą į didelį ir retai lankomą Švendubrės kaimą paskatino iš Kazimie-
raičio gautas uždavinys: perimti iš Pūščios būrio sunkiai sužeistą partizaną.
Porą savaičių prieš tai Diržų kaime, anoje pusėje Nemuno, nakties metu
įvyko susirėmimas su Leipalingio sribais ir įgulos kareiviais. Mudu su Danie-
liumi girdėjome susišaudymą, tą naktį apsilankę Jaskonyse. Netrukus pasiekė
tikslį žinia, kas atsitikę. Pūščios grupės vadas Kalnelis su keletu savo vyrų
buvo trumpam užėjęs pas ūkininką Diržuose. Besikalbant su šeimininku,
kažkas veržėsi pro praviras duris į vidų. Pasirodė aukštas, stambus vyras su
pistoletu rankoje. "Plungė!"- šūktelėjo Kalnelis ir paleido šūvius iš pistoleto.
Stribas Plungė tuo pačiu metu šovė iš pistoleto į Kalnelį. Vyrai veržėsi pro
abu kritusius ir pro langus iš sodo pusės. Susišaudymo metu lauke buvo
sužeistas partizanas Vėtra. Tarsi dvikovoje žuvo Kalnelis ir stribas Plungė iš
Žemaitijos.

Jau nuo 1946m. pradžios Leipalingyje sumažėjo vietos sribų. Vienus
partizanai išvaikė, kiti patys išsilakstė. Ateidavo papildymas iš toliau. Atsira-
do naujų sribų net iš Žemaitijos. Sunku pasakyti, kiek tokių žemaičių buvo,
gal tik keli, bet užteko kad ir vieno šaunaus, kuris kalbėjo tik žemaitiškai. Be
to, ir jo pavardė buvo labai žemaitiška. Plungė buvo labai aktyvus, vadovavo
ypatingoms operacijoms. Padaugėjo naktinių išpuolių pamiškėse. Nepaste-
bimai, slampinėję nedidelėmis grupėmis, naktį jie buvo labiau pavojingi negu
dienos metu, kai juos galima buvo pastebėti nuo pat Leipalingio.

Taip stribus "ganant", pasitaikydavo juos ir netikėtai užklupti, kai pakrikę
plėšikaudavo, kamantinėdavo ir gąsdino žmones. Pūščios partizanai pamė-
go medžioti atėjūnus stribus. Bet štai stribas Plungė iš Žemaitijos įsigudrino
veikti "partizaniškai". Taip ir priėjo galą Diržuose.

Vėtrai giliai į kirkšnį buvo suvaryta apkabos spyruoklė. Buvo reikalinga
operacija ligininėje. Taigi gavome įsakymą paimiti Vėtrą.

Kalneliui žuvus, vadovavimą Šarūno rinktinės Pūščios grupei perėmė Liepa.
Su juo buvo sutarta diena, valanda ir vieta prie Nemuno. Reikėjo vykti su
pastote, kartu ir maistu apsirūpinti Švendubrėje. Jaskonių kaime paėmėme
dvi pastotes. Privažiavę Švendubrij, išsiskyrėme. Apie dešimt vyrų pasuko į

kaimą, o aš su kita pastote ir jos šeimininku važiauvau porą kilometrų toliau miško keliuku arčiau Nemuno. Iki Kačerginės ant pat kranto, anksčiau buvusios plytinių ir kelių šeimų gyvenvietės,- du kilometrai nuo Druskininkų. Užėjus sovietams 1939m., čia ėjo siena su Lietuva, viskas buvo sunaikinta, gyventojai išvaryti. Dabar ta dykuma nedidelėje plynėje tarp miško tiko mano vykdomam uždaviniui. Buvo susitarta, kad susitiksime kryžkelėje, ties koplytėle už Švendubrės kaimo. Vieta ženkli, saugi miškelyje, koplytėlė su šv. Panelės balta figūrele, peršauta bolševikų dar 1920m., žmonių dar labiau įsiminta ir globota. Laiko buvo skirta pusantros valandos, o jau jokių būdu

Nežinomas Dzūkijos partizanas

ne daugiau, kaip dvi valandos. Kačerginėje susižinojome per patvinusį Nemuną žibintuvėlių kalba. Su sužeistuoju kiek vėlavo, sunkus buvo persikėlimas per smarkią srovę toje vietoje. Įtaisius Vėtrą pastotėje, Liepa perdavė man jo pistoletą ir prašė jokių būdu neduoti jam ginklo, nebent pavojingiausiu atveju. Vėtra buvo neramus, labai prašė atiduoti jam pistoletą. Pagaliau pajudėjome. Privažiuojant kryžkelę ties koplytėle, sustabdžiau pastotę ir liepiau šeimininkui stipriai laikyti arklį, o pats buvau beeinąs į priekį daugiau įsiklausyti ir pasižvalgyti. Girdėjau kiek toliau iš kaimo važiuo-

jančią kitą mūsų pastotę ir lyg kokį neaiškų judėjimą prie kryžkelės. Ir staiga prapliupo šaudymas. Mūsų pastotės arklys išsigandęs stojo piestu, išmetė šeimnininką ir šoko į priekį, vos manęs nenutrenkęs, ir nuskriejo dardėdamas toliau keliuku. Šaudymas truko neilgai, supratau, kad iš priešingos pusės. Po kiek laiko pasigirdo stipri ugnis iš kitos pusės. Aišku, kad įkliūta į pasalas. Abipusis susišaudymas taip pat truko neilgai. Stojų tylą, tik girdėjosi dviejų vežimų dardėjimas kaimo link. Dingo mano pastotės šeimnininkas, nežinojau, kas atsitiko su mūsų šeimnininkais. Likau vienui vienas. Jau girdėjosi prie koplytėlės rusų kalba ir keiksmas.

Buvau apstulbęs, su paruoštu ginklu atsirėmiau į pušį. Sukosi mintys, padrikai tesuvokiau padėtį. Aš su savo pastote galėjau neįkliūti, jeigu ne tas bailus arklys ir nesugebėjęs jo išlaikyti šeimnininkas. Galvojau, kad pašėlusiai nudardėjusios pastotės gal pasieks kelią, einantį pro kaimo galą toliau į Pervalką, bet tai buvo neįmanoma, nes didelis potvynis buvo užliejęs Raigardo slėnį ties Švendubre. Buvo aišku, kad abi pastotės įstrigs kaime ir bus enkavedistų aptiktos. Sunku atpasakoti ką jaučiau. Buvo aišku, kad vargšas Vėtra pateks priešui į rankas. Smaugė jo žodžiai, prašant grąžinti pistoletą. Keiks mus, mane ir visą pasaulį.

Viena tragiška netektis aiški, be to, dar nežinia, ar kas iš mūsų šeimnininkų nežuvęs, nesužeistas. Ėjau vienas, skaudžiai sielodamasis, su slogiomis mintimis. Paryčiui pasiekiau stovyklavietę. Mūsų šeimnininkai visi grįžę sveiki. Aiškino, kaip dar gana laimingai pasibaigė. Priėję kryžkelę, jie atsargiai slinko toliau, įsiklausydami, o išgirdę ką įtartina, sugulė ir beveik tuo pačiu akimirksniu gavo ugnies. Gulėdami pralaukė smarkų, bet trumpą apšaudymą ir patys, kilstelėję paleido ugnį į priešą ir pradėjo šliaužte trauktis daugiau į šoną nuo susišaudymo linijos. Pasisekė. Nesunku buvo susišaukti ir kartu grįžti. Jų nesėkmė buvo mažesnė negu mano.

Ažuolinis – mano brolis Pranas šėlo, tikindamas, kad tikriausiai bus kas iš švendubrėnų ant arklio nušuoliavęs įspėti Druskininkų įgulą. Ažuolinis prisiekė žūtbuti išsiaiškinti išdaviką. O man rūpėjo kas kita ir slėgė sąžinę – kad ne tas pasibaidęs arklys! Nieko negirdėjome apie Vėtrą, tik tiek, kad patekęs priešui į rankas. Nesužinojome jo likimo. Ir dabar, tik vienas likęs po kelių dešimtmečių, negaliu sužinoti, koks buvo Vėtros likimas.

* * *

LIETUVOS PARTIZANŲ VEIKLA PIETŲ DZŪKIOJE. X DALINIO MERKIO PADALINYS RODŪNĖJE IR PELESOJE, SĖSLIŲJŲ PARTIZANŲ PAREIGOS (1947 metai)

Marija Kruopienė

Kaip iki 1939, taip ir toliau Rodūnė buvo administracinis centras. Siautėjant Armijai krajojai, Rodūnėje beveik negrėsė pavojus, nes stovėjo vokiečių žandarmerija bei policijos skyrius apie – 40 kariškių. Vokiečiams pasitraukus ir Raudonajai armijai užėmus visus plotus, tuoj pat prasidėjo gaudynės ne tik ginkluotų Armijos krajojovų likučių, bet ir neutralių šaukiamojų amžiaus jaunuolių ir vyrų, kurie tuojau buvo siunčiami į frontą. Kai kas iš lenkų rašėsi į armiją "Vandovska", kai kas iš lietuvių – į 16 diviziją.

Daugelis vyrų nusprendė neiti į tarybinę kariuomenę ir, pasidarę slėptuves arba išsikasę bunkerius, mėnesiais tūnojo nesirodydami. Patys vyrai registruotis beveik niekas nėjo, išskyrus lenkus, kurie, vengdami arešto už dalyvavimą Armijoje krajojovoje, užsiregistravo, ir tokiems pavyko išvengti kalėjimo. Lietuviškų kaimų jauni ir pagyvenę vyrai taip pat atsisakė registruotis. Iš kažkur susiradę ginklų, išsikasę miške bunkerį ir keletą mėnesių laikėsi. Gyventi nedideliame miško plote buvo neįmanoma – bemat buvo susekti ir gamizono kareivių nuginkluoti. Dar bandė gintis, tačiau ką reiškė keturių vyrų jėga prieš šimtą! Gerokai prikankinti buvo suimti keturi partizanai iš Peleos: Vladas Paulaitis, g.1922m., Viktoras Radrinkis, g.1924m., Augustinas Tunkelis, g.1919m., Pranas Baužys, g.1926m. iš Dubinių.

Taigi baudžiamasis kodeksas juos pirmuosius palietė mūsų padangėje, gavo vyrai ketvirtį amžiaus galynėtis su Sibiru.

Išsigandę žmonės nežinojo ką daryti. Pamažu pradėjo traukti vyrus iš bunkerių, vežti į frontą. Kiti, kurie netiko karo tamybai, buvo išvežti į darbus, dar kai kurie teisti. Jauni aštuoniolikmečiai ėmė lįsti į komjaunimą, du netgi į miliciją įstojo – M.Selyda, g.1926 ir S.Činika, g.1925. Rodūnėje buvo netgi trys štabai NKVD, UMD ir krašto apsaugos padalinys, kuris saugojo kalėjimą. Rodūnėje ir didesniuose kaimuose dar buvo apgyvendinti kažkokie neva įdarbinti grįžę iš armijos kariškiai, o iš tikro – agentai, kurie dieną miegojo, o

naktimis slankiojo po miškus ir apylinkes.

Apie partizaninę veiklą Lietuvoje išgirdome 1946m. žiemą, o po pusės metų ir Pelesoje bei jos apylinkėse pasirodė lapeliai, atsišaukimai. Juo toliau, ateidavo vis patikimesni gandai, tikresnės žinios apie partizanų žygius Lietuvoje. Girdėjome apie trėmimus bei žmonių kankinimus, buvo kalbama apie sunkų partizanų gyvenimą. 1947m. pavasarį mačiau, kaip šventoriuje būriavosi ir tarėsi mūsų parapijos vyrai, o grįžęs mano vyras J.Kruopis slapta papasakojo, ką girdėjęs iš patikimo J.Sikorskio – reikia rinkti aukas partizanamams, nes jie labai stokoja maisto. Naktį į mūsų sodybą žmonės vežė ką galėjo. Viską supylėm į svirną, pinigus į stalčius, džiūvėsius į maišą, ir kitą dieną J.Kruopis su J.Radžiuliu, pasikinę žirgą, sėkmingai pristatė į nurodytą vietą. Tą patį pavasarį Genutė Paulaitytė, dirbusi Vilniuje ir parvažiavusi namo kiek pailsėti, įsitraukė į partizaninę veiklą. Ji sutiko ryšininkauti X daliniui, kuris laikėsi netoli Varėnos Merkio būrio.

Gyvenimas ėjo sunkia pokario vaga – kalėjimai, represijos, "plėšimas su įstatymu", nederlius. Sunkios gyvenimo sąlygos vertė dairytis paramos, tačiau jos iš niekur nebuvo nei matyti, nei girdėti. Vienintelė "Laisvoji Europa" pūtė dūmus kaip išmanydama, "septynmyliais batais" lėkė į taikos konferencijas didžiųjų valstybių figūros, kurios nieko nei matė, nei girdėjo, kas vyksta Europoje. Niekas neguodė: nei kad vyras šiaip taip išsipynė nepatekęs į frontą. Nedžiugino niekas, absoliutus blogis užviešpatavo kasdienybę. Vieną sekmadienį pasišaukęs mane kun. klebonas J.Vienažindis liepė kaip nors "parceliuoti" knygas bei mokyklinius vadovėlius, mat pilnas svimas jų dar nuo 1942m. Tą literatūrą atvežė Vilniaus lietuvių komitetas mokykloms, kurias buvo įsteigę šiame krašte, o dabar klebonas bijo jas laikyti, juk už viską kimba bolševikai, gali būti pretekstas areštui. Taigi prisidėjau pilną didelę skarą visokų knygų, užsimečiau ant nugaros ir, eidama per kaimą, išdalijau žmonėms.

Po to dar pasitarę keletas žmonių parašėme pareiškimą į Respublikos švietimo ministeriją, prašydami lietuviškos mokyklos Pelesos vaikams, išsiuntėme su 40 parašų. O lapeliai retkarčiais pasirodydavo po nakties. Šie trys faktai buvo užfiksuoti saugume mano adresu, atseit Kruopienė nešusi knygas ir įkalbinėjusi žmones nepamiršti gimtosios kalbos... – Agitacija! Kruopienė rinkusi parašus dėl lietuvių kalbos, kad vaikai mokėtų gimtąją kalbą... Agi-

tacija!

Kruopienė mėčiusi atsišaukimus ir dar prirašiusi ranka, ką norėjusi, o jos draugė, sėdėjusi su ja viename suole dar prieš penkiolika metų, atpažinusi jos rašyseną (parašas). Tai va, jau Kruopienė turi kaip rankoje maždaug 10 metų laisvės atėmimo, tačiau dar reikia rinkti iki 25 metų atseikėjimo...

O Kruopis? Jau nutarė kelių parapijos kaimų vyrai išsikviesti į svečius taurius Lietuvos partizanus, žinoma, narsųjį Merkį su keliais vyrais, ir tada nutarus, susitarus, bus regėti, kas pradėt. Lietuvoje neramu, eina vyksta kova tarp okupacinės bolševikinės kariuomenės ir partizanų, dažnai girdisi susišaudymai jau dešimt kilometrų nuo Rodūnės. Parėję namo Peleos milicininkai delsia, nenori grįžti į štabą, jie patys pasakoja, kaip partizanai, išmušę iš Merkinės didelį krašto apsaugos garnizoną, ištaškę stribų būrį, pasitraukė. Rodūnė pavojuje, visų trijų štabų vadovybė tariasi, informuoja antraeilį personalą, eilinius, gauna iš kažkur pastiprinimus. Keturi kulkosvaidžiai kaip vilkai užrūdiję dabar blizga ir jau nuolat atsukti į Lietuvos pusę. Dieną naktį budi keletas kareivių, žiūronų neatitraukdami nuo akių, stebi kelius, vedančius nuo anapus. O S.Činikos bei M.Selydos juo labiau nerami sąžinė – kaipgi tu savas į savą šaudysi? Reikia nešdintis iš tos milicijos. Susitaria abu pelesiškiai bėgti pas partizanus, o jie jau perspėti, priims, tačiau į Rudnios apygardą pas Gražuolį Kruopis nelabai pritaria – sunki partizanų padėtis, gal palaukti.

1947m. rugpjūčio 27 dieną Leliušiai, po to Pelesa, paskui Pavalakė susilaukia svečių. Gražus šiltas vakaras. Vienkiemyje, Kazio Ramenčio troboje, susitikimas su Lietuvos partizanais. Tėtis, mama, mes seserys – dvi paauglės, aš ir J.Kruopis, mano vyras, o giminaitis vadas Albertas Sikorskis-Merkys, atvedęs partizanus, prie stalo toje vietoje, kur visada sėdi tėtis. Nemunas, kur sėdi mama, Alksnis – Julius ant suolo, kur aš sėdėjau prieš ketverius metus, Albertas Sikorskis sėdi toliau už Nemuno, už Alberto – klebonas, o Papartis laukė prie kulkosvaidžio.

Pasisveikinę paprašyti atsisėdo visi, tada atsistojo vadas Merkys ir kariškai atraportavo, kas jie tokie ir ko atėję. Baigus Merkiui kalbėti, raportavo J.Kruopis. Matyt, buvo pasirengęs, nes sklandžiai ir dalykiškai kalbėjo. "Ramiai", – ištarė Merkys ir pats atsisėdo, atsisėdo ir Kruopis. "O berneliai", – sako mama, kaip matau, jūs savanoriai, tokie patys, kaip ir tie, kurie prieš 27-erius metus šioje gryčioje štabą buvo įsikūrę".

"Taip, mama, – sako Merkys, – Lietuvą visą laiką tebelaiiko savanorių sąžinė, kitaip jos būtų neapgynę. Priverstinė kariuomenė tik galingoms valstybėms, o savanoriai jau antrą kartą gelbsti Lietuvą. Jei nepasiseks apginti Lietuvos faktiškai, apginsime dokumentiškai, bus lengviau kovoti tiems, kas ateis po mūsų. Su švaria sąžine išeisime, jei bus lemta..." Visi tylėjome. "Daina!" – sukomandavo vadas Merkys ir patsai užvedė – "Tu esi tėvynė mano miela Lietuva" po to "Neišaik neišaik tu iš sodžiaus". Negirdėtos dainos, nuostabūs balsai nukėlė mane kažkur toli nuo gimtųjų namų, gal į tas 47-ųjų metų liūdnas girias, tačiau aš neverkiau, nors ir žinau, nutils daina ir vėl ta kasdienybė, tačiau labai gera širdyje...

Mama neša vakarienę, ką turi po ranka, džiūkiškas vaišingumas skatina nedelsti. Visi atsipalaidavę šnekamės. Merkys labai nori mane pakalbinti. Persižegnojęs, padėkojęs už vakarienę, liepia kitiems dar valgyti, o mane paprašė arčiau prisėsti. Išsiima iš planšetės Lietuvos partizanų nuostatus, duoda susipažinti, gal aš sutikčiau prisidėti. Taip, sutinku! Jis parkeriu pabraukė kažkurį punktą, gal septintą, kur už sąmoningą, t.y. tyčinę išdavystę, aišku – tribunolas. Lapelis padėtas ant duonos kepalio, skaitau, dabar neprisimenu, kokie ten buvo klausimai. Užpildžiau lapelį savo ranka ir pasirašiau slappyvardį Radastas.

Pasikeitė sargyba ir dar kiek pakalbėjome. Po to visi septyni vyrai išėjo į Pavalakę, kur pas Adolfą Kanevičių laukė susirinkę dar keturi ryšininkai. Visi apsisprendę ir visi ryšininkai parašu įsipareigojo šioms pareigoms laisvai bei geranoriškai.

Buvo įsteigtas sėšliųjų partizanų štabas, jo komendantu tapo Juozas Kruopis-Krūmelis. Jis turėjo septynis ryšininkus, kurie jam buvo pavaldūs. Pradienoję partizanai Pavalakėje, naktį grįžo pėsti į savo nuolatinę buveinę, po to buvo ypač persekiojami, kažkas pranešė.

Pasklidus gandams, kad Lietuvos partizanai ruošiasi pulti Eišiškes ir Rodūnę, du jauni mūsų kaimo milicininkai nusprendė bėgti iš milicijos. Lapkričio pradžioje ginkluotas Stasys Činika prisistatė Gražuolio būriui ir buvo priimtas. Motiejus Selyda turėjo ateiti keliomis dienomis vėliau, tačiau po Činikos išėjimo Selyda buvo areštuotas ir teistas dešimt metų lagerio. Išėjo iš milicijos ir Juozas Paulaitis, g.1926m. Paulaitį priglaudė Dzūkų partizanų X dalinio Merkio būrys, drausmingas, prisaikdintas nevartoti alkoholio, sėk-

mingai vykdančios operacijas.

Aš du kartus važiauvau į Vilnių pas gydytoją Julijų Juršę, kilusį iš mūsų krašto, bet įstojusį į partiją, vaistų. Jis dėstė Vilniaus universitete medicinos fakultete fiziologijos katedroje. Pradėjo mane atkalbinėti nuo mano idėjos. Aš tylėjau. Tada gyd. Juršė padavė man supakuotus vaistus ir įspėjo, kad, nelaimėi įvykus, neįpainiočiau jo. Dar ir kitą kartą pas gydytoją Juršę buvau vaistų, jis jau turėjo suruošęs, tik įspėjo, kad jodoformo nepatartina naudoti dėl stipraus kvapo, gali susekti ligonį. Mano vyras Juozas dar kartą pats vienas buvo sušaukęs susirinkimą ir tarėsi su ryšininkais. Surinkę maisto ir pinigų, jie išvyko trise, maistą perdavė. Rugsėjo mėn. J.Kruopis organizavo dar vieną štabą – Rodūnės apygardą. Penki ryšininkai, apsukrūs, prityrę ir raštingi vyrai nusprendė nesusitikinėti su Pelesos apygarda, o jei ką reikės – vykdys vieni. Ar turėjo jie slapyvardžius? Manau turėjo. Žinau jų pavardes, tai – Stasys Gruzdis ir Julius Ringevičius iš Plikų kaimo, Vladas Isionis iš Sklodonių km., Ruselevičius iš Jetautų km., dar lape buvo Aliukas bei Griška, kokiai vietai jie atstovavo, neaišku. Iki šių dienų gyvas tik Aliukas.

1947 metais gauta keletas laiškų nuo vado Merkio per Žibuoklę: nei skundėsi, nei gyrėsi apie save, buvo tenai nurodymai, Kalėdų ir Velykų sveikinimai visiems ryšininkams, vardyta slapyvardžiais, o pagal pavardę žinojo tik Kruopis.

Juo artėjo pavasaris, juo jautėme slegiančią atmosferą: žuvo Alksnis Barčių kaime, besigindamas vienas, nepaliko kulkosvaidžio, nukovė 4 rusus ir patsai nusišovė – jaunas kaip ažuolas vyras! Stasys Činika turėjo slapyvardį Ažuolas, buvo kartą atėjęs su savo būriu Peleson, pabuvo namuose, užėjo pas mus, jo būriui tada vadovavo Lokys (pavardės neturiu leidimo minėti, tačiau jis gyvas). Šalia Činikos-Ažuolo laikėsi narsusis Audra – juodaplaukis jaunas vyras, labai energingas. Sunku jį valdyti. Ažuolas sako, kad pasiutęs, visur lenda, neatsargus, bėda su juo...

Registruoju įvykius, faktus ir bijau laikyti namuose dokumentus, padedu pas gimines. Balandžio mėn. pastebėjome po kaimus slankiojančias operatyvines NKVD grupes po 5, po septynis, užeidavo ypač pas mūsų kaimynus Varanauskus, užėję ilgai "svečiavosi". Buvo apėję daug namų Pelesoje ir sodinant bulves pas tėvelį atėjo, susirado mus, moteris, kalbino mane, o paskui pasišaukė Juozą ir su gudria atvada jam kažką paistė. Vienas iš jų

buvo NKVD leitenantas Berila, taip prisistatė Juozui. Supratome, kad supamus. "Kad nors laukus apsėjus", – sako Juozas. Ir apsėjom, ir pasodinom bulves, ir atėjo diena – gegužės 10, kai pašaukė į saugumą pirmiausia ryšininką Joną Radžiulį.

Po 27 val. Radžiulį paleido, jis grįždamas užėjo pas mus ir pranešė "naujiena": suėmę patardė, paklausinėjo, kiek patylėjęs prisipažino, kad buvo ir kankintas... Po šešių dienų Sekminės. Važiuoju į Vilnių, į Kalvarijas, pasimelsti, prašyti Viešpatį stiprybės, nes abiejų – ir Juozo, ir manęs laukia kančios. Kas bus su penkiamečiu sūneliu Kaziuku, kaip jis gyvens, kas jį globos? Mano mama dar jauna, dvi seserys visai jaunos, čia kur gyvenu, yra Juozo motina ir sesuo, tačiau aišku, kad vaikas lieka našlaičiu. "Ką darysim, Juozai? Spręskim šiandien". "Areštui nepasiduodu, taip pat ir tu, – kietai pasakė Juozas. – Buvau tris kartus teistas ir kalintas lenkų, nors nepalyginsi, lenkai dar kalinių nemarino badu, kaip šitie galvažudžiai. Kam aš mirsiu badu, geriau numirsiu pavalgęs".

1948m. gegužės 16d. visur areštai. J.Kruopis, šitą pramatęs, kažkur pasišalina. Ateina areštuoti mane, nėra manęs namuose, aš Vilniuje. Suimtas Jonas Radžiulis-Pavalakė, areštuoti du Druskininkų km. ryšininkai Stasys Maciulevičius ir Stasys Graževičius. Ryšininkas Stasys Meciūnas iš Paditvio km. pasišalina. Suimtas Albertas Sikorskis, ryšininko sūnus, iš Leliušių km., suimti Steponas Paulaitis, Genutė Paulaitytė-Žibuoklė, vyr. ryšininkė Pelesa-Vilnius. Dubinių ir Vigonių km. ryšininkai neišaiškinti.

Lieka neišaiškintas Rodūnės štabas. Po dviejų dienų pasikartojo areštai, dabar suimtas mano tėvas Kazys Kamenčius, Vladas Radžiulis, (Vilnius) Jono Radžiulio brolis. Dar po trijų savaitių areštuotas Jono Radžiulio sūnus Vladas, mokėsi Vilniuje. Visi uždaryti Gardino kalėjime, teismas po šešių savaitių. Neriasi iš kailio agentai, ieškodami manęs ir Juozo. Dar 16-18 dienomis buvo parengti "spąstai" namuose bei Rodūnėje. Laukė du sargybiniai, pasisodinę Bronę Paulavičienę mane atpažinti, tačiau dėl nesėkmės kelionėje grįžau ne per Rodūnę, o per Lydą ir likau nesuimta. Dvi savaites spąstai buvo spendžiami prie nuošalių kaimo keliukų, netoli namų, pas artimą kaimyną ant aukšto, kur praplėšę šiaudinį stogą, gerai matė mūsų namo duris. Kartą "pamatė", kad parėjo Kruopis, iš paskos atlėkė du enkavedistai, bet tai buvo kitas žmogus. Peleosos kaime buvo keletas įpareigotų mus sekti, ir, žinoma,

buvome sekami.

Svarbu buvo mus suimti, o dar svarbiau enkavedistams išgerti ir pavalyti, juk 48-ieji buvo labai sunkūs metai, nors dar ir nebuvo kolūkių, bet sovietai alino ūkininkus kaip tik išmanė. Kiekvieną dieną svečiai nesitraukė iš Pelesos, atseit Kruopius gaudo...

Suėmus ryšininkus, gal po mėnesio, apie birželio 15d. du Lydos kariuomenės pulkai buvo pasiūsti "sijoti" Lietuvos miškus. Taip ir pradėjo tą sijojimą nuo Nočios Baltarusijos respublikoje Rodūnės raj. Iš vakarų nuo Nemuno į rytus ėjo taip pat du Gardino pulkai. Nežinau, kur buvo pasitraukęs Merkio X dalinys, Lokio išsiskirstė po 3-4 vyrus ir perėjo į Baltarusijos teritoriją.

Pelesoje per Zabolotę norėjo pareiti Stasys Činika – Ažuolas su draugu, tačiau paėję nuo Zabolotės apie tris km, vieniemyje norėjo palaukti vidurnakčio ir buvo apsupti pasalos. Draugas pabėgo, o Ažuolas, tik naganą turėdamas, gintis negalėjo, šovėsi, tačiau gyvas buvo paimtas ir po dvylikos valandų be medicinos pagalbos mirė. Palaidotas pakeliui į Eišiškes, prie plento, buvo mėgintas griaužti žvėrių, tačiau žmonės jį pakasė giliau.

Juozas Paulaitis tuo pačiu siautėjimu parėjo į tėvo namus, tačiau buvo kaimynų pastebėtas ir išduotas. Buvo teistas 25-eriems metams ir visus atkalėjęs. Grįžo į Lietuvą pas brolius ir seserį, tačiau mirė invalidu invalidų namuose 1984m.

Pelesos partizanų štabo ryšininkai, nepaisant to, kad buvo neginkluoti, iš gyventojų jokių kaltinimų ar nusiskundimų nesulaukė, tik buvo įsipareigoję Lietuvos partizanų nuostatams, teikė humanitarinę paramą, visi iki vieno buvo teisti galiojančiu ne B TSR, bet L TSR BK ne 58 str., o 63 str., 10 punktu. Toks kaltinimas buvo visiems, o J.Radžiuliui sufabrikauta byla ir grėسė sušaudymas, tačiau J.Radžiulis išliko nesusaudytas. K.Kamenčius ir Steponas Paulaitis palikti kalėti Mordovijos ASSR. J.Radžiulis bei Antanas Pakulis, Piliūnų km. ryšininkas, įkalinti Karagandoje, Druskininkų km. ryšininkai S.Maciulevičius bei S.Graževičius – Vorkutoje. Po dviejų nelegalaus gyvenimo metų S.Meciūnas, Paditvio km. ryšininkas, buvo suimtas ir nuteistas 25m. Po dviejų metų 1950m. rugpjūčio 10 dieną Pelesos kaime buvo nušautas Juozas Kruopis, Juliui Ladišiui buvo pasiūlyta 2000 rub. už suradimą ir pristatymą saugumo organams M.Kruopienę. J.Kruopį nušovė samdytas

žudikas sesers vyras Jonas Doda, kuris mums iš namų pasišalinus, vedė vyro seserį ir gyveno mūsų namuose. Kruopis, parėjęs aplankyti motinos, buvo palydėtas ir ant kelio nušautas. Po to pranešta saugumui. Atsiuntę sunkvežimį, nuvežė nušautąjį į Rodūnę, drauge paėmę mano motiną ir seserį atpažinimui bei surašymui akto, nežinia kur palaidotas.

Po teismo buvo likviduotas nuteistųjų turtas, ketvirtą dalį tėvelio turto pasiėmė jo kankintojai. Per metus jam buvo galima siųsti tik du laiškus bei siuntinius.

Po pustrėčių metų Mordovijoje, 14 lapunkte, mirė S.Paulaitis, g.1894m.

Penkerius metus gyvenau nelegaliai, persekiojama Rodūnės raj. NKVD, visokiais būdais buvau sekama. Tačiau sulaukiau Stalino mirties pas dorus žmones, kur glaudėmės su ketverių metų dukrele Danute, likusia be tėvo nuo vienerių metų. Balandžio pradžioje laikraštis "Tiesa" išspausdino reabilitacinį skelbimą, kuris ir mano bylai tiko. Iš Minsko atvažiavo (roziskatelnaja razvedka) du saugumo įgalioti karininkai ir dvi savaites įkalbinėjo parkviesti namiškius namo ir pristatyti į saugumą besislapstančius artimuosius.

Rodūnės raj. slapstėsi 22 asmenys: dvi moterys ir 20 vyrų. Išėjus visiems iš pogrindžio, penki vyrai buvo nuteisti, o visi kiti palikome laisvėje. Ryšininkų byla nebuvo peržiūrėta dar dvejus metus po amnestijos. Kol pradėjome rašyti skundus, jie nepajudinamai kalėjo, negelbėjo jokie raštai nei malonių prašymai. Tačiau 1953m. balandžio 27 dieną parėjo namo tėvelis, lygiai prieš dvejus metus beveik tą pačią dieną aš buvau sugrįžusi iš gerų dorų žmonių prieglobsčio. Paeiliui grįžo ir kiti, išskyrus S.Paulaitį, kuris iki šiai dienai ilsisi Mordovijos žemėje.

Nors mane amnestavo, nebuvo ramybės: suėmė vieną, kitą, vis šaukdavo čia į Lydą, čia į Rodūnę ir klausdavo, ar tokių nepažįstanti. Iš kur aš juos pažinsiu vagis, o partizanus, kad ir pažinojau, ne jūsų reikalas... Du kartus saugumas bandė mane užverbuoti. 1957-1958m. vyr. leitenanto Jarmakovo buvau įkalbinėjama, o paskui grasinama. Tačiau pareiškus, kad skųsiuos Maskvai, liovėsi šaukę. Nebuvo gyvenimo iki persitvarkymo – sekimas, diskriminacija.

Kiek likę gyvų dabar mūsų sėsiųjų partizanų? Likome tiktai trys ryšininkai, tai – Jonas Radžiulis 92 metų, aš, M.Kruopienė, 72 metų, dar vienas

ryšininkas iš Dubinių kaimo, tačiau neturiu leidimo minėti jo pavardės. Gyvųjų liudininkų dar yra keletas, kurie tikrai žino, kad buvo Pelesoje Lietuvos partizanų štabas ir kad visi šie žmonės gyvenę ir buvo nukentėję 1948-1955m.

Ryšinių vardai, pavardės,	Gimimo metai,	Iš kur
1. Juozas Kruopis-Krūmelis,	1913m.,	Pelesos km.
2. Marija Kamenciūtė-Kruopienė-Radasta,	1920m.,	Pelesos km.
3. Genutė Paulaitytė-Žibuoklė,	1924-25(?)m.,	Pelesos km.
4. Steponas Paulaitis,	1894m.,	Pelesos km.
5. Albertas Sikorskis,	1926m.,	Leliušių km.
6. Vladas Radžiulis,	1921m.,	Pelesos km.
7. Jonas Radžiulis,	1900m.,	Pavalakės km.
8. Vladas Radžiulis,	1926m.,	Pavalakės km.
9. Stasys Maciulevičius,	1912m.,	Druskininkai
10. Stasys Graževičius,	1923m.,	Druskininkai
11. Stasys Meciūnas,	1896m.,	Paditvio km.
12. Antanas Pakulis,	1899m.,	Piliūnų km.
13. Izidorius Činika,	1919m.,	Pelesos km.
<i>Ginkluoti partizanai</i>		
14. Vladas Paulaitis,	1922m.,	Pelesos km.
15. Juozas Paulaitis,	1926m.,	Pelesos km.
16. Stasys Činika-Ažuolas,	1925m.,	Pelesos km.
17. Viktoras Radžiulis,	1924m.,	Pelesos km.
18. Augustinas Tunkelis,	1917m.,	Pelesos km.
19. Pranas Baužys,	1926m.,	Dubinių km.

P.S. Kuo baigėsi Dzūkų partizanų kovos ir koks likimas X dalinio ir vado Merkio? Buvo versija, kad žuvo visas būrys Varėnos rajone, prie Valkininkų, Mištūnų kaime, kad niekas į nelaisvę nepateko – patys save pabaigė...

KALNIŠKĖS MŪŠIS (1945m. gegužės 16d.)*

J.Mirijauskas

Jau daugiau kaip 50 metų sukako nuo Kalniškės mūšio. 1945m. gegužės 16d. tūkstantinė gerai ginkluota sovietų armija, dalyvaujant sribams, Kalniškės miške apsupo partizanų būrį.

Kautynės vyko nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro. Žuvo daugiau kaip 2/3 partizanų, kiti buvo sužeisti, ir tik mažą dalį apsaugojo Dievo apvaizda, ir jie liko gyvi. Būdamas Kalniškės mūšio dalyvis, noriu papasakoti apie šį mūšį kaip vieną didžiausių pasipriešinimo kovų istorijoje.

1944m. pavasarį frontas artėjo prie Lietuvos. Naktimis Lietuvą pasiekdavo rusų lėktuvai, numesdavo vieną kitą bombą ant Lietuvos miestų. Tuo metu su tėvais gyvenau Lazdijuose, mokiausi Lazdijų gimnazijoje. Vieną dieną mus sukvietė į gimnazijos aktų salę. Susirinkimui vadovavo fizinio lavinimo mokytojas, Lietuvos kariuomenės karininkas Batūra. Pasakojo apie susidariusią padėtį, aiškino, kaip elgtis okupacijos sąlygomis. Buvo pasiūlyta visiems išmokti Morzės abėcėlę.

1944m. liepos ar rugpjūčio mėnesį į Lazdijus grįžo Raudonoji armija. Gyvenimas buvo labai neramus. Dauguma vyrų, kuriems reikėjo eiti į rusų kariuomenę, pradėjo slapstyti. Kiti nuėjo kolaborantų keliu ir tapo sribais.

Atėjo ruduo, kiek vėliau prasidėjo mokslo metai. Dauguma mokytojų buvo nepažįstami, karo audrų atbloškėti iš kitų Lietuvos vietovių. Pamokas pradėdavome ir baigdavome malda. Vieni mokytojai meldavosi drauge su mumis, kiti, matyt bailesni, išeidavo iš klasės. Mokiniai atsinešė kryžius ir pakabino visose klasėse.

1945 metų pradžioje pasklido kalbos, kad kaimuose pasirodė ginkluoti partizanai. Prasidėjo masiniai areštai. Mokykloje buvo tik ir kalbama, kur ką nušovė, ką suėmė ir pan. 1945m. vasario mėn. vieną sekmadienį išgirdome, kad partizanai užpuolė Rudaminos miestelį, išlaisvino suimtuosius, paėmė

* Iš rengiamos Z.Urbonaitės knygos "Kalniškė".

ginklų ir visokiausių dokumentų. Po šio įvykio mano tėvą iškviatė į saugumą ir klausinėjo apie brolių, kuris nepriklausomoje Lietuvoje buvo pasienio policininkas, o dabar partizanavo. Jei brolis pats ateitų pasiduoti, viskas būtų dovanota. Deja, tėvas to negalėjo padaryti.

Vieną kovo mėnesio dieną mums buvo paaiškinta, kad beveik visame pasaulyje Bažnyčia atskirta nuo valstybės ir kad pas mus iš visų klasių bus nukabinoti kryžiai. Mokinius ragino stoti į pionierių ir komjaunimo organizacijas.

Pavasarij dar labiau pradėjo suiminėti žmones. Buvo suimti kai kurių mokinių tėvai. Keturi jauni mokytojai išėjo į partizanus. Mano tėvą antrą kartą iškviatė į saugumą, sumušė ir griežtai reikalavo susitikti su broliu. Tėvas turėjo iš Lazdijų pasišalinti ir stoti į partizanų būrį. Aš, mano mama ir sesuo tą pačią dieną taip pat iš Lazdijų pasitraukėme. Po kurio laiko mus surado partizanų ryšininkas ir pakvietė mane į Kalniškės mišką pas partizanus pasikalbėti. Naktį susitikau su partizanais, man buvo pasiūlyta stoti į partizanų būrį. Tada dar neturėjau nė 17 metų ir gerai nesupratau, kas manęs laukia, atrodė romantiška ir įdomu būti partizanu. Taip mano tėvas ir aš tapome Kalniškės miško partizanais. Būrys buvo nemažas, apie 80 – 100 vyrų, jam vadovavo partizanas Lakūnas. Visi turėjome slapyvardžius, kitų ir tikrų pavardžių nežinojome. Mano tėvas gavo Patrimpo, o aš Jaunučio slapyvardžius. Būryje daugiausia buvo jauni žmonės, šventai tikėję, kad bolševikai Lietuvoje ilgai nebus ir vėl Lietuva bus laisva, nepriklausoma. 1945m. pavasarij partizanai dar nebuvo susiskirstę į apygardas, tėvūnijas ar kitus padalinius. Mes nieko nežinojome apie centrinę partizanų vadovybę. Todėl Kalniškės partizanų būrys veikė pagal sąžinės balsą. Kaip atsimenu, buvo griežta tvarka. Kategoriskai buvo draudžiamas alkoholio vartojimas. Nebuvo leidžiama kur nori eiti ir ką nori daryti. Gaila, kad būryje nebuvo nė vieno karininko, kuris būtų galėjęs pamokyti partizaninės kovos taktikos ir kaip elgtis su ginklais. Šiek tiek pamokė puskarininkiai.

Buvo rašomoji mašinėlė, rašydavome įspėjimus aktyviems seniūnams, stribams ir kitiems kolaborantams, kurie kenkdavo Lietuvai ir partizaninei veiklai.

Atėjo 1945m. gegužės mėnuo. Baigėsi rusų – vokiečių karas. Bet mes labai mažai gaudavome informacijos, kas dedasi Lietuvoje ir pasaulyje. Neturė-

jome radijo aparato. Visos žinios buvo tik iš bolševikų laikraščio "Tiesa", kurį irgi gaudavome pavėluotai. Mes nieko nežinojome, kad buvo ruošiamasi armijos pajėgomis mus sunaikinti. Prisimenu, kokią savaitę prieš mūsų virš miško labai žemai pradėjo skraidyti lėktuvai. Dabar jau aišku, kad tai buvo žvalgybiniai lėktuvai, kurie norėjo nustatyti mūsų būrio dislokacijos vietą. 1945m. gegužės 15d., t.y. mūsų išvakarėse, būrio vadas Lakūnas pasikvietė 5 partizanus, tarp jų ir mane, ir liepė nueiti pas žmogų, kuris nori mums padovanoti radijo aparatą. Vakare mes išėjome Simno ir Dusios ežero kryptimi. Tarp mūsų buvo 2 partizanai, kurie gerai žinojo kelią. Tą naktį labai aiškiai švietė mėnuo, buvo lengva eiti. Artėjant prie kaimo, tai vienoje, tai kitoje pusėje buvo girdėti šunų lojimas. Nutarėme užėti į artimiausią sodybą pasiteirauti, ar nėra kareivių. Šeimininkas, matyt, nemiegojo, nes, vos tik pabeldus į langą, greitai atsiliepė ir paprašytas išėjo į lauką. Įsitikinęs, kad mes partizanai, pasakė, kad prieš gerą pusvalandį buvo užėję Šventezerio sribai, teiravosi apie "banditus" ir prašė valgyti. Esant tokiai padėčiai, kada kaime vis garsiau loja šunys ir jaučiamas kažkoks judėjimas, toliau eiti buvo labai pavojinga. Nutarėme nieko nelaukdami grįžti atgal. Kol priartėjome prie Kalniškės miško, jau pradėjo švisti. Pirmiausia užėjome pas mūsų ryšininką, kurio sodyba buvo pačiame miško pakraštyje. Norėjome bent valandėlę pailsėti ir pamiegoti. Bet dar nespėjus įsikurti, staiga išgirdome kulkosvaidžių ir šautuvų kalenimą. Nieko nelaukdami, nutarėme skubėti į stovyklą. Pakeliui užsukome pas kitą ryšininką, kur jau buvo apie 30 partizanų. Jie papasakojo, kaip, užėję ant pasalos, buvo kulkosvaidžių apšaudyti. Pasitarę nutarėme nieko nelaukdami vykti į stovyklą. Ėjome vorele, kelių metrų atstumu vienas nuo kito. Vienoje vietoje reikėjo pereiti kelią, ant kurio pastebėjome daugybę kareiviškų pėdų. Supratome, kad čia praėjo kareiviai. Norėdami juos suklaidinti, skersai kelią perėjome atbuli. Stovykloje radome 2 partizanus, gana sunkiai sužeistus. Pasikalbėję supratome, kad visas miškas apsuptas daugybės kareivių. Kalniškės miško ilgis apie 7 km, o plotis apie 5 km, taigi ištisinė juosta sudaro 24 km. Tokiam plotui apsupti, be abejo, reikėjo ne mažiau kaip tūkstančio kareivių. Vadas Lakūnas visus išrikiavo ir suskaičiavo. Mūsų buvo per 60 gerai ginkluotų vyrų. Tik mes neturėjome kovinės patirties, ypač miško sąlygomis.

Įvyko trumpas pasitarimas. Ką daryti? Stoti į mūsų ar išsiskirstyti mažo-

mis grupelėmis, ar tiesiog pasislėpti medžiuose? Būrio vadas, skyrių ir grandžių vadai nusprendė, kad geriau nesiskirstyti, o eiti į netoliese esantį kalną ir užimti kovines pozicijas. Žinoma, sunku dabar pasakyti, kaip būtų buvę geriau, bet tada man atrodė, kad stoti į mūšį su gerai ginkluotais ir apmokytais kareiviais yra labai pavojinga. Kalne išsidėstėme mažomis grupelėmis. Reikėjo apsikasti, bet pasirodė, kad neturėjome nė vieno kastuvo, o rankomis ne kažin ką buvo galima padaryti. Kurį laiką buvo tylu. Du partizanai, iš kurių vienas ir šiandien gyvas, buvo išsiųsti į žvalgybą. Tačiau jiems nuėjus, po kokių 5-10 minučių, pasigirdo šaudymas iš automatų. Pamatėme parbėgantį jau tik vieną žvalgą. Pasirodo, jie buvo susidūrę su kareiviais ir vienas buvo nukautas. Po kurio laiko pasigirdo rusiškos komandos. Supratome, kad kareiviai artėja prie kalno, kad kautynės jau neišvengiamos. Buvo duota komanda aklai nešaudyti. Šaudyti tik tada, kai aiškiai bus matomas priešas. Netrukus kareiviai priartėjo prie kalno, ir prasidėjo uraganiškas šaudymas, tačiau artyn jie nėjo. Po kurio laiko kalną apsiautė dūmų debesys ir sudegusio parako tvaikas. Per antrą tokią ataką išgirdau dejuojant savo tėvą. Prišliaužiau prie jo ir pamačiau, kad jam per patį sąnarį peršauta koja. Labai smarkiai tekėjo kraujas. Greitai nusivilkau baltinius ir suplėšiau, norėdamas užveržti koją. Mačiau, kaip jis pabalo ir labai nusilpo. Tiesiog nežinojau ką daryti. Tuo tarpu viskas nutilo. Pasirodė lyg kareiviai nuo kalno pasitraukė. Paprašiau, kad man leistų pasižvalgyti, ar nėra galimybių išnešti tėvą ir suteikti jam medicininę pagalbą. Gavęs leidimą, atsargiai nusileidau nuo kalno, kareivių niekur nepastebėjau. Pasidarė kažkaip lengviau, pagalvojau, kad kareiviai taip pat nori gyventi, bijo partizanų ir daugiau kalno nepuls. Jau norėjau grįžti atgal, bet nutariau dar paeiti kokių 200-300 metrų ir įsitikinti, kad arti jų nėra. Taip atsargiai eidamas, priėjau miško aikštelę, kurioje pamačiau daugybę susėdusių rusų kareivių. Nieko nelaukdamas pasileidau atgal į kalną. Man atrodė, kad į kalną grįžau kitoje vietoje, nes nuo kalno pradėjo šaudyti. Supratau, kad į kalną grįžti aš jau nebegalėsiu, nes galiu būti nušautas savųjų. Pradėjau vėl tolti nuo kalno. Staiga pamačiau nuo kalno pusės einantį partizaną Krūmą, ir jis pamatė mane. Trumpai papasakojau apie tėvo sužeidimą ir kaip aš čia atsidūriau. Krūmas man liepė kuo skubiau lipti į medį. Jis pats jau lipo į aukštą šakotą eglę. Susiradau ir aš aukštą tankią eglę ir įlipau į pačią viršūnę. Man atrodė, kad nuo žemės manęs tikrai niekas

nepamatys. Kurį laiką buvo tylu. Paskui išgirdau, kad kažkas pamažu ateina ir vis sustoja. Pastebėjau, kad kalno link slenka rusų kareiviai. Netrukus vėl prasidėjo baisus šaudymas. Pamačiau, kaip du kareiviai neštuvais neša sužeistą kareivį. Šaudymui dar nenutilus, pasigirdo stiprūs sprogimai, tai galėjo būti mėtomos granatos arba šaudymas iš minosvaidžių. Dar po kurio laiko išgirdau kareivius šaukiant "urą"... Buvo jau į vakarą. Matyt, tai buvo paskutinė ataka. Po to viskas nutilo. Pradėjo temti. Jau norėjau išlipti iš medžio, tik staiga visai netoli išgirdau šaukiant "Malavko" ir taip keletą kartų. Matyt, jie buvo visai netoli manęs, nes išgirdau, kaip vienas kareivis pasakė "naverno on ubit" (matyt, jis žuvo). Po to dar gerą pusvalandį palaukiau ir, nieko įtartino negirdėdamas, nutariau lipti iš medžio ir bandyti eiti pas ryšininkus apie 5 km kelio. Ėjau labai pamažu, nes miškas buvo sausas ir traškėjo šakos, o be to, labai aiškiai švietė mėnuo. Pagaliau susiradau miško kelelį, galėjau eiti sparčiau. Priėjau miško aikštelę ir sustojau apsidairyti, ar nėra pasalos. Ir tikrai, palaukęs 10-15 minučių, pastebėjau, kad kitu aikštelės pakraščiu lėtai atsargiai artėja du ginkluoti vyrai. Aiškiai mačiau, kad jie eina su paruoštais kovai ginklais. Jiems praėjus, labai sunerimau, nes man reikėjo eiti ta pačia kryptimi. Palaukęs gerą pusvalandį, pajudėjau. Priėjau kelią, kurį gerai žinojau. Tas kelias ėjo nuo Rolių kaimo per visą Kalniškės mišką Atesnykėlių kaimo link. Vėl sustojau apsižvalgyti, ar nėra pasalos. Po kurio laiko išgirdau, kad keliu nuo Atesnykėlių pusės kažkas atjoja. Pasitraukiau nuo kelio ir pasislėpiau už eglaičių. Šuoliavo du arkliai su kareiviais, atkišusiais automatus. Jiems nujojus, apsidairęs perėjau kelią. Iki ryšininko sodybos dar buvo apie du kilometrus. Atėjęs prie jo sodybos, nemačiau mūsų sutarto ženklų – ant tvorų nebuvo baltų paklodžių. Todėl laukiau ir stebėjau sodybą. Buvo labai tylu, bet jaučiau, kad sodyboje kažkas yra. Netrukus atsiradė durys, ir ryšininko duktė Petrutė išpylė vandenį. Supratau, kad sodyboje kažkas yra. Petrutė vėl išpylė vandenį ir pradėjo eiti šulinio link, kur aš buvau pasislėpęs. Ją tyliai pašaukiau vardu. Ji iškart mane pažino ir pasakė, kad yra atėję partizanai Tauras ir Ažuolinis. Tai buvo du broliai, labai drąsūs vyrai. Atėjus į vidų ir pasikalbėjus, paaiškėjo, kad į pavakarę iš kalno jie pasitraukė, nes daug partizanų buvo žuvę, atsilaikyti nebuvo vilties. Pasiteiravau, ar jie ką nors žino apie mano tėvą. Jie žinojo tik tiek, kad jis buvo sužeistas. Pagalvojau, kad tėvo tikrai jau nėra gyvo, nes jis buvo sakęs, kad

gyvas nepasiduosiąs. Dar kiek palaukę išėjome ir paprašėme Petrutės, kad jei kas ateitų, kad pasakytų apie mus.

Išėjome į mums žinomą labai tankų miško jaunuolyną. Nors ir buvome labai išvargę, bet miegas neėmė. Į parytį pradėjo smarkokai lyti. Buvome kiaurai permerkti. Pagaliau prašvito, buvo tylu tylu. Nutarėme eiti į pamiškę ir apsižvalgyti. Jokio judėjimo nepastebėjome. Kiek palaukę nusprendėme užėiti į artimiausią sodybą pasiteirauti, ar nėra rusų kareivių arba sribų. Kieme žmogus kapojo malkas. Tauras nuėjo pasikalbėti. Žmogus papasakojo, kad vakar visą dieną pamiškę buvo apstoję rusų kareiviai, pasitraukė tik vėlai naktį, o šiandien dar niekas nebuvo atėjęs, jis nieko nepastebėjęs. Tada nusprendėme eiti į kitą pamiškę pas mums gerai žinomą ryšininką. Tai buvo nelemtas sprendimas. Ėjome tylėdami. Visi kažko susikrimtę. Tiesiog likimas traukė, gal tykojo mirtis. Dar vis po truputėlį lynojo, todėl šeimininkas mus pakvietė į kambarį. Ir čia buvo mūsų lemtinga klaida, kad suėjome visi trys, nepalikdami nieko sargyboje. Ryšininkas pasakojo, kas buvo vakar, o šiandien nieko nepastebėjęs. Kambaryje buvo šilta, o mes jau trečia para be miego, labai išvargę. Paprašiau šeimininko nusiprausti. Prisipyliau dubenį vandens, nusivilkau iki pusės ir pradėjau praustis. Išsimuilingęs veidą staiga išgirstu šeimininko balsą: "O Jėzau, rusai!" Akys buvo muiluotos, iškart žiūrėti negalėjau, todėl dar kartą persibraukiau šaltu vandeniu ir, pažvelgęs pro langą, pamačiau pilną kiemą rusų. Tauro ir Ažuolinio kambaryje jau nebuvo. Šeimininkas, susiėmęs rankomis galvą, šaukė: "Kas dabar bus!" Man liepė lipti ant aukšto ir pasislėpti. Išbėgau į priemenę ir pastebėjau prie sienos prisiglaudusius Taurą ir Ažuolinį. Tauras pasakė, kad šioje namo pusėje kareivių dar nematyti, todėl reikia bandyti bėgti. Jie pasileido bėgti, o aš, taip pusiau apsirengęs, paskui juos. Laimingai perbėgome kiemą, apibėgome kluoną ir pastebėjau, kad Tauras ir Ažuolinis nebėga į miško pusę, o pasuko į kaimą. Aš dar spėjau paklausti, kodėl bėgame į kaimą, o ne į mišką. Paskutiniai Tauro žodžiai buvo "pamiškėje rusai", bet aš jų nemačiau, todėl pasukau į miško pusę, kuris buvo visai arti. Dar nepribėgus miško, pasigirdo ilga kulkosvaidžio serija. Atsisukęs pamačiau, kad Tauras ir Ažuolinis jau guli ant žemės. Ir tuo pačiu pajutau smūgį į pečius... Po kurio laiko pajutau, kad kareivis, įsikibęs man į plaukus, nori mane pastatyti ir šaukia: "Svolač, bandit, popalsia". Tuoį priėjo karininkas ir klausia, kas aš toks, kaip čia patekau,

kodėl neapsirengęs. Liepė eiti prie nušautų partizanų. Kai privedė mane prie jų, pastebėjau, kad abu nušauti į galvas ir abiem ištiškę smegenys. Abu buvo be gyvybės ženklų. Pradėjo manęs klausinėti, kaip jų pavardės ir ar jie ne vokiečiai. Visa laimė, kad mokėjau rusų kalbą ir galėjau atsakyti ir papasakoti staigiai sugalvotą legendą. Atseit aš, mano motina ir sesuo, kuriai 12 metų, ieškome karo metu dingusio tėvo. Nakčiai buvome apsistoję pas nepažįstamą ūkininką. Naktį buvo atėję šie partizanai ir prašė pavalgyti. Pamatę mane, paklausė, kas aš toks. Pasakiau, kad ieškome dingusio tėvo. Bet jie nepatikėjo, sakė, kad mes čia šnipinėjame, ir liepė man eiti su jais. Ir taip aš čia patekau. Tada karininkas liepė pašaukti sodybos šeimininką ir atnešti mano drabužius. Šeimininkas apsimetė nieko nesuprantąs. Tada liepė pasakyti man. Kai šeimininkas atnešė drabužius, pamačiau, kad tai ne mano, o jo drabužiai. Man apsvilkus, tas karininkas įtartinais pasižiūrėjo, bet nieko nesakė. Pašaukė kareivius ir liepė mane vesti į štabą. O šeimininkui nušautus partizanus užkasti. Nueinant pastebėjau, kaip vienas stribas nuo Tauro nutraukė aulinius batus ir pats bandė apsiauti.

Ėjome pamiške kokių 4 kilometrų. Prie sodybos pastebėjau dideles kariškas palapines ir iškeltą raudoną vėliavą. Gal čia ir buvo vadinamasis jų štabas. Paskui mane išvežė. Važiuojome Lazdijų – Krosnos plento link, paskui pasuko Krosnos link. Pavažiavus kokį kilometrą, o gal du, pamačiau daugybę kareivių ir stribų. Prie kelkraščio sėdėjo karininkas – majoras. Mane nuvedė pas tą majorą. Liepė pasakoti, kas aš toks. Vėl papasakoju savo sukurta legendą. Paskui paprašiau, kad mane paleistų pas mamą ir seserį. Jis nieko neatsakė, tik paklausė, kiek man metų. Atsakiau, kad šešiolika. Tada jis pratarė: "Sovsem ieščio pacan" (dar visai vaikas), o karininkui pasakė, kad mane reikia vežti į Alytų ir perduoti saugumui. Buvau nuvestas toliau ir pasodintas ant griovio krašto, prie manęs pastatyti du ginkluoti kareiviai. Po kurio laiko pastebėjau, kad iš miško kažką velka – vilko lavonus. Supratau, kad tai vakar žuvę partizanai.

Netrukus privažiavo vežimas, prisėdęs ginkluotų stribų. Mane liepė vežti į Simną, į saugumą. Stribai pradėjo klausinėti, kas aš toks. Vėl jiems papasakoju savo legendą. Vienas stribas pasakė: "Kai tau kaulus palaužys, pasakysi visą teisybę."

Simne buvau nuvestas į rūšį. Jame buvo daug žmonių, tamsu, negalėjau

įžiūrėti, kas jie. Tik iš kalbų supratau, kad tai aplinkinių kaimų ūkininkai ir, mano nuomone, niekuo nekalti žmonės. Paskui atėjo vienas stribas su "liktama" ir pradėjo mus skaičiuoti. Nors rūsio patalpa buvo nedidelė, tačiau priskaičiavo apie pusšimtį žmonių. Išeidamas pasakė, kad duobės jau baigiamos kasti ir kad naktį paryčiu visi būsime sušaudyti.

Ir taip, maždaug kas valandą kartojosi visą naktį. Prašvitus pajutome, kad į kiemą įvažiuoja pastotės. Pirmiausia iš rūsio išsivarė mane, įlaipino į vežimą, kuriame jau sėdėjo 4 kareiviai. Į kitus vežimus susodino po 2-3 žmones ir po pora kareivių. Suskaičiavau 8 vežimus. Dar keliuose vežimuose sėdėjo tik kareiviai. Be to, gal 10 kareivių jojo ant arklių. Pamažu judėjome Alytaus link.

Alytų pasiekėme jau po pietų. Buvo šilta ir aiškiai švietė saulė. Balkonuose mačiau žaidžiant vaikus, kurie džiaugėsi pavasariu ir jaunyste. Pagalvojau, kodėl vieni džiaugiasi gyvenimu, o kiti vargsta miškuose, kalėjimuose, lageriuose, Sibire. Bet ilgai svarstyti nebuvo kada. Privažįvus dviejų aukštų medinį namą, buvau nuvestas į rūsį, čia jau buvo 5 žmonės. Visi tylėjo. Tylėjau ir aš. Atėjo karininkas ir perskaitė protokolą, kad 1945m. gegužės 17d., darant kratą Kalniškės miške, iš sodybos išbėgo trys banditai, iš kurių – 2 buvo nukauti ir vienas paimtas gyvas. Liepė pasirašyti. Bandžiau aiškintis, bet jis manęs neklausė, tik pasakė "razberiomsia" (išsiaiškinsime) ir nuėjo.

Naktį, jau po vidurnakčio, mane vėl pašaukė tas pats karininkas ir nusivedė į antrą aukštą. Koridoriuje pamačiau surištomis rankomis, kažkokiais diržais pakabintą žmogų, kurio galva jau buvo nusvirusi, man pasirodė, kad jis be sąmonės. Ties juo stabtelėjau, bet gavęs smūgį per galvą, nuėjau kur liepiamas. Kabinete pastatė mane į kampą ir pradėjo tardyti. Vėl papasakojau savo legendą. Tik dabar jau su visomis smulkmenomis, kad tik jis patikėtų. Jo elgsena mano atžvilgiu pasikeitė. Paryčiu vėl buvau gražintas į rūsį. Žinoma, apie kokį nors maitinimą nebuvo ir kalbos. Ką bendro likimo žmonės duodavo, tuo reikėjo ir pasitenkinti. Tame rūsyje išlaikė apie savaitę. Kartą dar buvau nuvestas pas tą karininką ir vėl papasakojau savo legendą. Man atrodė, kad jis manimi patikėjo. Pasakė, kad manęs paleisti negali, bet perduos mane saugumo organams, o tie išsiaiškinsią, kas aš toks. Po kelių dienų su grupe kitų suimtųjų nuvedė mane į kareivinių rajoną ir įgrūdo į kažkokį vieno aukšto pastatą, kuriame jau buvo pilna žmonių, tiesiog nebu-

vo kur atsistoti. Sargyba elgėsi labai žiauriai, visus vadino fašistais ir banditais. Į tualetą vedavo pro kareivius, kurie turėjo rankose lazdas ar šampalus ir visus iš eilės mušdavo. Kartą į šią patalpą užėjo kareivis, kuris Kalniškėje norėjo mane nušauti. Pradėjo visus mušti ir spardyti kojomis. Pamatęs mane, matyt, pažino: "Nu čto, bandit, ieščio živoj" (na, bandite, tu dar gyvas), – ir trenkė mane į sieną. Smarkiai skaudėjo galvą. Po kelių dienų gal apie 50-60 vyrų išvedė į vadinamąją saugumą ir uždarė rūsyje. Alytiškiai pasakojo, kad čia buvusi ledaunė. Rūsysis buvo pilnas žmonių. Kiek jų buvo, tiksliai pasakyti negaliu, bet ne mažiau kaip 200. Pirmiausia pradėjau ieškoti pažįstamų. Vieną radau iš Lazdijų, pavarde Januška. Kitas buvo mano pirmojo mokytojo sūnus Muliarskas, gydytojas. Čia sąlygos buvo labai sunkios, žmonių daug, ventiliacijos beveik jokios. Valgyti duodavo tik vandens ir tai labai mažai. Maitindavomės tik tuo, kas ką atnešdavo saviškiams. Į tardymus nieko nekviesdavo. Koks laukia likimas, nežinojome. O gandų gandelų buvo visokių: karas jau baigėsi, ir rusai iš Lietuvos turės pasitraukti ir t.t. Vieną naktį Januška man pasakė, kad šią naktį būčiau pasiruošęs, nes partizanai rengiasi pulti Alytų ir mus išlaisvinti. Bet... deja, taip neįvyko.

Vieną dieną, tai buvo šeštadienio pavakarys, kaip paprastai visi meldėmės ir tyliai giedojome giesmes. Staiga išgirdome triukšmą kieme. Per mažus langelius palubėje pastebėjome į kiemą sueinančius ginkluotus kareivius. Po to įvedė kokį pusšimtį sugaudytų vyrų ir suguldė kieme. Kareiviai suguldytus žmones pradėjo mušti šautuvų buožėmis, šampalais, lazdomis, spardyti kojomis. Pasigirdo žmonių aimanos. Tai truko daugiau kaip pusvalandį. Po to buvo duota komanda eiti į rūšį. Bet ne visi galėjo paeiti. Todėl vienas kitą nešė. Šalia manęs atsідūrė toks kaip ir aš jaunas berniukas. Ant jo švarko rankovės buvo prisiūtas trikampis iš lietuviškos trispalvės. Jo veide buvo didžiulė skylė, ir iš jos bėgo kraujas. Pasirodo, kad, mušdamas šautuvo vamzdžiu, kareivis pradūrė kiurui. Atrodo, kad kareiviai, vykdę šią egzekuciją, buvo girti ir praradę bet kokį žmoniškumą. Po kurio laiko tas berniukas gestu parodė, kad nori vandens. Šiaip taip suradau jam vandens, ir kai jis bandė gerti, pro pradurtą veidą skylę tekėjo vanduo. Tai buvo košmariška naktis, nemiegojo visas rūsys; visi stengėsi padėti sumuštiems žmonėms.

Naktį, jau po vidurnakčio, į kiemą įvažiavo sunkvežimiai. Atvežė ir į patvorį numetė žmogų, kuris be perstojo dejavo. Ryte paaiškėjo, kad atvežtas sužeis-

tas partizanas. Ir taip jis išgulėjo visą dieną ir dar visą naktį. Vieną kartą leido jam paduoti vandens. Ir tik kitą dieną, po pietų, atvažiavo sunkvežimis ir sribai jį įmetė į kėbulą. Vėliau sužinojome, kad jis buvo nuvežtas į ligoninę.

Taip slinko dienos ir naktys. Vieną dieną mums keliems liepė šluoti kiemą. Išgirdau iš už tvoros mane šaukiant. Tai buvo mano motina. Tik spėjau paklausti, ar tėtė gyvas. Pasakė, kad gyvas, bet sužeistas. Pastebėjau, kad mane stebi sribas, todėl daugiau nieko nekalbėjau, tik paprašiau mamos, kad kuo greičiau pasitrauktų. Po kelių dienų pradėjo iš rūsio šaukti žmones su daiktais. Pasklido kalbos, kad veš į Sibirą. Iškvietė ir mane. Buvau nuvestas pas tą patį majorą, kuriam aš pasakojau savo legendą. Papasakojus šią legendą dar kartą, iškvietė kareivį ir liepė išvesti mane į koridorių. Po kokių 15-20 minučių pakvietė atgal ir tas majoras pasakė: "Nutarėm tave paleisti. Eik ir ieškok savo tėvo. Ir kai surasi, abu ateikite pas mus." Dar paklausė, kur aš dabar eisiu. Atsakiau, kad pirmiausia eisiu į Nemuną išsimaudyti, o paskui į Šeštokus pas mamos seserį ir bandysiu susirasti motiną. Po to buvau išvestas į gatvę ir paleistas. Tai buvo tiesiog neįtikėtina.

Išsimaudęs atsigavau. Galvojau, kad pirmiausia turiu susirasti tėvą. Eidamas Alytaus gatvėmis, pajutau, kad esu sekamas. Ėmiau skubėti. Tada pamačiau einant merginą, kuri gyveno prie Kalniškės miško. Ji mane pažino, ir matau, kad nori užkalbinti. Susidarė pavojinga situacija. Tada aš pirmas ją užkalbinau. Sakau, kad esu sekamas, vaizduok, kad manęs nepažįsti, tik parodyk ranka kelią į Simną. Dar pasakiau, kad lauksiu jos už kokių 5 km kelyje Simno link. Ir taip aš nuėjau savo keliu, o ji savo. Išėjęs už miesto, maždaug už 5km, išsukau iš kelio ir pasislėpiau, kad matyčiau visą judėjimą. Pravažiavo motociklas su lopšiu. Jame trys saugumiečiai ir visi ginkluoti. Nuvažiavę kelis kilometrus, jie grįžo atgal. Po kokios valandos vėl atvažiavo ir vėl grįžo atgal. Po kokios valandos atėjo mano pažįstama. Pasukome pro vokiečių susprogdintą geležinkelį ir besišnekučiuodami artėjome prie Kalniškės miško. Tada išsiskyrėme. Nuskubėjau pas ryšininką, jis man papasakojo visas naujienas, pasakė, kad tėvas sužeistas ir paslėptas bunkeryje. Nieko nelaukdamas nuskubėjau į tą bunkerį. Pasakęs slaptažodį, pamačiau išlendantį tėvą. Tai buvo ne žmogus, o skeletas, apžėlęs barzda. Jo sužeista koja buvo labai sutinusi, vaikščioti jis visai negalėjo. Kalbėjomės apie Kalniškės mūšį. Prisiminėme tą momentą, kai jis buvo sužeistas, o aš išėjau ieškoti,

kaip jį išgabenti iš mūšio vietos. Pasirodo, vienas partizanas turėjo tvarsčio, vaistų, kažkokių tablečių. Nuo jų tėvas pasijuto geriau, tačiau judėti negalėjo. Tačiau kad ir gulėdamas galėjo šaudyti. Jie, 12 partizanų, susispietė vienoje vietoje ir visą dieną gynėsi. Jau į dienos pabaigą, kai po paskutinės atakos kareiviai šaukė "ura", iš tų 12 partizanų gyvų buvo 8. Jie šaudė jau tik matydami kareivius. Bet kareiviai taip pat norėjo gyventi ir į ataką nelabai veržėsi. Iš tėvo pasakojimo supratau, kad kalnas, kuriame vyko mūšis, galutinai užimtas nebuvo, nes liko gyvų partizanų. Sutevus 4 partizanai tėvą išnešė iš mūšio vietos ir maždaug už 1 kilometro paslėpė šakų krūvoje. Po to užėjo pas vieną ryšininką ir pasakė, kur jis paslėptas. Tą pačią naktį per ryšininkus buvo pranešta motinai, kur paslėptas tėvas. Ji gavo pas žmones šiek tiek vaistų ir, pradėjus švisti jį susiradusi, suteikė šokią tokią pagalbą. Paslėptas tose šakose jis praleido dar 2 paras. Po to buvo surastas žmogus, partizanų ryšininkas, kuris savo sodyboje įrengė slėptuvę. Čia aš jį ir suradau.

Aš vėl grįžau į partizanų būrį. Nuotaikos būryje buvo jau visai kitos. Dauguma pažįstamų partizanų žuvę. Į būrį susirinkdavome iki 30 žmonių. Kas tuo metu darėsi pasaulyje, patikimos informacijos neturėjome. Gyvenome tik gandais gandeliais. Tai pirmą, tai penkioliką JAV pareikalaus, kad rusai pasitrauktų iš Lietuvos, ir vėl būsime laisvi, galėsime grįžti į namus.

Bet taip nebuvo. Atėjo spalio mėnuo, dienos pradėjo trumpėti. Tėtės koja negijo. Būti bunkeryje pasidarė pavojainga. Aiškiai matėme, kad tokioomis sąlygomis koja nesugis. Reikėjo ieškoti kitos vietos. Tokia vieta buvo surasta netoli Šeštokų, pas partizanus rėmusį ūkininką. Kadangi aš tuo metu buvau tik 17 metų ir dar neturėjau paso, man buvo pasiūlyta susitvarkyti dokumentus ir pradėti mokytis. Pasikeitus sąlygoms, tėtės koja pradėjo sparčiau gyti, bet vaikščioti jis galėjo tik šlubčiodamas. Todėl ir jam buvo pasiūlyta susitvarkyti dokumentus ir pabandyti kur nors įsidarbinti. Mūsų šeimai prasidėjo sunkus, pilnas nežinios gyvenimas. Kiekvieną dieną laukėme, kad galime būti saugumo organų išaiškinti. Taip ir atsitiko 1949 metais.

Tėtė ir aš buvome suimti ir ypatingo posėdžio Maskvoje, mums nedalyvaujant, nuteisti po 10 metų lagerio.

Jau penkeri metai, kaip atgavome nepriklausomybę. Tačiau ką matome ir išgyvename šiandien! Sužlugdytas žemės ūkis, žlugdoma pramonė, žmonės netenka darbo. Tokios nepriklausomos Lietuvos tikrai nesitikėjo tie, kurie

atidavė savo brangiausią turtą – gyvybę, kovodami už Lietuvos laisvę. Laikraščiai, radijas, televizija pilni žmonių pagalbos šauksmo. Nepasitenkinimus bandoma išreikšti streikais, bet, atrodo, kad mūsų vyriausybė viso to negirdi ir nemato. Kažkas tvirtina, kad tai pereinamasis laikotarpis. Bet kiek jis tęsis! Kol daugelis, pakirsti ligų ir vargo, atsidurs kitame pasaulyje?..

PANAROS KAUTYNES PRISIMINUS

Sprogo didieji žiemos šalčiai ir pūgos. Vasario 27 dieną buvo atlydis; sniegas pradėjo smarkiai tirpti. Į vakarą dar labiau atšilo, o naktis buvo šilta, kaip vėlyvą pavasarį. Pūtė minkštas pažemių vėjas. Vasario 28 dieną jau juodavo viršukalnės ir atšlaitės; sniegas nyko regimai ir virtęs vandeniu putoto ir upeliais čiurleno į klonius. Pridarė daugybė klanų, ežerėlių ir upeliūkščių.

Šanino partizanų būrys iš vakaro apsistojo keliuose Panaros viensėdžiuose – lygumoje į Vilkiautinio pusę. Šiaurės vakaruose ryškiai juodavo Žaliamiškio siena. Ten pakraštyje buvo apsistojęs Šventežeriškių partizanų būrys.

Ryte vyrai spietėsi prie langų, kiti dažnai išeidavo į lauką stebėti pavasario. Kai žemyn nuslinkusiuose padėbesiuose skardžiai pragydo nematomas vieversys, visi išgarmėjo į kiemą ir ilgą laiką tyliai klausėsi: nerami, šėlstanti džiaugsmo banga ėjo per širdį ir malonių šiurpu nudiegdavo visą kūną. Netrukus tas džiugesys virto triukšmingu, jaudinančiu.

Partizanai sveikino vienas kitą, kalbėjo apie pavasario žygius, apie tikrą savo svajonių įgyvendinimą.

Vienoje troboje vaišinosi su senaisiais partizanais tik ką į būrį atėję "naujokai". Kitoje troboje kulkosvaidininkas Liepa savo kulkosvaidį kaip kūdikį guldė į minkštą lovą ir ilgą laiką rūpestingai valęs ir tepęs dabar jį gražiausiais žodžiais kalbino... Grupės draugai klausėsi ir tokį meilikavimąsi pagarbiai stebėjo.

Ir taip visose grupėse staigus, galingas gamtos pavasario dvelkimas vyrus jaudino ir masino. Visų nuotaika buvo pakili, šventiška, kaip lauktų iškilnių. Jos nedrumstė nei atėjusios žinios, kad netoliese atsirado stambios priešų

jėgos ir didesnė jų grupė traukia mūsų kryptimi.

Apie 11 val. buvo paskelbtas pavojus. Dar kai kurioms grupėms tik besitraukiant ir besirenkant pozicijas, pasigirdo kulkosvaidžių serijos – tai mūsų 6-a, 2-a ir 3-ia grupės užgulė priešą galinga ugnimi, priplakė prie žemės ir ilgą laiką nedavė išsidėstyti ir susitvarkyti. Berods nuo pirmųjų mūsų šūvių ir bus žuvęs priešas – enkavedistų majoras.

Netrukus pirmas smarkus susišaudymas virto didelėmis kautynėmis beveik kilometro ruože.

Mūsiškius lydėjo geras nusiteikimas ir pirmoji tyroji partizano drąsa ir pasišventimas. Gražu buvo tada matyti mūsų vyrus kautynėse: pažinti tarnavusiųjų kariuomenėje sugebėjimą, savisaugos ir policijos dalinių veteranų kovingumą bei patyrimą, stebėti jaunųjų, kariuomenėje netarnavusių, drąsą, puolinėjimą kaip vilkų į kautynių triukšmą ir džiūgavimą.

Puikus kulkosvaidininkas, buvęs kulkosvaidžių kuopos pirmūnas Liepa pakilo ir stačias žėrė ugnimi ir kirto rusus be paliovos. Nebuvo baimės, neveikė jo nei draugų prašymas dangstytis ir keisti poziciją. Liepa buvo atsidavęs savo kulkosvaidžiui, ištikimas svajonių pažadams – kirsti ir kloti enkavedistus, kiek tik galima – nepaleis nei vieno! Ir taip kovėsi jis apie dvi valandas, kol pakirstas suklupo ant savo mylimo kulkosvaidžio.

Mūsų padėtis blogėjo. Priešas skaičiumi žymiai pranašesnis, be to, ne toliau, kaip už trijų km buvo kita priešas grupė, apie 70 enkavedistų, kurie kiekvienu momentu galėjo užgulti mūsų kairįjį sparną. Nuo priešas taikliųjų šaulių ugnies krito dar trys mūsų vyrai: jaunas kulkosvaidininkas Gediminas, iš ryšių grandies – Linksmutis, žvalus, linksmo būdo, rudaplaukis partizanas ir vienas "naujokas", kariuomenės jaun. puskarininkis.

Būrio vadas pradėjo vykdyti pasitraukimą Žaliamiškio link, prie šventežeriškių. Priešas, pamatęs mūsų traukimąsi, būriais puolė vytis, bet vėl pakliuvo į mūsų dengimo gerai užmaskuotų kulkosvaidžių ugnį. Čia pamirėtinas drąsus kulkosvaidininko Kurtinio žygis.

Kurtinys buvo dešiniajame spame. Prasidėjus pasitraukimui, jis laukė atvykstant Aušros (grupės vadas, žuvęs 1945m. balandžio 25d.) ir nepastebėjo, kai beveik visi grupės draugai pasitraukė. Aušra, atbėgęs pas saviškius, rado tik Kurtinį. Jiems pradėjus trauktis, visai arti ant jų užbėgo visos būrys rusų, kurie skubėjo supti mūsų dešinįjį sparną. Kurtinys pavojaus nepabū-

go; nesuspėjęs surasti tinkamesnės pozicijos, jis pasidėjo kulkosvaidį ant Aušros peties ir paleido į priešą taiklų ugnį. Priešą sulaukę, jiedu vargais negalais pasitraukė. Šiuo žygiu Kurtinys apsaugojo būrio traukimąsi ir nėra abejonės, kad ne vieną partizano gyvybę išgelbėjo.

Pasitraukta laimingai. Žuvo tik vienas partizanas Smilga, jaunas tylus vaikas. Tuo tarpu priešas ir mums besitraukiant gavo patirti didelių nuostolių.

Vilkiautinyje šventėžiškių būrys jau buvo užėmęs pozicijas. Mūsų būrys išsidėstė dešiniame jo sparne. Tuo metu žuvo Šarūno būrio vadas ats. lt. Lukštas.

Ir vėl prasidėjo įnirtingos kautynės.

Antroji enkavedistų grupė, skubanti saviems į pagalbą ir einanti į partizanų kairįjį sparną, užkliuvo už šventėžiškių – 13 Šventėžio būrio kulkosvaidžių pavaišino mongolus galinga ugnimi ir gerokai juos praskynė ir pakrikdė. Taip pat šarūniečiai smarkiai savo persekiotojus pasitiko ir sėkmingai atsikirto.

Į pavakarę rusai visai pakriko ir pradėjo bėgti, palikdami savo sužeistuosius ir net sunkiuosius kulkosvaidžius.

Netrukus netikėtai ir neregimai lyg iš dangaus nukrito juoda lietingos nakties tamsa.

Panaros kautynės yra gražus, didingas mūsų partizaninių kovų vaizdas. Visi tų kautynių dalyviai giliai jį išgyveno ir jautriai prisimena. Kai susitinkame, tų kautynių dalyviai, dažnai apie jas pasikalbam ir visuomet jaučiamės, kaip vienos šeimos nariai, kaip artimiausi – daug laimės kartu išgyvenę ir vargo, nesėkmių bendrai pakėlę – draugai.

Kiek žinau, iš mūsų rinktinės Panaros kautynėse dalyvavo: ankščiau minėtas partizanas Kurtinys, Šturmas ir partizanas, rašęs šiuos prisiminimus.

Toks buvo partizanų pasisveikinimas su pavasariu Panaros laukuose. Ne vienam tos dienos dalyviui giliai į širdį dainos žodžiai, o juos taip dažnai dainuodavo mūsų kulkosvaidininkas Gediminas. Ir tą atmintiną dieną jis juos ilgai dainavo...

*O linksmas pavasari,
 Manęs jau neberasi.
 Sulaikęs juodbėrį staiga,
 Į žemę pažiūrėsi.
 O žemė taps žiedais marga,
 Aš diemedžiu žydėsiu.*

Antrosios Panaros kautynių metinės! Kaip aiškiai mes šiandieną jaučiame, kad mūsų žuvusiųjų žygiai ir aukos yra sukrovusios gražiausius žiedus mūsų širdyse ir mūsų žemėje.

Jie neša mūsų tautos gyvenimo pavasarį!

1947m. vasario 21d.

Raganius

Liepa	– Lazauskas Juozas iš Drapalių k. (Merkinės valsč.), g. 1919m.
Gediminas	– (?)
Linksmutis	– Tamulevičius Bronius iš Kibyšių k., g.1924m.
Kurtinys	– Liaukevičius Juozas (Vladas?) iš Žeimių k.
Aušra	– Slauta Juozas iš Liškiavos k. (Merkinės valsč.), g.1907m.
Smilga	– Sukackas Zigmąs iš Dulgininkų k., Leipalingio valsč., Lazdijų apskr., g.1928m.
ltn. Luštas	– (Lukošius, Nemunas) Lukošius Kazimieras, g.1906m. (nuo Zarasų krašto).
Šturmas	– Treigys Konstantinas iš Diržų k. (Leipalingio valsč., Lazdijų apskr.), g.1920m., ž.1949m. lapkričio 12d.
Raganius	– (?)

1945m. vasario 28d. prie Panaros vienkiemų (Alytaus apskr. Merkinės valsč.) ltn. Kazimiero Lukošiuo-Lukošiaus vadovaujamas apie 60 vyrų junginys susikovė su stambiu NKVD kariniu daliniu. Mūšis truko visą dieną. Tai vienas iš stambiausių

Dzūkijoje įvykusių mūšių. Čia publikuojami mūšio dalyvio Raganiaus (tikroji pavardė nenustatyta) atsiminimai, rašyti 1947m. laikraščio "Mylėk Tėvynę" redakcijai. Šiuo metu saugomi Genocido aukų muziejaus fonduose.

Spaudai parengė Algis Kašėta

NEGALIU NUTYLĖTI...

Daugų kapinėse (Alytaus raj.), šimtamečių liepų pavėsyje, rymo koplytstulpis partizanams. 1992m. liepos 17d. čia, prie broliško kapo duobės, rikiavosi devyni karstai su partizanų palaikais. Iškasti iš sąvartynų, sribyno kiemo, iškelti iš šulinių. Varėniškiai darbavosi dvejus metus be valdžios paramos. Ypač daug šiuose darbuose talkino buvęs partizanas Kajetonas Karčiauskas, gyvenantis Dauguose.

Su K.Karčiausku aš, Vytautas Kaziulionis, susipažinau politkalinių sukilime 1953m. pavasarį Taimyro pusiasalyje, Norilsko lageriuose. Vėliau kaip sukilimo dalyviai drauge "keliaavome" į Kolymos-Magadano aukso kasyklas.

Negaliu nutylėti bent trumpai neparašęs apie šį nuostabų žmogų. Štai ką pasakoja pats Kajetonas Karčiauskas.

– Gimiau 1932m. kovo 1d. Jiezno valsč., Padriežiškių km., vienuolikos asmenų ūkininko šeimoje. Bolševikai visada melavo, kad partizanai – tai buožės, kurių tikslas susigrąžinti žemę ir turtą. Tėvas turėjo tik 8 ha žemės. Vyresnysis brolis iš pat pradžių buvo partizanų ryšininkas, vėliau represuotas. Septynios seserys mezgė ir siuvo partizanams šiltus drabužius. Neturtinga mūsų šeima dalijosi paskutiniu

Kajetonas Karčiauskas. 1955m.

duonos kąsniu, saugojo ir rėmė juos pagal išgales.

Tuo laiku Jiežno valsčius dar ne visas buvo sukolektyvintas. Pavasarėjant, 1951m., iš Kauno bolševikai atsiuntė aktyvistus, spec. organizatorius Petrylą ir Gylį, kurie, lydimi sribų, vaikščiojo po kaimus gąsdindami ir ragindami savo noru užsinerti kilpą ant kaklo – įstoti į kolchozą.

Vieną gegužės sekmadienį kaimo jaunimas susirinko pasilinksminėti. Su dviračiu į sueigą atvažiavo civiliu persirengęs partizanas Pranas Budra-Nendrė. Jau anksčiau buvo atėję kolchozų propagotojai Petryla ir Gylys, be sribų palydos. Mums besikalbant su Nendre, iš mokyklos patalpų iššlino Petryla su Gyliu ir sparčiai patraukė Jiežno link. Iš paskos juos pavijęs Nendrė paklausė, ko jiedu čia slampinėja ir kur taip išskubėjo. Petryla paaiškino, kad norėję pasilinksminėti, bet tarp jaunimo pagyvenusiams nesą ką veikti. Nendrė staigiai išsitraukė pistoletą ir keliais šūviais paguldė Petrylą. Gylys griebė už Nendrės pistoleto, tada Nendrė iššovė ir pataikė Gyliui į plaštaką. Šis paleido pistoletą ir šoko bėgti. Iš paskos Nendrė šovė dar keletą šūvių, tačiau tik lengvai sužeidė Gylį į kaklą. Aš buvau įvykio dalyvis ir liudytojas, o viską matė ir nukentėjo Gylys. Čia pat man teko apsispręsti – iš ryšininko tapau kovotoju, kito kelio nebuvo.

Įstojau į Dainavos apygardos Margirio rinktinės Kelmo būrį, partizano Nendrės skyrių, kuriame buvo vyresnio amžiaus, didelės patirties kovotojai: Bolius Kibauskas-Aitvaras iš Alytaus raj. Panemunykų km., buvęs ryšininkas, po išdavystės be teismo trejus metus kalėjęs Vorkutoje, grįžęs į Lietuvą išėjo partizanauti; Jonas Beinoravičius-Vėjas iš Buktos kaimo, jo brolių Gintarą neseniai buvo nukovę enkavedistai; skyriuje dar buvo Smalskus-Ažuolas ir Dobilas, kurio pavardės neatmenu. Man suteikė Klevo slapyvardį.

Grandyse partizanai gyveno pasiskirstę teritorijomis, daugiausia po tris kovotojus. Atliekant užduotį, vienas turėjo būti sargyboje, o susirėmus pridengti. Tarp skyrių buvo sutarti slaptažodžiai, tai buvo pravartu ypač naktį. Anksčiau nesupratęs, kaip partizanai naktį, ypač rudenį, sugebėdavo sparčiai žygiuoti per miškus ir arimus, nenukrypdami nuo tikslo, netrukus ir pats to išmokau.

1951m. Visų Šventųjų naktį netoli Stakliškių, Užuguosčio bažnytkaimyje, kur sribai, išgyvendinę kleboną, susikraustė į kleboniją, mes užpuolėme naują sribų lizdą. Kulkosvaidininkas Nendrė, (aš buvau antruoju numeriu,

nešiojau amuniciją) ištuštino keletą diskų, po to apmėtę granatomis, pasitraukėme Kruonio link. Stribai išlakstė į visas puses, vėliau paliko Užuguosčio kleboniją.

1951m. rudenį su B.Kibausku-Aitvaru Pakrovų kaime, Packevičių sodyboje, išsikasėme slėptuvę. Įėjimą padarėme iš kluono. Patį bunkerį, perėjus tunelį, įtaisėme Verknės upelio krante. Senieji Packevičiai buvo mirę, gyveno vieni įvairaus amžiaus vaikai. Vyresnioji dukra gyveno ir dirbo Jiezne. Manoma, kad per neatsargumą savo draugui išpasakojo apie slėptuvę, o šis pranešė enkavedistams. 1952m. vasario 6d. Jiezno gamizono grupuotė, kuriai vadovavo kapitonas Jercevas, apsupo Packevičių sodybą. Buvo 18 val., mes su Aitvaru buvome name ir dar ilgokai galvojome vakaroti, nes priplėkusiame bunkeryje stengėmės kuo mažiau gyventi.

Pajutę apsupimą, nutarėme veržtis pro langą ir pasitraukti, prisidengę tamsa. Šokant pro langą, Aitvarą suvarpė kulkos, aš nugriuvau šalia jo, sužeistas į ranką, kuri pradėjo tirpti, iš galvos tekėjo kraujas. Aitvaras dar buvo gyvas ir prašėsi, kad jį pribaiigčiau. Į tamsą, iš kur blykčiojo kulkosvaidžio ir automatų ugnys, mečiau granatą. Aplinkui šaižiai tartum bitės dūzgė kulkos. Iš automato paleidau seriją ir, prigludęs prie žemės, slinkau Verknės link. Netoli sprogo granata, kurios skeveldra išplėšė man virš kelio šlaunies raukmenis, aukščiau alkūnės sužeidė ranką. Netekęs sąmonės, įkritau į Verknę, taip vėliau pasakojo enkavedistai. Sąmonę atgavau trečią dieną Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninėje. Čia pat užgulę enkavedistai pradėjo klausinėti apie štabą ir bunkerius.

Granatų skeveldros buvo nutraukusios venas, kulka, neliesdama kaulo galvoje, išarė taką. Venas sutvarkė chirurgas rusas, vėliau gydė gydytojas Baliutavičius, kuris buvo dėmesingas ir humaniškas. Kartą pasiskundžiau dėl grubaus seselės elgesio perrišant žaizdas. Gydytojas ją pakeitė. Kita seselė Genutė, gaila nepamenu jos pavardės, gyveno Vilijampolėje, buvo nuoširdi ir rūpestinga. Ligoninėje gulėjau svetima pavarde, prie lovos buvo pakabinta lentelė, enkavedistai mane "pakrikštijo" Jonu Stankevičiumi iš Ariogalos Cikakalnio km.

Teisė mane Pabaltijo pasienio karinis tribunolas, pagal straipsnius: 58a – tėvynės išdavimas, 58-8 – dalyvavimas terore, kadangi Gylys liudijo, kad nušauinant Petrylą, sudariau palankias sąlygas, ir 58-11 – grupinis nusikalti-

mas, nors teisė mane vieną. Nuosprendis – 25m. ypatingo režimo lagerio, 5-eri metai be teisių.

Po teismo – Taimyro pusiasalis, Norilsko lageriai, kuriuose 1953m. teko dalyvauti politkalinių sukilime. Kaip aktyvų sukilimo dalyvį išvežė į Magadano aukso kasyklas. Iš lagerio paleido 1958m. sausio mėn.

Pranas Budra-Nendré išdavikiškai buvo nužudytas. 1953m. jį nušovė buvęs ryšininkas, tapęs NKVD agentu, Bernatonis iš Vanagėlių km., Butrimonių valsč. Nendré draugavo su jo dukra, todėl dažnai lankydavo. Tą lemtingą dieną Nendré, iki pusės išsirengęs, prausėsi iš dubens. Bernatonis, užėjęs už nugaros, iš pistoleto į pakaušį nušovė būsimą žentą. Tai atliko šaltakraujiškai, bolševikiniu metodu, nes tada tarnavo naujam šeimnininkui, "išpirko" savo kaltes.

Garbingoje kovoje žuvo mano draugai bendražygiai, kovodami už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Dar gyvi buvo apdovanoti: Jonas Beinoravičius-Vėjas I ir II laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinais, Dobilas – III laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu.

Kajetono Karčiausko pasakojimą užrašė Vytautas Kaziulionis

1994 12 20

VAILIONIŲ ŠEIMOS LIKIMAS

Papasakojo Julija ir Benė Vailionytės
Užrašė Ona Subačiūtė-Valevičienė

Lazdijų apskr. Paliūnų kaime gyveno ūkininkų Vailionių šeima: tėvai, trys sūnūs ir dvi dukros. Gerai sugyveno, buvo gražūs ir garbingi. Partizanais žuvo tėvas ir trys sūnūs. Motina su dukra Bene Sibire, jauniausioji, likusi viena kančioj, baimėj – slapstėsi.

Pasakoja seserys Benė ir Julija. Buvo baisūs laikai, žiaurus likimas neaplenkė ir mūsų šeimos. O viskas prasidėjo nuo to, kai brolis Antanas 1944m., sulaukęs 21 metų, nenorėdamas išeiti tarnauti į sovietinę armiją. Pabuvęs ten 3 mėnesius – pabėgo. Grįžęs slapstėsi namuose. Netrukus prasidėjo paieškos – kratos. Mes parodėme paskutinius jo laišk-

Dainavos apygardos partizanai: iš kairės - Juozas Vailionis-Bedalis, Antanas Vailionis-Tėvas

kus, rašytus iš armijos, tai kurį laiką sribai ir saugumas aprimo. Tačiau atsirado žmonių, kurie įskundė. Ir taip 1945m. Antanas išėjo į mišką, pasirinkęs Paparčio slapyvardį. Atsisveikinant atrodė laimingas.

Prasidėjo neramios dienos. Suimdavo sribai ar saugumas tėvą, išsivedavo į Veisiejus. Sumuštą, iškankintą paleidžia į namus, ir taip vis kartojosi. Neišgavę iš tėvo, kur yra Antanas-Papartis, kankino jau ir mamą, brolius Vladą ir Juozą. Kartą grįžęs sumuštas tėvas prie stalo garsiai pasakė: "Daugiau manęs gyvo nepaims". Namuose pasitarę visi 1946m. išleido partizanai ir abu jaunesnius sūnus. Vladas, Alytaus žemės ūkio mokyklos moksleivis, – Artojo slapyvardžiu, o Juozukas, mokėsis Veisiejų gimnazijoje – Bedalio slapyvardį pasirinko. Išėjo, palikę mokslus, pilnus nerimo tėvus, seseris. Buvo širdies šauksmas visų. Geriau žūti garbingai už tėvų gimtą žemę nei vergauti svetimiems. Supratom – ramybės nebus. Po kelių dienų tėvai ir mes abi seserys, peržegnoję savo namus, išėjome. Ėjome pas patikimus žmones, gimines, tačiau klajokliais nelengva gyventi. Baimė, kad atpažins, areštuos, nepaliko ir dieną, ir naktį. Sužinoję, kad sribai ateina, bėgdavom mes į kitą kaimą. Dieve, kiek daug gerų žmonių buvo. Iš lūpų į lūpasėjo žinios per kaimus, kur slenka kariuomenė, kokius miškus šukuoja, kokie ir kur partizanai žuvę. Liūdėjom dėl kitų, džiaugėmės, kad broliai dar gyvi, kad mūsų ieško – neranda. Turėjome dvasios stiprybės.

Kartą tėvas mus peržvelgė visas tris, uždėjęs ranką mamai ant peties, tarė: "Pabodo man čia slapstytis ir nematau tikslo. Einu pas vaikus į mišką, būsiu ten reikalingesnis". Partizanavo jau nejaunas, visų kovos draugų Tėvu vadinamas.

Likusios mes trys – mama ir seserys ėjom kas kur po žmones. Kai neturėdavom vietos, dienai kitai nueidavome pas brolius į mišką, po atviru dangumi miegodavome, iš šakų palapinės pasidarę. Matydavom, girdėdavom, kaip jie kalba po žygių sugrįžę, vaikų netekę, pasalose žuvusių draugų negalėję paimti. O jeigu laimė kurį laiką lydi, skaitom partizanų laikraštėlius – "Mylėk Tėvynę", "Laisvės Varpą". Niūniuojam naujas partizanų dainas. Atrodė, taip garbinga, didinga.

1948m. pavasarį – Vladui-Artojui kojose atsivėrė žaizdos-gumbai. Vaikščioti negalėjo. Susirinkę nutarė iškviesti Veisiejų gydytoją. Susitikimo vieta – pamiškėje pas gyventoją. Pakinkė arklių, į vežimą pasodino lignonį, o apsauga –

du broliai ir tėvas ginkluoti. Vienas – Papartis, ėjo pirma vežimo, antras – Bedalis, iš paskos, Tėvas – iš šono mišku, laikydamis atstumą. "Kaime sodų žydėjimas pačiame gražume, o mes savame krašte bastomės kaip kokie nusikaltėliai. Širdis daužosi krūtinėje,"- tokie buvo Tėvo žodžiai. Sugrįžo laimingai, kojos gijo. Tai buvo tikrasis gydytojas. Garbė Jam ir padėka už kilnumą.

Juodi debesys gaubė dangų. Laukuose noko rugiai. 1948m. per pasalą prie Ilgio ežero sunkiai sužeidė Artoją ir jo draugą Antaną Drazdauską-Ilgį iš Barčių km. Pastarasis sužeistas krito į ežerą – nuskendo, tačiau artimieji, suradę jo kūną, palaidojo pamiškėje. Artojas sunkiai sužeistas per vidurius, šlapias dar ėjo per mišką keliu, sutiko kelią važiuosį arkliais žmogų, o šis jį nuvežė pas pažįstamą. Kelias valandas brolis – Artojas kartojo tyliai: "Norėčiau dar pamatyti brolius, savuosius". Laikas bėgo nenumaldomai. Kol atėjo gavęs žinią brolis – Papartis, šis jau buvo akis užmerkęs. Sūnaus palaidoti atėjo ir tėvas. Perrengdami užantyje rado kruviną jų abiejų žuvusių draugų nuotrauką. Taip, brolis,

Dainavos apygardos partizanai: iš kairės - Vladas Vailionis-Artojas ir Antanas Drazdauskas-Ilgis

tėvas ir vietinis gyventojas paskubomis sukalė karstą, palaidojo netoliese, Ilgininkų miške po medžiais. Tą kauburėlį užmaskavo, gal todėl ir išbuvo visą sovietmetį. Ateidavo artimieji, kovos draugai partizanai, pastovėdavo, nusiėmę kepures, sakydami: "Laimingas, nors kapą jo žinot, o mūsų kur bus?" 1991m. jo palaikai perlaidoti į Veisiejų kapines.

Kruvina visa žemelė Lietuvos, miškai ir pievų brydės. Žiemą šaltis, pėdos sniege ir akys pasalūnų išdavikų sunkino jų kovas. Tačiau idealistai buvo: sunkumai, žūtys neatėmė laisvės troškimo. Kokie ištvermingi jie buvo...

Neprašėjus melams

1949m. vasaryje sribai su kariuomene Bertašiūnų kaime apsupo bunkerį. Partizanai nepasidavė – nusišovė. Ant Veisiejų gatvės grindinio gulėjo brolio Paparčio ir Sakalausko Albino-Audros iš Buckūnų km. išniekinti kūnai. Kitų pavardžių neprisimenu. Žuvo 3 ar 4, tačiau veidai atmintyje kaip gyvi išliko.

Liko – Tėvas ir jauniausias – Bedalis. Susitikdavom slapčia, apraudodavom žūstančius, ir tik ateities viltis guodė mus. Supratom, kad čia visos tautos tragedija.

1950m. rugsėjo mėnuo. Atsisveikindama jauniausią sūnų – Bedalį, motina tyliai liūdna mąstė: "Vieni į mokslus eina, o tu, sūneli, su ginklu į mišką. Likai iš sūnų vienas. Maldoje Dievo prašau, o ir pats saugokis". Tas mėnuo ir buvo jam paskutinis. Vainiūnų kaime per susišaudymą žuvo, krisdamas ant arimo kryžiumi. Kai niekšai paėmė jo kūną, toje vietoje liko kruvinas kryžiaus ženklas. Apsilvalgę artimieji susėmė kruviną žemę ir miškelyje palaidojo. Tada žuvo du ar trys. Kūnai jų nežinia kur ilsisi.

Po kelių dienų susitinkame visa likusi šeima. Tėvas apkabinęs ramino mus, pats jau neverkė, tik skausmo sukaustytas veidas virpėjo: "Gražu, žūstame garbingai, netarnaujame okupantams. Aš džiaugiuosi savo vaikais. Būkite stiprios – neraudokite, mes pasirinkome šį kelią".

Žiema – pasalos ir vėl vasario mėnuo. 1951 metais Bestragiškės miške, apsuptame bunkeryje, žūva Tėvas ir dar 6 partizanai. Matydami, kad gyviems nepavyks pabėgti – susisprogdino. Tėvą, sunkiai sužeistą, dar vežė į Alytų, bet pakeliui jis mirė. Jam tada buvo tik 56-eri metai. Kaip ir broliai – dingo.

Nežinome jo kapo, nė kur sribai išmetė. Kur kauleliai ilsisi? Ketverius metus nešiojom juodus rūbus. Žūtis po žūties. Išverkėm ašaras. Baisu buvo matyti mamą. Kančioje, vardai žuvusių brangiausių balsu prasiverždavo iš jos lūpų.

Prisimename, kai susirinkdavo būriai pamiškėje, vis tardavosi, kaip toliau palaikyti ryšius tarp rinktinių ar būrių. Jų pavadinimai keisdavosi. Partizanų skyriai ir būriai mažėjo ir mažėjo. Nepasakosiu čia apie jų kovas, žygius. Žinau – sakydavo: "Žūsime, bet nepasiduosime", – pasiaukoję.

1951m. rugsėjo mėn. mamą ir seserį Benę sugavę sribai išvežė į Tomsko sritį. Dirbo sunkų miško darbą, išbuvo ten 7-erius metus. Parašydavo laišką man svetima pavarde. Likau visai viena ir vėl iš kaimo į kaimą – Krivonys, Mizerai. Dėkinga tiems žmonėms, kurie visą šeimą globojo, rizikuodami ir savo likimu. Aš už Juos kasdien meldžiuosi.

1952m. pavasarį suima ir mane (Juliją – red.) Veisiejų areštinė prie ežero, aptverta aukšta tvora, su bortu į lauko pusę, kad nepabėgtum. Tardė, klausinėjo, kur nakvoju, su kuo ryšį palaikau. Tos dienos ir naktys buvo pilnos nežinios. Privalėjau tada nieko nežinoti. Išbuvus dvi savaites, kartą jau vėlai pasiprašiau stribo Leščinsko į tualetą. Mane tąsyk kaip mergaitę ne taip saugojo, nes aukštos tvoros. Pastebėjus, kad prie elektros stulpo tvoros borte skylė šiukšlėms su kastuvu išmesti, šovė mintis bėgti. Staiga įsluogiau į stulpą ir kritau į šiukšlyną. Nusimečiau batus, švarkelį ir puoliau plaukti per Veisiejų ežerą. Atėjęs sribas nesusiorientavo kur dingusi. Man įplaukus pusę ežero, pasirodė raketos. Perplaukiau. Išlipusi į krantą, palindau po krūmu minutei atsikvėpti. Nuo šalčio ir baimės drebėjau. Naktis, gegužės mėn. pradžia. Greitai nubėgau į Rūdą km. pas Kiaulevičius. Užlipau ant didžiulės kaimiškos krosnies, apšilau – išdžiūvau. Dėkinga Jiems už globą, Dievui – kad suteikė man jėgų.

Stribai, išbėgę už tvoros, radę mano rūbus, nusprendė, kad nusiskandinau. Bet žmonės kalbėjo, kad ryte manęs dar ieškojo su šunimis. Stribui Leščinskui už mano pabėgimą nuėmė laipsnį. Pasakojo, kad jis taip susikrimitęs buvo, kad net norėjęs nusišauti. Jam laipsnis buvęs brangesnis už tautiečių gyvybes.

Slapstydamsi po poros metų per gerus žmones atvažiavau į Kauną. Teko nakvoti ir stotyje, ir bažnyčioje. Pamažu įsidarbinau. Grįžo sesuo su mama. Abi turim šeimas. Tik mama tiek iškentusi guli lovoje jau be nuovo-

kos. Globojam abi su seseria. Kiekvieną dieną pabudusi tyliai klausia, kad kas neišgirstų: "Ar dar negrįžo mano sūneliai? Seniai jau buvo parėję, vis laikiu ir laikiu".

Antanas Vailionis-Tėvas, g.1895, žuvo 1951m.

Antanas Vailionis-Papartis, g.1923, žuvo 1949m.

Vladas Vailionis-Artojas, g.1926, žuvo 1948m.

Juozas Vailionis-Bedalis, g.1928, žuvo 1950m.

Daina Vailionių garbei

(Autorius nežinomas. Iš M.Matonytės sąsiuvinio)

*Prie vartų augo trys beržai,
Žiaurių vėtrų auginti.
Motule, tavo trys sūnai,
Išėj tėvynės ginti.*

*Rymojo vartuose ilgai
Sena mama parimus,
Ir guodė motiną sūnai-
Balti berželiai tylūs.*

*Saulėlė buvo vakaruos,
Kulkosvaidžiai tratėjo,
O tavo sūnus vyriausias
Jau kraujuose gulėjo.*

*Tėvelis ir du broleliai,
Šalia tavęs stovėjo
Ir paskutinį kartą tau
Sudie, tyliai šnibždėjo.*

*Sudie, jūs brangūs broleliai,
Ir mylimas tėveli.
Aš žuvau už savo draugus,
Ir už Lietuvos šalį.*

*Sudie sesės, brangi mamyte,
Jūs manęs neliūdėkit.
Tik karštomis vien maldomis
Amžinybėn lydėkit.*

*Aš ilsiuos ten po liepomis,
Kur ilsis daug brolelių,
O kiti likę čia drauge
Skinkit į laisvę kelią.*

* * *

Rezistencijos ir tremties muziejuje moteris nuotraukose atpažįsta savo brolių. Išsikalba su Julija. Jos abi to paties likimo, abi kartu slapstėsi, jų broliai viename būryje partizanavo.

Pasakoja Marytė Bučionytė. Mano tėvas Antanas Bučionis-Ažuolas iš Buteliznos km. – puskarininkis, g.1901m. Anksti išėjo į mišką. Nepatiko jam tas "išvadavimas". Motiną po tardymų nuteisė 10m. 1946m. pavasarį. Mes trys vaikai likome be globos. Mus paaugles tėvelis pasiėmė su savimi į mišką. Gyvenome palapinėje. Brolis Viktoras mokėsi Leipalingio gimnazijoje. Jausdamas areštą – atėjo į mišką partizanauti Jaunučio slapyvardžiu. Ne kartą bėgom vienomis kojineimis kelis kilometrus. Šaltis, drėgmė, užpuldavo "brudas". Stokodamos maisto, nekantraudavom. Tada tėtis – Ažuolas papasakojo mums, kaip po Leipalingio puolimo ir alkani, ir išvargę užėjo pas pamiškės gyventoją. Šeimininkas senyvas, sunkiai sirgo. Mus peržvelgęs, žmonai liepė atnešti mums ko nors

Antanas Bučionis Ažuolas, Šarūno rinktinės Leipalingio bataliono vadas

užvalgyti. Žmona švelniai tarė: "Kuom gi aš jus, vaikeliai, valgydinsiu, ničnieko neturiu." Ligonis priminė: "Atnešk šmotelį, ką vakar kaimynė atnešė – man galėsi bulvių išvirti." Nevalgėm, širdis suspurdo nuo širdingumo tų paprastų žmonelių. Eidamas Leipalingio bataliono vado pareigas, 1946m. rudenį per pasalą Valančiūnų km. žuvo Ažuolas – mūsų tėvas. Ėjom kas kur pavadino. Pradėjo mūsų ieškoti, tai nuo jaunų metų tik baimė, ašaros – likome be tėvų! Po Ažuolo žūties vadu buvo paskirtas Jurgis Ptakauskas-Liepa iš Mizarų km. Jau žuvus 1948m. gruodžio mėn. paskiriamas Kostas Treigys-Šturmas iš Diržių km. Žuvus Šturmui 1950m. vadu paskiriamas Ažuolo sūnus – Viktoras Bučionis-Jaunutis, jau užsigrūdinęs kovose ir subrendęs mano brolis.

Viktoras Bučionis-Jaunutis su žmona Angele Janulevičiūte

Gerdašių bažnytelė prigludusi prie Pūščios miškų. Čia partizanai buvo radę prieglobstį: rinkdavosi pasitarimams, išpažinties. Čia Jaunutis susituokė su Angele Janulevičiūte iš Varnėnų km. Jos tėvai buvo tremtyje, brolis Antanas-Studentas kalėjo lageriuose. Šeimai partizaniškai gyventi sunkiau, ypač žiemą, bet kur neužmigs, šaltis, pėdos. 1951m. vasaryje tarp Mizarų km. ir Didžiasalio km. miške, bunkeryje, buvo apsupti. Nenorėdami kančių, visi keturi išsišaudė.

Jų kūnai gulėjo Veišiejuose ant gatvės. Liko 7 mėn. jų sūnelis. Augino

V.Bučionio-Jaunučio ir jo žmonos Angelės žuvimo vietoje pastatytas kryžius

kam pasitaikė, o daugiausia teta. Nelengva vaikystė, tačiau užaugo doras.

1991m. jų palaikai buvo surasti ir perlaidoti į Veisiejų kapines. Dalyvavo ir sūnus, jų žuvimo vietoje pastatė kryžių.

Mes visada atmename Dzūkijos pušynus, kur partizanai prie laužo ginklus valydavo, meldavosi ar maistą gamindavosi. Neieškojo jie sau naudos, už Tėvynę, jos laisvę žuvo broleliai ir mūsų tėvai.

Garbę oškit, žalieji Dzūkijos pušynai, kur kraujo lašeliais apšlakstyta auga žalia samanėlė.

RANKRAŠČIAI NEDEGA...

1946m. pradžioje grįžęs iš Štuthofio konclagerio, buvęs nepriklausomos Lietuvos kapitonas Jonas Noreika įkūrė Lietuvių tautinę tarybą (LTT). Tai pagrindinė organizacija, siekusi suvienyti visas Lietuvos pasipriešinimo jė-

gas. LTT parengė atsišaukimą į pasaulio tautas, informuojantį apie padėtį okupuotoje Lietuvoje¹. Šioje veikloje dalyvavo ir poetė Ona Lukauskaitė-Poškienė. Atsišaukimą paredaguoti ji paprašė poetą Kazį Borutą. Parodė atsišaukimo rankraštį ir užėjusiai draugei Valerijai Valsiūnienei². Susitikimas buvo lemtingas: Valerija Valsiūnienė buvo MGB agentė (slapyvardžiai Oras, Agnesė)³.

"Valsiūnienė už priklausymą buržuazinei nacionalistinei partijai pagal RSFSR BK 58-4 straipsnį 1941m. suimta ir kartu su vyru, buvusiu Lietuvos kariuomenės seržantu, ir dešimties metų sūnumi etapu nusiųsta į SSRS NKVD Kraslagą. 1942m. jos byla, nesant nusikaltimo sudėties, nutraukta, ji užverbuota agente ir, pasibaigus Didžiajam tėvynės karui, grįžo į Lietuvą.

Grįžusi į Lietuvos SSR, Valsiūnienė kaip agentė greit atstatė savo ryšius su mus dominančiais asmenimis ir dalyvavo tiriant eilę antisovietinių grupių bei organizacijų, kurios buvo likviduotos", – rašoma V.Valsiūnienės – agentės Oras charakteristikoje⁴.

1946m. kovo mėnesį LTT nariai buvo suimti, tarp jų ir amžinasis maištininkas, save vadinęs socialistu-eseru, Kazys Boruta. Poetas buvo nuteistas penkeriems metams.

Jo žmona Jadvyga Čiurlionytė, norėdama palengvinti poeto dalį, ėjo kryžiaus kelius nuo vieno valdininko pas kitą. Pagaliau pačiam J.Paleckiui tarpininkaujant, Kazio Borutos bausmės laikas buvo sutrumpintas iki trejų metų, ir 1949m. jis buvo iš kalėjimo paleistas.

Kadangi turėjo mažą bausmę, poetas kalėjo Rusų konclageryje. Kalėjimo sąlygos dėl nuolatinio J.Čiurlionytės rūpesčio buvo pakenčiamos – K.Boruta dirbo lagerio bibliotekoje.

1947m. K.Boruta slapta nuo prižiūrėtojų rašė žmonai Jadvygai Čiurlionytei laiškus, tikėdamasis, kad jo laišškai, aplenkę cenzūrą, pasieks artimuosius. Deja, laišškai, rašyti ant mažų popieriaus lapelių, buvo paimti ir laikomi poeto operatyvinėje byloje, išlikę ten iki šių dienų. O pati "geradarė", sutikusi laiškus išnešti iš Rusų konclagerio, matyt, buvo specialiai poetui pristatyta. 1950m. rudenį MGB jaun. lt. Gudavičius išvertė tuos laiškus į rusų kalbą, pabraukdamas MGB dominačias frazes – matyt, norėdamas nustatyti poeto ryšius laisvėje ir ieškodamas jį "kompromituojančios" medžiagos. Net po penkiolikos metų – 1962m.- KGB tokia "kompromituojančia medžiaga" laikė tai,

kad "Boruta nenušviečia aktualių nūdienos klausimų", o gilinasi į pasakų pasaulį, kartais save parodo kaip asmens kulto auką ir pasako vieną kitą žodį prieš sovietų valdžią⁵.

Nepaisant to, kad laiškai buvo siunčiami aplenkiant cenzūrą, jie buvo rašomi su įprastu atsargumu. Tik viena kita užuomina atspindi konclagerio realybę. Su poetui būdinga žaisminga ironija aprašoma kova su utėlėmis ir pan.

Užuominomis kalbama ir apie J.Čiurlionytės žygius pas įtakingus sovietinės nomenklatūros bei literatūros "geradarius", ieškant užtarimo ir pagalbos. Nelaisvė, o tiksliau – vidinė laisvė, kuri ekstremalioje situacijoje aštriau jaučiama, nubrėžė aiškią takoskyrą tarp juodviejų gyvenimo ir to pasaulio, kuriame jau viešpatavo jo didenybė kompromisas, kuriame žmonių likimus lėmė "svetimos psichologijos" žmonės, nemėgstantys "tiesios kalbos" ir visada siekiantys "ne to, ką kalba". Vienintelis būdas apsisaugoti nuo to svetimo pasaulio, kurį K.Boruta apibūdino žodžiu "šiukšlynas", – "į visa tai žvelgti su lengva ironija, lyg į kažką kvaila ir atsitiktina". Matydamas ir suprasdamas, kad ne vienas buvęs pažįstamas ar plunksnos brolis jau "atlieka savo įsipareigojimą" ir kad "čia sukasi mašina, kuri ir juos mald", K.Boruta išsako savo credo: "geriau nežinomas kapas, negu dvėseliena, nuodijanti aplinką".

Yra laiškuose ir "trupučio laisvės ir vienumos" ilgesio, ir gaudulio dėl negalėjimo kurti, išlaikyti "tos sukauptos vidujinės įtampos, kuri poemėlei reikalinga", ir sielvartavimo, kad pilkoje konclagerio kasdienybėje šmėstelėjusios kūrybinės idėjos taip ir liks niekada į paviršių "neišplaukusiais laivais".

Tačiau svarbiausia laiškuose kas kita.

Praėjo bemaž penkiasdešimt metų nuo jų parašymo, tačiau 1947 metai tėra tik sąlyginis atskaitos taškas. Tai akimirka, kai žmogus ryškioje šviesoje išvysta savo gyvenimą ir, susikrimitęs dėl jo netobulumo, pasiryžta pasikeisti, tapti geresniu ir kilnesniu, atsikratyti lengvabūdiškumo ir egoizmo, "laimingai išeiti iš tokio suskilimo, koks buvo manyje", su pagarba ir meile atsiverti kitam žmogui, kad galėtų "degti tyliu bendro darbo džiaugsmu". Nutolsta brutali aplinka, kur "sukta mintis", pridengta "lengvai ir bjauriai suprantamomis metaforomis, gundo nuodėmingais Judo grašiais", išnyksta siurrealistinis išvirkščias pasaulis, kuriame net utėlės, atvirkščiai logikai, mėgsta švarius baltinius, o užsimiršimas ir atminties praradimas yra didžiausia Dievo palai-

ma. Lieka vien meilė ir "namų, kur dega mažas židinėlis", ilgesys. Ir naujai patirtas sugebėjimas "toli toli žiūrėti".

Kaip dažniausiai būna, gyvenimas savaip pakoreguoja žmogaus nusiteikimus. Ar nugalėjo poetas tuos kalnus, kuriuos buvo pasiryžęs pakelti, ar atsikratė nuolatinio "harplojimosi su savim", ar visada viskam sugebėjo "žiūrėti tiesiai į akis", ar kada regėjo aplink tokį pasaulį, apie kokį svajojo? Nubėgo tolyn, išsiskyrė asmeniniai K.Borutos ir J.Čiurlionytės likimai, pavergtas protas plėtė savo valdas, o kūrybos dirvonai dažnai tapdavo piktžolių atvašynu. Ir vis dėlto 1960 02 12 agentė Marusia, 1957-1960m. įrašinėjusi visus K.Borutos telefoninius pokalbius, užfiksavo poeto frazę, pasakytą J.Čiurlionytei: "Aš tave mylėjau ir myliu." Ši frazė liudijo švelnų ilgesį savęs tokio, kaip tuose laiškuose iš Rusų. Iškentęs ciniško patoso sovietmečius, dažnas norėtų išgirsti iš tų laiškų sklindančią gerumo muziką.

Prasmego praeitin NKVD divizijos, CK ideologiniai skyriai, pokalbius įrašinėjantys šnipai ir laiškus perimantys prižiūrėtojai. Pamirštos žmonių silpnybės ir jų menkumas. Liko maži popieriaus lapeliai, liudijantys meilę ir sielos veržimąsi aukštyn.

Parengė Nijolė Gaškaitė

Šaltiniai

1. Ašmenskas V. Lietuvių tautinė taryba ir jos veikėjai // Laisvės kovų archyvas Nr.7. K.1993. P.175,205.
2. Ten pat. p.182.
3. VSKA. F.10. B.6/11 L.94.
4. Ten pat. F.6. B.26/92. T.2 L.137.
5. Ten pat. F.3. B.87/3. L.34.

Kazio Borutos laišakai iš Rusų konclagerio žmonai Jadvygai Čiurlionytei (1947m.)

13/XI

Brangioji mano! Esu laimingas, kad galiu prie spingsulės vienas pasėdėti ir Tau laišką parašyti. Rašiau ir anksčiau, bet jie Tavęs nepasiekė. Šiandien sutikau gerą

moterėlę, kuri pasisakė, kad kaimynė esanti ir galinti man padėti. Tai ir apsidžiaugiau. Ji iš tikrųjų, rodos, gera žmogysta ir ja galima pasitikėti. Dėkoju, kad ją susiradau.

Pasiilgau tavęs, širdede. Nors porą žodelių norėčiau iš Tavęs išgirsti. Laukinis nykumas vis dar manęs neapleidžia, ir tada pasigendi mylinčios jautrios rankos. Kaip aš nemokėjau savo laimės branginti ir kaip dabar man būtų dėl to sunku. Nepyk, Jadzele! Akis pražiūrėsiu į savo stebuklėlį žiūrėdamas.

Kada aš Tave pamatysiu? Tikiu ir netikiu, kad vieną dieną pareisiu. Namo, kur mano mažojo židinėlio širdelės plazda. Tu gal gerai žinai, kad čia visos viltys prarandamos. Bet dėl to nenusimenama. Ir aš nepuolu į neviltį. Išmokom kantrybės ir toli toli žiūrėti.

O aš dabar gyvenu 5 aukšte. Kasdien žiūriu į Belmonto mišką, Vilnelės skardžius, Pavilnio gūbrius. Matau, kaip atbėga traukiniai į Vilnių. Neblogas vaizdas. Geriau kaip uždaram vienuolyno kieme. Gaila tiktai, kad to vilnietiško kvapo čia nėra. Bet čia vis dėlto bent man daug geriau. Kartais net juokauju, kad turi mane iš čia greitai išmesti, nes per daug gerai esą - taip jau visada mano gyvenime būdavo, kai tik geriau, turi būtinai būti permaina. Geram gyvenimui, matyt, Dievulis manęs nesutvėrė. Bet aš Jam ir dėkingas už tai.

O Tu galėtum mane net smarkiai ir labai smarkiai pabarti. Pasislėpęs vienuolyno celėje, buvau bepradedęs mažą poemą-simfoniją apie nepaprastai gražius dalykus - mudviejų klaidžiojimus anais sunkiais metais, bet kaip visada turi kas nors sutrukdyti - čia kraustymasis, naujoji vietoj tvarkymasis, Balio netekimas - ir aš praradau ritmo giją. Turiu vis tiek dar ją sugauti.*

Labai man liūdna be Balio. Ir brolio netekau ir milžino, kurio paunksmėje visi mes buvome. Kaip baisiai nyku ir tuščia be Jo mūsų vargšėj literatūroje. Vienas buvo ir Tās pirma laiko išėjo. Čia man sunku be Jo, dar bus sunkiau, jeigu teks išėjus vienam kalnus pakelti. O kokio sunkumo tie kalnai, jaučiu ir žinau.

Neseniai čia šiukšlyne atradau maldaknygę su fotografija trijų mergyčių seserų iš Uralo tėvui... Juk tai visa epopėja, mieloji! Kaip perkelti tuos kalnus, kaip juos panešti? Ir vis dėlto išnešime aukštai iškėlę galvą.

Labai džiaugiuosi, kad Mama, kurios aš toks blogas sūnus buvau, surado senatvėje prieglobstį pas Tave, brangioji. Kokia Tu nepaprastai gera. Jei tikėčiau, sakytčiau, pati Dievo apvaizda Tave man siuntė. Kartais ir naivusis tikėjimas turi

*1947 10 16 mirė Balys Sruoga.

*gražių ir jautrių bruožų. Bet kad tik Tu, vargšele, nepervargtum. Taip nepakeliamai
aš Tave apkroviau savo bėdomis. Kad greičiau bent tie neprieteliai paleistų, ir aš
bent kiek galėčiau Tau padėti.*

*Bent manimi per daug nesirūpink. Dabar aš visai gerai gyvenu. Tik vieno man
trūksta - Jūsų visų, truputį laisvės ir vienumos, kuri šitose sąlygose toks nepaprastai
viliojantis dalykas.*

Dėkui Tau už viską, Jadzele. Bučiuoju Tave, Mamą ir dukrytes -

Tavo K.

14/XI

*Eglutei, jei spėsiu, parašysiu poemą apie motiną. - Auk graži ir būk stipri, mano
dukrele! Tu augi baisiai žiauriu laiku, bet su gražiausiais žmonėmis šalia tavęs. Mokėk
mylėti ir branginti. -*

Tavo Tata

*Jeigu gausi abu žiuos laiškėlius, pažymėk prie siuntos lapelio "2". Gali įkišti
laišelį tenai. Na, dar kartą -*

Tavo K.

*Pastabos parašėje: - Svarbiausia - Jūs kaip nors laikykitės. Aš ištersiu. Sveikata
irgi atlaikys. Su siuntiniais per daug nesivargink. Dėkui. Tavo K.*

*Blogiausiu atveju, tegu jie patys pas mane ateina ir išsiaiškinsim, ko jie iš manęs
nori, nes jie arba nieko nesupranta arba durnių volioja.*

14/XI

*Brangioji mano! Vadinas, ratas apsisuko ir prasidėjo vėl iš naujo kaip pavasarį.
Ar Tu supranti, kas tai yra? Tau svetima ta psichologija ir žmonės, kurie tokiu žaidimu
užsiima, bet aš juos gerai pažįstu net su nuluptu kailiu. Tai mano patarimas: spjauk
į viską ir nieku nesirūpink, nes tai nieko nepadės, tiktai prierezins.*

*Teks dar mudviem, brangioji, praeiti sunkų ir ilgą kelią, kol susitiksime. Jeigu taip
reikalai stovi, netenka net galvoti apie greitą pasimatymą, priešingai, gal būt net
apie ilgesnį atsiskyrimą. Aš viską puikiai žinau ir gerai situacijoje orientuojuosiu,
tiktai nežinau, kaip Tau visa tai išaiškinti. Bet šį kartą patikėk man.*

*Nieko gera nelauk iš tų, kurie duoda tokius patarimus, nes jie patys nežino, ką
pataria arba atlieka savo įsipareigojimą. Jeigu jie jau labai nori, aš jiems viešai
išversiu jų suktą mintį į paprastą ir aiškią lietuvių kalbą. Bet jie nemėgsta tiesios*

kalbos. Tai kvailių tegu aplink save pasisieško.

Kas bus, tas bus, - esu ramus ir tikras. Pakelia kiti savo likimą, ir aš jį pakelsiu. Net blogiausiu atveju - geriau nežinomas kapas, negu dvėselienu nuodijanti aplinką.

Pagaliau ar verta apie tai kalbėti? - Tai paprastos ir aiškos tiesos. Nenusimink, Jadzele! Bus viskas gerai. Kas, kas, o mūsų kartos žmogus privalo viskam žiūrėti tiesiai į akis. Tai negi mudu, Jadzele, negalėtume? Bučiuoju.

Amžinai Tavo K.

20/XI

Geroji mano Jadzele! Koks aš esu vis dėlto laimingas, galėdamas gauti Tavo nuostabiuosius laiškus. Aš tais laiškeliais gyvenu ištisais mėnesiais, ir jie man duoda tokios stiprybės, kad aš pajėgiu žiūrėti į aplinką su lengva ironija, lyg į kažką kvaila ir atsitiktina.

Taip kad Tu, geroji, neimk per daug į širdį nelemtos mano kelionės aplink Vilnių. Man tiktai vienas dalykas sunkus, kad šita mano kelionė taip baisiai Tave apsunkino. Visa kita - niekai! Ir nemanyk, kad mane galėtų juodinti vadinamų "geradarių" skleidžiami plepalai. Jie manęs nepasiekia. Bet tie pliurpalai, nelyginant ženklai, ko galima laukti, nes tarp jų ir mano kelionės yra tiesioginis siūlas, vieny rankų tampomas. Tuo aš ne kartą įsitikinau. Todėl Tu, mano brangioji, nemanyk, kad jie gali man pakenkti, priešingai, jie man padeda susiorientuoti, ko galima laukti šiame mano gyvenime ir laiku pasiruošti atsmūgiui. Tai ir viskas. Todėl Tu gali man net smulkmenom pranešti, ką vienas ar kitas "geradaris" skelbia, - visada jie siekia ne to, ką jie kalba. Dideli mėgėjai metaforų, bet čia jos gana lengvai ir bjauriai suprantamos. Taigi, širdele, truputį ironijos, žiūrint į tą šiukšlyną, ir tiek. O šiaip Tu nesivargink su jais, - jų neįtikinsi, čia sukasi mašina, kuri juos mala, ir jie visiškai bejėgiai ką nors nulemti. O tas jų nuolatinis plepėjimas apie "elgesį ir atestacijas", tai daugiau negu kvailas. Gali jiems atsikirsti, kad aš kuo pavyzdingiausio elgesio, bet reikia, deja, ne to, o ko jiems reikia, ir paskutinis durnius gali suprasti. Bet Tu būk rami, aš jokioms provokacijoms nepasiduosiu, ir ne jų nosim mane suvedžioti. Tai tiek. Kas bus, tas bus, viską pergyvensime, viską pernešime. Ir šitos tikrumos niekas nesugriaus.

Taip kad dūšios reikalai pas mane visiškai tvarkoj, - aš ją suvariau į ožio ragą dar anais rūsio mėnesiais ir stipriai laikau užkimšęs, kiek blogiau su kūnu, kuris vis dar išlepus ir ne visada pasiduooda tvarkomas. Tai vis todėl, kad Tu per gera buvai.

Niekada dar aš taip gerai ir sočiai negyvenau, kaip Tavo rūpinimosi dėka. Tai ir įpratau kasdien gerti kavą, lig soties rūkyti, nesijausti alkanas, - o visa tai čia menkos dorybės.

Bučiuoju. Viskas gerai. Dovanok, kad nebaigiau. Kitą kartą daugiau. Dėkui, dėkui už viską.

- Tavo Kazys

21/XI

Brangioji mano Jadzele! Didelė man gėda, kad aš nespėjau pabaigti Tau laiško. Reta čia proga pasitaiko, kad gali vienas pabūti, ir ne visada sugebi tą progą naudingai išnaudoti. Dažniausiai pats su savim narpliojiesi. Ypač, kai tas beprasmiskas stumdymasis įgrysta. Atrodo, kad nieku kitu nesuinteresuoti, tiktai tuo, kad mes neturėtume valandėlės laisvo laiko nei dieną, nei naktį. O dabar čia skiepijimas, dar utėlių gaudymas ir pan. Praėjusią naktį ir pas mane surado vieną utėlę. Tai nieko nuostabaus, nes gyvename labai nešvariai, ir tą švarą palaikyti nėra jokių galimybių, bet tas nekliudo mus visaip dėl to uiti. Ir dabar pora dienų turėsiu visokių istorijų su dezinfekcija, pirtimi, "prožarkom" ir kitais galais. Tokia jau čia kasdienybė. Sakytčiau, prisiųstum švarius baltinius, bet jie nieko nepadės (utėlėms kaip tik labai patinka švarūs baltiniai, nes prieš jas vartojame kaip tik kitą - savotišką - čia surastą metodą - nešvarius ir išdegintus marškinius, kurių jos nemėgsta), be to, neleidžia mums turėti atsarginių baltinių. Bet tiek to. Dėl tokių niekų nėra ko gaišti laiko.

Dažnai pagalvoju apie Tavo kasdieninį nepakeliamą vargą ir stebiuosi, iš kur Tu randi jėgų jį pernešti, todėl labai bijausi, kad Tu prie savo būdo nepervargtum baisiai. Visas pastatas negrius, kol Tu išlaikysi, bet žmogaus jėga - net ir Tavo - turi ribas, todėl dėl visų mūsų laimės, Jadzele, pataupyk save, kiek galėdama, nustumk nuo savęs tokias sunkenybes, kurias galima bent kiek atidėti. Neužmiršk, Jadzele, kad svarbiausia, kol aš čia esu, kad tu sveikatos neprarastum. Būk gera, skirk daugiau laiko poilsiui ir savęs priežiūrai, neimk per daug į širdį visų tų nepakeliamų nelaimių. Svarbu - pernešti viską ir išlikti vardan tų kelių akimirų, kada su šypsena galėsime atgal atsigrįžti ir su pasitikėjimu žvelgti į ateitį.

Aš labai džiaugiuosi, kad Tavo globoje auga tokios gražios mūsų dukrelės. Šitoji nelaimė suaugino mudviejų šeimas į vieną, ir todėl aš net šia nelaime džiaugiuosi, nes žinau, koks man buvo sunkus, bent manyje, to suaugimo trūkumas, ir kaip be

reikalo - dėl to mano nesusivaldymo - tekdavo man pačiam kankintis ir Tave, mano brangiausioji. Atleisk Tu man ir užmiršk. Visai kitą dabar mane pamatysi. Pas mane labai sunki ir lėta psichologinė raida, ir man tenka labai prisikamuoti, - pasigailėk, Viešpatie, tada mano artimųjų! - kol aš ją išgyvenu. Tu žinai, kad aš organiškai negaliu pernešti savyje sunkumo ir koki šiurpūs tada būna išgyvenimai. O dabar aš esu ir laimingas, kad visa tai praėjo ir negrįžtamai, nebent tiktai pateks į puslapius žmogaus nelaimių.

*Dabar Mariutė ir Eglė abi mano dukros, lygiai brangios ir mielos. Aš jaučiu, kad dabar galėsiu būti toks pat geras tėvas, kaip Tu motina. Su Mariule dar trūksta man sugyvenimo, bet ji jautri ir protinga mergaitė, ir mudu greitai susigyvensime. Džiaugiuosi, kad Tu su Egle susigyvenai ir ji atrado Tavyje tikrą motiną, tikresnę už tikriausias, nes niekas kitas pasaulyje [...] *vaikui tiek meilės, širdies ir šilumos. Dėkui, Tau, Jadzele. Ir vis dėlto, nežiūrint nieko, laimingai mano likimas klojasi, reta taip laimingai išeiti iš tokio suskilimo, koks buvo manyje.*

Dabar aš jaučiu, kad galėsiu būti toks, kokio Tu taip sielvartingai ilgėjaisi. Anksčiau man buvo be galo sunku, nes žinojau, kad negaliu pateisinti Tavo ilgesio mažiausios dalelės. Tik Tu neperdėk, Jadzele, negundyk, nes aš senas jau ir žilstantis... bet per didelę pagunda yra didelė šventvagystė ir gundančiam, ir klausančiam pagu[ndos]. Aš esu labai menkų gabumų žmogus, daug menkesnių net už tuos, į kuriuos aš su panieka žiūriu, bet aš turiu kai ką savo, ką branginu, bet besikamuodamas ir besinarpliodamas neprotingame savo gyvenime, dažnai save prarandu ir nepadarau to, ką turėčiau padaryti. Kaip tas vėjavaikis tuščiai praleidęs jaunystę, dedu visas viltis į senatvę (pasenęs sugrįšiu, Jadzele!) ir tikiuosi, kad ji man bus dosnesnė už tuos metus, kurie kitiems būna derlingi.

O Tu, mano stebuklėli, net didžiausiame varge besikamuodama, sugebi didelius darbus padaryti. Kaip aš džiaugiuosi Tavimi, Jadzele! Bus ta laiminga valanda, kada mes galėsime degti tyliu bendro darbo džiaugsmu. Koki mes tada laimingi būsime ir koks gražus bus aplink mus pasaulis!

Tuo tarpu, Jadzele. Dovanok, kad mano laišakai toki pakrikę. Priebėgomis rašau. Noriu turėti parašytą laišką, jeigu pasitaikys proga. Jei užtruks, tai dar parašysiu. Daug, daug apie ką turėčiau su Tavimi pakalbėti, bet reikia visa tai atidėti, kada tai galėsime padaryti.

Bučiuoju - Tavo K.

Brangioji mano Jadzele!

Praėjusį kartą ir Tu, matyt, nesuspėjai man parašyti, nes gavau laiškus tik iš dukrelių. Kokios jos puikios mergaitės tos mūsų dukružėlės! Mane tiesiog žavi. Jau vien dėlto man norėtusi gerai padirbėti, kad joms sukrovus didesnę dvasinę kraitį. (Matai, kokių jausmų pas mane slypima. Tėvas lieka tėvu.)

Pas mane nieko naujo. (Ana utėlinė operacija laimingai praėjo, apsišvarinau, ir viskas tvarkoj.) Kartais tenka nugirsti gražių siužetinių dalykų. Vakar visą vakarą vos nesprogom iš juoko, klausydami žemaičių nuovados nuotykių pas čigonus. Nors man tie siužetai ir nereikalingi, bet tariau, kad reikia juos užsirašyti, gal ir prireiks dar pažaisti fantastika. Nežinau, kodėl dabar mane patraukia kaip tik fantastiniai siužetai su nepaprastais įvykiais, vaidinuokliais ir kt. nežemiškais dalykais. Teko turbūt parašyti kokią vaiduoklišką apysaką, kol bus galima prieti prie rimtesnių temų. Jeigu dar teks čia užtrukti, tai gal ir pabandyti padaryti kokį antrą Baltaragį. Norėčiau paimti Vilniaus foną, bet personažą vargu ar sugausiu vilnietiską. Bet tai mažmožiai. Matysiu, gal ir pasibovysiu iš nuobodumo...

Labai man rūpi mažos poemėlės. Bet tai muzika. O čia niekaip negali išlaikyti tos sukauptos vidujinės įtampos, kuri poemėlei reikalinga. O šiaip sau bandyti - negaliu, ir gana. Pirmas ne tas žodis, ir viskas nugarma kažkur į gelmes, kol vėl kartais iš netyčių išplaukia. Per prievartą ir nesistengiu sužvejoti tuos "skenduolius". Tegu, sakau, gal geresne proga jie patys išplauks, nors kartais bijausi, kad nelyginant vandenynas, pavirsiu neišplaukusių laivų kapais. Bet tiek to. Tai tik mažas nervingumas, aplinkos iššauktas.

Kiek blogiau yra su mano atmintimi. Kartais katastrofiškai krinta. Ar tai kokio vitamino stoka, ar koks galas, bet kartais atrodo, kad net pavardės neatsiminsi. Čia beveik visuotinas reiškinys. Iš dalies tai ir neblogai, nes didelė Viešpaties palaima - užsimiršimas. Ir čia ji daug žmogui padeda. Vaikščiojam kažkokiam nepermatomam rūke. Tiesiog kažkokia klaidi šiaurės stichija, nors ir ne šiaurėje gyvenantiems. O ten, kaip pasakoja, vienintelė realybė.

Jeigu dar čia tektų man užtrukti, galvoju, ar negalėčiau kiek prisidėti prie pragyvenimo. Juk leido Katiliui vertimus be parašo, tai ar negalėtų mano? Čia galėtų padėti Venclova, bet Tu su juo nenori turėti reikalų, o jeigu jis pats [nenori] man padėti, tai aš juo labiau į jį kr[eiptis negaliu.] Bet taip ar kitaip gal galėčiau*

* Laužtiniuose skliaustuose – neįskaitomi, nuspėjami žodžiai.

padaryti kokį vertimą. Man vis tiek, ką versti, kad Tau pinigų išmokėtų. Be to, galėčiau perredaguoti ir "Petro I" vertimą.

Prie progos, pakleбенk šitą reikalą. Galiu išversti net ir negrožinius dalykus, kad ir kitai leidyklai. Jei pasitaikys proga, pakalbėk apie tai su Alb. Žukausku. Jis vis dėlto buvo ir pasiliks poetas.

Man kol kas nieko ypatinga nereikia. Dėkui už siuntinį, rodos, bus daug geriau su savo virtuve, o ir Tau gal pigiau atseis.

Na tuo kartu! Tikėsimės, kad greitai viskas geran pasikeis.

Bučiuoju Mamą!

Stipriai Tave - Tavo K.

30/XI

Brangioji mano!

Kas čia atsitiko, kad mūsų susirašinėjimas ir vėl nutrūko. Prieš savaitę paskutinį kartą gavau 3č. ir daugiau nieko, nei trijų žodelių, o jie man buvo daug brangesni. Po to aš rašiau ir abiem dukrom. Nejaugi čia esama kokios velniavos? Nesinorėtų tikėti, bet visko gali būti.

Dabar turiu kiek daugiau darbo. Mano tavorščius, su kuriuo drauge dirbau KVC, apsirgo vidurių šiltine, tai dabar tenka ir už jį atlikti reikalus. Tarp kitko, tikrinau "peredačių" sąrašus ir atradau vieno Tavo siuntinio 5/XI raštelį su mano priesaū. Maniau, kad tie rašteliai pas Tave grįžta. Pasirodo, kad ne visada. Ar ne su šiuo rašteliu buvai pasiuntusi megztinį be rankovių? Jeigu jo atgal negavai, tai jis pražuvo, nes jis man nereikalingas, ir aš su tuo pačiu krepšiu gražinau jį atgal. Vakar gavau man nereikalingas vilnones kelnes, bet dabar bijausi jas siųsti, kad ir jos nežūtų. Iš viso, nesiųsk man tokių dalykų, kurių neprašau, nes man su jais tikra bėda - pasidėti nėra kur, saugok tikrai nereikalingą daiktą. Žiemai aš esu visiškai apsirūpinęs, įsigijau klumpes, vilnones kojines, "vatuvką", bliuzę, turiu kailinius, tai aprūpintas nors ir ašigaliui. Taip kad nieko iš drabužių man nesiųsk. Kai praeis karantinas, galėsi prisiųsti 1 porą apatinių (kuo prasčiausių) baltinių. Kol kas išsiskalbriu tuos pačius. Tuo tarpu nereikia siųsti todėl, kad dėl epidemijos gali atimti iš mūsų gerus baltinius ir duoti klaidius skarmalus. Na, tiek to šiais reikalais. Aš nieko nereikalingo nenoriu turėti, kad nereikėtų eikvoti nervų atsargas. O čia mes juos be galo taupom ir branginam, nes mūsų sąlygose žmogus, praradęs nervinę pusiausvyrą, sveikas

dingęs. Todėl mes ir išmokom būti stiprūs, kantrūs ir ištvermingi. Visa to pasiekiam tuo būdu, kad ginamės nuo visa to, kas eikvoja mūsų jėgas, nes jos mums už vis reikalingiausios. Patarčiau ir Tau šitų "gerų" dalykų mokytis. Bet be mūsų mokyklos ir su Tavo būdu turbūt nieko neišeis. Tu visada, o dabar juo labiau, įsitempi ligi pat paskutiniuosius. Nereikia, Jadzele! Paklausk šį kartą mano durnos galvos.

Maisto reikalai dabar visai gerai susitvarkę. Jau pora savačių, kai valdiško maisto visai neragauju, tik vieną duoną pasiimu. Jei ilgai taip truks, bijausi, kad išišėrusį pamatysi. Mat ką reiškia būt "pridurku" (čia taip vadina visus privilegijuotuosius). Daržovių kartais turime ir per daug, o 1 kg. mėsos savaitei visiškai pakanka. Taip kad mažink, Jadzele, šiuos savo rūpesčius. Prie siuntinių pridėk po truputį prieskonių prie daržovių: kruopų, miltų, žirnių, druskos ir kt. O su visa kuo kitu - Dievo valia. Svarbiausia - tais reikalais kuo mažiausiai rūpinkis.*

Kiti reikalai juo toliau, juo aiškiau... ir, rodos, greitai visai paaiškės. Vakar skaičiau J.Baltušio straipsnį "Apie usnis ir piktžoles". Labai geras straipsnis! Tik ar ne apie save kartais rašo? Vargšelis.

Čia vis dar lūkuriuojama amnestijos, nors jau mažai kas ja tiki. Gandai vis dar nesiliauja. Greitai jie pasibaigs.

Ką tavorščiai apie mane gieda? Parašyk. Jei ne kitaip, tai bent įdomu psichikos raidos atžvilgiu. Nemanyk, kad jų zaunijimas toks ar kitoks mane jaudintų. Gali rašyti su visomis smulkmenomis. Tai sukels tikrai geras nuotaikas.

Vilksiu, Jadzele, savo likimą, koks jis bebūtų. Tikiuosi pavilksiu. O visa kita - niekai. Matysim.

Dėkui Tau už viską. Bučiuoju dukreles ir mamą. Tave stipriai -

Tavo K.

VSKA. Oper.b.f. B.5745. T.1 D3. L.328-243.

* K.Boruta turi mintyje savo darbą konclagerio bibliotekoje.

JURGIS KRIKŠČIŪNAS-RIMVYDAS

Vytautas Krikščiūnas

Jurgis Krikščiūnas gimė 1919m. Samaroje (Gorkyje). Bolševikų siautėjimo metu jo šeimai teko patirti didelius nepriteklus ir badą. 1921m. su tėvais grįžo į Lietuvą, apsigyveno Marijampolės apskr. Ašmintos (vėliau Prienų) valsčiuje, Ašmintos kaime pas senelius. Tėvas Antanas Krikščiūnas buvo inžinierius-topografas. Tuoju po grįžimo buvo mobilizuotas, pradėjo dirbti inžinerinius darbus, organizavo Lietuvos karo topografijos skyrių ir jam vadovavo iki bolševikų okupacijos 1940 metais. 1922m. tėvai gavo butą Aukštojoje Panemunėje prie Karo mokyklos, vėliau pasistatė medinį namą Aukštojoje Panemunėje, Klevų g.5. Čia Rimvydas ir augo su savo dviem jaunesnėmis seserimis Aldona (g.1921m.) ir Elvyra (g.1925m.). 1939 metais baigė Kauno "Aušros" berniukų gimnaziją ir įstojo į A.Smetonos karo mokyklą savanoriu-

Pakeliui į Lenkiją: kairėje J.Krikščiūnas-Rimvydas ir J.Lukša-Skirmantas (dešinėje)

aspirantu.

1940 birželio mėnesį Lietuvą okupavus bolševikams, rugsėjo mėnesį buvo paleistas į atsargą. Tada įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto statybos fakulteto geodezijos skyrių. Mokėsi iki 1943 metų kovo mėnesio, t. y. kol vokiečiai uždarė universitetą.

Per atostogas svečiavosi mano tėviškėje, tame pačiame Ašmintos kaime. Buvo labai didelis knygos mėgėjas, skaitydavo visur ir visada. Drauge su savo seserimis buvo mokomas skambinti pianinu. Ypač mėgo skambinti Šubertą. Gyvenime Jurgis buvo labai kuklus, tėvams nereikšdavo jokių pretenzijų, nors jo tėvas, būdamas inžinierius, docentas, pulkininkas, dirbdamas generaliniame štabe, turėjo nemažas galimybes.

1940 metais aš su savo broliu Jurgiu-Mažiuku ir su Jurgiu-Rimvydu gyvenome viename kambaryje Klevų gatvėje. Kai tik pasirodydavo knygynuose nauja knyga, jis tuoj nusipirkdavo ir įnikdavo skaityti, o gražą papildavo kambario kampe ant grindų. Nemėgo nešiotis pinigų – juos pasiimdavo tik eidamas ką nors pirkti.

Bolševikai, pasiautėję Lietuvoje vos vienerius metus, visiems įgriso. Organizavosi slaptas pasipriešinimas, kuriam priklausė ir Jurgis.

1941 metų birželio viduryje pradėti masiniai trėmimai labai sujaudino Jurgį – buvo išvežtas mūsų mylimas dėdė, teisininkas Juozas Krikščiūnas.

Birželio 22 dieną pirmosio bombos suteikė daug vilčių ir jėgų – buvo manoma, kad atėjo išsilaisvinimo valanda. A. Panemunėje gyveno daugelis Lietuvos karininkų, o jų atžalos buvo išauklėtos patriotiškai. Pirmą karo dieną susibūrė Panemunės jaunuolių grupė, kurioje aktyviai dalyvavo ir Jurgis. Jie nuginklavo priešlėktuvinės apsaugos sandėlių sargybas ir apsiginklavo. Užėmę pocijas ant kalno nuo Rokų pusės, jie atkirto galimybę besitraukiančiai bolševikų kariuomenei brautis į Kauną. Džiūgavimo dienos greitai baigėsi. 1942 metų birželio 15 dieną staiga mirė Jurgio-Rimvydo tėvas. Šeima atsidūrė sunkioje padėtyje. Pagal išgales rėmė mano tėvai. Jurgis pradėjo dirbti. Karo našta slėgė visą Lietuvą, frontas vėl artėjo prie Lietuvos. Daugelis traukėsi į Vakarus. Tą pat nutarė daryti ir Jurgio-Rimvydo šeima. Motina, jaunesnioji sesuo, vyresnioji sesuo su vyru ir mažyliu ant rankų ir Jurgis, pasiėmę iš mūsų arklių su vežimu, važiavo Rytrūsių link. Jurgis su keliais Panemunės prieteliais važiavo dviračiais. Pasiekę Plokščius, apsistojo pailsėti

Eistiškių miškelyje (2 km nuo Lenkijos sienos) 1947 05 12. Guli Dainavos ap. atstovas Rimvydas-J.Krikščiūnas (kairėje) ir Tauro ap. atstovas Skirmantas-J.Lukša

dėdės Mato ūkyje. Jurgis su draugais persikėlė per Nemuną ir patraukė Šiaulių link. Ten jį pasiviję raudonieji 1944 metų rudenį areštavo. Apie tai niekas nežinojo, buvo manoma, kad jis sėkmingai su šeima pasitraukė į Vakarus. O jis buvo uždarytas Šiaulių kalėjime.

Išlaikytas kalėjime devynis mėnesius ir, nesudarius bylos, užverbuotas buvo paleistas. 1945 metų pavasarį sužinojęs apie jo sugrįžimą, važiuodamas į tėviškę, užsukau į Klevų gatvę. Radau jį labai iškankintą, sulysusį, visas kūnas išverstas piktvočių. Per vasarą pasitaisė, vėl ruošėsi tęsti studijas, bet ... padėtas parašas pradėjo drumsti ramybę. Pasirašei, tad ir dirbk! O dirbti nebuvo nė mažiausio noro. Žinodamas, kad aš susitinku su būrio vyrais, prašė, kad aš jį pristatyčiau į partizanų būrį, bet aš vis delsiau. Pagaliau jis pats susirado kelią ir dingo iš Kauno. Pradėjo partizanauti už Prienų miško, Balbieriškio-Ūtos apylinkėse. Apie jo buvimą tose vietovėse sužinojau iš pusbrolių, gyvenusių Vartų kaime. Tai buvo 1945 metų pabaiga. Aš delsiau todėl, kad jau buvo žuvęs, užėjęs ant stribų pasalos, mūsų pusbrolis Kazimieras Banionis-Klaėjūnas netoli Prienų, Mačiūnų kaime.

Tapęs partizanu Jurgis pasirinko Rimvydo slapyvardį ir visai neatsitiktinai. Tokiu vardu buvo pakrikštytas sesers sūnus. Tą mažylį jis labai mylėjo. Net ir vėliau, jau partizanaudamas, susisiekęs su savo artimaisiais, viename laiške rašė: "Stasy, išaugink lietuviu ir doru žmogumi Rimvydėlį –" Stasys buvo jo sesers Aldonos vyras, leitenantas Grigaliūnas.

1946 metų pabaigoje, man su žmona ir broliu gyvenant Kaune, Žemaičių g., atėjo Rimvydas su Skirmantu. Tada jie pradėjo rengtis išvykai į Vakarus atstatyti ryšio, kuris buvo nutrūkęs. Be to, jau buvo įtariamas Markulis-Erelis, nes jo elgesys kėlė nepasitikėjimą, kai iš vieno konspiracinio buto Vilniuje Skirmantas vos spėjo pabėgti. Be jų, lankėsi Kazimieras Pyplys-Mažytis, Kazimieras Matulevičius-Radvila ir Antanas Lukša-Arūnas. Vieno pašnekesio metu buvau pasiūlęs likviduoti Erelį, bet kitiems nepritarus, jis buvo paliktas ramybėje, norint galutinai išsiaiškinti. Tai KGB agentui sudarė palankias sąlygas iškirsti dar vieną niekšybę Lietuvos pasipriešinimo judėjimui. Per Erelio kaltę buvo pralieta daug kraujo narsių Lietuvos sūnų, daugeliui teko iškęsti kankinių dalį, daugelis negrįžo į tėvynę.

Ruošiantis išvykai, buvo reikalingi dokumentai ir pinigai. Todėl buvo išnaudotos palankios to meto sąlygos, kai iš Lietuvos lenkai važiavo į Lenkiją. Jiedviem buvo parūpinti lenkų repatriantų dokumentai ir doleriai. Kelionei buvo išleista 20 000 rb., kuriuos davėme mudu su broliu Jurgiu-Mažiuku.

Rimvydas šiai kelionei buvo pasirinktas neatsitiktinai: jis laisvai kalbėjo rusų, vokiečių ir prancūzų kalbomis.

Kad būtų galima susisiekti su Vakaraais ir palaikyti ryšį, mudu su Arūnu buvome apmokyti naudotis šifrais. Be to, buvo sutarta, kad jiems laimingai pasiekus Vakarus, bus duotas sutartas ženklas per Štutgarto radijo stotį. Ženklas turėjo būti toks: trečiadienį ir penktadienį 18 val. per Štutgarto radijo stotį bus transliuojama po dvi lietuviškas dainas.

1947 metų gegužės mėnesio pradžioje Kaune, Žemaičių gatvėje, Rimvydui su Skirmantu padarėme išleistuves, palinkėjome sėkmės. Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas. Gegužės pabaigoje jiedu, lydimi būrio vyrų, perėjo sieną į Lenkiją, bet, pabuvę Lenkijoje ir susitikę su Vakarų atstovais, grįžo į Lietuvą. Liepos mėnesį Rimvydas buvo paskirtas Dainavos apygardos štabo viršininku. Kautynėse porą kartų buvo sužeistas. Antrą kartą, surinkęs daug vertingos medžiagos apie padėtį Lietuvoje, vėl perėjo į Lenkiją, turėdamas

Kelionėje į Lenkiją. Pas ryšininką Naktibaldą ilsisi: V.Gavėnas-Vampyras, J.Lukša-Skirmantas, J.Krikščiūnas-Rimvydas, J.Pileckis-Oželis. 1947 05 05

uždavinį visą medžiagą pristatyti į Vakarus, kur tuo metu buvo Juozas Lukša. Deja, surinkta medžiaga dingio pakeliui į Varšuvą. Todėl Lukša paprašė dar sugrįžti į Lietuvą, ar bent iš atminties atkurti dingusią medžiagą ir atvežti į Prancūziją. Visą medžiagą gana kruopščiai atkūręs ir sutvarkęs, persiuntė Lukšai, bet vykti į Vakarus nesiryžo, manydamas, kad yra provokuojamas. Lukša-Daumantas savo raporte teigia, kad jis buvo išduotas ryšininkės, kuri pakeliui į Varšuvą buvo areštuota.

Tačiau Rimvydo sesuo Aldona man rašytame laiške sako, kad tuo metu mūsų dėdė Matas Krikščiūnas buvęs pažįstamas su anglų žvalgybininku majoru Liūdžiumi, kuris žadėjęs padaryti Rimvydai dokumentus ir atgabenti jį kaip gyvą liudininką į JAV, kad papasakotų apie padėtį Lietuvoje. Bet vėliau paaiškėjo, kad tas Liūdžius buvo KGB agentas ir, matyt, jo nuopelnas, kad Rimvydas su Vytautu Prabuliu-Žaibu žuvo prie Punsko, Šlynakiemio kaime. Vienas vietinis lietuvis nufotografavo žuvimo vietą, miškelį ir paminklą jiems Seinų kapinėse. Žuvo jie 1949 metų gruodžio 15 dieną.

1949 metų vasario mėn. 16d. aktu Nr.4 Rimvydui suteiktas laisvės kovotojo partizanų kapitono laipsnis. 1950 metais LLKS Prezidiumo nutarimu Nr.5 apdovanotas po mirties Laisvės Kovos Kryžiumi (su kardais) kartu suteikiant Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardą.

Red. prierašas. publikuojami laišakai rašyti giminėms, esantiems Vakaruose, ir išsiųsti, Rimvydui būnant Lenkijoje.

* * *

1947 V 16

Dėdė! Suradau progą Jums parašyti ir pranešti Jums apie mūsų gyvenimą. Jūs žinote, kaip mes gyvenome 1941, tai dabartinis gyvenimas dar saldesnis ir archyvo išeis 100-ai tomų.

Dėdė Banionis, Broniukas, dėdė Jonas išsikraustė pas mano tėvelį gyventi. Dėdė Pranas išvažiavo į sanatoriją Velske. Jo stovis sveikatos nekoks, gal dar ir gyvas. Pas mus šiaip gyvename neblogai, ligų jokių nėra, jei miršta, tai miršta natūraliai.

Be to, entuziazmas milžiniškas, tarybinė santvarka ir žmonės be paliovos vyksta į sanatorijas Archangelske, Vorkutoje, Velske ir kitur. Ūkis auga kaip ant mielių, ne veltui internacionale pasakyta ... "seną pasaulį išardysim", ir tas mums pasiutusiai gerai vyksta.

Tad pas mus geras gyvenimas, tik yra keliolika banditų. Bet manom juos išgaudysim, nes vien valsčiuose yra iki 200 tarybinių aktyvistų. Mes labai džiaugiamės, kai atveža nušautų banditų, numeta juos ant gatvės, spardo kojomis, leidžia juos būti šunims ir guli tol, kol pasmirsta. Banditų numeta ant gatvės kartais iki 30-40. Būna net moterų. Pav., net A.Panemunėje gulėjo banditų. Taip jiems ir reikia, nes dažniau parveža tarybinių aktyvistų. Miestuose pasitaiko plėšikų ir šiek tiek žmogžudžių. Liaudies priešai sako, kad tai daro drg. karininkai ir drg. milicininkai, bet aš manau, kad Jūs tuo nepatikėsite.

Perduokite visiems namiškiams linkėjimus ir pasakykite, kad aš dar gyvas, nors ir pradėjau plikti ir žilti. /.../

* * *

Brangieji! Dar prieš 3 metus nuo išsiskyrimo Panemunėje, kai riaumojimai fronto drebino orą. Daug vargo, ašarų ir nemunai kraujo nutekėjo, tačiau vis dar žmonijos kančios nesibaigia.

Rašysiu aš Jums viską kaip buvo, kad ir teks Jums skaudžių dalykų nugirsti. Pirmiausia aš manau Jums įdomiausia savo likusių šeimos narių likimas. Lelė ir Vėjas dar tebegyvena savame name. Lelė labai sirgo ir vos nemirė, buvo kažkas iš moteriškų ligų. Mikas vedė Birutę ir antrą kartą pateko į kalėjimą. Gavo 10 metų katorgos darbų ir dabar yra Vilniaus išskirtymo lageryje. Jam sėdint kalėjime, Birutė pagimdė mergaitę, kuri tuoj pat mirė. Dėl Miko per daug nesijaudinkite, jam turės eiti neblogai, kad ir paklius į Sibirą. Daktarai dirba savo specialybėje. Jis baigė universitetą. Be to, kai aš vykau pirmyn, mes kombinuojame jį išvogti ir gali kartais pavykti. Tą sužinosite tik grįžę atgal. Jūsų namas per 1946 metų potvynį buvo smarkiai apgadintas. Vanduo siekė jau antrą aukštą. Ledai nunešė verandą. Prigėrė apie porą tūkstančių žmonių.

P. Velykis sėdi nuo 1943 metų kalėjime ir atrodo gali mirti, nes į pasimatymą su žmona atnešė jau ant neštuvų. Edis vedė kažkokią mergaitę iš džiovininkų sanatorijos. Jis grįžo iš kalėjimo ir turėjo gulti į sanatoriją. Kazys slapstosi ir negyvena Kaune. Sirka žuvo. Jurka ištremtas į Sibirą. Aš pats tarnauju miškų departamente, o viršininkas drg. Mirtis.

Bendras vaizdas Panemunės liūdnas. Draugiškos respublikos beveik iškirto Basanavičiaus parką. Daug namų sukūreno, visos tvoros, ypač Klevų gatvės, sukūrentos. Kur negali išardyti, išvogė bent tvoras ir vartelius. Langai daugumoje išmušti /ne karo priežastis/. Šiuokšles pila ant gatvės, o š...o tai perkrovimas. Pats Kauno miestas labai nukentėjo ne nuo karo, kiek nuo brolių. Pažangos jokios. Ką jie sako, kad vyksta atstatymas netikėkite. Pats gyvenimas yra baisus. Kraujas liejasi upeliais, o ešelonas paskui ešeloną vyksta vis Sibiran. Jei greit karas neprasisdės, mūsų tautos likimas liūdnas.

Kaune jau žmonės badauja, o Rusijoje visiška bado katastrofa. Ūkį baigia sunaikinti. Pav. už centnerį kviečių valdžia moka 5 rub., o ūkininkas perkant moka 1900 rub. Duonos kilogr. valdiška kaina kainuoja nuo 3,3 rub. iki 5 rub.

Gavau žinių, kad namiškai šiaip taip verčiasi. Gera, kad pabėgo, Sibiro būtų neišvengę. Buvau sutikęs p. Matulevičių ir girdėjau, kad Lelė išteko už kažkoko svetimšalio. Tas mane kažkaip nemaloniai paveikė, aš to iš jos nelaukiau. Kai gavau pirmą žinią apie Juos Lietuvoje, tai buvo miške po kautynių. Aš su draugais

ginčijausi, kad ji išsirinko lietuvį. Gailiuos, kad jos vaikai bus jau nelietuviai, o mūsų tiek mažai liko. Tačiau pasveikinkite mano vardu mano naująjį švogery. Gailiuosi, kad negaliu paspausti jam ranką ir pažinti kaip žmogų.

Dėdė Juozas mirė badu 1943 metais. Į galą jis plovė atmatas ir valgė tą, ką nesuvirškino viduriai. Visai dienos maisto daviny buvo sauja kviečių. Dėdė Pranas Sibire. Sveikatos būklė irgi silpna. Dėdė Banionis mirė kelyje į Sibirą. Banioniukas žuvo kautynėse palei Prienus.

Sveikinkite dėdes ir visus pažįstamus. Sveikinkite Mamą, Aldoną, Stasį, Rimvydėlį, kurio taip aš pasiilgau. Mes dabar su juo vadinamės vienu vardu. Tik mano slapyvardė Rimvydas. Aš tikiuosi, kada žemelė bus nuo kraujo soti, mes vėl susitikime. O jeigu mane kaip "banditą" paties ant gatvės, tai mamai perduokite žodžius: "...O jei gulėsiu aš ant gatvės, bus daugel daugel pajuokos, tai tu motule, neraudoki, Dievulis tave tepaguos..."

Jurgis
1947 V 20

P.S. 1/ Grigaliūnai visi gyvi ir sveiki. Gyvena mūsų name.

2/ Geriau į Lietuvą nerašykite ir nesiųskite pagalbos, nes nėra prasmės.

3/ Jokių būdų negalvokite apie grįžimą Lietuvon. Tą pasakykite ir kitiems.

4/ Man nerašykite.

5/ Niekas tenegalvoja apie grįžimą į Lenkiją, nes jei karo greit nebus, jos likimas toks pats.

* * *

Brangieji,

gavau iš Jūsų per p. M. laišką ir nuotraukas, už ką esu nepaprastai p. M. dėkingas. Dabar kas rytas atsikėlęs jas peržiūriu ir pasidžiaugiu. Rimvydėlis tikras puikus vyras. Už šitą nuotrauką jo seneliai atiduotų ir dūšią. Žiūrėk, Stasy, kad jis užaugtų tikru lietuviu. Dabar dėl antro piliečio. Argi jis jau amerikonas, ar neturi žmoniško vardo? Koks ten Gogo? Esu dėkingas ir už trečią nuotrauką. Jau penki metai kaip nebuvau matęs tėvelio kapo. Kiek iš laiško supratau, kad Jūs mano padėtį žinote. Numanote, kad mane nepaprastai laukia Varšuvoje, laukia (...). Tur būt gavote iš p. Lukšos laišką. Jei turite jo adresą, tai parašykite jam, tegu praneša Jums, bet ne man tiesioginiai žmogaus, kurį mes vadindavome "Iciku" tris pirmąsias raides (pavardės).

Man bus kontrolė. Dėl gautų adresų Lenkijoje, turiu pasakyti, kad vargu pasinaudosiu. Bijau pakenkti. Iš laiško supratau, kad Jūs vis šiaip taip pragyvenate. Tuo tarpu aš gyvenu tokiose sąlygose, kad Jūs įsivaizduoti negalite ir tai turiu džiaugtis. Tad tiesiai sakau Jums. Palaukite kelias dienas, bet atsiųskite, nes aš badauju visą laiką. Vaikštau basas ir svetimais drabužiais. Mano drabužius per paskutiniąsias kautynes tiek sušaudė, kad teko išmesti. Jei norėsite ką atsiųsti iš pinigų, įdėkite po puspadžiais senesnių batų. Mes viską sunaudosim, nes rūpinuosi ne savimi. Jums stengsiuos rašyti, kai galėsiu. Dabar kabu tik ant siūliuko. Gali tekt ir ant gatvės atsigulti. Jūs rašykite apgalvodami kiekvieną žodį. Atsiųskite, kaip Jūs žadėjote, tų pažįstamų adresų. Visi parašykite retkarčiais laiškus. Tegu ir tas neaiškus asmuo Gogo pasireiškia. Lai parašo ir naujasis švogerys. Noriu suuost, kas per žmogus. Kad smertininkas, bet vis dar žingeidus.

Viso gero ir daug laimės.

1949 VII 27

* * *

Laimute, rašau tau antrą laišką per tą patį asmenį. Pas mus viskas einasi po senovei. Kaip kiti sako: "Pagal planą ir grafiką". Daugiau apie viską parašysiu, kai gausiu iš tavęs atsakymą į pirmąjį laišką. Matai, aš vistiek finansiškai stoviu silpnokai ir be reikalo mėtyti kapitalų negaliu.

Nuotaika nebloga, jei gerai užkrımstumei, tai galėtumei skaityti, lyginant su senesniuuoju gyvenimu, kurortais. Na, žinoma, ir čia karštomis bulvėmis nesimėto. Sveikata irgi pakenčiama. Labai norėčiau nuvykti pas Aldoną, nors ir kelionė ilgoka, bet norėčiau. Žinoma, reikia finansiškai tvirčiau stovėti, nes drabužiai dėl nepalankių oro sąlygų vienu momentu suplyšo. Galutinai apsispręsiu birželio mėnesyje.

Sveikinki mamą, Stasį, Rimvydėlį, gimines ir kitus pažįstamus.

Skubiausiai rašyki.

Jurgis
1949 V 29

* * *

Algis Kašėta. *Dainava district. Beginning of armed resistance.*

Front moved west through Dzūkija in July of 1944. There were a lot of Red army units all over the land in August. Soviet power was organized just in towns and it looked for co-operation. So called "soviet activists" were often immoral, illiterate people.

First of all, occupation power announced the mobilization. Men of 19 - 35 were called to Red army from August 1. Nevertheless, most of such men tried to avoid enlistment offices, so occupants had begun their repressions. Mass searches of cottages and forests were made. Just in 5 days approximately 500 men were sent to military commissariats after such searches in Alytus region only. It was hard to hide from in human cruelty of NKVD troops. Organization of partizans units had begun. First units were organized from men of one or few villages. They stayed in nearby forests and partizans often used to return back home at night. First units were called according to the place they were organized at. Later, when small units were united to larger ones, they were named according to pseudonym of their leaders - Rugys, Žaibas etc.

Larger or smaller partizans' units acted already in all Dzūkija regions in autumn of 1944. They were led by men who had acquired more military knowledge: non-commissioned officers, warrant officers, former policemen, teachers. There were 27 partizans units with 700-750 fighters registered in Alytus region NKGB department in December. In such documents, some of most active units are mentioned, such as: unit of Jonas Jokubavičius-Rugys, acting in Varėna region, unit of Antanas Kušlys-Vilkas, acting in Simnas region, unit of Vladas Stepulevičius-Daktaras (Mindaugas), acting in Seirijai region, and others.

Partizans activities grew stronger after October, 1944, because large units of NKVD troops left Alytus and near regions right then. Soviet repression structures could not act without help of local betrayers - militia, destroyers, so called "soviet activists". Since they informed against population and robbed, society's anger and freedom fighters resistance was directed against them

first of all. In fact, partizans fulfilled functions of local power and did not recognize any representatives of occupation power. For example, there were 13 military actions of freedom fighters in Alytus region in October, and NKVD already had registered 30 such actions in November. Larger operations, such as setting free of arrested, attacks of region centres and destruction of occupation officers, took place all over Dzūkija. Some units were larger, 60 to 150 fighters. In such units, military discipline was obligatory, headquarters with organization, reconnaissance, economy and press (propaganda) departments were organized.

Cruel reaction of occupants' troops followed partizans' attacks. Partizans units often had to fight with larger NKVD army and sometimes they had many losses. Large struggles between partizans and NKVD took place in Lazdijai, Alytus regions in spring of 1945. Especially hard battle took place in Alytus region Kalniškės forest on May 17, 1945, where unit of 100 partizans was surrounded by NKVD troops. This battle symbolizes courage and renunciation of Dzūkija partizans during all tragic post-war years.

Juozas Bagušauskas. *Youth anti-soviet resistance in Lithuania in 1944-1960.*

Anti-soviet resistance in Lithuania arose in 1940, it grew stronger day by day and finally it became a strong political force to defend Lithuania's independence. Youth took an active part in this movement. Underground organizations were the main form of it.

At first, youth underground activities were connected with partizans. Members of underground organizations rendered their help to partizans and were ready to join them any time. Young men were sent by partizans to soviet institutions etc. with reconnaissance purposes. Analysis of archive documents and other historic sources shows that youth organizations did a significant work of declaring ideas of Lithuania's independence and nation's freedom. Many organizations realized meaning of propaganda in fight for self-dependence of State system and had chosen distribution of underground press and proclamations. Such were organizations "Lietuvos išvadavimo Kauno organizacija" in Kaunas, "Jaunosios Lietuvos būrys" in Telsiai region, "geležinio Vilko pulkas" in Šilutė region, "Jaunoji Lietuva" in Prienai

town, "Laisvę Lietuvai" in Rokiškis region and many others.

Underground organizations considered communist party and its members, Russian colonists, the main cause of all nation's disasters, so there was significant anti-communist view in activities of most of them. They spread agitation between pupils and students not to join komsomol and communist party, expressed their protest against policy of russification in many different ways. Underground youth organizations united people of various social status. That demonstrated that they fought first of all against occupants, but not for "lost property", as it was declared by the same occupants.

From the first steps, underground organizations felt cruel repressions of soviet system. If such organizations were suspected, NKGB used to bring an action, organize spying upon youth, recruit special agency. For example, there were 26 people who served to NKGB in Vilnius university in 1945. In Kaunas Vytautas Didysis university, there were 43 such people. NKGB agents were in every education institution. Special ideology campaigns were organized against resistance members to discredit them before the society.

When armed resistance was over, spiritual resistance of Lithuanian nation to strange compulsory ideology, way of life, still continued. Activity of resistance organizations was a part of fight against occupation, for independence of Lithuania. It had a big influence to keep national identity and to spread hopes of freedom later. Youth organizations continued their fight for freedom.

Nijolė Gaškaltė. *What say statistics of partizan war.*

It is a question if we could have final statistics data of partizan war in last ten years. It is hard to imagine volume of partizan fights of 1944-1953 till full war history is written, lists of partizans are completed, all killed ones are registered. It is much harder to refute opinion and way of thinking formed during five decades of occupation. Many people of present generation educated in demagogic spirit of soviet pacifism think that armed resistance is something suspicious. Even many post-war intelligents preferred the non-armed forms of resistance, and sometimes it was very acceptable for MGB agents to join their underground organizations.

The best way of fighting is to reach best results with least losses. Pur-

pose of all resistance organizations was the same: to restore independent democratic state of Lithuania. Since there were hopes to realize the principles of Atlantic Charter after the war, it seemed to be possible to reach this aim without armed fight.

Nevertheless, partizans units organized in 1944 were armed forces of Lithuania, who demonstrated their resolve to defend Lithuania's independence. Means of this defence depended on occupants reaction to nation's will.

Partizans fight and terror activities were inspired by much more intensive repressions against population of Lithuania of 1944-1945. Without such a terror of occupants, resistance would have been more moderate and it would have caused less sacrifice. Partizan war was not a form of resistance chosen by some Lithuanian political group, but an indispensable defence of a nation occupied by agressor. Resolute partizans' activity of 1947-1948 had shown that even small nation could resist successfully in partizan war, if occupants would not begin total ethnic "cleansing" and destroy traditional social and moral mode of life. Superiority of military forces is not a fatal factor to destroy nation's resistance in a well-organized partizan war.

If there would not had been mass deportations of 1948-1949, partizan war could last for a very long time. After these deportations partizans' fights as well as occupants repressions diminished. Partizans did not provoke occupants, though actions against freedom fighters were twice more intensive than partizans' activities. In spite of that, occupation power repeated mass deportations in 1951. This deportation meant that partizan war was just a pretext for nation's genocide and colonial policy. Partizans actions were almost over in 1952-1953, but repression structures tried simply to kill all remaining partizans.

For occupants, it was possible to suppress nation's will just by complex repression means: huge superiority of military forces, various methods of provocation (discreditation, spies, chemical specmeans, groups of provocators etc.), ethnical "cleansing", destruction of farmers' economical independence and Christian mentality, ideological lies for new generations and so on. Besides, time was on occupants' side as well as their unseen brutality, demagogu and perfidy.

Juozas Starkauskas. *Destroyers.*

There are many words describing them in Lithuanian. All these names (sribas, skrebas etc.) are made from Russian "istrebiteli" - destroyers. They were military units with strong criminal intentions. First of all, these units were formed of poor people deluded by communists who declared that the cause of their poverty was the former social system of Lithuania. Besides, service in these units was an easy way to earn by stealing. Anyway, all the destroyers were betrayers of Lithuania in spite of motives why they became soldiers of occupation power.

First units were established in Soviet Union at the beginning of World War II by NKVD order No.00804 of June 25, 1941.

On July 24, 1944, LCP(b) passed a decision to organize the units of professional destroyers in Lithuania. These units had to be formed by NKVD and party committees.

There were many difficulties for soviet power in Lithuania: efficient activity of partizans, people's hostility etc. There were enough of various Russian troops, but occupants did not know the land and language, so they had depend on help of local betrayers.

Formation of betrayers' units in Lithuania was over in autumn of 1945. Structure of these units had not changed much, and it remained almost the same till the end of 1954, when destroyers' units were disbanded by the decision of USSR MGB of July 19, 1954.

A.Sniečkus in his letter to region party secretaries in 1945 said that it was very important to destroy partizans units, to deprive their families of land and property with the help of destroyers. Nevertheless, destroyers were rather tamed by partizans in 1945 (even according to official data, more than 700 destroyers were killed, i.e. every tenth of them; there were some regions, for example, Alytus, where more than a half of all destroyers were killed). So party leaders had choice and established units of regular occupants troops in all regions after 1946. Destroyers had not demonstrated courage to fight. On the one hand, they had a habit not to risk much, to hide behind the soldiers. On the other hand, their leaders preferred to cooperate with more disciplined soldiers than with craven destroyers who just drank and stole. For example, LSSR MGB dep. minister Počkaj wrote that

during 7 months of 1952 destroyers committed 14 crimes and 327 times acted immorally.

There are no data in any documents how many partizans were killed by destroyers during all 10 years. There are just common conclusions that they "furthered to destruction of armed bands" etc. and fragmentary data of some periods - few months, half a year and so on. It is clear that destroyers' deeds are rather inflated in their accounts. Their role in suppression of armed resistance was not as significant as it was described in various writings of communists. Communists had to praise destroyers to prove that Lithuanian nation itself, its best representatives with sound name "people's defenders" destroyed armed nationalists underground, because according to marxist theory, not armed resistance to occupants, but class struggle took place in Lithuania after World War II.

Laisvės Kovų Archyvo Nr.10, p.19. Ne Stasys, o Juozas Grybas iš Pagirio valsč. Pagirių km., prigėręs Lėno ež. 1950 ar 1951m.

LKA Nr.16 LAbariaus straipsnyje "Lietuvos partizanų Šiaurės Rytų srities 3-ioji Vytauto apygarda (1945-1952m.)" pastebėtos klaidos:

p.8 - išsp. "(...) Čeponių-Mikimauzė, Lapienių-Miškinį (...)" - t.b. - "Juozą Čeponių-Mikimauzą, Bronių Lapėną-Miškinį";

p.9, 15 - t.b. - "A.Krinicko";

p.19,20, 54, 55, 289 ir visame straipsnyje t.b. ne Vincas Želidonis-Rokas, o Vincas Žaliaduonis-Rokas;

p.20, - t.b. Kamarausko vardas Jonas;

p.25, - "(...) Vydžių..." - t.b. "Vidžių";

p.29,49 - Vytauto apyg. ir Kalnų sr. štabo slėptuvės negalėjo būti prie Kiauneliškio km. (ne Kiauneliškių), - iki jo 10 km, artimesni kaimai - Šnieriskė, už 1,5 km, Labanoro miestelis už 3 km;

p.34,36 "(...) Gobiui-Varpu", - t.b. "Baliui Guobiui-Varpu" ir kitur straipsnyje t.b. - Guobys;

p.55 - t.b. "Krinicko";

p.56 - "Antanas Klonis" - t.b. "Jonas Kluonis";

p.56 - t.b. "Reškutėnų";

p. 57 - t.b. "Griškėno", ir A.Griškėnas nežuvo, o buvo suimtas;

p.57 - t.b. "Aleksandravičiaus-Svajūno";

p.57 - t.b. "Krinicko, Žaliaduonio, Kluonio";

p.59 - t.b. "Pavasario kuopa (Malikėno)";

p.59 - išsp. "Bilinsko-Baravyko", t.b. - "Lipinsko";

p.61 - t.b. "Malikėnas";

p.65 - t.b. "Galatiltytė";

p.67 - išsp. "(...) vyr. ltn. Rozodoje...", t.b. "Kozodojev";

p.67 - išsp. "(...) Vitoldas Galatiltis", t.b. "Vytautas";

p.67 - išsp. "(...) Vaclovas Vaitiekaitis-Barzdenis ir Zenonas Purnas-Tarzanas", t.b. "Vaclovas Vaitiekėnas-Barzdėnas ir Zenonas Puzonas (...)"

p.106 - išsp. "(...) Kazys Kregždė", t.b. "Kostas Kregždė".

Dokumentų rinkinyje "Užkulisiai" ("Iš naujausios Lietuvos istorijos" II dalis):

p.136 (1-oje potekstinėje pastaboje) - paskutiniame sakinyje praleista (po "apdovanotas ordinu"); ... 1990 03 - LSSR KGB viršininkas; toliau, t.b. ne 1990, o "1991 03 16 atleistas ...".

A, A

Acevičiūtė Genė 25
 Aleksa Stanislovas 14
 Aleksonis Edmundas 72
 Alksnis 190, 192
 Alovės valsč. 5, 8, 13, 133
 Alytaus apskr. 5, 7-13, 15- 20, 22, 23, 64,
 65, 74, 104-106, 112, 114, 117, 118, 121,
 125, 127, 148, 154, 159, 165, 174, 179,
 184, 203-205, 206, 211-213, 219, 245,
 246, 249
 Amšėjus 150
 Andriuškaitė Regina 45
 Antanaitis Vaidotas 39
 Antanaitis J. 35
 Apasčios km. 31
 Apolonovas 109, 116
 Ardžiūnas Valentinas 27, 29, 50, 51
 Arminas 124, 145
 Artojas-Vailionis Vladas 217, 218, 221
 Astrachancevas 117
 Ašašnykų km. 124
 Ašmintos km. 236, 237
 Ašuža 161
 Atesnykėlių km. 201
 Aušra 154, 155, 157, 209-211
 Aušra-Slauta 157, 211
 Aušrutų km. 117
 Ažuolis 148
 Ažuolinis 183, 184, 187, 201, 202

B

Babenskas Antanas 26
 Bagušauskas Juozas 21, 49, 50, 246

Bakaloriškių km. 9, 12
 Balčius Jonas-Balutis 126
 Balbieriškio giria 10
 Balinas Dominykas-Bijūnas 19
 Balinskas 173
 Baliukevičius Lionginas-Dzūkas 144
 Baliutavičius 214
 Baltstogė 161
 Baltušis 235
 Bandorenka 110
 Banionis Kazimieras-Klajūnas 238, 241,
 243
 Bankieta Petras 73
 Barčių km. 72, 192, 218
 Baranauskas Jonas-Saulius 19
 Barauskas K.-Vėžys 17
 Barbatavičius Vytautas 74
 Barkauskas 74
 Barkelių km. 117
 Bartašiūnas J. 12, 17, 53, 54, 56, 90, 94-
 98, 108, 110, 114-116, 135, 145
 Barzdyla 7
 Batūra 197
 Baublys Adolfas-Merkys 174
 Baužys Pranas 188, 196
 Bedalis-Vailionis Juozas 216-219, 221
 Beinoravičius Jonas-Vėjas 213, 215
 Beliasnikovas M. 109
 Beriža L. 93, 96, 102, 111, 116
 Berila 193
 Bernatonis 215
 Bevardis 7, 169
 Bičiūnas D. 32, 40
 Bielinis 117

Bielskis Česlovas 26
 Bijūnas-Dominykas Balinas 7, 19, 124,
 125, 132
 Birštono valsč. 7, 148, 154
 Biržai 96, 109, 115, 121, 157
 Bitinas 73, 135
 Bloznelis Mindaugas 22, 49
 Bombonis Julius 8
 Boruta Kazys 225-227, 235
 Brazdžionis Linas 26
 Brazdžionytė Aldona 26, 39, 44
 Briedis 10, 148-150, 154, 155, 163, 164
 Bučionis Antanas-Ažuolas 72, 222
 Bučionis Viktoras-Jaunutis 198, 223, 224
 Bučionytė Marytė 222
 Bubnelis Alfonsas 73, 80
 Budra Pranas-Nendrė 213, 215
 Bugančių km. 8
 Buggedos km. 129-131
 Bugonių km. 13
 Buktos km. 213
 Bulka Liudas 38
 Burlingis 132, 133
 Burylinas 110
 Busilas 134
 Buteliznos km. 222
 Butrimonių mstl. 15, 55, 56, 61, 215
 Butyrinas 97
 Būdos km. 104

C

Chaliavinas 90, 91
 Cikakalnio km. 214
 Cimakavas 147, 148, 152-154, 157, 158,
 161, 164, 165, 169, 170, 171, 183, 184

Č

Čepurna Vytautas 39, 44

Černeckas Vincas 46
 Černiauskų km. 123
 Černyšovas 10, 12, 15
 Čimielius 45
 Činika S. 188, 190-192, 194, 196
 Čiurlionytė Jadvyga 225-227

D

Daktaras 245
 Damulevičius Bronius 159
 Damulevičius Danielius-Povilas 175
 Damulevičius Vladas 159
 Dapkūnas Vladas 72
 Daugų valsč. 7, 10, 15, 17, 32, 107, 112,
 118, 184, 212
 Daukšėnų km. 116
 Daumantas 117, 119, 120, 240
 Davainiškių km. 8
 Degutis Kazimiersa-Raginis 10
 Délinė 179
 Demidovienė 48
 Dieveniškės 114
 Diržų km. 129, 131, 185, 211, 223
 Dobilas 213, 215
 Doda Jonas 195
 Dralužytė Emilija 31
 Drapalių km. 72, 73, 211
 Drazdauskas Antanas-Ilgis 218
 Druckūnų km. 11
 Druskininkų km. 8, 13, 107, 112, 126-130,
 140, 145, 147-149, 152, 156-164, 166,
 174, 176, 177, 179, 181-184, 186, 187,
 193, 194, 196
 Dubo km. 124
 Dubičių km. 174
 Dubiniai 188, 193, 196
 Dubrių km. 13
 Dulgininkų km. 73, 74, 127, 157, 158, 160,

Dundulis Bronius 38

Dūkštas 110, 112

E

Eglis 154, 155, 163, 164, 167-179

Eismontas 94-96, 98

Endriejavo mstl. 115

Estija 98, 117

Eišiškės 114, 191, 194

Ežerėlių km. 147, 175

F

Fiodorovas 38, 53

G

Gaidžiūnas 74

Gaidukonių km. 16

Gailiūnų km. 73, 139, 174

Gardinas 147, 161, 174, 181, 193, 194

Garmutė A. 181

Gaškaitė Nijolė 30, 31, 33, 40, 51, 52, 54,
227, 247

Gavėnas V.-Vampyras 240

Gecevičius A. 39

Gediminas 26, 27, 39, 124, 136-138, 209-
211

Gedvilas M. 49, 50, 51, 53, 95, 98

Gedvilas Vladas 26

Gegutis 7, 183

Geležinių valsč. 116

Gerdašių km. 72, 129, 146, 223

Ginakiemio km. 15

Giraitėlių km. 12

Girkalnis 26, 27

Glušauskas-Siaubas 135

Gontys V.-Alseika 175

Graževičius Stasys 193, 194, 196

Gražulis Vitalius 35

Gražuolis 163, 164, 184, 190, 191

Grigaitis S. 36, 39

Grigalavičius J. 48

Grigaliūnas Stasys 239, 243

Grinkiškis 114

Grūto km. 159, 178, 179

Gruzdis Stasys 192

Grybaitė Danutė 39

Grybauskas P. 27

Gudakiemio km. 169, 183

Gudavičius 225

Gudgalis Leonas 39, 44

Guobinių km. 159

Gusevas 102

Guzevičius A. 12, 37, 38, 41, 42, 44, 46,
47, 49, 50, 53, 54

Gylis 213, 214

I

Ilgininkų km. 7, 8, 219

Isačanka A. 97

Isionis Vladas 192

Ivaškevičius Danielius 29

J

Jakavonis Justinas 180

Jakubavičius Jonas-Rugys 8, 16

Jančia Jonas 73

Jankauskas Rimantas 66, 71

Jankauskas Antanas 25

Janulevičiūtė Angelė 223

Januška 205

Janušonytė Marija 39

Jaška Zenonas 29

Jarašius Martynas 74

Jarmakovas 195

Jaskelevičius Jonas 170, 183

Jaskonių km. 147, 161, 170, 177, 182, 185
 Jaunutis 223
 Jedunovas 109
 Jefimovas 99, 106
 Jercevas 214
 Jetautų km. 192
 Jieznas 12, 55, 212-214
 Jokėnų km. 11
 Jonava 159
 Joniškis 121
 Jukna Bronius 25
 Juknaitis Edvardas-Juozaitis 164
 Junelis Leonas 10
 Juozulynas Stasys 74
 Jurbarko raj. 32
 Jurgaitis P. 29
 Jurgelevičius Alfonsas 72
 Jurkonienė 160
 Juršė Julius 192
 Jūrininkas-Perminas 169, 170, 172

K

Kačerginė 186
 Kabeliai 124-126, 132, 133, 145, 150, 162, 166, 177, 184
 Kaišiadorių apskr. 121
 Kaknevičius Anastazas 72
 Kalėda Vytautas 72
 Kalnelis 146, 148, 157, 185
 Kalniškių mšk. 9, 17, 18, 21, 133, 197, 198, 199, 201, 204-206, 246
 Kalpokas Juozas 126, 170, 179, 180, 181
 Kamarauskas 110, 251
 Kamenčius Kazys 193, 194
 Kancevičius juozas 72
 Kančėnų km. 15
 Kanevičius Adolfas 191
 Kaniūkų km. 9

Kapčiamiesčio valsč. 16, 72, 130, 133
 Kapralovas 95, 98, 102, 105, 108, 110, 111, 113, 115, 117
 Karčiauskas Kajetonas 212, 215
 Karaganda 194
 Kardaševičius 48
 Karklas 154, 163, 168, 179
 Karlonai 159
 Kasparaitė Marytė 45
 Kašėta Algis 5, 57, 61, 212, 245
 Katilius 233
 Kaunas 23, 25-35, 38, 41, 48, 50-54, 94, 113, 115, 121, 151, 152, 155, 213, 214, 220, 236-239, 242, 246, 247
 Kavarskas 112, 118
 Kazimieraitis-J.Vitkus 132-134, 136-143, 150, 152-156, 163, 166-168, 173
 Kaziulių km. 143
 Kaziulionis Vytautas 212, 215
 Kedrinas 104
 Kelmė 25, 26, 38, 44-46, 213
 Kermušija 161, 170, 177, 178
 Keturvalakių mstl. 114
 Kėdainiai 114, 121
 Kėva Antanas 72
 Kiaulevičiai 220
 Kibauskas Bolius-Aitvaras 213, 214
 Kibirkštis Vincas-Ramūnas 125
 Kibyšių km. 211
 Kizelavičius Stasys 64, 65
 Kižys Pranas 31
 Klaipėdos apskr. 121
 Klepočių km. 8, 13, 20, 148
 Klimovas 111
 Kmieliavos km. 129, 132, 158
 Kočiūnaitė Stasė 72
 Kondrackas Vytautas 25
 Kondratovas 112, 118

Krajauskas Antanas 6, 13
 Kraslagas 225
 Kretingos valsč. 121
 Krikščiūnas Juozas 237
 Krikščiūnas Vytautas 236
 Krikščiūnas Jurgis-Rimvydas 236, 238, 240
 Krinickas 115, 251
 Krivonių km. 72, 73, 220
 Krukonis Juozas 8
 Krušas Kostas 147
 Kruonis 214
 Kruopis Juozas-Krūmelis 189-196
 Kruopienė Marija-Radastas 188-190, 194-196
 Kuckailis Bolius-Šaporas 145
 Kučinskas Č. 32, 40, 49, 51
 Kučinskas Juozas 29
 Kudarauskas Jonas 8
 Kudžma Juozas 25
 Kupiškio apskr. 116, 121
 Kurtinys-Liaukevičius Juozas 209-211
 Kušlys Antanas-Vilkas 8, 15, 245
 Kuzmickas Martynas-Briedis 10

L

Ladišius Julius 194
 Lakickas K. 24, 29, 31, 40, 49, 50
 Latežeris 124, 147, 161, 170, 172, 177, 178
 Latvija 98, 117
 Laugela Antanas 29
 Lazdijai 6, 9, 12, 15, 16, 25, 64, 117, 121, 134-136, 138, 197, 198, 203, 205, 211, 216, 246
 Leičiūnas 117
 Leipalingio valsč. 9, 12, 64, 65, 68, 71, 72, 73, 75-78, 118, 123, 127-129, 131, 135, 143-145, 148, 158, 174, 182, 185, 211,

222, 223
 Leliušiai 190, 193, 196
 Lenkija 141, 147, 148, 161, 167, 170, 236, 238-241, 243, 244
 Leontjevas 97, 110
 Lesčinskas Jonas 74
 Leščinskas 220
 Liaudis K. 92
 Libas 124
 Licnačių km. 176
 Liepa 7, 9, 124, 130, 140, 142, 143, 145, 150, 172, 176-179, 185, 186, 208, 209, 211, 223
 Liepa-Lazdauskas Juozas 211
 Liepa-Ptakauskas Jurgis 223
 Liepiškių km. 138
 Liesionis Boleslovas 73
 Linksmutis-Tamulevičius bronius 209, 211
 Lipliūnų km. 129, 152
 Lisovskis 17
 Liškiava 73, 126, 133, 137, 138, 146, 157, 159, 184
 Liūdžius 240
 Lizdų km. 8, 13
 Lodzė 147
 Lokys 192, 194
 Lukauskaitė Ona-Paškienė 225
 Lukoševičiai 159
 Lukošius Kazimieras-Lukošius 17, 157, 211
 Lukša J.-Daumantas 93, 117, 210, 236, 238, 240, 243
 Lukša Antanas-Arūnas 239
 ltn. Luštas-Lukošius Kazimieras 211

M

Macevičių km. 129

Maciulevičius Stasys 193, 194, 196
 Mačiūnų km. 238
 Makselis Petras 158
 Mankelevičius 159-161
 Mardasavo km. 173
 Margionių km. 170, 172
 Marijampolės apskr. 10, 25, 28, 55, 106,
 115, 121, 236
 Martinavičius 29
 Masališkių km. 6, 8, 148
 Mašnyčių km. 149, 170, 178-180
 Matas Bronius 28
 Matukevičius Jonas-Vilkas 9, 14
 Matulevičius-Skiedra 136
 Matulevičius Kazimieras-Radvila 239,
 242
 Mažeikių apskr. 121
 Mažeika Vincas 28
 Meciūnas Stasys 193, 194, 196
 Melenkevičius Vytautas 25, 29
 Merkinės valsč. 5, 7, 8, 12, 13, 15, 17, 125,
 126, 133, 135, 151, 159, 164, 166, 169,
 171-174, 179, 183, 190, 211
 Miciūnų km. 136, 143
 Migonių km. 126
 Miguičionių km. 15
 Mikalinos km. 72, 74, 145
 Mikalonis Julius 8
 Mikelionis Petras 72
 Mikučionis Jonas 160
 Mindaugas 8, 112, 133, 134, 245
 Mirijauskas J. 197
 Miroslovo mstl. 15, 114, 127
 Miroslovo valsč. 12, 15, 114, 127
 Misilių km. 115
 Miškoliškio km. 116
 Mišniūnų km. 118
 Mizarų km. 9, 73, 129, 150, 223

Mizera 220
 Mordovijos ASSR 33, 194, 195
 Muliarskas-Naras 179, 205
 Musteikaitė Bronė 28

N

Navasaitis 31
 Nedzingė 7, 133
 Nedzinski Miečislov-Niemen 161
 Neifalta Jonas-Lakūnas 10, 16, 17
 Nemunaitis 7, 116
 Neravų km. 73, 126, 170, 177-179
 Neseckaitė Valė 45
 Noreika Jonas 224
 Norkus 29
 Norkūnų km. 128, 130

O

Obukauskas 99
 Onušio valsč. 9, 12, 14, 15

P

Packevičiai 214
 Padajūnų km. 116
 Paditvio km. 193, 194, 196
 Padriežiškių km. 212
 Pagėgių apskr. 121
 Paikauskas Ignas 25
 Pakulis Antanas 194, 196
 Paleckis J. 225
 Paliuliai 130
 Paliūnų km. 216
 Panara 17, 139, 157, 208, 210, 211
 Pandėlys 118
 Panemunėlis 114
 Panemunykų km. 213
 Panevėžys 25-27, 31, 39, 44, 46, 50, 53,
 96, 106, 116, 117, 121, 159

Pankinas 105, 112
 Papartis-Vailionis Antanas 217, 218, 221
 Pariečė 161, 176, 182
 Pasvalys 23, 117
 Patrimpas 10, 198
 Pauga Kostas 129
 Paulaitis Juozas 191, 194, 196
 Paulatis P. 35
 Paulaitis Steponas 193-196
 Paulaitis Petras 188, 196
 Paulaitytė Genutė 189, 193, 196
 Paulauskas Pranas-Šarūnas 14, 15, 26
 Paulikas A. 12
 Pavalakė 190, 191, 196
 Pelesa 188-190, 192-194, 196
 Perloja 125, 133, 161, 163, 174
 Pervalkos km. 147, 175, 176, 187
 Petraška Juozas-Patrimpas 10, 20
 Petryla 213, 214
 Pieriškių km. 13, 133
 Pileckis J.-Oželis 240
 Piličiauskas Stasys-Vanagas 19
 Piliūnų km. 194, 196
 Pilviškių valsč. 117
 Platokas Jonas 29
 Plikių km. 192
 Plokščiai 237
 Plumpa Petras 23, 30, 31, 33, 34, 40, 49,
 52
 Plungė 185
 Potelis Vladas 73
 Prabulis Vytautas-Žaibas 240
 Prapiestis 131
 Ptakauskas Jurgis-Liepa 9, 223
 Pumpėnų valsč. 26, 116
 Punkskas 170, 240
 Puras Algirdas 26, 50
 Puščia 127

Putrimaitė B. 30, 31, 40
 Pyplys Kazimieras-Mažytis 239

R

Račas 27
 Radrinkis Viktoras 188
 Radžiukynas Antanas 74
 Radžiulis Jonas-Pavalkė 189, 193-196
 Radviliškis 26, 28, 39
 Ragaliauskas Bronius 26
 Raganius 211
 Raitininkų km. 8
 Ramanauskas Adolfas-Vanagas 10, 11,
 17, 18, 21, 116, 120, 169, 174, 175
 Ramanavičius Albinas 74
 Ramentys Kazys 190
 Randamonių vnk. 133, 149, 150, 152,
 155, 169-171, 179
 Raseiniai 26, 27, 38, 44, 46, 122
 Ratnyčia 159, 177, 178, 182, 183
 Riasnojus 116
 Ricierių km. 118
 Rimkus Henrikas 64, 65, 74
 Rimšė 110
 Ringėvičius Julius 192
 Rylėškių km. 8, 13
 Rytprūsiai 129, 149, 237
 Rodūnė 188, 190-195
 Rokiškis 95, 114, 122, 247
 Rolių km. 201
 Rožukas Romas 73
 Rudaminos mstl. 15, 197
 Rudinas 104
 Rudnios valsč. 7, 12, 15, 148, 150, 152-
 154, 179, 180
 Rugys-Jakubavičius 7, 8, 15, 16
 Ruselevičius 192
 Rutkauskas Juozas 72

Rutkauskas Vladas 26, 39, 44

S

Sadauskas Bronius 74

Sakalas 7, 130, 148, 152, 154, 158, 159,
167, 169, 170, 172-175

Sakalauskas Albinas-Audra 219

Salakas 108

Saldutiškis 115

Salotų km. 176

Samara 236

Sapiega Vladas 73

Saveikis Antanas 72, 73

Saveikis Jonas 72

Savickas Boleslovas 74

Savickas Jonas 74

Savickaitė Stasė 39

Seinai 28, 170, 240

Seirijų valsč. 8, 12, 73, 127, 157, 174, 245

Selyda Motiejus 188, 190, 191

Senkonių km. 148

Separaitytė Birutė 45

Seredžius 115

Sikorskis Albertas-Merkys 190, 193, 196

Sikorskis J. 189

Simno valsč. 7, 8, 9, 17, 112, 159, 160, 199,
203, 206, 245

Skeivalas H. 40

Sklodonių km. 192

Skučas Algimantas 26

Smalskus-Ažuolas 213

Smėlių raj. 118

Smilga-Sukackas Zigmās 210, 211

Sniečkus A. 46, 47, 49, 50, 51, 53, 91,
94-96, 97-99, 101, 249

Sokolovskis 115

Sorokinas 12

Sotnikas Boleslovas-Milžinas 73

Sruoga Balys 228

Stačiokas Jonas-Liepa 7

Stakliškės 213

Staniuliškių km. 117

Stankevičius Jonas 214

Staranavičius 12

Starkauskas Juozas 89, 249

Stepulevičius Vladas-Daktaras 8, 245

Stonkus 139, 174, 175

Stonkus Antanas 73, 139, 174, 175

Stravinskas Antanas 73, 131

Subačiūtė Ona 216

Subartonių mšk. 15

Subotinas 115

Suraučius A.-Tauras 20, 21, 118, 123, 160

Suslovas 46, 47, 49, 115

Susnys A. 23, 30, 31, 40, 49, 52

Sventojo km. 129, 146

Svirskis 172

Š

Šapalas 129, 130, 140, 145

Šarūnas 9, 13, 14, 16, 124, 125, 127, 132,
133, 139, 140, 148, 150, 154, 164, 165,
169, 173-175, 180, 185, 210, 222

Šeštakai 206, 207

Šerkšnas Antanas 73

Šernas 15, 55, 61, 165, 166, 174

Ščerbakovas 90

Šiaulių apskr. 26, 94, 122, 157, 238

Šilutės apskr. 122

Šiluva 26

Šimaitis-Sakalas 130

Šimkonis Boleslovas-Šarūnas 9, 16

Širvintos 106

Šklėriai 124, 125, 164, 170-172

Šlynakiemio km. 240

Šnektis 7

Šturmas 7, 61
 Šturmas-Treigys Konstantinas 210, 211,
 223
 Šumskas 115
 Šunupis 133, 150, 152, 154, 155, 164, 169
 Švalkus Lionginas-Šernas 15, 174
 Šveikauskas Alfonsas 45
 Švenčionys 95, 96, 115, 122, 137
 Švendubrė 147, 159, 161, 181, 182, 185-
 187
 Švėtežerio valsč. 9, 14, 17, 127, 128, 199,
 208, 210

T

Taimyro pusiasalis 212, 215
 Tamavičius Albertas 45
 Tamulionis Antanas 68, 73, 82
 Taručionių km. 13
 Tauragės apskr. 106, 122
 Telšių apskr. 122
 Tertelis Vytautas 178
 Tėvas-Vailionis Antanas 216-219, 221
 Tkačenka 36, 51, 53, 104, 108, 110, 111
 Tomsko sr. 220
 Trakų apskr. 9, 12, 14, 15, 122
 Tunkelis Augustinas 188, 196
 Tytuvėnai 25

U

Ukmergė 95, 96, 107, 115, 122
 Urbanavičius Vytautas 66, 71
 Urbelytė Danutė 45
 Urbonas Viktoras 74
 Urbonas Balys 64
 Urbonaitė Z. 197
 Utena 95, 96, 102, 105, 108, 122
 Užpurvės km. 172, 176
 Užuguostis 213, 214

Užupis V. 116

V

Vabalių km. 13
 Vaičiulevičius Juozas 28
 Vailionytė Benė 216
 Vailionytė Julija 216
 Vainiūnų km. 219
 Vaišnoras 152
 Vaišnoras Kostas 72
 Vaitkus Jonas 26, 50
 Vaitkevičius Vytautas 31
 Valančiūnų km. 72, 74, 223
 Valeiniškių km. 8
 Valenta Z. 65, 68, 70
 Valentukevičius Pranas 73
 Valkininkų mstl. 14, 137, 196
 Valsiūnienė Valerija 225
 Valsiūnien 225
 Vanagėlių km. 215
 Vaškių mstl. 117
 Vaškienė Marija 28
 Varčios mšk. 10, 17, 133, 166
 Varanauskai 192
 Varėnos valsč. 7, 8, 11, 12, 16, 105, 117,
 121, 125, 137, 164, 174, 189, 196, 245
 Variakojis J. 27
 Varkalys Jonas 26, 50
 Varnėnų km. 223
 Varnienė Genovaitė 39, 44
 Vaupšasovas 105
 Večkys Petras 171, 172
 Veiveriai 35
 Veiviržėnų mstl. 115
 Velykis P. 242
 Venclova 233
 Veršių km. 72, 73, 144
 Vertelkų km. 13

Vėtra 124, 179, 185-187
Viečiūnų km. 126, 133, 137, 159, 177, 178,
182
Vienažindis J. 189
Vievis 106
Vigonių km. 193
Viktarinos km. 131
Vilkas Bronius 31
Vilkas Vincas 28
Vilkauskas Jonas 73
Vilkaviškio apskr. 114, 117, 121
Vilkelis Petras 73
Vilkiautinis 72, 208, 210
Vilnius 7, 10, 25, 31, 32, 35, 38, 39, 41,
47, 49, 53, 54, 189, 192, 193, 228,
230, 233, 239, 242, 247
Virvišiūtė Liucija 31
Volungevičius Juozas 73
Vorkut a 30, 33, 178, 194, 213, 241
Voroncovas 48
Voveris Vaclovas-Žaibas 15, 17, 144
Voveruška Antanas 72

Z

Zacharovas 100
Zaleckas Algimantas 45
Zarasų apskr. 110, 121, 211

Ž

ŽNaumiestis 114
Žaibas 7, 15, 17, 144, 174, 240, 245
Žakevičius Petras 72
Žaliamiškis 17, 126, 127, 133, 137-139, 140,
143, 146, 159, 184, 208, 209
Žalinskaitė Birutė 25
Žąsliai 160
Žeminių km. 211
Žemaitis Jonas 45
Žibuoklė 192, 193, 196
Žilinėlių km. 9
Žilionis 74
Žilvitis 154, 163, 179
Žiogelių km. 175, 176, 178
Žukauskas Albinas 234
Žukaitė Ona 73
Žukauskas Jokūbas 26
Žukauskas Vytautas 45

Turinys

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Algis Kašėta. Dainavos apygarda. (Ginkluoto pasipriešinimo pradžia)	5
Juozas Bagušauskas. Jaunimo antisovietinis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1960 metais	21
Nijolė Gaškaitė. Ką sako partizaninio karo statistika	54
Leipalingio partizanų palaikų perlaidojimas 1991m. (Parengė <i>H.Rimkus</i>)	64

REPRESINĖS STRUKTŪROS

Juozas Starkauskas. Stribai	89
--	----

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

Antanas Suraučius. Žaliojoje rikiuotėje (Tęsinys. Pradžia Nr.9) ...	123
Marija Kruopienė. Lietuvos partizanų veikla Pietų Dzūkijoje. X dalinio Merkio padalinys Rodūnėje ir Pelesoje, sėslųjų partizanų pareigos (1947 metai)	188
J.Mirijauskas. Kalniškės mūšis (1945m. gegužės 16d.)	197
Panaros kautynės prisiminus. (1947m. <i>p.Raganiaus atsiminimas</i>) ..	208
Kajetonas Karčiauskas. Negaliu nutylėti... (Užrašė <i>Vytautas Kaziulionis</i>)	212

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

J. ir B. Vailionytės. Vailionių šeimos likimas (Užrašė <i>Onutė Valevičienė</i>)	216
Rankraščiai nedega. (Parengė <i>Nijolė Gaškaitė</i>)	224
Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas. (Parengė <i>Vytautas Krikščiūnas</i>)	236

ENGLISH SUMMARY	245
-----------------------	-----

PO TO, KAI RAŠĖME	251
-------------------------	-----

PAVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	253
---	-----